

Maria Iwanowa
Teresa Iwanowa-Chmiel

Język polski

---

klasa **9**

УДК 811.162.1(075.3)

I-21

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 20.03.2017 р. № 417)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів і дійшли висновку про доцільність надання підручнику грифа

“Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”:

Апріашвілі Вероніка Володимирівна – учитель польської мови і літератури загальноосвітньої школи I-III ступенів № 24 ім. М. Конопницької м. Львова, старший учитель;

Миськова Лариса Антонівна – учитель польської мови Кам’янець-Подільського навчально-виховного комплексу № 13 у складі спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ст. з поглибленим вивчення польської мови і гімназії Хмельницької області, старший учитель;

Ніколаєнко Лариса Іванівна – старший науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України, кандидат філологічних наук.

Іванова М.

I-21 Польська мова : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. польською мовою / М.С. Іванова, Т.М. Іванова-Хмель – Львів : Світ, 2017. – 224 с.

ISBN 978-966-914-041-8

УДК 811.162.1(075.3)

ISBN 978-966-914-041-8

© Іванова М.С., Іванова-Хмель Т.М., 2017
© Шутурма М.С., худ. оформлення, 2017
© Видавництво “Світ”, оформлення, 2017

DROGI UŻYTKOWNIKU!

Rozpoczynasz pracę z nowym podręcznikiem. Mam nadzieję, że biorąc do rąk tę książkę, potraktujesz ją jak dobrego znajomego, który otwiera przed Tobą ciekawy świat języka polskiego, pomoże Ci go uporządkować i zrozumieć.

Ten dobry znajomy stawia czasem przed Tobą trudne zadania, skomplikowane propozycje, prowokuje czasem do twórczych działań, do stawiania pytań, poszukiwania drogi w świecie gramatyki. Ale będzie to droga do mądrości, do odczytywania znaków kultury językowej, pomoże Ci ona poruszać się w świecie mowy polskiej.

Nie obawiaj się, poradzisz sobie z różnymi zadaniami pod warunkiem, że zechcesz to zrobić. I wtedy odczujesz satysfakcję, że potrafisz.

Życzę Ci, aby w pracy z podręcznikiem “Język polski” osiągałeś sukcesy, nie nudziłeś się, czułeś się coraz mądrzejszy i swobodnie szybowałeś w przestrzeni językowej, przekonany, że zdobyta wiedza dodaje Ci skrzydeł.

Autorzy

*Wiersz z dedykacją dla Ciebie
Douglas Malloch*

Jeśli nie możesz być sosną na szczycie pagórka,

Bądź krzakiem w wąwozie – jednak bądź.

Najmniejszym miłym krzaczkiem po tej stronie strugi,

Bądź krzakiem, skoro nie możesz być drzewem.

Jeśli nie możesz być krzewem, bądź choć skrawkiem trawy,

By miłszym uczynić gościniec;

Jeśli nie szczupakiem, bądź chociaż okoniem,

Ale najweselszym okoniem w jeziorze!

Jeśli nie kapitanami, to bądźmy załogą,

To jest być może odpowiednie dla nas.

Są wielkie dzieła do spełnienia, bywają też mniejsze,

A my podejmujemy te w zasięgu ręki.

Jeśli nie możesz być drogą, bądź małą ścieżyną,

Jeśli nie słońcem, bądź chociaż gwiazdeczką;

Nie rozmiar stanowi – czy wygrasz, czy przegrasz –

Bądź najlepszym, czym potrafisz być!

Ma cztery ściany
i cztery strony,
jest światem.

Nazywa się **słowo**.
Kazimierz Wierzyński

Język polski we współczesnym świecie

Ludzie na świecie porozumiewają się, używając kilku tysięcy języków. Niektóre z tych języków mają cechy wspólne, czasem daleko idące podobieństwo. Sytuacja ta dotyczy języków pokrewnych, czyli pochodzących od wspólnego przodka.

Język polski wyodrębnił się jako oddzielny język etniczny około IX w. Wpływ na to miało powstanie i rozwój państwa polskiego, w ramach którego zjednoczyły się plemiona mówiące bliskimi sobie dialektami.

Polszczyzna istniała najpierw jako język służący do porozumiewania się w sprawach życia codziennego. Językiem urzędowym była łacina – w niej spisywano dokumenty państwowe i kościelne.

Rozwój – to proces, który się nie kończy. Możemy go obserwować we współczesnej polszczyźnie. Przejawia się on w kilku tendencjach. Są nimi:

- * dążenie do ujednoczenia języka;
- * dążenie do oszczędzania wysiłku i ekonomicznego posługiwania się środkami językowymi;
- * dążenie do precyzji i wyrazistości informacji;
- * dążenie do uzupełnienia systemu językowego.

Zmiany dokonujące się obecnie wynikają z konieczności nadażania za wyzwaniem komunikacyjnym, jakie niesie ze sobą życie. Rezultaty rozwoju ujawniają się zarówno w obrębie gramatyki, jak i słownictwa.

1. Obecnie coraz mniej ludzi mieszkających na wsi mówi tylko gwarą. Język ogólny upowszechnia się pod wpływem telewizji, radia, prasy i oczywiście, jak dawniej, szkoły i urzędu. Która z wymienionych wyżej tendencji uwidacznia się za pośrednictwem tego zjawiska?
2. W ostatnich latach obserwujemy zjawisko upraszczania się polskiej fleksji. Formy mianownika, np. imion, wypierają poprawne wołacze. Słyszymy więc: *Janek! Pozwól tutaj! Ela! Co tam robisz!* Błędne bierniki zauważamy tam, gdzie – zgodnie z wciąż obowiązującą normą – powinien występować dopełniacz, np. *On nie rozumie tę przyczynę. Czy spróbujesz mój tort?* Z jaką tendencją kojarzy ci się przedstawiony proces?
  - * z dążeniem do precyzji i wyrazistości;
  - * z dążeniem do oszczędnego, ekonomicznego posługiwania się językiem.

3. Przekształcanie się nazw dwuwyrazowych w pojedyncze słowa, np. *samolot odrzutowy* – *odrzutowiec*, *liceum ogólnokształcące* – *ogólniak*, *zadanie klasowe* – *klasówka* to przejaw dążenia do .....

4. a) Tworzenie skrótowców należy traktować jako przejaw dążenia do oszczędności. Wiele z nich funkcjonuje tak, jakby były zwykłymi pojedynczymi wyrazami podlegającymi deklinacji. Utwórz skrótowce od nazw:

Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Naczelna Organizacja Techniczna.

b) Udowodnij, że można je odmieniać, układając zdania, w których pełnią funkcję podmiotu, dopełnienia i okolicznika.

5. a) Ta sama myśl została wyrażona w dwojaki sposób:

Kiedy rozmawiałem z sąsiadem, zauważyłem nagle, że ktoś stara się ukryć za drzewem, które zostało posadzone naprzeciwko budynku.

W czasie rozmowy z sąsiadem zauważyłem nagle kogoś starającego się ukryć za drzewem posadżonym naprzeciwko budynku.

b) Ile zdań liczy każda z wypowiedzi? Który z autorów używał środków (struktur) składniowych oszczędniej?

6. a) Które derywaty utworzono zgodnie z dążeniem do oszczędności w posługiwaniu się językiem?

1) skakanie, bieganie, zapisywanie, wyrzucanie (np. piłki);

2) skok, bieg, zapis, wyrzut.

b) Jak się nazywa rodzaj formantu występujący w wyrazach należących do grupy 2)?

7. a) Dążenie do ścisłości, wyrazistości, precyzji przejawia się w zastępowaniu przydawki określającej rzeczownik rozbudowaną konstrukcją, np.

nieznany fakt – fakt nikomu dotąd nieznan;

ważne sprawy – sprawy o wyjątkowej, dużej, niezwyklej wadze (doniosłości).

b) Spróbuj w podobny sposób przekształcić przydawki w podanych przykładach:

miła dziewczyna, wydarzenie historyczne, pachnąca kawa, czarny koń.

8. a) W podanym fragmencie tekstu urzędowego znajdź struktury analityczne. Są one w tej odmianie polszczyzny bardzo częste.

Odpowiednie znaczki opłaty skarbowej są do nabycia w kiosku w dolnej kondygnacji. Wszystkich opłat z tytułu należności podatkowych należy dokonywać w kasie w godzinach podanych do wiadomości.

b) Jak można by sformułować podaną informację, posługując się wyrazami nieco oszczędniej?

9. a) Mówimy:

1) **Rząd** ma wiele pracy. Funkcjonowanie **rządu** wymaga usprawnienia. Dziennikarze piszą ostatnio coraz lepiej o **rządzie**.

2) Ostatni **rząd** składał się z krzesel z wysokimi oparciami. Nie wszystkie miejsca w **rzędzie** zostały zajęte. Odstęp między **rzędami** był zbyt mały i ludzie z trudem przeciskali się wśród osób już siedzących.

b) Która spośród znanych ci tendencji rozwojowych języka sprzyjała różnicowaniu się odmiany wymienionych wyrazów – homonimów?

- 1) dążenie do ujednoczenia języka;
- 2) dążenie do precyzji i wyrazistości;
- 3) dążenie do oszczędności i ekonomiczności środków językowych.

10. Określ, przejawem jakich tendencji rozwojowych jest obecność w polszczyźnie wyrazów i grup wyrazowych:

- a) zlewozmywak, spódnicospodnie, klubokawiarnia;
- b) smutas, dowcipas;
- c) reakcja łańcuchowa, pracować na wysokich obrotach;
- d) żelbet, RP;
- e) sitcom, compact, makler;
- f) supermocarstwo, megasam, arcymądry;
- g) komputerowiec, bankowiec, rajdowiec;
- h) pomidorówka, parowiec.

11. a) Przymiotniki:

ziemny, ziemski, ziemisty; wieczny, wiekuisty, owocowy, owocny
połącz z odpowiednimi rzeczownikami tak, by wykazać różnice między przymiotnikami zestawionymi w ciągu i pary.

Wzór: wojskowy mundur, szpital; wojenny jeniec, korespondent;
wojenne działanie, zniszczenie.

b) Przejawem jakiej tendencji jest zróżnicowanie znaczeniowe wyrazów we wskazujących szeregach i parach?

§ 1. Systematyzacja i uogólnienie wiadomości z zakresu pisowni i składni

12. Przeczytaj tekst. Nazwij różne rodzaje zdań, które spotkałeś w nim. Zatytułuj go.

Wiosna. Cała przyroda budzi się po zimie do aktywnego życia. Żywiec zaczynają krążyć soki w roślinach. Nabrzmiwiają pączki, rozwijają się liście, pojawiają się pierwsze kwiaty. Wszędzie wyrastają kępy świeżej trawy, krzewinek i ziół. Słońce coraz dłużej przygrzewa i zachęca owady do opuszczenia zimowych kryjówek pod korą drzew i w dziuplach. Z odległych krain przylatują wędrowne ptaki, bo w swej ojczyźnie znów znajdują obfitość pożywienia i schronienie. Serce się raduje!

(wg R. Skoczylasa)

13. a) Przeczytaj uważnie podaną wypowiedź. Wypisz podmioty i określ, jakimi częściami mowy są wyrażone.

Zadzwonił dzwonek. Sala zapełniła się ludźmi. Nie zabrakło nikogo. Każdy z niecierpliwością czekał. Wreszcie nadszedł ten moment. Kurtyna poszła w górę. Ela i Romek nerwowo spoglądali na zegarek. Marka ciągle nie było. Dyrygent dał znak orkiestrze. Na sali ucichło.

Wzór:

podmiot	czym wyrażony?
dzwonek	rzeczownik w M.

- b) Dopisz dalszy ciąg historyjki z ćwiczenia.

14. Przeczytaj tekst. W jaki sposób wyrażone są orzeczenia?

Koncert jest wspaniały. Dyrygent świetnie prowadzi orkiestrę. Skrzypek jest znanym wirtuozem. Pianista gra z ogromnym wyczućciem. Spójrz na wiolonczelistkę. Już wkrótce stanie się sławna.

Orzeczenie	
czasownikowe	imienne

15. Podkreśl podmioty jedną linią, a orzeczenia – dwiema.

W epice najistotniejszym elementem świata przedstawionego jest fabuła. Fabułą nazywamy ciąg zdarzeń ukazanych w utworze. Zdarzenia poznajemy, czytając wypowiedzi narratora i dialogi bohaterów. Do epiki zalicza się przede wszystkim teksty pisane

prozą. Powieść, nowela, opowiadanie, baśń, bajka, epepeja należą do najważniejszych gatunków epickich. W niektórych gatunkach epiki nie brakuje elementów lirycznych. Epepeja i bajka są zazwyczaj utworami wierszowanymi.

16. Przepisz, wpisz brakujące przecinki. Wy tłumacz ich użycie.

Dantes chwycił kufer i spróbował go podnieść ale okazało się to niepodobieństwem. Spróbował go wtedy otworzyć ale zarówno zamek jak i kłódki ani nie drgnęły. Wierni stróże nie oddawali powierzonego im skarbu. Wsunął więc ostrze oskarda między wieko i skrzynię; wparł się całym ciałem w rękojeść i wieko zgrzytnąwszy niemiłosiernie odskoczyło. Między deszczułkami powstał szeroki otwór czyniąc zbędnymi i zamki i kłódki które odpadły wczepione chwytliwymi pazurami w nadwerezzone deski. I oto kufer odsłonił swoje wnętrze.
(wg A. Dumasa)

17. a) Sprawdź, czy na pewno wiesz już wszystko o gustach i przyzwyczajeniach swojej koleżanki (swojego kolegi). Udziel odpowiedzi na pytania dotyczące twojego partnera (np. koleżanki, kolegi z ławki), nie ujawniając mu wyników. Następnie skonfrontuj swoje odpowiedzi z tymi, których on sam udzielił na swój temat. Jeśli uda wam się identycznie odpowiedzieć co najmniej na 9 pytań, to znaczy, że znacie się na wylot. Jeśli identycznych odpowiedzi będzie mniej, zastanów się, jakie są tego przyczyny.

TY I JA PSYCHOZABAWA

- Jaki kupiłby (kupiłaby) sobie sweter?
  - a) ciemnozielony
  - b) czarny
  - c) granatowy
  - d) czerwony
- Jakim językiem chciałby (chciałaby) biegle władać?
  - a) francuskim
  - b) niemieckim
  - c) angielskim
  - d) włoskim
- O czym najbardziej lubi rozmawiać?
  - a) o przyszłości
  - b) o muzyce
- Jaki sok pije najchętniej?
  - a) z malin
  - b) z jabłek
  - c) z marchwi
  - d) z pomarańczy
- Przyjemność sprawia mu (jej) czytanie:
  - a) biografii
  - b) beletrystyki
  - c) poezji
  - d) kryminałów
- Co najbardziej ceni u ludzi?
  - a) punktualność
  - b) pomysłowość

- c) o filmie
- d) o książkach

- c) cierpliwość
- d) zaradność

• Dokąd najchętniej wyjechałby (wyjechałaby) na wakacje?

- a) w góry
- b) do leśniczówki
- c) nad morze
- d) gdziekolwiek

• Kiedy ostatnio pokłócił (pokłóciła) się z tobą?

- a) wczoraj
- b) miesiąc temu
- c) dwa tygodnie temu
- d) nigdy

• Jak się lubi ubierać? o swoich problemach?

- a) sportowo
- b) modnie
- c) ekstrawagancko
- d) klasycznie

• Z kim rozmawia

- a) z mamą
- b) z wychowawcą
- c) z przyjacielem
- d) z nikim

• W jakim celu uprawia sport?

- a) dla przyjemności
- b) dla zdrowia
- c) dla sylwetki
- d) dla sukcesu

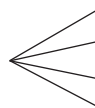
b) Wykorzystaj wyniki psychozabawy i napisz 11 pełnych zdań o swojej koleżance (koledze).

Wzór: (tu imię) kupiłby (kupiłaby) sobie sweter w kolorze czerwonym.

c) Przyjrzyj się zdaniom, które zapisałeś. Jaką funkcję pełnią w nich wyrazy i wyrażenia, które wystąpiły w przykładowych odpowiedziach "Psychozabawy"? Jaką część mowy określają?

Wzór:

Chciałbym władać biegle językiem

francuskim
niemieckim
angielskim
włoskim

językiem ← *jakim?* francuskim
rzeczownik przydawka wyrażona przymiotnikiem

18. Przekształć zdania bezpodmiotowe na zdania zawierające podmiot.

Kłócono się o mur graniczny. Pochowano brata uważanego za zdrajcę ojczyzny. W czasie wojny organizowano akcje konspiracyjne przeciw okupantowi. W domu zrobiono generalne porządki.

19. Przeczytaj zdania. Przypomnij sobie, co wiesz o przydawkach. Wypisz przydawki z tekstu. Jakie rodzaje przydawek są ci znane?

Według greckiego mitu *lira* (gr. *lýra*) została wynaleziona przez Hermesa, posłańca bogów olimpijskich. Pierwotnie wykonano ją ze skorupy żółwia obciągniętej skórą. Ramiona liry tworzyły rogi koźle lub jelenie połączone poprzeczką z naciągniętymi strunami. Początkowo struny liry szarpało palcami, później stosowano smyczek. Z lirą nie rozstawał się bóg Apollo, opiekun muz czuwających nad poezją i innymi sztukami. Tak narodziła się liryka.

20. a) Uzupełnij tekst zaimkami w funkcji dopełnienia i przydawki użytymi w odpowiedniej formie.

Prosiłem ... o pomoc dla ... kuzyna. Postępujesz wobec ... w ... sposób, że brakuje mi słów. Czy pamiętasz ... zdarzenie, które wzbudziło ... emocji? Widziałem ... książkę na ... stole. Nie zapomnij o ..., co ... obiecałeś.

- b) Podkreśl zaimki w funkcji przydawki jedną linią, a w funkcji dopełnienia – dwiema.

21. Przepisz, podkreśl okoliczniki i nazwij je.

Pierz swoje spodnie osobno lub z rzeczami w podobnych kolorach. Przed praniem wyróć spodnie na lewą stronę. Po upraniu powieś je za pas, a przed całkowitym wysuszeniem rozciągnij je i powieś w ciepłym miejscu – wtedy nie będziesz musiał ich prasować.

22. Uzupełnij zdania pojedyncze odpowiednimi okolicznikami. Zapisz pytania, na które odpowiadają.

Didaskalia umieszcza się (okolicznik miejsca). Tragedia narodziła się (okolicznik czasu). Spektakle antyczne trwały (okolicznik czasu). Satyra (okolicznik sposobu) opisuje przywary ludzkie. Bajka zawiera moral (okolicznik celu).

23. Ułóż pytania do fragmentu "Pana Tadeusza" Adama Mickiewicza i odpowiedz na nie zdaniami z odpowiednimi okolicznikami.

Mowy starca krążyły we wsi po kryjomu;
Chłopiec, co je posłyszał, zniknął nagle z domu,
Lasami i bagnami skradał się tajemnie,
Ścigany od Moskali, skakał kryć się w Niemnie
I nurkiem płynął na brzeg Księstwa Warszawskiego
Gdzie usłyszał głos miły: "Witaj nam, kolego!"
Lecz nim odszedł, wyskoczył na wzgórze z kamienia
I Moskałom przez Niemen rzekł: "Do zobaczenia!"

24. Popraw błędy interpunkcyjne.

Ogrodniku, nie obiecuj nam gruszek, na wierzbie. Biednemu, zawsze wiatr wieje w oczy w uszy i w nos. Pozjadałeś wszystkie rozumy? Będziesz cierpiał na niestrawność zgage, albo czkawkę. Kury, strzeżcie się kurzej ślepoty kurzej pamięci i kurzych łapek.

25. Przypomnij sobie zasady stawiania przecinków w zdaniu. Zastosuj je, przepisując podany tekst.

Muszę szczerze wyznać że i Irka i Ola i Urszula wyprowadziły mnie z równowagi. Albo odwiedzę wreszcie babcię albo przeznaczę czas na naukę ortografii. Ani Włodek ani Heniek nie mieli tego podręcznika. Proszę mi pożyczyć albo "Potop" Sienkiewicza albo "Lalkę" Prusa. Umówmy się w sprawie tej powtórki bądź na środę bądź też na piątek. Czy to wiersz ciągly czy stroficzny?

26. Ułóż dwa zdania pojedyncze ze spójnikami, przed którymi stawiamy przecinek.

27. Ułóż dwa zdania pojedyncze ze spójnikami, przed którymi nie stawiamy przecinka.

28. W podanych zdaniach wskaż orzeczenia imienne. Łącznik podkreśl dwa razy, orzecznik – raz. Zapisz skrót nazwy przypadku, w których występuje orzecznik. Jaką częścią mowy jest on wyrażony?

Ania jest najlepszą uczennicą. Nasza klasa jest chwalona przez nauczycieli. Ten rower jest od jutra twój. Polskie plaże są wspaniałe, ale Bałtyk bywa zimny. Most został wysadzony przez terrorystów. Karol zostanie pewnie lekarzem. Nie byłbym sobą, gdybym tam nie zajrzał. Wykształcenie to cenny kapitał.

29. Uzupełnij zdania orzecznikiem w odpowiedniej formie. Wykorzystaj podane wyrazy:

składnik, mądrzejszy, groźny, przyjaciel, uczeń,
żołnierz, laureat, ludzie, nauczycielka.

Hela i Staś będą na pewno... . Polacy byli zawsze świetnymi ... . Maciek został ... konkursu poetyckiego. Wszyscy jesteśmy tylko ... . Mała Terenia staje się coraz ... . Nauka o języku to ważny ... naszej wiedzy. Fale morskie stawały się bardzo ... . W tej klasie wszyscy jesteśmy ..., ale pani jest ...

30. a) Przeczytaj zdania. Czy w tych wypowiedziach potrafisz wskazać podmiot (wykonawcę czynności, nosicieli stanu)?

W domu rozpoczęto przygotowanie do zimy. Zgromadzono odpowiednie zapasy. Uszczelniono okna i drzwi. W sadzie odkryto drzewka owocowe.

O tej aktorce ostatnio dużo się czyta. Wytyka się jej wszystkie pomyłki i wpadki. Mówią, że wkrótce wyjedzie.

b) Jak nazywają się takie zdania? Dlaczego?

31. Od podanych bezokoliczników utwórz formy nieosobowe na *-no*, *-to*. Ułóż trzy zdania z wybranymi czasownikami w formie nieosobowej.

zniszczyć	wykraść	rozbić
wyrwać	zbudować	pokryć
wykryć	napisać	przeczytać

32. Podkreśl zdania, które nie mają podmiotu. W pozostałych wypowiedziach podkreśl podmiot.

Przewodnicy opowiadają o tym zamku niesamowite historie.
Opowiadają o tym zamku niesamowite historie.

Sąsiedzi rozsiewają o niej plotki. Wszędzie plotkowano o niej.

Z daleka zapachniało świeżym sianem. Z daleka pachniało świeże siano.

33. a) Obejrzyj rysunek. Zamień równoważniki zdań na zdanie, zapisz je.

Coś smacznego dla każdego, dla małego i dużego. Przy barze – świeże soki i zimne napoje. Tylko u nas dużo, smacznie i do syta. Obiady jak u mamy.

b) Przypomnij sobie, co nazywamy równoważnikiem zdania.

34. Przeredaguj tekst didaskaliów dramatu „Szczęśliwe wydarzenie” Sławomira Mrożka, zamieniając równoważniki zdań na zdania.

Na scenie dwa wyścielone krzesła i okrągły albo owalny stół. Na stoliku taca. Na tacy karafka i dwa kieliszki oraz paczka precli. Z prawej strony (z punktu widzenia widowni) wchodzi mąż i przybysz. Mąż: wiśniowa bonżurka, sztuczkowe spodnie, lakierki. Pomadowane włosy i starannie przystrzyżony wąs. Przybysz: rozepchany sweter, welwetowe spodnie, grube trzewiki. Długi, czerwony szalik wokół szyi. Miękki kapelusz i okulary w drucianej oprawie. Od dawna nie-strzyżony, nieogolony od kilku dni. W jednej ręce niesie zniszczoną walizkę, w drugiej gazetę.

b) Powiedz, jaką funkcję pełnią didaskalia.

35. a) Przepisz podany tekst, uzupełniając luki literami rz, ż lub sz.

WODA PRACUJE

Człowiek, chcąc ułatwić sobie ..ycie, oswoił niektóre ze zwie..ąt i zmusił je do pracy na siebie. Jednak..e ut..zymanie zwie..ąt słu..ących człowiekowi ko..tuje bardzo du..o. Zwie..ęta wymagają opieki, obfitego po..ywienia, mu..ą odpoczywać. Dlatego te.. człowiek zaczął po..ukiwać innych, mniej kłopotliwych pomocników. Wpadł w końcu na pomysł, by wyko..ystać do pracy na siebie siły, które występują wokół niego w p..yrodzie.

Jedną z najcię..ych prac było nawadnianie pól uprawnych w krajach nawiedzanych posuchą. Ale i na to ludzie znaleźli sposób. Spróbowano, czy woda spły..wająca z góry nie mo..e obracać koła i dawać w ten sposób pracę. Okazało się, ..e mo..e. Kto pierw..y wynalazł koło wodne, nie wiadomo. Prawdopodobnie wynaleziono je w ró..nych miejscach na kuli ziemskiej, wyko..ystując naturalne, a potem ..tuczne spadki potoków i ..ek.

Pierw..e koła wodne były u..ządzeniami bardzo prymitywnymi, wyřęcały co prawda człowieka w cię..kim trudzie, ale nie posiadały du..ej sprawności. Tylko niewielka część energii zawartej w wodzie zamieniała się dzięki nim na pracę u..yteczną.

(wg R. Kurkiewicza)

b) Podkreśl wyrazy, których pisowni nie da się uzasadnić. Sprawdź w słowniku, czy nie popełniłeś w nich błędów.

c) Określ styl powyższego tekstu i nazwij jego funkcje. Uzasadnij swój sąd.

36. Wypisz z tekstu wyrazy z *j* i uzasadnij ich pisownie.

Bolek i Tomek zjawili się na Gubałówce pierwsi. Wkrótce od strony schroniska nadjechał również starszy brat Tomka, który świetnie zjeżdżał na nartach i obiecał nauczyć tej sztuki również chłopców. Pierwsze objaśnienia okazały się nieco zawiłe, ale wkrótce chwycili, o co chodzi, wszystko się rozjaśniło.

Trzeba będzie teraz próbować zjazdów – powiedział brat Tomka.

Podjęcie takiej decyzji okazało się jednak trudne. Ledwo ruszyli z miejsca, a już Tomek wjechał w zasypany śnieżny i musiał zjechać narty. Bolek podjechał bardzo blisko, ale nie umiał się zatrzymać i konty-

nuował zjazd. Wjazd do góry kolejką był o wiele łatwiejszy. Chłopcy nie zrazili się jednak i postanowili nadal uczyć się zjazdów na nartach właśnie na Gubałówce. Na zakończenie brat Tomka zrobił im pamiątkowe zdjęcie.

37. a) Przepisz podane niżej zdania, stawiając odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

1. Witaj jutrzeńko swobody za tobą zbawienia słońce! (A. Mickiewicz) 2. I wyszedłeś jasny synku z czarną bronią w noc i poznałeś jak się jeży w dźwięku minut – zło. Zanim padłeś jeszcze ziemię przeżegnałeś ręką. Czy to była kula synku czy to serce pękło? (K. Baczyński) 3. Zwycięstwo Dumny młodziku, czy się nie cieszysz za wcześniej? 4. Wnet Gerwazy to był on przez tłum się przecisnął. 5. Nie nie trzymam ciebie w ręku, gdzie znikasz gdzie mój Jasieńku? (A. Mickiewicz) 6. Oj matulu lny nam kwitną, jako niebo tak błękitno! (M. Konopnicka)

b) Podkreśl wyrazy poza związkami zdania.

38. a) Przeczytaj wypowiedzenia. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy.

Nasza klasa *na pewno* pojedzie w Karpaty. *Ach*, jak się z tego cieszę. *Aniu*, czy pojedziesz z nami? Te góry, *moim zdaniem*, muszę zobaczyć.

b) Przypomnij sobie jak one się nazywają. Wyłumacz znaki przestankowe w tych zdaniach.

39. Wstaw brakujące znaki przestankowe. Ustnie uzasadnij ich użycie.

Mamo dolej mi zupy. W naszej klasie wiadomo same zuchy. Dostaniesz nowy komputer zgodnie z obietnicą na urodziny. Czy ty rzeczywiście byłeś dziś w szkole? Podejdz Staszku do tablicy. Dzieci co wy uprawiacie. Och uspokóćcie się wreszcie.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy zdaniem pojedynczym? Podaj przykłady.
2. Jakie znasz rodzaje zdań pojedynczych ze względu na budowę oraz ze względu na cel wypowiedzi? Podaj przykłady.
3. Wymień główne i drugorzędne człony zdania.
4. Podaj przykłady zdań bezpodmiotowych i równoważników zdań.
5. Jakie znaki przestankowe stawiamy w zdaniach pojedynczych?
6. Podaj przykłady wyrazów poza zdaniem. Jakie w takich wypowiedziach stawiamy znaki przestankowe?

40. W podanym tekście rozpoznaj zdania i podkreśl w nich główne człony zdania.

Cóż to? Pod palcami czuje wyraźnie zgrubienia... Ziarna! Najwyraźniej ziarna. Wyłuskał jedno ziarenko z zielonej pochewki i zgryzł je w zębach. Smak przyjemny, mączny, dobrze znany. Na Boga! Jęczmień! Zdumienie zatamowało mu oddech. Zboże europejskie? Tutaj na tej wyspie? Skąd? Jakim sposobem? Przypadł do ziemi i jeszcze raz sprawdził dokładnie. Nie, nie mylił się. To był jęczmień. Prawdziwy jęczmień. Robinsona ogarnęło wzburzenie.

(wg D. Defoe)

41. Przepisz. Wstaw brakujące przecinki.

Łoskot kwik koni krzyki okropne mężów mieszały się z pieśnią. Leciały w górę skry skrzesane żelazem złamki drzewców proporce pióra strusie i pawie.

Fasola teraz dopiero kwitła czerwono różowo i biało. W powietrzu niosły się ciężkie tumany czarnego pyłu i osiadały leciuchnym nalotem na stemplach na ścianach na twarzach i w płucach ludzkich.

42. Uzupełnij przydawkami opis drogi do centrum Lwowa tak, aby przyjezdny mógł tam bez trudu trafić.

Kiedy wyjdiesz z gmachu dworca, kieruj się prostą ulicą w stronę ... przystanku ... . Tramwaj Nr 1 lub Nr 9 dowiezie do ulicy Doroszenki. Przejdiesz w prawą ... ulicą miasta i trafisz do pomnika Adama Mickiewicza. Jeśli pójdziesz prosto, przed tobą wznosi się ... pomnik Tarasa Szewczenki. Na lewo możesz skierować się ... aleją w kierunku Teatru Opery i Baletu. Przed nim mieni się w słońcu fontanna. Jesteś w samym sercu ... Lwowa.

43. Zredaguj ogłoszenie na temat planowego koncertu zespołu "Ocean Elzy". Postaraj się, aby zawarte w nim informacje były dokładne.

Występ ...

Dla lwowskiej publiczności ...

Bilety ...

Początek koncertu ...

44. Przetłumacz na język polski.

О рідна земле! Ти як мати єдина і неповторна! Ти не обов'язково найкрасивіша. У світі є можливо інші краї, сповнені чарівної краси, краї, де ласкавий шум морського прибою поєднується з ніжним співом барвистих птахів, а пахощі лавра чи магнолії з свіжістю грозових південних вітрів, та що з того?

(wg W. Małyszka)

LEKSYKOLOGIA I FRAZEOLOGIA

§ 2. Treść i zakres wyrazów

Znaczeniem wyrazu zajmuje się dział językoznawstwa zwany **semantyką**.

Wyraz jako znak językowy jest **nazwą** jakiegoś składnika rzeczywistości, osoby, rzeczy, zjawiska, cechy, czynności. Wszystkie obiekty, do których dana nazwa się odnosi, stanowią jego **treść**. Nazwa ma też **zakres**.

Poznając nazwy poszczególnych przedmiotów, przyswajamy sobie także zakres każdej z nich. Dlatego nie pomylimy *chleba z mlekiem*, *psa z garnkiem*, *domu z drzewem*.

45. a) Na rysunku zostały przedstawione różne obiekty. Nazwij je i uporządkuj, dzieląc na zbiory. Zbiorom, jeśli to możliwe, nadaj wspólną nazwę.

b) Ugrupuj podane wyrazy, biorąc pod uwagę ich znaczenie:

człowiek, ptak, kanapa, ssaki, sowa, stółek, jamnik, puchacz, wieloryb, pies, stół, delfin, krzesło.

c) Do podanych wyrazów dopisz wyrazy o treści ogólniejszej:

drzewo, wróbel, róża, liceum.

d) Do podanych wyrazów dopisz wyrazy o treści konkretniejszej:

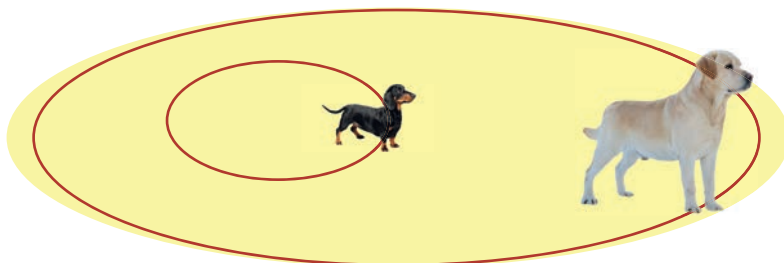
roślina, pieczywo, owoc, kwiat, pojazd.

W każdym wyrazie wyróżniamy jego **treść** i **zakres**. **Treść wyrazu** stanowią cechy jego znaczenia, które pozwalają rozpoznać **obiekt** (lepiej: klasę obiektów) nazywamy przez ten wyraz. Na przykład na treść wyrazu *pies* składają się następujące cechy: “zwierzę domowe”, “czworonożne”, “szczekające”, na treść zaś wyrazu *jamnik* –

“pies myśliwski”, “o wydłużonym tułowiu”, “o krótkich krzywych nogach”, “o sierści gładkiej, szorstkiej lub długiej”, “o maści czarnej” itp.

Zakres wyrazu to jego zasięg, czyli zbiór “obiektów”, do których odnosi się dany wyraz. Zakres wyrazu *pies* jest większy od wyrazu *jamnik*; wśród psów wyróżniamy psy rasowe i kundły. Wśród psów rasowych dogi, wyżły, charty, pinczery i inne. Dlatego wymieniając cechy znaczenia wyrazu *pies*, wliczyliśmy tylko trzy istotne, które ograniczają jego znaczenie na tyle, na ile to jest konieczne po to, by odróżnić psa od kota; natomiast opisując znaczenie wyrazu *jamnik*, wymieniliśmy więcej cech, które pozwalają odróżnić jamnika od wszystkich innych psów. Treść wyrazu *jamnik* jest więc znacznie bogatsza od treści wyrazu *pies*, choć zakres jest zdecydowanie węższy.

Więc każdy jamnik jest psem, ale nie każdy pies jest jamnikiem.

46. Przyjrzyj się podanym parom wyrazów. Powiedz, który z nich ma szerszy zakres a uboższą treść, który zaś bogatszą treść i węższy zakres. Uzasadnij swoje stanowiska.

mebel – kanapa;
książka – podręcznik,
zeszyt – notatnik;
autobus – samochód.

47. Zastąp wyróżnione wyrazy wyrazami o szerszym, ogólniejszym znaczeniu.

W sadzie dziadka Antoniego rosły: *grusze, śliwy, jabłonie, czereśnie* i *wiśnie*.

Był wzburzony. Targały nim: *żal, złość, gniew, rozpacz* i *wściekłość* na całe otoczenie.

Korytarz szkolny w czasie wakacji przedstawiał się niecodziennie. Piętrzyły się nieomal do sufitu *stoły, krzesła* oraz *szafy* i jakieś *regaly*.

W schronisku dla zwierząt można było zobaczyć porzucone przez ich właścicieli *jamniki, dogi, owczarki niemieckie*, a także zwykle *kundły*.

48. Uporządkuj następujące wyrazy pod względem ich zakresu: od zakresu najwęższego do najszerszego.

generał, wojskowy, oficer, żołnierz;
Wielkopolanin, Europejczyk, poznaniak, Polak;
pisać, pracować, przepisywać.

49. a) Określ treść i znaczenie następujących par wyrazów:

koń – krowa; kura – gołąb; dąb – sosna; rower – samochód.

- b) Co łączy te pary wyrazów?

§ 3. Barwa uczuciowa wyrazów. Synonimy

50. Przeczytaj fragment wiersza Czesława Miłosza "Piosenka o porcelanie". Wypisz wyrazy, które wyrażają emocje, czyli mają zabarwienie uczuciowe.

PIOSENKA O PORCELANIE

Różowe moje spodeczki,
Kwieciste filiżanki,
Leżące na brzegu rzeczki,
Tam kędy przeszły tanki.
Wietrzyk nad wami polata,
Puchy z pierzyny roni,
Na czarny ślad opada
Złamanej cień jabłoni
Ziemia, gdzie spojrzysz, zasłana
Bryzgami kruchej piany.
Niczego mi proszę pana
Tak nie żal jak porcelany.

Słowa nie tylko nazywają rzeczy, osoby, czynności, lecz także uzewnętrzniają nasz stosunek emocjonalny. Za pomocą słów wyrażamy nasz pozytywny czy negatywny stosunek emocjonalny. Niekiedy wyraz przybiera nacechowanie emocjonalne, gdy zostanie użyty w znaczeniu przenośnym, np. *patyki* – chude nogi, *słoń* – gruby człowiek. Czasem ekspresja wyraża się przez formę brzmieniową o charakterze dźwiękonaśladowczym, np. *kwękać*, *dziubdziać*. Niekiedy wyrazy uzyskują odpowiednie zabarwienie uczuciowe w zależności od formantu, np. *syn-uś*, *serd-uszko*, są to **zdrobnienia**, które zwykle mają zabarwienie uczuciowe dodatnie. Wyrazy o zabarwieniu uczuciowym ujemnym nazywamy **zgrubnieniami**, np. *noch-al*, *dziad-yga*.

Słownictwo emocjonalne ma charakter wartościowo-oceniający. Używane bywa dla oddania cech fizycznych oraz psychicznych osób: *dragal, lalunia*, przedmiotów: *wyro, buda*, czynności: *kimać* (spać), *szczekać* (mówić). Wyrazy o określonej barwie uczuciowej występują najczęściej w języku potocznym, a także środowiskowym, np. *studenckim, uczniowskim*.

51. Określ, jakie cechy ma słownictwo uczniowskie.

uczyć się: dziergać, dziobać, kuć, orać, ryć, przesiąkać wiedzą, unosić się intelektualnie, zakuwać, zarywać;

oceny szkolne: jedynka, balon, bomba, cwaja, czapa, hak, kapa, lufa, pała.

52. Ułóż krótki słowniczek wyrazów używanych w twojej szkole, oznaczających nauczycieli, przedmioty i dziennik.

§ 4. Leksykalno-frazeologiczne środki stylistyczne

53. Do podanych wyrazów dopisz inne wyrazy lub wyrażenia o tym samym znaczeniu:

fonetyka, zgłoska, strofa, ping-pong.

54. W zapisanych połączeniach przymiotnik *dobry* zastąp odpowiednimi wyrazami bliskoznacznymi:

dobra kolacja –

dobre ceny –

dobra pogoda –

dobre buty –

dobry film –

dobre rozwiązanie –

Synonimy – to wyrazy (grupy wyrazów), które najczęściej mają podobne – rzadziej identyczne znaczenie. Np. *burza* – *nawałnica*, *zawsze* – *do grobowej deski*, *auto* – *samochód*.

Wyrazy bliskoznaczne mogą różnić się między sobą:

* nacechowaniem ekspresywnym

mówić (neutralny) – *głędzić* (ekspresywny)

* nacechowaniem stylistycznym

wieść (literacki) – *prowadzić* (nie nacechowany stylistycznie)

* chronologią występowania

lico (przestarzałe) – *twarz* (współczesny).

55. Do podanych wyrazów dopisz synonimy rozpoczynające się partykułą *nie*.

cienki –

obcy –

cichy –

przykry –

głupi –
stary –
nonsens, bzdura, absurd –
deficyt, manko, bankructwo –
potknięcie, uchybienie, gafa –
wątpiący, sceptyk –
lęk, obawa, zdenerwowanie –

zmyślony –
zbyteczny –

56. Pogrupuj podane wyrazy w pary synonimów i wpisz je w odpowiednich miejscach.

gapić się, szata, samolot, szpicel, obmierznąć, dziennikarz, buty, wielbiciel, wchodzić, ubiór, okulary, bodaj, mówić, pismak, włazić, patrzeć, trzewiki, obrzydnać, agent, bełkotać, binokle, aeroplan, prawdopodobnie, adorator

synonimy różniące się chronologią występowania:

raczyć – częstować, ...
.....
.....

synonimy różniące się nacechowaniem ekspresywnym:

pisać – bazgrać, ...
.....
.....

57. Wpisz w odpowiednich miejscach synonimy podanych wyrazów.

wyrazy o zabarwieniu

neutralnym

dziecko

oczy

.....

.....

jeść

dom

wyrazy o zabarwieniu

ujemnym

.....

.....

baba

szkapa

.....

.....

58. Wyrazy w nawiasach zastąp synonimami informującymi o większym stopniu nasilenia zjawiska lub cechy.

Był (ciepły)..... letni dzień.

Brzegiem morza szła (ładna)..... dziewczyna.

Mimo wysokiej temperatury powietrza woda w morzu była (chłodna).....

Jeden z plażowiczów czytał (ciekawą).....książkę.
Kiedy zaczęło (kropić)....., wszyscy uciekli z plaży.

59. Uzupełnij zdania właściwymi wyrazami.

Klasa 9 .....kiedy pani odwołała klasówkę z chemii. (weseliła się, cieszyła się)

Ania z naszej klasy ..... piękne niebieskie oczy.
(ma, posiada)

Ela ..... mamie kapcie, które kupiła w supermarkecie.
(prezentuje, pokazuje)

Politycy ..... na temat utworzenia nowej koalicji.
(dyskutowali, gawędzili)

Kierownik skarży się na ..... rąk do pracy.
(deficyt, brak)

Kiedy miałem pięć lat, nauczyłem się jeździć na rowerze i było to ..... wydarzenie.
(ważne, doniosłe)

Romeo, sądząc, że jego ..... nie żyje, popełnił samobójstwo.
(ukochana, sympatia)

Królowa ..... kolację w towarzystwie zaproszonych gości. (skonsumowała, zjadła)

Andrzejku, dlaczego ..... kolegę w głowę?
(walnąłeś, uderzyłeś)

Rozejdźcie się, co to za ..... ?!
(zbiegowisko, tłum)

60. Przekształć tekst, usuwając zbędne powtórzenia wyrazowe.

Retoryka, czyli sztuka pięknego przemawiania, narodziła się w starożytnej Grecji. Najsłynniejszym mówcą starożytnej Grecji był Demostenes. Żył on w IV w. p.n.e. Legenda mówi, że Demostenes jako dziecko miał słaby głos i słabą dykcję. Demostenes chodził nad morze, wkładał do ust kamyki i starał się przekrzyczeć szum morza. Dzięki temu został sławnym mówcą. Najsławniejsze były jego mowy przeciwko Filipowi Macedońskiemu, zwane filipikami. Demostenes ostrzegał w nich mieszkańców Aten przed niebezpieczeństwem zagrażającym miastu ze strony Filipa Macedońskiego.

Słowo *filipika* używane jest także współcześnie i oznacza napastliwą przemowę, wymierzoną przeciwko komuś lub czemuś.

61. Dopisz jednowyrazowe synonimy wyróżnionych określeń.

62. Dopisz omówienia, które delikatniej wyrażają te same treści.

- kradnie – ma lepkie ręce
- umarł –
- jest plotkarzem –
- jest skąpy –
- jest zarozumiały –
- jest głupi –

63. W każdej grupie synonimów podkreśl ten wyraz, którego używa się w znaczeniu przenośnym.

- huragan, wiatr, orkan
- test, próba, doświadczenie
- pancerz, zbroja, kolczuga
- spokój, ukojenie, cisza
- atakować, nacierać, najeżdzać
- portmonetka, kiesa, portfel

64. Podkreśl w tekście synonimy i napisz, jaką one pełnią funkcję.

Lecz czy to, że rycerstwo z ziemi chełmińskiej, między którymi wielu było ludzi polskiej krwi, nie uderzyło szczerze, czy też, że zaciekleści Polaków nic już nie mogło powstrzymać, dość że ten nowy napad nie wywarł takiego skutku, jakiego się mistrz spodziewał. Zdawało mu się bowiem, że to będzie ostatni cios zadany potędze królewskiej,

a tymczasem spostrzegł wkrótce, że to Polacy prą, idą naprzód, biją, rażą, biorą jakoby w żelazne cęgi te hufce, a jego rycerstwo raczej się broni, niż naciera.

(H. Sienkiewicz, Krzyżacy)

Uwaga!

Są wyrazy, które mają wspólną podstawę słowotwórczą lub wywodzą się z tego samego źródła, ale różnią się budową i znaczeniem, np. *szlachetny* (wspaniałomyślny, bezinteresowny) i *szlachecki* (dotyczący szlachty). Takie wyrazy nie są synonimami.

65. Uzupełnij zdania podanymi wyrazami w odpowiedniej formie.

metalowy, metaliczny

W ostatnim czasie prasa często pisze o pracownikach przemysłu

.....

Nie pij tej herbaty, ma ..... smak.

znajomy, znany

..... pisarz napisał ostatnio powieść dla młodzieży.

..... hydraulik naprawił mi cieknący kran.

owocny, owocowy

Rozmowy przedstawicieli samorządu z dyrekcją były .....

Ubiegłej zimy w sadzie zmarzły drzewa .....

inteligencki, inteligentny

Moim zdaniem Marek jest ..... uczniem.

W środowisku ..... dużo się mówi o najnowszym filmie słynnego reżysera.

dziecinny, dziecięcy

Gdzie w pobliżu znajduje się sklep z ..... ubrankami?

Masz piętnaście lat, a jesteś taki .....

wieczorny, wieczorowy

Chciałbym wysłuchać w radiu ..... informacji.

Na przyjęciu obowiązuje strój .....

66. Zapisz poniższy tekst językiem Jana Kochanowskiego. Wykorzystaj podane słownictwo staropolskie.

Młody student spacerował wolno po uliczkach Krakowa. Oglądał wystawy, na których sprzedawczynie wystawiły towary. Obejrzał ładne buty i kolorowe ubrania, ale jego portfel świecił pustkami, więc kupił tylko zeszyt i szybko wrócił do domu, gdzie czekała na niego pyszna kolacja.

żak – student
stragany – wystawy, sklepy
przekupka – sprzedawczyni
kajet – zeszyt
ciżemki – buty
szaty – ubranie
sakiewka – portfel
wieczerza – kolacja

§ 5. Związki frazeologiczne

67. a) Przeczytaj podane wypowiedzi. Znajdź w nich związki frazeologiczne.

Janek był oczkiem w głowie ojca. Czasem zawracał mu głowę głupimi pytaniami. Wreszcie ojciec poszedł po rozum do głowy i mi pozwalał mu ciosać kołki na głowie.

b) Wypisz je, obok napisz ich znaczenie.

Związki frazeologiczne (frazeologizmy) to utarte połączenia wyrazowe. Znaczenie związków frazeologicznych nie wynika ze znaczenia poszczególnych wyrazów. Na przykład *czuć pismo nosem* nie oznacza *czuć zapach pisma*, tylko orientować się w sytuacji.

Frazeologizmy mają różny rodowód. Wywodzą się z doświadczenia życia codziennego, obserwacji przyrody, z takich dziedzin działalności ludzkiej, jak rolnictwo, wojskowość, rzemiosło, np. *zapiąć na ostatni guzik, przypuścić szturm, robić wszystko na jedno kopyto*.

Inne mogą pochodzić z Biblii, mitologii greckiej, czy literatury, np. *zakazany owoc, nić Ariadny, włożyć między bajki*.

Do związków frazeologicznych zalicza się również przysłowia, np. *Niedaleko pada jabłko od jabłoni*.

68. Przeczytaj tekst. Wypisz frazeologizmy i zastąp je omówieniami.

Wygrałem wycieczkę. Darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby. No cóż, okazało się, że nie wszystko złoto, co się świeci. To było miejsce, gdzie diabeł mówi dobranoc. Machnąłem na to ręką i chodziłem spać z kurami. Po kilku dniach postanowiłem wziąć nogi za pas i wrócić do domu.

69. Jesteś nieprzygotowany do lekcji. Nauczyciel prosi cię do odpowiedzi. Opisz swoje uczucie. Zastosuj następujące związki frazeologiczne:

krew staje w żyłach, serce wali młotem, dygotać jak w febrze.

70. Wyjaśnij znaczenie podanych związków frazeologicznych, których źródłem jest literatura i historia. Skorzystaj ze "Słownika frazeologicznego języka polskiego" Stanisława Skorupki.

drakońskie prawa, szklane domy, spartańskie warunki, przekroczyć Rubikon, mierzyć siły na zamiary, dantejskie sceny, koń trojański, ikarowe loty, kolos na glinianych nogach.

71. Do podanych wyrazów dopisz synonimiczne związki frazeologiczne.

oszukiwać –
uciec –
plotkować –
dziwić się –
bawić się –

Najczęstsze błędy frazeologiczne

1. Naruszenie stałości związku frazeologicznego, np. *ogarnęła go ciemna rozpacz* zamiast *ogarnęła go czarna rozpacz*.

2. Zmiana postaci gramatycznej jednego ze składników frazeologizmu, np. *bazgrze jak kurka pazurem* zamiast *bazgrze jak kura pazurem*.

3. Niepotrzebne rozbudowanie związku frazeologicznego, np. *przemokłem do przysłowiowej suchej nitki* zamiast *przemokłem do suchej nitki*.

4. Krzyżowanie składników dwóch frazeologizmów, np. *odniósł porażkę (poniósł porażkę i odniósł zwycięstwo)*.

5. Używanie związku frazeologicznego niezgodnie z jego znaczeniem, np. *nie będę się śpieszył, bo wówczas tylko czeka na mnie musztarda po obiedzie*.

72. Przeczytaj tekst. Znajdź nieprawidłowe zwroty frazeologiczne. Popraw je. Odczytaj tekst ponownie.

Droga Helenko!

Tak bardzo chciałabym się z tobą zobaczyć, jednak na razie jest to marzenie ściętej sosny. W szkole nagromadziło się trochę problemów, nauczyciel przyciska nas do tablicy. W tym tygodniu są trzy ważne sprawdziany. Tu twardy cukierek do zgryzienia. Nie ma co jednak wybiegać ze skóry i drzeć ubranie. Żałuję, że nie jestem chodzącą książką. Muszę zakasać rękawki i trzymać rękę na ręce. O wszystkim napiszę. Serdecznie pozdrawiam.

Halina

73. Do frazeologizmów należą również przysłowia. Oto pary przysłów. Jedno ma brzmienie zgodne z tradycją, drugie zaś formę współczesną. Na czym polega zmiana?

Na złodzieju czapka gore. / Na złodzieju czapka lisia.
Gość w dom, Bóg w dom. / Gość w dom, a jedzenie do lodówki.
Kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje. / Kto rano wstaje, ten śpi krócej.

74. Uzupełnij przysłowia, wpisując w pustych miejscach odpowiedni wyraz.

Czym ... bogata, tym rada.
Biednemu zawsze ... w oczy (wieje).
Co ..., to obyczaj.
Głodnemu zawsze ... na myśli.

75. Połącz związek frazeologiczny z odpowiednim znaczeniem.

1. biedny jak mysz kościelna.	A. uparty, wytrwały, nieustępliwy
2. zły jak pies	B. dużo pracuje, pilny
3. silny jak koń	C. bardzo zły, wściekły
4. uparty jak osioł	D. chytry, sprytny, przebiegły, fałszywy, podstępny
5. dumny jak paw	E. zdrowy, odporny, zahartowany
6. pracowity jak mrówka	F. silny, krzepki, mocny, odnosi się do siły fizycznej
7. chytry jak lis	G. dumny z wyglądu zewnętrznego, zarozumiały, wyniosły
8. zdrow jak ryba	H. mieć zły humor, złościć się, kapryścić
9. mieć węża w kieszeni	I. o kimś, kto jest biedny i nie ma pieniędzy
10. czarna owca	J. być skąpym, przesadnie oszczędnym
11. mieć muchy w nosie	K. ktoś ma zły charakter, "czarny charakter", kompromituje otoczenie swoim zachowaniem

76. Utwórz związki frazeologiczne z podanymi wyrazami. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika frazeologicznego.

głaskać	} włos	nabrać	} usta	dzwonić	} zęby
dzielić		odejmować		dać	
wisieć		wyjąć		mówić, cedzić	

77. Zastąp podane związki frazeologiczne ich synonimami.

zrywać boki ze śmiechu; lubią się jak pies z kotem; zjeść konia z kopytami;

kupować kota w worku; prosić kogoś na kolanach.

78. Z jakimi dziedzinami wiążą się podane tradycyjne związki frazeologiczne używane w znaczeniu przenośnym?

zarzucać przynętę, siać niezgodę, zabić komuś klina, zapuszczać korzenie, spaliło na panewce, spalić za sobą mosty

79. Zastąp podane związki frazeologiczne odpowiednimi wyrazami lub innymi związkami.

biały mróz	wścibiać nosa
czarna rozpacz	spuścić nos na kwintę
od deski do deski	spiec raka
ciasny łeb	zejść na dziady

80. W miejsce kropek wstaw odpowiedni mitologizm z ramki. Jaką funkcję pełnią one w poniższym tekście?

męki Tantalą, pięta Achillesowa, zagadka Sfinksa, syzyfowa praca, czyn prometejski

Na ostatniej lekcji matematyki przeżywałem (straszliwe cierpienie)... Obliczanie równań zawsze było moją (słabą stroną)..., ale teraz starałam się zachować (niewzruszony spokój)... . Zadanie dla mnie było (zagadką nie do rozwiązania)... . Czekala mnie ... (trudna praca)... . Ale wzięłam się do pracy i dokonałam (śmiałego czynu)... .

81. Napisz krótkie opowiadanie. Jako puenty użyj w nim jednej z podanych fraz.

- Śpiesz się powoli.
- Biednemu zawsze pod górę.
- Jedna jaskółka wiosny nie czyni.

Sprawdź siebie

- Co stanowi treść wyrazu?
- Co stanowi zakres wyrazu?
- Co nazywamy synonimami?
- Co to jest związek frazeologiczny?

82. Masz podany wyraz o najszerszym zakresie. Dopisz do niego wyrazy o zakresach węższych, ale o bogatszej treści.

lekarz – chirurg, laryngolog, ortopeda	narzędzie –
naukowiec –	zwierzę –
szkoła –	

- 83.** Do podanych wyrazów o najbogatszej treści dopisz wyraz o najuboższej treści, ale o najszerszym zakresie:

piłkarz, narciarz, koszykarz, hokeista –
kuchnia, pokój, łazienka, przedpokój –
kawa, kakao, herbata, mleko –
dodawanie, odejmowanie, mnożenie, dzielenie –

- 84.** Do podanych wyrazów dopisz synonimy dobitniej wyrażające ich treść.

gniew	spokój
pracować	gotować
ładny	uwielbiać
nieuczciwość	mądry
uczyć się	duży

- 85.** Podane wyrazy podziel na dwie grupy: synonimy znaczeniowe i stylistyczne.

a) urzędnik, pracownik umysłowy, biuralista, urzędas, kancelista, gryzpiórek;

b) pisarz, pismak, autor, poeta, grafoman, nowelista.

- 86.** Do podanych wyrazów dopisz odpowiednio dobrane wyrazy bliskoznaczne z ramki.

rozdrażnienie, oburzenie, wzburzenie, irytacja, złość, zubożenie, nieczułość;
doznanie, doświadczenie, wrażenie, wzruszenie, uczucie, emocje;
śmiałość, nieustrasżoność, męstwo, bohaterstwo, heroizm

odwaga –
gniew –
obojętność –
przeżycie –

- 87.** Połącz frazeologizmy z wyrazami w ramce.

rzucać grochem o ścianę, szukać igły w stogu siana, siedzieć u kogoś w kieszeni, mieć garbate szczęście, gapić się jak sroka w kość

być zależnym materialnie od kogoś;
upominać kogoś, pouczać, daremnie przekonywać;
uparcie, patrzeć w jeden punkt;
przypatrywać się czemuś uporczywie;
szukać czegoś na próżno tam, gdzie trudno znaleźć;
nie mieć szczęścia, mieć pecha.

88. Popraw zniekształcone w podanych zdaniach stałe związki frazeologiczne.

On ma zmię w kieszeni. Kto śpi, nie popełnia grzechu. Słowo się rzekło, koń u płotu. Głową muru nie rozbijesz.

89. Przeczytaj aforyzmy Stanisława Jerzego Lema. Wypisz z nich związki frazeologiczne i wyjaśnij ich znaczenie. Określ, w jakiej funkcji zostały zastosowane.

Niejedyn, co pchał się na świecznik, zawisł na latarni.

Okno na świat można zasłonić gazetą.

Na początku było słowo – a na końcu Frazes.

Fakt zawsze będzie nagi, choćby był ubrany według ostatniej mody.

90. Ze związkami frazeologicznymi wiąże się wiele skomplikowanych kwestii stylistycznych. Przeczytaj niżej zamieszczone teksty. Wskaż podobieństwa i różnice między nimi. Co możesz powiedzieć o ich nadawcy?

a) Mam fatalny nastrój, bo leje jak z cebra. Za chwilę jest sprawdzian z gramatyki. Jest potrzebny jak dziura w moście, nie zdążyłem się dobrze przygotować. Ojej, już dzwonek. Trudno, klamka zapadła.

No i stało się. Olek, który zawsze pode mną kopie dołki, powiedział nauczycielce, że zaglądam do zeszytu. Nie miałem odwagi spojrzeć w oczy polonistce. Byłem czerwony jak burak. Plotłem koszałki-opalki. Na szczęście pani spojrzała przez palce na moje zachowanie.

Nie jestem w gorącej wodzie kąpany, lecz chętnie policzę wszystkie zębra Olkowi.

b) Pada deszcz i mam fatalny nastrój. Za chwilę jest sprawdzian z gramatyki. Nie zdążyłem się dobrze przygotować. No i stało się. Olek, zawsze mi niezyczliwy, powiedział nauczycielce, że zaglądam do zeszytu. Bałem się spojrzeć w oczy polonistce. Zarumieniłem się ze wstydu. Pani łagodnie skarciła moje zachowanie.

Nie jestem nerwowy, ale zdecydowanie rozmówię się z Olkiem.

Oba teksty przekazują te same informacje, czynią to jednak w sposób odmienny. Tekst z użyciem frazeologizmów jest pełen ekspresji, obrazowości, jest bardziej subiektywny.

91. a) Jak rozumiesz powiedzenie: *Być (znajdować się) między młotem i kowadłem*?

.....

- b) Objasnij znaczenie powiedzenia: *Każdy jest kowalem swego losu*.

.....

- c) Co mamy na myśli, mówiąc: *Są ludzie i ludziska*?

.....

92. Przeczytaj fraszki J. Sikiryckiego i powiedz, jakie zjawisko językowe wyszukał autor dla osiągnięcia efektu humorystycznego.

a) Na imieniny dostał Jurek
Mnóstwo prezentów i laurów.
Jakoś nie widać teraz Jurka
podobno spoczął na laurkach.
b) Słyszy się o nim niemal co dzień,
Że jest kapany w gorącej wodzie.
Kiedy ujrzałem tę postać sławną,
Rzekłem: "Kapany, lecz bardzo dawno".

93. Przeczytaj teksty Z. Herberta. Wskaż niezwykle zestawienie wyrazów. Określ ich funkcję.

LAS

Ścieżka biegnie boso do lasu. W lesie jest dużo drzew, kukułka, Jaś i Małgosia i inne małe zwierzątka. Tylko krasnoludków nie ma, bo wyszły. Jak się ściemni, sowa zamyka las dużym kluczem, bo jakby się tam zakradł kot, to by dopiero narobił szkody.

KOT

Jest cały czarny, lecz ogon ma elektryczny. Gdy śpi na słońcu, jest najczarniejszą rzeczą, jaką sobie można wyobrazić. Nawet we śnie łapie przerażone myszki. Poznać to po pazurkach, które wyrastają mu z łapek. Jest strasznie miły i niedobry. Zrywa z drzew małe ptaszki, zanim dojrzeję.

Kształcenie językowe.

Komunikacja językowa.

Główne funkcje komunikacji językowej

94. Wyobraź sobie następującą sytuację: chcesz napisać list do redakcji młodzieżowej radia oraz list do przyjaciółki (przyjaciela). W obydwu listach masz zamiar opowiedzieć o ciekawym wydarzeniu w szkole. Czy obydwie listy będą jednakowe?
95. Przeczytaj tekst. Jaka jest jego zasadnicza myśl? Do jakiego stylu go odniesiesz?

Wyraz *komunikacja* jest wieloznaczny. Podstawowe jego znaczenie to, według *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego, "ruch polegający na utrzymywaniu łączności między odległymi od siebie miejscami, odbywający się środkami lokomocji na drogach lądowych, wodnych i szlakach powietrznych".

Wyraz ten używany jest także w innym znaczeniu, mianowicie może oznaczać również *nawiązywanie i utrzymywanie łączności między ludźmi za pomocą języka*. Ze znaczeniem tym wiążą się też wyrazy pokrewne wyrazowi *komunikacja*, np. *komunikat, komunikować*.

Jakie są niezbędne warunki komunikacji językowej?

Przede wszystkim, jeśli ludzie chcą się ze sobą porozumieć, jeden z nich, którego nazywamy *nadawcą*, musi coś do drugiego, tj. do *odbiorcy*, powiedzieć albo napisać, czyli zakomunikować mu coś. Dzięki temu między nadawcą a odbiorcą nastąpi kontakt językowy, jeśli naturalnie posługują się oni tym samym językiem, tj. znają jego słownictwo i gramatykę. W wypadku, gdy odbiorca nie zna języka, którym posługuje się nadawca, kontakt językowy między nimi jest niemożliwy.

Niezbędnymi elementami komunikacji językowej są więc: *nadawca, odbiorca, kontakt między nimi, komunikat*, czyli wytwór mówienia lub pisania, zwany też tekstem, oraz wspólny język, który stanowi tworzywo komunikatu (tekstu).

Podstawową jednostkę komunikacji językowej nazywamy *aktem mowy*. Akt mowy jest zdaniem lub jego równoważnikiem, w którym nadawca oznajmia coś odbiorcy, pyta o coś bądź wypowiada polecenie lub życzenie, np.

Za tydzień wyjadę na wczasy.

Kiedy wyjedziesz na wczasy?

Jedź ze mną na wczasy!

Chciałbym, żebyś wyjechał ze mną na wczasy.

96. Przeczytaj tekst. Wynotuj najważniejsze funkcje tekstów językowych, zapisz je w zeszycie.

Podstawową funkcją tekstów językowych, mówionych lub pisanych, jest porozumiewanie się ludzi, czyli ich komunikowanie się. Tę funkcję nazywamy *funkcją komunikatywną*. Występuje ona w kilku odmianach. Najważniejsza z nich i najczęściej występująca w różnych tekstach polega na przekazywaniu przez nadawcę informacji, tj. na oznajmieniu o czymś, co się dzieje, działa albo będzie działać. Tę odmianę funkcji komunikatywnej nazywamy *funkcją informatywną* lub *poznawczą*.

Może się ona przejawiać w jednym zdaniu albo w tekście wielozdaniowym, np.

1) *Pociąg pośpieszny do Krakowa wjedzie na tor ósmy przy peronie pierwszym.*

2) *Na odbywających się w Moskwie mistrzostwach świata w hokeju na lodzie rozegrano dwa mecze: Polska – USA i Rosja – Niemcy. Przed wielką szansą zdobycia dwóch punktów stanęli polscy hokeiści.*

Wprawdzie faworytami tego meczu byli Amerykanie, ale co najmniej przez połowę spotkania warunki gry dyktowali nasi zawodnicy. Polski zespół, który zagrał bardzo ambitnie, nie zdołał jednak odnieść zwycięstwa. Zadecydowały o tym proste błędy w grze obronnej, wiele nie wykorzystanych szans zdobycia bramki, a także brak szczęścia.

Inną funkcję pełnią następujące teksty:

Proszę wsiadać i drzwi zamykać!

Wszyscy do urn wyborczych!

Może spotkacie kiedy wiejskiego chłopca, który szuka zarobku i takiej nauki, jakiej między swoimi nie mógł znaleźć. W jego oczach zobaczycie jakby odbłask nieba, które przegląda się w powierzchni spokojnych wód; w jego myślach poznacie naiwną prostotę, a w sercu tajemną i prawie bezświadomą miłość.

Wówczas podajcie rękę pomocy temu dziecku. Będzie to wasz mały brat, Antek, któremu w rodzinnej wsi stało się za ciasno, więc wyszedł w świat, oddając się Bogu i dobrym ludziom.

(B. Prus)

Każdy z tych różnych tekstów ma na celu pobudzenie odbiorców do działania zgodnego z intencją nadawcy. Taką funkcję tekstów nazywamy *funkcją impresywną* (od wyrazu *impresja* oznaczającego wrażenie lub wywieranie wrażenia). Na podstawie podanych przykładów możemy się zorientować, że formy tekstów o funkcji impresywnej mogą się różnić pod względem stylistycznym. Mogą mianowicie wyrażać życzenie nadawcy w sposób bezpośredni za pomocą zdań rozkazujących (jak w przykładzie pierwszym i drugim), mogą też dzięki odpowiedniemu doborowi środków językowych pobudzać odbiorcę do głębszej refleksji, wywoływać w nim pożądane uczucia i w ten sposób nakłaniać go do reakcji zgodnych z intencją nadawcy. Taki charakter ma przytoczony końcowy fragment noweli Bolesława Prusa *Antek*.

Niekiedy nadawca powiadamia odbiorcę o swych doznaniach uczuciowych, np. radości, smutku, tęsknocie, gniewie. Tekst wypowiedziany przez niego pełni wówczas funkcję *ekspresywną* (od wyrazu *ekspresja* oznaczającego wyrażanie czegoś, zwłaszcza przeżyć duchowych). Przykładem takiego tekstu jest inwokacja do *Pana Tadeusza*, w której poeta wyraża swą tęsknotę za “krajem lat dzieciennych”.

Funkcja informatywna odgrywa dominującą rolę w zdecydowanej większości tekstów. Stosunkowo niewiele znajdziemy tekstów o wyłącznej funkcji impresywnej czy ekspresywnej, chyba że chodzi o teksty bardzo krótkie, np. *jednozdaniowe*.

97. a) Wyobraź sobie następujące sytuacje.

1. Wracasz do domu po obejrzeniu nowego filmu. Twoja rodzina siedzi przy kolacji, a ty chcesz się z nimi podzielić wrażeniami o filmie.

2. Obejrzałeś w ostatnim dniu film, twoi najbliżsi już go nie obejrzą. Chcesz im opowiedzieć o tym filmie.

3. Wróciłeś po obejrzeniu filmu. Twój brat i siostra już go obejrżeli. Chcecie wymienić swoje wrażenie.

b) Określ adresata każdego komunikatu i cel wypowiedzi. Czym podobne są te sytuacje, a czym się różnią. Czy wszystkie wypowiedzi będą jednakowe? Od czego to zależy?

98. Przeczytaj tekst, zatyłuj go. Jaka jest jego zasadnicza myśl?

Czasem ludzie uważają, że w rodzinnym gronie nie trzeba dotrzymywać się tych norm dobrego zachowania, które obowiązują podczas rozmowy z obcymi ludźmi. Niestety, tak uważają ludzie niekulturalni, którzy uprzejmość traktują jak odświętne ubranie: w domu go zdejmują, aby się nie zabrudził.

Rodzina przecież zbudowana jest na wzajemnym szacunku. Szacunek do starszych – to podstawa każdej rodziny. Na co dzień też ważny jest wzajemny szacunek.

Ludzie młodzi nie powinni się sprzeczać ze starszymi, nie krzyczeć, broniąc swego zdania. Jeżeli nawet starsi czasem nie mają racji, a ty nie możesz spokojnie ich o tym przekonać, staraj się zmienić temat rozmowy.

Dobrze, jeżeli wstając rano, mówisz sobie: “Dziś muszę pomóc mamie, odwiedzić kolegę, poczytać książkę. Taka pozycja pozwala wychować w sobie poczucie obowiązku względem swoich bliskich, przyjaciół, nauczycieli i nawet w stosunku do samego siebie. Właśnie uprzejmość, takt, obowiązkowość wychowuje się w nas w młodości i wtedy te zasady zostaną w nas na całe życie.

99. W jakim znaczeniu użyty jest wyraz komunikacja w następujących zdaniach?

Nie mam samochodu, więc korzystam wyłącznie ze środków komunikacji miejskiej.

Język jest podstawowym narzędziem komunikacji między ludźmi.

100. Dopisz wyrazy pokrewne z wyrazem *komunikacja* (rzeczownik, czasownik, przymiotnik i przysłówki).

101. W jakim znaczeniu używane są w dziedzinie komunikacji językowej terminy: nadawca, odbiorca, komunikat, tekst, kontakt językowy, akt mowy?

102. Kto jest nadawcą, a kto odbiorcą podanych tekstów? Jaki jest kontakt między nadawcą a odbiorcą w każdym z tych przykładów?

a) – Cześć, Franek! Dokąd idziesz?

– Do kina na western.

– Mogę iść z tobą?

– Niestety, nie ma już w kasie biletów.

b) Uwaga! Za pięć minut lądujemy w Paryżu. Proszę zapiąć pasy.

c) Droga Zosiu,

już tydzień przebywam na wczasach w Jastrzębiej Górze. Czuję się znakomicie, pogoda słoneczna, woda w morzu ciepła, towarzystwo sympatyczne i wesołe. Szkoda, że wkrótce muszę wracać. Ściskam Cię serdecznie – Majka.

d) – Słucham.

– Dzień dobry, mówi Kowalski. Czy mogę mówić z panem

Olczakiem?

– Dzień dobry, tu Olczak, proszę bardzo.

– Witam pana.

– Kłaniam się koledze. Obiecałem, że kiedyś do kolegi zadzwonię.

– No, bardzo mi miło.

(wg K. Pisarkowej)

e) Ośrodek Rekreacji Fizycznej TKKF Wola ul. Górczewska 62/64 przyjmuje zapisy na naukę gry w tenisa ziemnego dla początkujących na lipiec, sierpień i wrzesień br.

(“Życie Warszawy” 1986)

103. Przeczytaj fragment felietonu Wandy Grodzieńskiej pt. *Katar*. Wyjaśnij, co jest przyczyną zakłócenia kontaktu językowego między nadawcą a odbiorcą.

Ubrałam się i chwiejnym krokiem poszłam do pracy.

– Strasznie wyglądasz – ucieszyła się koleżanka.

– Bab katar – odpowiedziałam ponuro i usiadłam.

– Panie Bieczysławie – zwróciłam się do woźnego. Mieczysław ani drgnął.

– Panie Bieczysławie! przecież do pana mówię – zawołałam.

- Słucham panią – domyślił się.
- Proszę o baszydę.
- Słucham panią, co takiego?
- Cóż to, nie wie pan Bieczysław, co to jest baszyda? – zdenerwowałam się, wskazując na maszynę do pisania.

104. Oto dwie wypowiedzi. Obydwie powstały pod wpływem gniewu i wyrażają w sposób zdecydowany życzenia, aby sprawca rozdrażnienia oddalił się niezwłocznie. Obydwie zawierają też groźbę odwołania się do tzw. rękoczynu. Teksty te różnią się jednak formą językową. Który z autorów wykazał się – mimo złości – dbałością o kulturę słowa?

1) Jurek, ty kretynie jeden! Ty! Spadaj stąd, palancie! Wynocha, mówię! Bo jak ci przyfastryguję, to cię rodzona matka nie pozna!

2) Jurek! Wynoś się stąd! Jeszcze raz powtarzam! Bo ci przyłożę, i to mocno!

105. Przeczytaj.

a) Pewien obywatel, zdenerwowany tym, że od dłuższego czasu nie wywozi się z osiedla śmieci, udał się z pretensjami do odpowiedzialnego za wspomniane usługi urzędnika administracji budynków. Chociaż miał rację, nic nie wskórał. Urzędnik nie chciał z nim rozmawiać. Zamiast wysłuchać słusznej skargi i przeprosić za zaniedbanie, zareagował oburzeniem. Jak myślisz, dlaczego? Przeczytaj uważnie przytoczoną niżej wypowiedź i podkreśl te jej składniki, które sprawiły, że słuchacz, choć winny, obraził się.

Dlaczego, do cholery, śmieciarze tak olewają robotę? Hrabiowie, psiakrew! Od dwóch tygodni żaden się nie pokazał! Kubły pełne, wkóło pełno gnoju! Całe osiedle cuchnie od tego syfu! A pan co? Od czego pan tu, do cholery, jest! Od grzania stołka, co? Szlag by was trafił, całą administrację! Wszystkich macie gdzieś! Chcecie nas wytruć, cholera jasna!

b) Spróbuj teraz wyrazić pretensje w sposób kulturalny, rezygnując z określeń obraźliwych i przekleństw, zwracając natomiast uwagę na argumenty: fakty oraz niewątpliwą winę urzędnika zaniedbującego swoje obowiązki.

c) Tekst twój porównaj z formą językową skargi złożonej przez innego mieszkańca, który, chociaż również zły na urzędnika, nie zapomniał o nakazie kulturalnego zachowania, a więc także grzecznego wystawiania się w miejscu publicznym.

Dlaczego od dwóch tygodni nie wywozi się z naszego osiedla śmieci? Panowie śmieciarze lekceważą pracę? Kusi ich może bezrobocie? Od dwóch tygodni nikt ich tutaj nie widział! Kubły przepelnione,

wokół pełno odpadków. Smród! Dlaczego pan nie zainteresował się dotąd sprawą? Przecież to należy do pana! Proszę natychmiast interweniować. Chciałbym zobaczyć, że pan dzwoni, gdzie należy. Poczekam.

Jeżeli twoja wypowiedź brzmi podobnie, znaczy to, że widzisz różnicę pomiędzy stanowczym, ale grzecznym żądaniem a wymyślaniem i robieniem awantury.

106. Spróbuj teraz wczuć się w rolę zaatakowanego urzędnika. Zareaguj słownie najpierw na wypowiedź pierwszego mieszkańca, zwracając mu uwagę na to, że jest niegrzeczny i że dopóki się nie opanuje i nie zacznie mówić jak kulturalny człowiek, nie będziesz z nim rozmawiał. Następnie odpowiedz na skargę drugiego lokatora. Uczyń to w dwojaki sposób:

– Postaraj się jakoś usprawiedliwić przykrą sytuację, próbując przekonać rozmówcę zarówno o swej dobrej woli, jak i o braku winy.

– Wyjaśnij przyczyny zaniedbania, weź całą winę na siebie jako przedstawiciela administracji zobowiązanej do troszczenia się o jakość i terminowość usług komunalnych, do których należy wywożenie śmieci. Przepróż rozmówcę, a za jego pośrednictwem – wszystkich mieszkańców, i poinformuj go o tym, jak i kiedy zostanie załatwiona jego słuszna skarga.

Istnieje stare przysłowie, które może znasz: jak cię widzą, tak cię piszą. Można by je rozszerzyć: jak cię słyszą, tak cię oceniają, tak cię traktują.

Przytoczony w części ćwiczeniowej przykład pokazał, że od sposobu mówienia, od kultury wypowiedzania się zależy przebieg i rezultat porozumiewania się z innymi ludźmi. Albo będzie ono skuteczne i osiągniemy zamierzony cel, albo zakończy się niepowodzeniem – nic nie zyskamy, jedynie obrazimy i zniechęcimy do siebie partnera rozmowy.

107. Przeczytaj podane zdania. Jaką funkcję pełni każde z nich?

a) Od dnia 1 czerwca obowiązuje nowy rozkład jazdy pociągów.

b) Strzeż się pociągu!

c) Litwo! Ojczyzno moja!

Ty jesteś jak zdrowie;

Ile cię cenić trzeba, ten tylko się dowie,

Kto cię stracił. [...]

(A. Mickiewicz)

108. Ułóż dwa jednozdaniowe teksty poinformowania, jeden o funkcji informatywnej, drugi zaś – impresywnej.

109. a) Jakie funkcje cechują przytoczone teksty?

I

Martwe znasz prawdy, nieznane dla ludu,
Widzisz świat w proszku, w każdej gwiazd iskierce;
Nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu!
Miej serce i patrzaj w serce!

(A. Mickiewicz)

II

Precz z moich oczu! ... posłucham od razu,
Precz z mego serca! ... i serce posłucha,
Precz z mej pamięci!... nie – tego rozkazu
Moja i twoja pamięć nie posłucha.

(A. Mickiewicz)

b) Która z funkcji języka przeważa w większości tekstów? Wyjaśnij, dlaczego.

110. a) Przeczytaj tekst. Przedstaw jego główną myśl.

Każdego człowieka powinna cechować troska o kulturę języka. Niestety, nie wszyscy o tym pamiętają. Na pewno zauważyłeś, że telewizja, radio, prasa upowszechniają wzory nie tylko dobre, ale i złe; wiele osób publicznych mówi złą, niepoprawną polszczyznę; szerzy się także wiele nieuzasadnionych zapożyczeń.

Zapomina się o tym, że kultura języka stanowi składnik ogólny kultury człowieka. Zwracał na to uwagę w swoich publikacjach wybitny językoznawca i pedagog Witold Doroszewski¹. Troska o kulturę języka powinna być obowiązkiem każdego człowieka. Im nasz język będzie lepiej wyrażał nasze myśli, tym kontakt z innymi będzie lepszy, skuteczniejszy i łatwiejszy.

Kultura języka jest składnikiem kultury umysłowej. Jerzy Podracki, współczesny językoznawca, pisze: “Język jest nie tylko podstawowym środkiem porozumiewania się. W jego zasobach wyrazowych odzwierciedla się nasza kultura materialna, duchowa, również ta jej część, która należy już do historii. Warto zapamiętać te słowa.

b) Streść ustnie powyższy tekst.

111. Nasz język świadczy o nas – napisz list otwarty do swoich młodszych i starszych kolegów.

---

¹ W. Doroszewski (1899–1976) – profesor Uniwersytetu Warszawskiego, autor wielu prac o języku polskim, “Słownika języka polskiego”, do dziś nieoceniona skarbnica wiedzy o języku polskim.

112. Przygotuj mowę oskarżycielską w procesie młodego człowieka, który używa niekulturalnej odmiany języka.

113. Wyobraź sobie, że zostałeś ministrem do praw kulturalnych. Przygotowujesz swoje expose¹, właśnie ujmujesz problem języka. Wygłoś ten fragment. Wykorzystaj teksty z tego rozdziału.

114. Przeczytaj. Powiedz, jakich informacji o nadawcach (o ich wieku, płci, wykształceniu, wychowaniu, kulturze osobistej) dostarczają ich wypowiedzi.

a) – Proszę wybaczyć, że nachodzę dom pani dobrodziejki, ale słyszałem o niezwykłym piesku, który jest własnością szanownej pani. Podobno umie rachować i rozwiązywać zadania szkolne. Gotów byłbym odkupić pieska od szanownej pani za wysoką cenę. Występowałby w naszym cyrku.

b) – Ty barani łbie! Połowa węgla leci pod pudło, przybłądo zafajdany. Leć no tam teraz, wygarnij wszystko i rzucaj na górę!

c) – W tym fragmencie poeta ma na celu stworzenie niezwyklej formy przekazu poprzez użycie aliteracji i innych środków, lecz efektem nie jest po prostu zbiór słów. Wyrazy te także mają wartość referencyjną.

d) – Rano wszyscy byli w domu, a mamusia wyszła po bułki, to Miluś pił mleko i łapkami wszedł do miseczki i wszyscy się śmiali.

e) – Starzy wybyli. Możecie przyjść na balangę, ale każdy daje dwie dychy.

f) – Siemanko, posyłam ten gryps przez Bodka. Zwinęli mnie i dostałem odsiadki cały rok. Przyszlij szlugi i coś do żarcia.

115. Ułóż krótką rozprawkę na temat: „Co to jest obojętność?” Umieść w niej swoje rozważania na temat obojętności w klasie, w rodzinie, która powoduje obojętność w społeczeństwie.

Skorzystaj przy pisaniu z wypowiedzi polskiego pisarza Bruno Jasińskiego:

“Nie bój się wrogów – w najgorszym wypadku mogą zabić. Nie obawiaj się przyjaciół – w najgorszym wypadku mogą cię zdradzić. Obawiaj się obojętnych – oni nie zabiją i nie zdradzą, ale tylko za ich milczącą zgodą istnieje na ziemi zdrada i zabójstwo”.

---

¹ expose (exspoze) – przemówienie premiera lub ministra dotyczące programu i zamierzeń rządu.

SKŁADNIA I PUNKTUACJA

§ 6. Zdanie złożone

116. Przeczytaj tekst. Z czego on się składa?

Od niepamiętnych czasów góry zajmowały w wyobrazeniach ludzi miejsce niezwykle. Ich wierzchołki zdawały się sięgać niebios, łączyły ziemię z obszarem zastrzeżonym dla bogów.

Grecy wierzyli, że siedzibą bogów jest góra Olimp. Sądzieli, że to najwyższy szczyt na świecie. Egipcjanie budowali dla swych zmarłych grobowce w kształtach piramid, które niczym góry wierzchołkiem wzbijały się ku niebu. Na górę Synaj, jak mówi Biblia, Bóg wezwał Mojżesza, by objawić mu swoje święte prawa.

Góry, wyniosłe i niedostępne, wciąż stanowią wyzwanie dla człowieka. Trwa współzawodnictwo: kto pierwszy zdobędzie szczyt, komu uda się wytyczyć nowe szlaki.

117. Przeczytaj uważnie niżej zamieszczony tekst i określ, które zdania są zdaniami (mają orzeczenie w formie osobowej), a które równoważnikami zdania (nie występuje w nich osobowa forma czasownika).

Za chwilę koniec lekcji. Całe szczęście. Tomek cieszy się. Przed nim długie popołudnie. Już wie, co będzie robił po powrocie do domu. Najpierw zabierze na spacer Łasucha. Już na pewno czeka na niego. Biedne psisko siedziało tyle godzin w zamknięciu! Spacer będzie długi i ciekawy. Zaprosi na spacer Bożenę z jej psem.

Wypowiedzenie zawierające czasownik w osobowej formie, za pomocą którego orzekamy o czynności, stanie lub właściwości kogoś lub czegoś nazywamy **zdaniami**.

Np. *Saperzy budują most. Drzewa już się zazieleniły. Dzieci lubią owoce.*

Niekiedy zamiast zdań używamy wypowiedzeń, w których nie ma osobowej formy czasownika, np.

Za minutę odjazd pociągu. Kto tam?

Tego typu zdania nazywamy **równoważnikami** zdań.

- 118.** Przepisz tekst, dzieląc go na zdania. Na końcu każdego zdania postaw kropkę, a na początku napisz wielką literę. Na jakiej podstawie ustalisz granice między wypowiedziami?

mieszkaliśmy na Starym Mieście z ciotką, która urzędnikom prała i latała bieliznę mieliśmy na czwartym piętrze dwa pokoiki, gdzie niewiele było dostatków, ale dużo radości, przynajmniej dla mnie w naszej izdebce najokazalszym sprzętem był stół, na którym ojciec, powróciwszy z biura, kleił koperty; u ciotki zaś pierwsze miejsce zajmowała balia, pamiętam, że w pogodne dni puszczałem na ulicy latawce, a w razie słoty wydmuchiwałem w izbie bańki mydlane.

(B. Prus)

- 119.** Z podanych wyrazów ułóż zdania, zmieniając w razie potrzeby ich formy. Jakim warunkom musi odpowiadać poprawne zdanie?

– dwadzieścia pięć, Pan, od, Ignacy, pokoiik, w, sklep, mieszkał, przy, lata;

– ciąg, w, właściciele, zmieniał, sklep, ten, czas, podłoga, i, w, okna, szafy, szyby, i;

- 120.** Przekształć podane zdania na równoważniki zdań.

Wstańcie!

Idźcie szybciej!

Proszę bilet do Tarnopola.

Która jest godzina?

Kto puka?

- 121.** Zamień występujące w tekście równoważniki (oznajmienia) na zdania zawierające osobową formę czasownika.

Późno. Deszcz. Czekanie na autobus. Ścisk. Wreszcie mój przystanek. Za chwilę dom. Wypocząć po całym dniu. Zapomnieć o deszczu i autobusie. Porozmawiać z bliskimi.

- 122.** a) *Przed szkołą rosnę stare drzewo. Dzisiaj zauważyłeś, że leży w poprzek chodnika.* Spróbuj zadać kilka pytań, które pozwolą ci się dowiedzieć o przebiegu wydarzenia, o jego przyczynie, uczestnikach.

b) *Wyobraź sobie, że znajdujesz się na pięknej, górskiej łące. Jest cudowna pogoda, zachwycający widok. Czujesz się wspaniale.* Daj wyraz swojemu nastrojowi i swoim wrażeniom.

c) *Byłeś na niedawnym meczu twojej ulubionej drużyny.* Daj wyraz swemu niezadowoleniu, opowiadając bratu o przebiegu meczu. Jakich zdań użyjesz we wszystkich zdaniach a), b), c)?

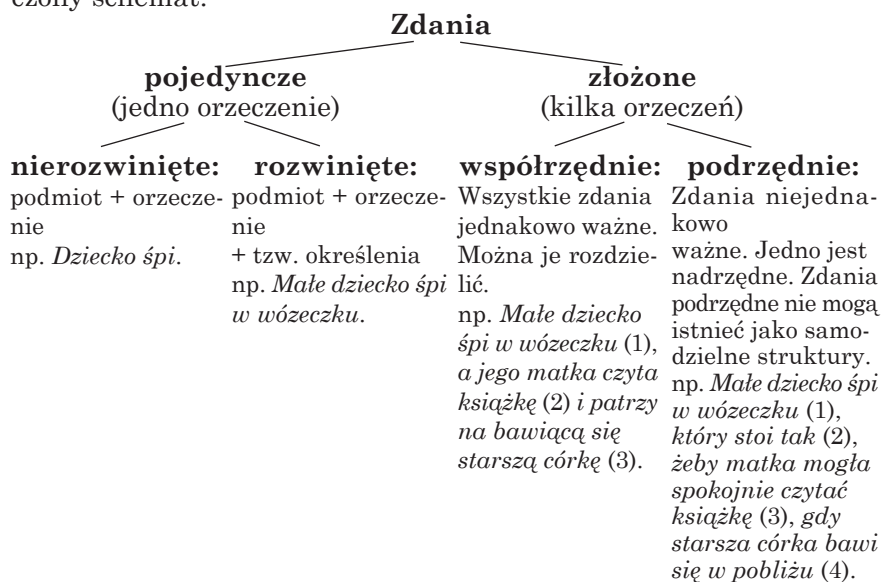
123. W podanym tekście wskaż zdania pojedyncze i złożone. Na jakiej podstawie je rozróżniesz?

Stałem na rogu Trębackiej i Krakowskiego Przedmieścia, na przystanku tramwajowym. Tramwaje dźwięcznie dzwoniące szeregowały się jeden za drugim swoimi czerwonymi cielskami wzdłuż Krakowskiego Przedmieścia. Ludzie tłoczyli się do nich gromadami, wieszali na stopniach, czepiali zderzaków, gronami zwisali z tyłu i z boków. Od czasu do czasu przemykało czerwone “zero” przeznaczone tylko dla Niemców, więc pustawe. Musiałem dość długo czekać na jakiś wóz, do którego można się było łatwiej dostać. A kiedy już nadszedł taki, nie chciało mi się wsiąść do niego, zasmakowałem nagle w tym tłumie, który mnie otaczał, obojętnie przyjmując do świadomości moje istnienie.

(J. Iwaszkiewicz)

§ 7. Podział zdań ze względu na ich budowę

Zdania możemy podzielić, biorąc pod uwagę ich budowę. Ich rodzaje, poznane w szkole podstawowej, przypomina niżej zamieszczony schemat:

Zdania rozwinięte, zarówno pojedyncze, jak i wchodzące jako struktury w skład zdania złożonego, różnią się długością, a zatem również **pojemnością informacyjną**, co wynika z obecności większej bądź mniejszej liczby **określeń**, czyli **przydawk**, **dopełnień** i **okoliczników**.

124. Wyróżnij zdania pojedyncze i złożone.

W najmłodszym wieku objawił swój talent Mozart. Pierwsze swoje utwory skomponował, mając cztery lata. Utwory, które od dzieciństwa komponował, zapisywał mu ojciec. Zachowały się do dziś utwory sześćioletniego Mozarta. Jako sześćoletni chłopiec koncertował pierwszy raz wraz ze swoją siostrą. Najpierw w Monachium, potem we Francji i Anglii dał mały Mozart kilka koncertów.

125. Znajdź w niżej zamieszczonym tekście zdania pojedyncze nierozwinięte oraz zdania złożone.

Dzień zapowiada się pięknie i wszyscy mieli nadzieję, że pogoda utrzyma się do wieczora. Świeciło słońce. Pachniały kwiaty. Nogi same niosły się do marszu przez wesoły, zielony świat. Wesoło śpiewaliśmy.

126. Przeczytaj uważnie zdania. Określ, jakie to są zdania. Wytlumacz użycie znaków przestankowych.

Janek i mama pojechali do Brzuchowic. Mamy dzisiaj i geografię, i biologię. Na chodnikach leżą kamienie, śnieg i błoto. Tadeusz nie kieruje ani firmą, ani własnym samochodem. Dzieci wyjadą w czasie wakacji albo nad morze, albo w góry. Znajdziesz kolegę w klasie lub na korytarzu. Kasia była zawsze grzeczna oraz pracowita. Zdolny, ale leniwy Grześ rzadko dostawał dobre stopnie.

127. Postaw brakujące znaki przestankowe. Przypomnij sobie, kiedy w zdaniu pojedynczym stawiamy przecinki.

I dziennikarki i dziennikarze pracujący w gazetach i czasopismach nie zawsze piszą poprawnie oraz zrozumiale. Mój kolega przychodzi do mnie często i chętnie. Był niski ale dobrze zbudowany. Albo rozwiązujemy krzyżówki albo układamy rebusy. Czy świątek czy piątek – musiał pracować. Silny wiatr powyrywał w lesie wiele drzew i liściastych i iglastych. Czy pożyczyłeś tę książkę od koleżanki czy od kolegi? Kuba, Marta i reszta klasy wracali z wycieczki autokarem. Ania niepotrzebnie lęka się zamieci śnieżycy mrozu.

128. W podanym tekście podkreśl orzeczenie w zdaniach pojedynczych i złożonych. Oddziel kreskami pionowymi zdania składowe.

Okna pałacu rozjarzyły się tysiącem świateł rześistych. Kapela grzmiała. Na szybach okien, co chwila migały podwójne cienie tańczących par. Zgadywałem, które z tych cieni należą do pana młodego i do panny młodej. Poznałem je po tym, że były błękitniejsze od innych

cieni, które się po szybach przesuwały. Zapewne wyblękitniała jej radość i szczęście.

(B. Leśmian "Przygody Sinbada żeglarza")

129. Określ, które z przysłów mają postać zdania pojedynczego, a które – złożonego. Podkreśl równoważniki zdań.

Gość w dom, Bóg w dom. Czym chata bogata, tym rada. Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz. Kto pyta, nie błądzi. Mężczyźni mówią do rozumu, kobiety – do serca. Bez pracy nie ma kołaczy. Człowiek strzela, Pan Bóg kule nosi.

130. a) Przeczytaj zdania. Określ, czy to są zdania pojedyncze, czy złożone. Na jakiej podstawie to stwierdziłeś?

Omawiamy ciekawą lekturę i przeprowadzamy analizę literacką. Słuchamy ciekawych interpretacji, ale szukamy odpowiednich cytatów. Wzruszamy się losami bohaterów, których okrutnie doświadcza życie. Podolają wreszcie trudności, bo spotkają na swej drodze życzliwych ludzi. Marzymy o dalekich podróżach, na które wybierzemy się razem z bohaterami naszych lektur.

b) Które z tych zdań składają się ze zdań zależnych od siebie, a które od siebie nie zależą?

Zdania składowe łączą się w stosunku nadrzędno-podrzędnym. Takie zdania nazywa się **podrzędnie złożone**. Składa się ono ze zdania **nadrzędnego** (określonego) i zdania **podrzędnego** (określającego), np. *Kupiłem taki plecak, jakiego dawno szukałem. Nie masz pojęcia, jaką przygodę przeżyłem. Przeczytał książkę, którą polecił nauczyciel.*

Zdanie złożone, które składa się ze zdań nie określających się wzajemnie, nazywamy zdaniem **współrzędnie złożonym** a jego zdania składowe – **zdaniami współrzędnymi**, np. *Śpi i chrapie. Pojedzie do Kijowa albo zostanie w domu.*

131. Podane zdania pojedyncze przekształć na zdania złożone. Pamiętaj o oddzieleniu zdań składowych przecinkami.

Piszemy ćwiczenie podane przez autora w tym podręczniku.

Ania krzyczała na braciszka przechodzącego nieprawidłowo jezdnię.

Grabimy liście opadające jesienią z drzew.

Turyści bardzo narzekali na zatłoczoną plażę.

Z żalem pozbywamy się starych zniszczonych zabawek.

Wzór: Piszemy ćwiczenie, które autor podał w tym podręczniku.

- 132.** W fragmencie wiersza podkreśl linią falistą zdania pojedyncze, linią przerywaną – zdania złożone współrzędnie, linią ciągłą – zdania złożone podrzędnie. Wypisz równoważniki zdania.

Jaki wzniosły i spokojny
las, przez który pędzą konie.
Otrząsają z śniegu choiny,
podkownikami skrzypią w szronie.
W pierwszych saniach pan leśniczy
całą saninę w dal prowadzi.
Brawo biją trzaski biczy
na gałęziach w srebrnej szadzi.
Z drogi zmyka mróz sędziwy,
choć okrasił nam policzki...
Dalej jazda! Przez dąbrowy,
zwierząt place i uliczki.

(S. Grochowiak "Kulig")

- 133.** Utwórz pięć zdań złożonych podrzędnie i współrzędnie, wykorzystując podane wskaźniki zespolenia.

..., który (a, e)

... ponieważ ...

..., jeżeli ...

..., ale ...

..., więc ...

- 134.** Z podanych zdań pojedynczych utwórz zdania złożone współrzędnie lub podrzędnie. Podkreśl wyrazy łączące zdania składowe.

Siedzę przy biurku. Piszę wypracowanie.

Pójdziemy na plażę. Będzie słoneczna pogoda.

Przyjadę do Warszawy. Obejrzę nowe ulice i budowle.

Teresa nie śpi od godziny. Za ścianą płacze dziecko.

Piłkarze wybiegają na boisko. Zaraz zacznie się mecz.

- 135.** Utwórz trzy zdania złożone, którym odpowiadają następujące wykresy.

1 _____
2

_____ 2
1

1 ____ 2 ____ 3

- 136.** W podanych zdaniach złożonych połącz zdania współrzędne oraz podrzędne z nadrzędnymi za pomocą odpowiednich spójników lub zaimków.

Droga rozmokła ... zmieniła się w wielką kałużę. Podkomorzy pochwałą rzeczy nie przerywał, ... częstym skinieniem głowy potakiwał. Śnieg padał cały tydzień, ... drogi były trudne do przebycia. Wszyscy zrozumieli, ... nadeszła chwila stanowcza. ... przed laty były gruzy, tam dziś wznoszą się piękne budowle. ... byłem chory, nie mogłem z kolegami wyjechać na wycieczkę. Zmęczeni turyści poszli spać wcześniej, ... obudzić się z rana.

- 137.** Przekształć podane zdania współrzędnie złożone na zdania podrzędnie złożone o podobnej treści.

Wróciłem do domu i zjadłem kolację. Zerwał się wiatr, więc morze zaczęło się burzyć.

Zawodnicy byli już zmęczeni, ale nie zwalniali tempo biegu.

Przez łąki biegła wąska rzeczka, a za nią na niewielkim wzgórzu stało kilka chat.

- 138.** Wskaż zdania współrzędnie i podrzędnie złożone. Jak łączą się ze sobą zdania składowe? Wytłumacz znaki przestankowe w tych zdaniach.

Odbiorcą tekstu może być nie tylko jednostka, lecz także wiele osób, np. uczniowie słuchający wykładu nauczyciela, słuchacze radia, czytelnicy prasy i książek. Autorom utworów literackich zależy na tym, by ich teksty dotarły do wielu czytelników. Taką miał intencję Henryk Sienkiewicz, który na końcu *Trylogii* umieścił zdanie: “Na tym kończy się ten szereg książek pisanych w ciągu kilku lat i w niemałym trudzie – dla pokrzepienia serc”. Twórca *Pana Tadeusza*, Adam Mickiewicz, marzył o tym, by jego książki “złądziły pod strzechy”, a więc by dotarły do ludu wiejskiego.

- 139.** Postaw brakujące znaki przestankowe, uzasadnij je.

Nowy spiker podał komunikat sportowy. Najpierw omówił wyniki turnieju tenisowego a później zapowiedział mecz hokejowy na sztucznym lodowisku. Po komunikacie sportowym nadano koncert muzyki poważnej, w czasie którego aktorzy czytali wiersze Zbigniewa Herberta.

Herbert wiele wierszy poświęcił Lwowowi bo tu przyszedł na świat. Był poetą który nigdy nie był stronnikiem komunizmu. Wiedział że właśnie dlatego w Polsce Ludowej nie drukowano jego wierszy.

Sprawdź siebie

1. Jaka jest różnica między zdaniem pojedynczym i złożonym?
2. Jak dzielimy zdania pojedyncze ze względu na ich budowę? Podaj przykłady.
3. Jak dzielimy zdania pojedyncze ze względu na cel wypowiedzi? Podaj przykłady.
4. Jakie znasz zdania złożone? Podaj przykłady.
5. Co wiesz o znakach przestankowych w zdaniach pojedynczych?
6. Co wiesz o przestankowaniu w zdaniu złożonym?

140. Rozpoznaj zdania. Uzasadnij użycie przecinków.

Obok olsztyński zamek. Pod jego murami płynie Łyna, nad jej brzegami wyrastają małe domki. Po komnatach chodził wielki astronom Mikołaj Kopernik, któremu kapituła Warmińska zleciła zarząd zamku. To on budował w mieście wodociągi, leczył chorych. Ze szczupłą żoną bronił Olsztyna przed Krzyżakami, troszczył się o jego mieszkańców. Stare mury pamiętają dawne czasy, kiedy zabraniano odzywać się po polsku. Władze pruskie zamykały polskie szkoły, zacierały polskie wyrazy nawet na kamieniach.

141. Postaw brakujące znaki przestankowe, uzasadnij je.

Antarktyda jest siódmym kontynentem naszego globu rozciąga się wokół bieguna południowego. Razem z wyspami i otaczającymi wyspami tworzy rejon który nazywa się Antarktydą. Mimo, że jej istnienia domyślali się już starożytni Grecy, została ona odkryta dopiero w połowie XIX w. Klimat dochodzi do najsurowszych na Ziemi. Na Antarktydzie wieją bardzo silne wiatry i huragany których szybkość dochodzi do 324 km/godz. Najwyższe temperatury w roku wynoszą od -20°C do -35°C , najniższa odnotowana temperatura -89°C . Antarktyda jest najwyższym kontynentem świata.

142. a) Wypisz z tekstów literackich dwa zdania współrzędnie złożone i dwa zdania podrzędnie złożone. Zwróć uwagę na sposoby łączenia zdań składowych.

b) Posłuchaj rozmowy twoich kolegów na przerwie, zwróć uwagę na język spikerów w radiu i telewizji. Jakie zdania przeważają w ich wypowiedziach? Zrób wnioski dotyczące używania zdań pojedynczych i złożonych w różnych sytuacjach językowych.

Kształcenie językowe.

Dokładne przekazanie treści tekstu w stylu publicystycznym

143. a) Przeczytaj. Zwróć uwagę na tytuł tekstu. Czy wyraża on temat, czy zasadniczą myśl tekstu? Kto może być adresatem, a kto jego nadawcą?

CIEKAWOŚĆ

Nie, nie się nie kończy,
nie kończy się niebo,
nie kończy się ziemia,
nie kończą się drogi,
lasy i morza.
Dlatego idź przed siebie,
licz powoli kroki.

(J. Kornhauser)

Znacie pewnie takie powiedzenie: “ciekawość – pierwszy stopień do piekła”. Otóż wcale nie – ciekawość jest pierwszym stopniem do

wiedzy! Byle ją roztropnie zaspokajać, a z odpowiedzi na stawiane pytania robić właściwy użytek.

Ciekawość towarzyszyła człowiekowi od zawsze i na zawsze pozostanie jednym z najważniejszych motywów jego działania. Bez ciekawości i jej ustawicznego zaspokajania niemożliwy jest postęp. Nie byłoby odkryć i wynalazków, człowiek bardzo niewiele wiedziałby o sobie i innych ludziach, o otaczającej go przyrodzie, o zjawiskach spotykanych na Ziemi i o Wszechświecie, którego nasza planeta jest mikroskopijną cząstką.

Przez setki tysięcy lat człowiek żył i umierał w najbliższym sąsiedztwie miejsca swego urodzenia. Nie miał jeszcze środków i możliwości do szerszego poznania, koncentrował się głównie na prymitywnym zdobywaniu pożywienia, na zapewnianiu sobie podstawowych warunków przeżycia.

Drzemiąca w człowieku ciekawość świata rosła w miarę zdobywania doświadczeń i zwiększania się potrzeb. Nie wystarczały już myśliwskie wyprawy w najbliższe okolice, gdzie zaczynało brakować pożywienia – przyszła kolej na wędrówki coraz dalsze i trudniejsze. Mniej więcej tysiąc lat temu przybrały one postać znanych nam oceanicznych wypraw wikingów, ale przecież i wiele, wiele tysięcy lat wcześniej, na prymitywnych łodziach przemieszczała się z wyspy na wyspę ludność Polinezji, ludzie w pogoni za zwierzyną wędrowali z Syberii do Ameryki, nieustannie migrowali w obrębie Afryki i Azji.

Wiele było “motorów” tych nieustannych ludzkich wędrówek. Poza wspomnianą ciekawością świata – przede wszystkim pogoń za koniecznym do życia pożywieniem. W epoce Oświecenia, nazywanej epoką wielkich odkryć geograficznych, pogoń ta przybrała niestety postać bezwzględnej walki o pieniądze pod postacią złota, nowych terytoriów, cennych zamorskich przypraw (jak wówczas mówiono – korzeni), różnorodnych łupów, zwożonych do Europy przez odkrywców albo podążających ich śladem awanturników i rabusiów. Wykorzystując przewagę techniczną, podbijali oni zamorskie terytoria, bezwzględnie rozprawiali się z tubylcami, nieśli ze sobą zniszczenia, choroby i śmierć, a wywozili do Europy bogactwa zgromadzone w ciągu stuleci przez miejscowe cywilizacje.

To jednak nie wszystkie motywy, pchające ludzi na niebezpieczne szlaki. Była jeszcze chęć krzewienia wiary katolickiej (często, niestety, przemocą), była wreszcie żądza sławy, jaką przynosiły udane ekspedycje i wielkie odkrycia.

- b) Określ styl tekstu, wymień jego najważniejsze środki językowe i właściwości.
- c) Przeczytaj jeszcze raz tekst. Ułóż do niego plan. Dokładnie przekaż jego treść ustnie. Część tekstu dowolnie streść pisemnie.
144. a) Przeczytaj tekst. Określ jego zasadniczy temat. Określ styl tekstu. Czy wybór tekstu zależy od sytuacji komunikacji?

CZY MOŻNA SKORZYSTAĆ Z OBECNOŚCI WULKANU?

Pomimo oczywistego zagrożenia eksplozją wulkanu u stóp tych gór ludzie osiedlają się bardzo chętnie. Wystarczy porównać mapę rozmieszczenia ludności i występowania wulkanów. Co powoduje wydawać by się mogło taką niefrasobliwość wyboru miejsca zamieszkania? Powodem najczęściej są bardzo żyzne gleby, powstające na skałach powulkanicznych. U podnóży i na stokach sycylijskiej Etny rozwinęły się wielkie plantacje winorośli, oliwek czy owoców cytrusowych. Mieszkańcy starają się zabezpieczać przed skutkami wybuchu, budując na przykład betonowe zapory lub chłodząc wodą morską potoki płynącej lawy.

Obszarom aktywnego wulkanizmu towarzyszą także zjawiska niegroźne dla człowieka, a nawet stające się atrakcjami turystycznymi. Mowa oczywiście o gejzerach – gorących źródłach, wyrzucających w górę, co pewien określony czas, strumienie gorącej wody. Do najbardziej znanych na

świecie regionów występowania gejzerów należą: Park Narodowy Yellowstone w Stanach Zjednoczonych, Islandia i Nowa Zelandia.

Wulkany, mimo że groźne, fascynują i intrygują ludzi od dawna, często i dziś otaczane są niemal czcią, np. w Japonii wulkan Fudzi, będący najwyższym wzniesieniem w kraju, jest uważany za świętą górę.

Pomimo wieloletnich badań, postępu naukowo-technicznego ludzie niestety nie potrafią z całkowitą pewnością przewidywać wybuchu wulkanów. Można zaobserwować pewne zjawisko poprzedzające erupcję, należą do nich na przykład opary wydobywające się z krateru, wzrost temperatury mierzonej w skałach otaczających krater, podniesienie się temperatury i zasiarczenia wód gruntowych w pobliżu wulkanu czy niespokojne zachowanie zwierząt. Możliwa jest wtedy ewakuacja ludności. Jednak nigdy nie ma całkowitej

pewności odnośnie czasu i siły erupcji, tym bardziej, że zdarzają się wybuchy zupełnie niespodziewane.

b) Ułóż plan tekstu. Czy zgadzasz się z tytułem artykułu? Jak go uzasadnisz? Czy uważasz, że autor nie ma racji. Spróbuj podać odpowiednie argumenty.

145. Przeczytaj tekst. Zastanów się nad jego tematem i stylem, określ je.

EKOLOGIA I KULTURA

Miłość do przyrody, troska o otaczające środowisko ściśle związana jest z pojęciem “ojczyzna”. Szanować przyrodę można tylko pod warunkiem, jeżeli wiesz wszystko o otaczającym cię świecie. Kalina pod twoim oknem, topola za wioską, gniazdo bocianie na wiejskiej chacie, strumyk na skrzyżowaniu dróg, tama bobrów na rzeczce, cierpki zapach leśnych ziół – to nasze dzieciństwo, nasz świat duchowny, który towarzyszy nam przez całe życie. Trzeba o tym wiedzieć, należy o to dbać, to nasz święty obowiązek. Człowiek, który nie docenia tych wartości, nie kocha przyrody, staje się pasożytem.

Kiedy wyruszasz do lasu, pamiętaj o świętej zasadzie: trzon grzyba nie wrywaj z leśnego runa, a odetnij delikatnie nożem. Szukając leczniczych ziół, dotrzymuj się tej samej reguły: nie wrywaj ich z korzeniami, niech inni też z nich skorzystają. Świat nie kończy się na tobie, pomyśl o swoich dzieciach, wnukach, prawnukach.

Jednym ze składników kultury człowieka jest jego stosunek do przyrody, do otaczającego nas świata.

146. Na podstawie poprzedniego ćwiczenia przygotuj ustne wypracowanie “Ochrona przyrody jest naszym świętym obowiązkiem”. Wykorzystaj swoje życiowe obserwacje. Podaj przykłady niedbałego stosunku ludzi do otaczającego środowiska, oparte na własnej obserwacji. Jakie widzisz rozwiązania? Przygotuj plan swego wystąpienia, przygotuj odpowiedni materiał. Postaraj się przekonać słuchaczy, opieraj się na faktach. Nie mów zbyt długo. Postaraj się panować nad swoim głosem: nie mów zbyt głośno ani zbyt cicho.

§ 8. Zdanie współrzędnie złożone

147. a) Przeczytaj tekst. Określ styl i typ wypowiedzi. Określ, jak łączą się zdania w tekście.

Mieszkamy w kamiennych domach, dzięki ekranowi telewizora lub komputera wędrujemy w czasie i przestrzeni, przez ocean przenoszą nas ogromne samoloty, ślady człowieka można znaleźć w księżycowym pyłe, niedługo wyrusza pierwsza wyprawa na Marsa. Wielki jest człowiek, wielkie są jego możliwości.

Ale na tym wspaniałym świecie wciąż jeszcze panuje głód, wciąż wybuchają bezsensowne wojny, wciąż walczymy z okrutnymi chorobami. Czy rzeczywiście tak bardzo różnimy się od naszych przodków? Czy ogromny postęp cywilizacji zmienił nas i uczynił doskonalszymi, lepszymi?

Mały jest człowiek, czy wielki jest człowiek?

b) Wyróżnij w tekście zdania pojedyncze i złożone.

c) Jak nazywają się zdania złożone, które wyróżniłeś w tekście?

Zdaniem złożonym współrzędnie nazywa się zdanie składające się ze zdań od siebie niezależnych, współrzędnych.

Zdania współrzędne łączą się albo bezpośrednio, albo za pomocą spójników współrzędności, np. *A mury runą i pogrzebią stary świat! Pamiętaj o dniu dzisiejszym, ale nie zapomnij o przeszłości* (J. Kaczmarski).

148. a) Przeczytaj tekst. Odszukaj w tekście spójniki.

Wstałem wcześniej i poszedłem do parku. Spod drzew wysokich i świeżych wiał lekki wiatr i słońce wychylało się zza ich koron. Tu i ówdzie siedzieli na ławkach nieśpieszni spacerowicze, więc było cicho i spokojnie. Oddychałem głęboko, ale pamiętałem o czekającej mnie dziś klasówce. Albo wrócę do domu i powtórzę materiał, albo czeka mnie nieprzyjemna sytuacja.

b) Przypomnij sobie, na jakie grupy dzielimy spójniki łączące zdania współrzędne złożone.

149. Przeczytaj zdania. Przepisz. Podkreśl w nich orzeczenia dwoma liniami, a wskaźnik zespolenia linią falistą. Wytłumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

Stał na brzegu morza i wypatrywał *statków*. *Zaczął* padać śnieg, ale nie opuścił stanowiska. *Pójdziemy* do babci albo do niej zatelefonujemy. W południe było bardzo gorąco, więc opuściliśmy *plażę*. Do tablicy podszedł Janek, dokładnie zapisał *warunki* zadania, napisał *również* odpowiedni wzór.

Zdania współrzędnie złożone łączą się albo bezpośrednio, albo za pomocą spójników współrzędności. W zależności od tego wyróżniamy zdania współrzędnie złożone spójnikowe oraz zdania współrzędnie złożone bezspójnikowe, np. *Ziemiaki były już zimne, lecz zgłodniali turyści zjedli je z apetytem. Zdjęli mokrą odzież, rozwiesili ją nad ogniskiem.*

150. a) Przeczytaj. Wypisz osobno zdania współrzędnie złożone spójnikowe i współrzędnie złożone bezspójnikowe.

Boryna wystąpił, ujął ją za rękę i przyklęknął, a matka obrazem ich przeżegnała i jęła błogosławić, i wodą święconą kropić, aż Jaguś z płaczem padła do nóg macierzy, a potem i drugich podejmowała, przeproszała i żegnała się ze wszystkimi. Brały ją kobiety w ramiona, obejmowały i podawały sobie, aż się popłakały spolem [...].

Wysypali się przed dom, ustawili w porządku należytych i ruszyli pieszo [...] do kościoła.

Muzyka szła przodem i runęła ze wszystkich sił.

(wg Wł. Reymonta)

b) W wyróżnionym zdaniu wymień wszystkie części mowy.

Wiemy już, że zdania składowe w obrębie zdania złożonego współrzędnie są jednakowo ważne.

Pomiędzy nimi zachodzą pewne stosunki znaczeniowe. W zależności od rodzaju tych stosunków wyróżniamy:

1. Zdania współrzędnie złożone **łączone**, które wyrażają współistnienie dwóch treści w czasie lub przestrzeni i najczęściej są ze sobą połączone za pomocą spójników *i, oraz, tudzież, a, jak również*, np. *Urzędnik wziął kopertę, przykleił na niej znaczek i wrzucił list do skrzynki pocztowej.*

$\frac{1}{\text{---}} \dots \frac{2}{\text{---}} \dots \text{---}$

2. Zdania współrzędnie złożone **przeciwstawne**, których treści przeciwstawiają się ze sobą. Najczęściej są one połączone spójnikami *ale, lecz, a, jednak, zaś, natomiast*, np. *Mężczyzna chciał wsiąść do tramwaju, ale motorniczy już ruszył.*

$\frac{1}{\text{---}} \dots \dots \frac{2}{\text{---}}$

3. Zdania współrzędnie złożone **rozłączne**, których treści wykluczają się wzajemnie, nie mogą istnieć jednocześnie, np. *Pójdziemy na koncert lub pozostaniemy w domu.*

Najczęściej połączone są spójnikami *albo, lub, bądź, czy*.

$\frac{1}{\text{---}} \dots \frac{2}{\text{---}}$

4. Zdania współrzędnie złożone **wynikowe**, w których treść drugiego zdania wynika z treści pierwszego, łączą się spójnikami *więc, zatem, toteż, dlatego*, np. *Lotnisko nadało komunikat ostrzegawczy, więc samoloty nie startowały.*

$\frac{1}{\text{---}} \dots \frac{2}{\text{---}}$

Stosunki znaczeniowe zachodzące między zdaniem składowym w wypowiedzeniu bezspójnikowym określamy tylko na podstawie ich treści.

151. Znajdź zdania współrzędnie złożone. Pomogą ci je rozpoznać przypomniane wyżej spójniki, a także ich brak pomiędzy zdaniami współrzędnymi łącznymi. Wytlumacz pisownię przyimków z wyrazami.

Szedł już ponad godzinę, a wciąż znajdował się w lesie. Robiło się coraz ciemniej, zbliżał się wieczór. Poczul się zmęczony, plecak uwierał mu ramiona, przemoczone buty ciążyły, wilgotna koszula lepila się do pleców. Nagle wszystkie dolegliwości gdzieś odpłynęły i ogarnęła go senność.

Z trudem powstrzymał się, by nie sięść na chwilę pod drzewem. Dobrze wiedział, czym grozi zaśnieżenie na mrozie, ale pokusa stawała się coraz silniejsza i bał się, że nie potrafi się dłużej bronić przed nią. Ogarnął go strach, lecz jednocześnie siła i energia ożywiła znużone mięśnie. Ruszył tam, gdzie spodziewał się dostrzec niebawem sylwetkę domu.

152. Określ rodzaj podanych zdań współrzędnie złożonych.

Uczniowie siedzieli w skupieniu i pisali klasówkę. Słońce świeciło i ogrzewało ziemię. Mężczyzna siedział na ławce, a jego pies leżał obok. Nauczyciel wszedł, otworzył dziennik i zaczął sprawdzać obecność. Było już późno, lecz w mieście panował duży ruch. Zaproszę cię do teatru albo pójdziemy na koncert. Musisz się usamodzielnić, więc poszukaj sobie pracę. Mówca był zmęczony, miał wyraźnie pobladłą twarz. Gość zachował się bardzo uprzejmie, mianowicie pięknie podziękował za poczęstunek.

153. Wykonaj wykresy trzech dowolnych zdań wybranych z poprzedniego ćwiczenia.

154. Z zestawionych zdań pojedynczych zbuduj zdania złożone współrzędnie, spójnikowe lub bezspójnikowe. Pamiętaj o poprawnej interpunkcji. Narysuj wykresy utworzonych zdań złożonych.

Niebo jest trochę zachmurzone. Może spaść deszcz.

Liście na drzewach już żółkną. Początek jesieni dopiero za miesiąc. Stał na brzegu basenu. Skoczył do wody.

W czasie wakacji wybierzemy się do Stryja. Może wybierzemy się w góry.

Nad morzem się nie opalał. Nie wchodził także do wody.

155. Wymień zastosowane w zdaniach spójniki współrzędności na inne (synonimiczne), pełniące tę samą funkcję. Nazwij rodzaje występujących tu zdań współrzędnych. Uzasadnij użycie lub brak przecinków.

Mam czas, toteż mogę ci towarzyszyć. Poszlibyśmy do kina, lecz nie mamy biletów. Włóż sweter lub narzuć na ramiona kurtkę. Po drodze kupimy pieczywo i zarejestrujemy kartki.

Idź do niej lub zatelefonuj. Dałabym ci, ale nie mam. Był żołnierzem, zatem zna regulamin wojskowy. Pisaliśmy wypracowanie oraz rozwiązywaliśmy test.

156. Określ stosunki znaczeniowe między zdaniami składowymi w podanych zdaniach złożonych. (Rozpoznaj zdania współrzędne łączne, rozłączne, przeciwstawne i wynikowe.)

Tu kapusta sędziwe schylając łysiny siedzi i zda się dumać o losach jarzyny, tam płacząc strąki w marchwi zielonej warkoczu wysmukły bób obraca na nią tysiąc oczu, ówdzie podnosi złotą kitę kukuruza.

Już mieli zacząć bitwę, lecz Sędzia przeszkodził.

Imię było niemieckie, dusza litewska została.

Stambulskie oddycha gorycze lub pije z chińskich ziół ciągnięone treści.

Stolnik miał jedyne dziecię, córkę piękną jak anioł, więc się zalecało Stolnikównie i szlachty, i panią niemało.

(wg A. Mickiewicza)

157. Jaki jest wzajemny stosunek treści zdań współrzędnych w podanych zdaniach współrzędnie złożonych?

Marek trenuje systematycznie i starannie przygotowuje się do zawodów.

Marek przyśpieszył na finiszu, ale nie zdołał wyprzedzić Karola.

Wacek zaniedbał treningi, więc nie został powołany do reprezentacji szkoły.

Marek prawdopodobnie zwycięży w następnych zawodach albo zajmie drugie miejsce.

158. Wskaż zdania współrzędnie złożone: łączne, przeciwstawne, rozłączne i wynikowe. Jak rozumiesz wyróżnione zdanie?

Z rana wypogodziło się, nawet błysnęło słońce.

Grzeczność wszystkim należy, lecz każdemu inna.

Dawniej nie było kolei, toteż podróże były uciążliwe.

Ranek był bardzo wczesny, więc ludzie jeszcze spali.

Wczoraj bawiłeś się wesoło, dziś jesteś smutny.

Wybierzesz się z nami na wycieczkę czy zostaniesz w domu?

Krzyczano na modnisiów, a brano z nich wzory.

Deszcz to ustawał na chwilę, to znowu zaczynał padać.

Drzewa szumią koło domu i szemrze ulewa.

159. Jakie spójniki należy wstawić do podanych zdań współrzędnie złożonych?

Wsiadłem do pociągu ... zająłem miejsce w przedziale dla niepalących.

Ranek był pochmurny ... koło południa rozpogodziło się.
Byłem bardzo zmęczony ... wcześniej położyłem się spać.
Przyjdę po ciebie o piątej ... zaczekam w parku koło fontanny.
Starsi usiedli na skraju lasu ... dzieci bawiły się na polanie.
Miłe złego początki ... koniec żaloszny.
Zawiodłeś mnie ... przestałem ci ufać.

160. Jakimi innymi spójnikami można by zastąpić spójniki w podanych zdaniach współrzędnie złożonych?

Robotnicy byli już zmęczeni, lecz nie przerywali pracy.

Pracowaliśmy szybko i sprawnie, toteż zakończyliśmy zwózkę siana przed zapadnięciem zmroku.

W czasie wakacji wyjadę z rodzicami na wieś lub wybiorę się z kolegami na obóz sportowy.

Paweł był spokojny i nie wadził nikomu, a Gawęł zakłócał spokój sąsiadom.

§ 9. Znaki przestankowe w zdaniu współrzędnie złożonym spójnikowym i bezspójnikowym

161. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na znaki przestankowe między zdaniami składowymi w zdaniu złożonym współrzędnie.

Wkoło pagórków, na błoniach puszcza szumiała jodłowa, środkiem lasów daleko białe błyszcząco jezioro.

Księżyc świecił i w ciszy głębokiej śpiewał jeden słowik smutno.

Z tej strony chmura gruba napędzała ławy, a z tamtej strony księżyc przezierał bladawy.

Od dalekich gór niósł się lekki, ciepły wiatr albo ciągnęły groźne, skłębione chmury.

W tej okolicy las nie był gęsty, więc stopniowo robiło się coraz jaśniej.

I wiatr już ustaje, i morze się uspokaja.

Bądź mewa przeleci nad mokradłami, bądź śmignie bystry bekas i jak grudka spadnie w bujną zieleń.

Zdania współrzędne połączone bezpośrednio rozdzielamy przecinkiem. Umieszczamy także przecinek przed spójnikami przeciwstawnymi i wynikowymi.

Nie stawiamy przecinka przed spójnikami łącznymi i rozłącznymi. Jeśli jednak te spójniki powtarzają się, przed spójnikiem drugim i następnymi stawiamy przecinki.

162. Uzupełnij podane informacje nazwami zdań współrzędnych.

Spójniki: *ale, lecz, jednak, natomiast, zaś* łączą zdania ...

Spójniki: *więc, zatem, dlatego, toteż* łączą zdania ...

Spójniki: *albo, lub, bądź, czy* łączą zdania ...

Spójniki: *i, oraz, a, tudzież* łączą zdania ...

163. Uzupełnij informacje dotyczące interpunkcji w zdaniach złożonych współrzędnie.

Zdania przeciwstawne i wynikowe ... przecinkiem.

Zdań łącznych i rozłącznych ... przecinkiem.

Stawiamy przecinek przed spójnikami ...

Nie stawiamy przecinka przed spójnikami ..., chyba że ...

164. Uzupełnij konstrukcje złożone tak, aby powstały zdania: łączne, przeciwstawne, rozłączne, wynikowe. Zwróć uwagę na interpunkcję.

Na wiosnę dni są dłuższe i ...

Zimą pada śnieg, ale ...

Latem zostaniemy w mieście albo ...

Jesienią zmrok zapada szybko, więc ...

165. Uzupełnij 4 razy konstrukcje złożone, tworząc za każdym razem inny rodzaj zdania współrzędnego. Podkreśl spójniki wprowadzające te zdania. Pamiętaj o interpunkcji.

Zasadzimy na działce modrzewie.

166. Utwórz zdania złożone współrzędnie, łącząc części składowe łączące się znaczeniowo. Określ rodzaj tych konstrukcji złożonych.

Czy pojedziemy pociągiem   położyłem się do łóżka.

Włożyłem piżamę   obrażę się na ciebie.

Musisz mnie przeprosić   nie zapaliliśmy światła.

Zrobiło się już ciemno   czy zdecydujemy się na autobus?

167. Utwórz zdania współrzędne, łącząc wiążące się znaczeniowo zdania z obu grup. Rozpoznaj zdania współrzędne łączne, rozłączne, przeciwstawne i wynikowe. Uzasadnij użycie lub brak przecinków.

Słońce niedawno zaszło ... . Sklep był już zamknięty ... . Głowa go trochę bolała ... . Skręcił w bramę ... . Rzecki ubiera się w okamgnieniu .... Albo nastanie długotrwała pogoda ... .

... i przez tylne drzwi wszedł do sklepu. ... lecz silny wzrok mógł już dopatrzeć większe gwiazdy przeblyskujące na niebie. ... ale przez otwory okienne wyglądało światło. ... więc wcześniej położył się spać. ... albo przyjdą dni ciepłe i dżdżyste. ... i z piorunującą szybkością wypija herbatę.

168. Przepisz zdania, wstawiając, gdzie trzeba, przecinek.

1. Pociąg się spóźnił podróżni niecierpliwili się. 2. Podróżny kupił bilet i wyszedł na peron. 3. Przyszedłem późno na dworzec ale pociągu jeszcze nie było. 4. Wyszedłem zbyt późno z domu więc spóźniłem się do szkoły. 5. Chciałbym spędzić wakacje w górach albo wyjechać nad morze. 6. Albo powiesz mi wszystko albo nie będę mógł ci pomóc.

169. Określ rodzaj zdań współrzędnych ze spójnikiem *a*. Narysuj ich wykres. Jaka zasada interpunkcyjna obowiązuje w zdaniach pojedynczych z tym spójnikiem?

Mama zrobiła obiad, a potem zasiedliśmy do stołu. Wystartował ostatni, a do mety dobiegł pierwszy. Lasy wykarczowano, a ziemię zaorano. Pogoda była kiepska, a poszliśmy na spacer.

170. Których spójników synonimicznych używasz częściej? Zwróć uwagę na ich wartość stylistyczną.

albo – bądź	więc – toteż
ale – lecz	i – tudzież

171. Utwórz z podanych zdań zdania współrzędnie złożone. Wstaw, gdzie trzeba, przecinek między zdaniami współrzędnymi.

Ciemności rzedyły. Po mrokach rozlewała się świtowa szarość.

Pora była jeszcze wczesna. Na wschodzie rozpałały się pierwsze zorze. Niebo zaczęło się przecierać.

Z rana padał deszcz. Około południa rozpogodziło się.

Nastanie długotrwała pogoda. Przyjdą dni chmurne i dżdżyste.

Zaczął padać deszcz. Zrezygnowałem ze spaceru.

172. a) Wskaż, w których miejscach opuszczono przecinki i uzasadnij ich użycie. Określ główną myśl tekstu.

Ile tam walk stoczono ilu ludzi legło nikt nie zliczył nikt nie spamiętał.

Człek prawem ścigany chronił się w dzikie ostępy oreżny pasterz trzód strzegł rycerz przygód tam szukał łotrzyk łupu.

Noc zapadła nad pustynią a z nią nastąpiła godzina duchów.

Miesiąc wyblęsnął właśnie zza Dniepru i obielił pustkę.

Świerszcz nocny odzywał się w strzesze tudzież z obórki dolatywało leniwe i twarde żucie bydła.

Tłumy wron z wrzawą kołują ponad wsią lub kręcą się i zwijają w powietrzu i zapadają na szczytach topoli.

Spotkanie pojedynczych cieni nie znaczyło również nic dobrego ale nie zawsze należało sobie źle wróżyć.

Przelatujące chmurki przesłaniały co chwila blask księżycy więc owe postacie to wyblyskiwały z cienia to znów gasły.

On tylko pnie ścinał i kłody obrabiał i korzenie karczował i krwawym potem się oblewał i kark nadwierał i dłonie kaleczył i życie tak zbył a puszcza jak stała, tak stała.

(wg H. Sienkiewicza)

b) Przepisz zdania, stawiając przecinki.

173. a) Przeczytaj przysłowia. Wyjaśnij ich treść.

1. Słówko wróblem wyleci a wraca wołem. 2. Ręka rękę myje noga nogę wspiera. 3. Wiele wody a ryb mało. 4. Kazał pan musiał sam. 5. Kocioł garnkowi przygania a sam smoli. 6. Mała szkoda krótki żal. 7. Nie pchaj rzeki sama płynie. 8. Nosił wilk razy kilka ponieśli i wilka. 9. I wilk syty i owca cała.

b) Przepisz przysłowia, stawiając opuszczone przecinki.

c) Na temat jednego z przytoczonych przysłów napisz krótkie opowiadanie.

174. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na znaki przestankowe.

Pryskają nieczułe lody i przesady, światło ćmiące; witaj, jutrzeńko swobody, zbawienia za tobą słońce!

Mówię – nikt nie rozumie; widzę – oni nie widzą.

Przewodniczący zamknął zebranie – i wszyscy zaczęli się rozchodzić.

W środek tarasu zajrzeć straszno: tam siedzą gospodarze lasu, dziki, niedźwiedzie, wilki.

Jeżeli zdania składowe zdania złożonego współrzędnie zawierają swoje wewnętrzne znaki przestankowe, wtedy między nimi można postawić **średnik**.

W celu podkreślenia przeciwstawienia lub szybkiej zmiany czynności między zdaniem składowym stawia się niekiedy **myślnik**. W zdaniu bezspójnikowym wynikowym stawiamy często **dwukropek**.

175. a) Przepisz podane niżej zdania bezspójnikowe, stawiając odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

1. Noc zapadła niebios jasne i pogodne błyszczą się jakby modre, zamazłe jeziora. 2. Był wtedy obrośnięty kudłatą brodą w zasmolonej rdzawej twarzy świeciły zamyślane niebieskie oczy. 3. Nad mokradłami czajki już chygotały białymi podbrzuszami, kołowały i kwiliły bocian zaklekotał ponad stodołą i ciężkim lotem płynął na żer jaskółki

świegotały popod strzechami, podczas gdy dzikie kaczki krzyczały na oparzeliskach. 4. Słońce zachodzi ciemniejszą góry milkną na polu ptaszęce chóry. 5. Skraj lasu jest z lekka osnuty delikatną zieloną mgiełką gdzieniegdzie także wierzchołki drzew nabrały już zielonej barwy. 6. Lipy kwitną. Żłoty rój nasz brzęczy miodem pachnie prastara pasieka malowany kolorami tęczy tuman siny wieje gdzieś z daleka.

b) Jakie związki znaczeniowe zachodzą między zdaniami składowymi wchodzącymi w skład zdania współrzędnego?

176. Przeczytaj. Jaka jest zasadnicza myśl tekstu? Znajdź zdania współrzędnie złożone, określ stosunki znaczeniowe zachodzące między zdaniami składowymi.

W ciągu dziesiątków tysięcy lat na wszystkich kontynentach języki rozwijały się, zmieniały i ginęły bez śladu. Brak było metody utrwalania tych języków do potomności, ginęły mówiący nimi ludy. Pismo jest graficznym odbiciem języka, każdy element systemu pisma: znak pisarski, litera, hieroglif, słowo pisane ma swój odpowiednik w określonym elemencie mowy. Pismo jest więc naturalną metodą, czyli raczej najważniejszą z naturalnych metod przekazywania mowy i umożliwia wymianę myśli ludziom nie mogącym posługiwać się mową na skutek odległości w czasie czy przestrzeni. Pod postacią trwałych symboli wzrokowych pismo odtwarza na papierze, metalu, kamieniu, drewnie, skórze czy jakimś innym materiale głoski płynące z ust lub niewyrażone na głos myśli płynące z mózgu.

(wg D. Diringera, przeł. W. Hensel)

b) Do jakiego stylu odniesiesz powyższe ćwiczenie?

§ 10. Porządek analizy syntaktycznej zdania współrzędnie złożonego

1. Udowodnij, że zdanie jest złożone, wskaż zdania składowe, które tworzą zdanie.

2. Udowodnij, że zdania składowe są współrzędne.

3. Jak są połączone zdania składowe spójnikowo czy bezspójnikowo?

4. Jakie grupy spójników łączą te zdania (jeżeli zdanie jest współrzędnie złożone spójnikowe)?

5. Wytłumacz znaki przestankowe w zdaniu.

6. Jakie związki znaczeniowe zachodzą między zdaniami składowymi?

Sprawdź siebie

1. Jak rozpoznasz zdanie złożone?
2. Co nazywamy zdaniem współrzędnie złożonym. Podaj przykłady.
3. Na jakie grupy dzielimy zdania współrzędnie złożone?
4. Jakie spójniki łączą zdania składowe w zdaniu współrzędnym spójnikowym?
5. Jakie związki znaczeniowe zachodzą między zdaniami składowymi w zdaniu współrzędnie złożonym?
6. Jakie znaki przestankowe stawiamy w zdaniu współrzędnie złożonym?

177. Dopisz zdania składowe tak, aby powstały zdania pasujące do wykresów. Pamiętaj o przecinkach.

1. Jutro spotkam się z Karoliną ...

2. Jutro spotkam się z Karoliną ...

3. Jutro spotkam się z Karoliną ...

4. Jutro spotkam się z Karoliną ...

178. Podkreśl orzeczenie i wstaw brakujące przecinki w zdaniach współrzędnie złożonych.

Nel ośmielała się stopniowo a wreszcie wzniosła oczy w górę i spytała słonia czy może go pogłaskać. Słoń nie umiał wprowadzić go do angielsku ale z ruchu jej ręki zmiarkował o co idzie i podsunął pod jej dłoń koniec swojego długiego nosa. Nel jęła głaskać trąbę a wreszcie objęła ją obu ramionami i przytuliła się do niej. Próbowwała wspinać się po nodze słonia jak po drzewie albo chowając się pod niego pytała czy ją znajdzie. W czasie tych figli spostrzegła liczne kolce tkwiące w nogach słonia więc poczęła je delikatnie wyjmować.

(wg H. Sienkiewicza)

179. Przetłumacz z języka ukraińskiego na język polski. Pamiętaj o znakach przestankowych.

Буйно розрослися трави й кущі, потемніло листя на деревах, могутня гущавина стіною обступила затишні лісові галявинки.

Позаростали подорожником та лопухом стежки-доріжки, в забутій канаві біля просіки привільно розкинула зелену плахту жалка кропива, і тільки де-не-де соромливо майне білим рукавом береза.
(wg O. Dowženki)

Kształcenie językowe.

Rozmyślanie na moralno-etyczne tematy

180. Przeczytaj fragmenty tekstu Małgorzaty Iwanowicz “Człowiek hołduje marności a tyle piękna wokół!”

CZŁOWIEK HOŁDUJE MARNOŚCI A TYLE PIĘKNA WOKÓŁ!

(garść refleksji o przemijaniu i pięknie – fragment)

Życie tak szybko gaśnie, dojrzewa jak gruszki ułęgalki i opada tak szybko, lekko jak płatki polnego maku; umykają najpiękniejsze chwile, mija minuta za minutą, godzina za godziną, dzień za dniem, miesiąc za miesiącem .., często nie pozostawiając nawet śladu w pamięci, a przecież “Słońce więcej nie wschodzi to, które raz minie”¹, wiatr nie zapłcze się we włosy, ten, który wiał jeszcze wczoraj, nie słyszysz w sobotę głosu ukochanej osoby, tego, który tak pięknie dźwięczał jeszcze w piątek, nie czujesz już smaku pocałunku sprzed roku...

Człowiek to podmiot i zarazem przedmiot wrażeń zmysłowych, duchowych doznań, jest także – jak mawiał Pitagoras – sędzią doznawanych przez siebie wrażeń, bywa, że najsurowszym, bo roz-

¹ Daniel Naborowski, *Krótkość żywota.*

licza minuta po minucie “kradzione” własne chwile szczęścia, do których (jak mniema – czy słusznie?) nie ma prawa, bo przecież świat hołduje marności i on, istota marna, podlega unifikacji uczu i doznań. Z poczuciem winy posypuje więc głowę popiołem, kiedy piękno uchwyci, z zawstydzeniem myśli o swoich marzeniach, bo jakże on, pokorny wobec życia, może dotknąć (czy dokonać) – choćby w myślach – rzeczy pięknych? Taki człowiek sam dla siebie jest mentorem; nieustannie dyskutuje z sobą samym o sobie samym, dokonując rozlicznych spekulacji, które można by sprowadzić do antynomii: wypada – nie wypada. Gryzie się biedak zębem mądrości pospolitej, a jego “czas buntu gaśnie, wybucha i gaśnie”¹ i na trampolinie życia skacze do nieba, choć tak naprawdę nigdy go nie dotknie.

W ten oto sposób świat marnieje: skrzypią myśli, gnuśnieje śmiech, biednieją słowa, opadają płatki róż... Świat staje się plastikowy, a dni podobne do siebie, jednakie, bez “miękkich gestów, czułych spojrzeń, ciepłych uśmiechów”², zaś jego element – człowiek, uszczelniony wewnątrz na piękno świata, którego tyle wokół: ukrytego w zbożach dojrzałych latem, zapłatanego w gronach jesiennej jarzębiny, iskrzącego się śnieżnie na gałęziach, niesionego na skrzydłach wiosennych motyli.

Człowiek sam w sobie (wspomagany logiką tłumu) piękno niszczy, więc umyka mu czar nieuchwytnych poranków majowych i wieczornych spotkań lipcowych przy lampce czerwonego wina gronowego. Pozostaje tylko “nerwów szaleńcze napięcie”³ i ból niespełnienia, pozostaje marny świat o twarzy błazna z palcem na ustach i wacianymi zatyczkami w uszach, pozostaje człowiek, który ucieka od piękna, woli brzydotę (czyżby dlatego, że bliższa krwiobiegu?), a przecież “odpowiedzią na szpetotę winno być zawstydzenie, na rzeczy piękne – dążenie do nich”⁴, nigdy odwrotnie! Oto paradoks tezy: *Świat hołduje marności a tyle piękna wokół!* Może dlatego w ustach wielu nigdy nie zakwitną georginie? Może dlatego w słowach wielu nie ma już biedronek, lasu i pasikoników? Może dlatego “kiedy przychodzi miłość / wzruszamy pogardliwie ramionami”⁵?

Cóż więc pozostaje? Przyjąć bez zastrzeżeń (za swoje) stwierdzenie nieznanego bliżej mędrca hebrajskiego, Koheleta, biblijnego “proroka

¹ Urszula Koziol.

² Małgorzata Hillar, *My z drugiej połowy XX wieku*.

³ Andrzej Bursa, *Ogród Luizy*.

⁴ Protagoras, *Uczta*, 178c-179a.

⁵ Małgorzata Hillar, *My z drugiej połowy XX wieku*.

wątpienia”¹, że “wszystko to marność nad marnościami”², czego konsekwencją byłoby inne założenie, że człowiek nigdy “oka nie nasyci widzeniem” piękna, “ucha nie napelni” jego słyszeniem? (A przecież – ogłosił światu Protagoras – to “człowiek jest miarą wszechrzeczy”!)

Nie wątpię, że życie człowieka w “krucho ramki oprawione”³ i jakże ulotne i delikatne jest! Wątpię natomiast w samego człowieka, choć sama jestem jego realizacją kobiecą.

Dziś o życiu wiem już więcej i mogę z pewnością (o ile pewność istnieje!) powiedzieć: Ech, życie! Szydzisz ze mnie! Bawisz się mną jak kot myszką, coraz dając i odbierając piękno.

(M. Iwanowicz)

a) Jak rozumiesz tytuł tekstu?

b) Czy zgadzasz się z autorką? Podaj argumenty.

c) Przekaż ustnie (krótko) treść tego tekstu.

181. Przeczytaj tekst Beaty Kastelaniec.

NA CZYM POLEGAJĄ ZACHOWANIA TOLERANCYJNE?

Tolerancja nie oznacza tego, że pozwalamy innym wobec nas na każde zachowanie, jakie im przyjdzie do głowy. Bo jeżeli ktoś zachowuje się w sposób krzywdzący innych, arogancki lub agresywny, to nasza reakcja musi być stanowcza, w miarę naszych możliwości uniemożliwiająca takie zachowanie. W takim przypadku nie ma miejsca na tolerancję – za to istnieje konieczność przeciwstawienia się złu. Zachowanie tolerancyjne zaś polega na akceptacji innego stylu bycia i życia rówieśników, bez okazywania im lekceważenia, pogardy, ale i bezkrytycznego podziwu.

Teraz zajmiemy się pytaniem, które często powtarzało się w odpowiedziach na ankietę. Brzmiało ono:

Jak przyjaciele powinni postępować wobec siebie?

Te dwa określenia: powinność i przyjaźń chyba trochę nie pasują do siebie. Słowo *powinność* kojarzy mi się z obowiązkiem, a przecież przyjaźń jest całkowicie dobrowolna, wynika z naszej potrzeby bliskości z innymi i daje nam dużo radości. Więc pozwólcie, że przeformułuję to pytanie następująco:

Na czym polega prawdziwa przyjaźń?

¹ Anna Kamińska, *Twarze Księgi*, Warszawa 1981.

² ST, *Księga Koheleta*.

³ Urszula Koziół.

Myślę, że opiera się na:

- wzajemnym zaufaniu, akceptacji i tolerancji
- gotowości do udzielania sobie wszelkiego rodzaju pomocy
- dużej otwartości, szczerości, prawdomówności, byciu sobą
- umiejętności wybaczenia
- nie zdradzaniu powierzonych tajemnic
- mówieniu ze sobą na każdy temat (nie czujemy się zranieni uwagami krytycznymi od osób życzliwych, dobrze nam życzących, lecz zastanawiamy się, czy są one prawdziwe, czy nie)
- wzajemnym kontrolowaniu się w różnego rodzaju “wyskokach i szaleństwach”
- pozytywnym nastawieniu do innych
- pielęgnowaniu przyjaźni (mówieniu o wzajemnych pozytywnych uczuciach, wspieraniu się w trudnych sytuacjach, pamiętaniu o imieninach, urodzinach, innych świątach itp.).

Wymieniłam kilka istotnych elementów przyjaźni, ale nie wyczerpałam jeszcze tematu. Dlatego wrócę do niego za miesiąc. A może zechcecie podzielić się Waszymi refleksjami i doświadczeniami związanymi z przyjaźnią?

- a) Czy zgadzasz się ze zdaniem autorki? Uzasadnij odpowiedź.
- b) Nazwij cechy, jakie powinien mieć, twoim zdaniem, prawdziwy przyjaciel.
- c) Oceń samego siebie i wymień, jakie zjawiska tolerujesz, a jakich szczególnie nie tolerujesz. Przedstaw kilka konkretnych sytuacji życiowych.
- d) Napisz wypracowanie “Na czym polega przyjaźń”. Wymień swoje obserwacje i swoje doświadczenie życiowe.

§ 11. Zdania podrzędnie złożone

182. a) Przeczytaj zdania. Wyróżnij zdania pojedyncze i złożone.

Któż nie marzy o wielkich przygodach? Toteż od pradawnych czasów do dziś pełno ich w literaturze. Opowiadały o nich również greckie mity. Mityczni bohaterowie walczyli w nich z bogami i z siłami przyrody, przeżywali dramatyczne wydarzenia, porażki i zwycięstwa. Opisy podobnych zmagania podejmuje późniejsza literatura, gdyż marzenia człowieka prawie się nie zmieniają. Zanim sami przeżyjemy wielką przygodę życia, możemy zanurzyć się w świat przygód, który wymyślił lub przeżył kto inny. I nawet teraz, kiedy samolotem można dotrzeć w każdy zakątek świata, wciąż szczyty

gór, ogromne przestrzenie oceanów lub wiecznych lodów stanowią ogromną pokusę dla odwagi.

b) Wskaż zdania złożone podrzędnie oraz wyrazy, za pomocą których łączą się zdania składowe w zdaniu złożonym.

183. Przeczytaj zdania złożone. Wskaż wyrazy, za pomocą których łączą się zdania składowe w zdaniu złożonym.

Powodzenie osiągnie ten, kto potrafi pracować.

Jeżeli dotrzymasz przysięgi na wieki, będziesz bratem moim.

Wszystko, co jest we mnie dobre, zawdzięczam książce.

184. a) W jakim stosunku względem siebie pozostają w przytoczonych zdaniach złożonych zdania składowe? Czy są one niezależne jedno od drugiego? Uzasadnij swój sąd.

b) Wskaż zdania zależne. Na jakie pytania one odpowiadają?

c) Gdzie mogą stać zdania zależne?

d) Za pomocą jakich wyrazów są połączone ze sobą zdania składowe?

Zdanie złożone, w którym jedno ze zdań składowych określa drugie, tzn. jest od niego zależne, nazywamy **zdaniami złożonymi podrzędnie**.

W zdaniu złożonym podrzędnie wyróżniamy zdanie **nadrzędne** i **podrzędne**. Zdanie zależne od drugiego zdania nazywa się **zdaniami podrzędnymi**. Zdanie, od którego zależy zdanie podrzędne, jest **zdaniami nadrzędnymi**.

Zdanie podrzędne pełni w zdaniu złożonym taką funkcję jak poszczególne części zdania pojedynczego, na przykład podmiot lub jedno z określeń. Świadczą o tym następujące przykłady:

Syty głodnego nie rozumie. Kto jest syty, ten głodnego nie rozumie. Z powodu deszczu droga rozmiękła. Ponieważ padał deszcz, droga rozmiękła.

W przykładzie pierwszym zdanie podrzędne zastępuje podmiot, w przykładzie drugim – okolicznik przyczyny.

Zdanie podrzędne łączy się ze zdaniem nadrzędnym za pomocą:

a) spójników podrzędnych (*że, żeby, aby, by, ponieważ, bo, jeśli, jeżeli, gdyby, bowiem, niby, jakby, chyba, choć, chociaż* itd.);

b) zaimków względnych rzeczownych, przymiotnych, liczebnych i przysłownych (*kto, co, który, jaki, czyj, ile, jak, kiedy, gdzie, skąd, póki* itd.).

Np. *Zastynie kiedyś tym nasz wiek, że oddał światu pokój. Ten jest najszczęśliwszy z ludzi, któremu nic zapalu do ksiąg nie ostudzi.*

Uwaga!

Należy pamiętać, że zaimki względne nie tylko łączą zdanie podrzędne z nadrzędnym, lecz i same są członami zdania podrzędnego. Np. w zdaniu *Kto nie pracuje, ten nie je* zaimek *kto* łączy zdanie podrzędne z nadrzędnym i równocześnie jest podmiotem w zdaniu podrzędnym.

Zdanie podrzędne może stać przed zdaniem nadrzędnym, po zdaniu nadrzędnym lub może być wplecione między części zdania nadrzędnego.

185. Przeczytaj wiersz Jana Lechonia "Święty Antoni". Do jakiego stylu odniesiesz ten utwór? Z jakich zdań składa się wiersz? Na podstawie czego rozpoznasz zdania złożone?

ŚWIĘTY ANTONI

Św. Antoni z Dzieciątkiem Jezus, książką i lilią (rzeźba)

Ty masz wysoko oczy
Tam, gdzie śpiewa skowronek,
Więc widzisz, gdzie się toczy
Zagubiony pierścionek.
A że trzymasz na rękę
Maleńkiego Chrystusa
Dojrzyś, kto kona w lęku
I skąd czyha pokusa.

Twój brunatny samodziół
Widzę: idziesz po niebie.
Popatrz, gdzie się zapodział,
bo zgubiłem sam siebie.

"Niech się święci chwala Twoja,
niech się znajdzie zguba moja!"
Amen!

186. a) Przeczytaj tekst. Jaką funkcję on pełni? Uzasadnij swój sąd.

W tej chwili zbliżył się do niego marszałek z doniesieniem, że wieczerza gotowa. Tłumy zaczęły płynąć za księciem do tej samej sali, w której niedawno unia ze Szwecją została ogłoszona. Rozkazy książęce były i pod tym względem naprzód wydane, gdyż Kmicicowi dostało się miejsce między miecznikiem Rosieńskim a panną Aleksandrą. W obojgu aż zadrgały serca, gdy usłyszeli swe nazwiska razem wymienione. Pan Andrzej postanowił sobie być obojętnym, jakoby siedziała obok niego obca osoba. Gdyby i to ostatnie ogniwo pękło, byłiby właśnie swobodniejsi. Jeśliby słuchać nie chciał, przyszłoby się tylko próżno wstydu najeść.

(H. Sienkiewicz)

b) Wskaż w każdym zdaniu złożonym zdanie nadrzędne i podrzędne.

c) Za pomocą czego łączą się zdania podrzędne z nadrzędnymi?

187. Przepisz zdania złożone, uzupełniając brakujące wyrazy, łączące zdania podrzędne z nadrzędnymi.

1. Wiadomo, ... tytuły pochodzą z Paryża. 2. Lękał się, ... nie został pośmiewiska celem. 3. ... tak były zajęte stołu strony obie, Tadeusz przyglądał się nieznannej osobie. 4. Przynosił gości stare na ziemię ojczystą, ... już bronić nie mógł. 5. Tadeusz, ... niespodzianie spadł grom taki, wstał zmieszany. 6. Odgłos trąbki i widok oblawy przypomniał mu jego lata młodociane, ... miał strzelców licznych i psy zawołane.

(Z utworów A. Mickiewicza)

188. Podane zdania pojedyncze przekształć na zdania podrzędnie złożone, zastępując wyróżnione człony zdań pojedynczych odpowiednimi zdaniami podrzędnymi. Jakie zdania podrzędne otrzymasz po przekształceniu zdań pojedynczych?

Upał był *trudny do wytrzymania*.

Dowiedziałem się o *przyjeździe stryja*.

Mieszkam w domu, *stojącym nad rzeką*.

Zdążyliśmy wrócić do domu przed *zapadnięciem zmroku*.

Dla dokładnego zrozumienia trudnego tekstu posługiwałem się słownikiem.

Mimo ostrego tempa wyścigu zawodnicy jechali przez długi czas zwartą grupą.

189. a) Podane zdania podrzędnie złożone przekształć na zdania pojedyncze, zastępując zdania podrzędne odpowiednimi członami zdania pojedynczego.

Na przystanku stała *spora* grupa ludzi, którzy czekali na tramwaj.

Martwi mnie to, że *jesteś leniwy*.

Chcieliśmy *zakończyć* pracę, nim zajdzie słońce.

Ponieważ *chorowałem*, nie mogłem cię odwiedzić.

Jeśli nie będzie *pogody*, wycieczka zostanie odwołana.

b) Do wyróżnionych wyrazów dopisz antonimy.

190. Wskaż zdania spójnikowe, względne i łączności bezpośredniej.

Co się stało, to się nie odstanie.

Nie wiem, co się stało.

Dowiedziałem się, że zdałeś egzamin.

Chciałbym się dowiedzieć, czy zdałeś egzamin.

Zrobiło się tak widno, jak gdyby byłby już dzień.

Wyjaśnij mi, jak trzeba rozwiązać to zadanie.

Sprawdź w rozkładzie jazdy, kiedy odjeżdża pociąg do Odessy.

**§ 12. Wskaźniki zespolenia zdań składowych
w zdaniu złożonym podrzędnie.
Znaki przestankowe w zdaniu złożonym podrzędnie**

Spójniki
że, żeby, aby, bo, ponieważ, gdyż, dlatego, bowiem, jeśli, jeżeli, gdy, gdyby, dlaczego, choć, choć

Myślę, że dobrze zrobileś.
Chcę, żeby ci się dobrze wiodło.
Przeczytam tę książkę, bo ciekawa.
Pójdę, dlatego że mnie o to prosisz.
Zrobię to, jeśli ci na tym zależy.
Uczyłbyś się, gdybyś tylko chciał.
Lubię cię, choć jesteś leniuchem.
Nie widziałem, kiedy wyszedłeś.

Zaimki
który, jaki
kto, co czego
kiedy, gdzie, odkąd, dokąd, jak, ile

Pojedzie uczeń, który na to zasłuży.
Jaka praca, taka płaca.

Kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje.
Powiedz mi, co czytasz.
Powiedz mi, czego jeszcze nie przeczytałeś.

Kiedy przyjadę, będzie już noc.
Odkąd pracuję, lepiej się nam powodzi.
Zrobiłem to, jak mi kazałeś.
Weź tyle cukru, ile chcesz.

191. Przepisz podane zdania złożone, a następnie przekształć je na zdania pojedyncze o tej samej treści.

Człowiek, który lekceważy pracę, nie zasługuje na zaufanie. Ponieważ padał deszcz, odwołano wycieczkę. Rolnicy spodziewają się, że zbiory będą pomyślne.

192. a) W podanym fragmencie wskaż zdania złożone współrzędnie i podrzędnie. Powiedz, w jaki sposób są w nich połączone zdania składowe.

Pisarz żyje w świecie jak w zaczarowanym kole. Zewsząd i w każdej chwili osaczają go zdarzenia, którym dość przyjrzeć się uważnie, by uwikłać się w ich uroku, by przez podziw, grozę, zachwyt lub choćby prostą sympatię zobaczyć je tak, jak ich nikt dotąd nie widział, i wreszcie utrwalić je, zatrzymać na zawsze w słowie. [...]

Jan Parandowski – zdjęcie wykonane na filmie czarno-białym

Nad pisarzem unosi się chmura pyłków nasiennych, z których każdy może zakwitnąć. Gazeta, ulica, szyld, pole, żebrak pod kościołem, okładka książki, zapach apteki, wszystko, co przyniesie najwyczejniejsza godzina dnia, kryje w sobie nie przeczuwane bodźce. Chodzi on po mieście jak każdy z was, ustępuje z drogi wozom, zatrzymuje się przed wystawami, czyta afisze, wsiada do tramwaju czy taksówki. Jego spojrzenie przemyka po waszych twarzach i nic o tym nie wiedząc, możecie mu dać chwilę szczęścia, nieopłaconą zdobycz. Modny kapelusz obdarzy go metaforą, stary, zniszczony płaszcz okryje postać, która wzruszać będzie pokolenia, zasłyszany mimochodem strzęp rozmowy wrośnie w powstające dzieło. Czujny, niestrudzony korsarz porywa nie spodziewające się niczego istoty ludzkie. Jak należy sobie łup zabiera ich fizjognomie, postawy, gesty, plądruje ich dusze, mieszkania, unosi nawet ich domy, całe ulice, miasta, kraje.

(wg J. Parandowskiego)

- b) Zwróć uwagę na znaki przestankowe w zdaniach podrzędnie złożonych.
- c) Zanotuj najważniejsze myśli dotyczące pracy pisarza.

Zdania składowe w zdaniu podrzędnie złożonym zawsze *oddziela się przecinkami*.

193. Przepisz, stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

Nie potrafię opisać tego, co się ze mną działo. Położyłem się na wilgotnym jeszcze pokładzie i robiłem głębokie wdechy jak po długim biegu. Radość że nareszcie przeszedłem jeden z najtrudniejszych

odcinków podróży dławiała. O śnie nie było mowy bo lubowałem się słońcem. Najbardziej mnie cieszyło że po dwóch godzinach żeglugi zgubiłem za rufą potężną falę. Fala ta towarzyszyła mi przez cały czas na Oceanie Indyjskim a dała w kość u końca Afryki.

194. a) Znajdź zdania podrzędnie złożone. Postaw brakujące znaki przestankowe. Podkreśl zdanie główne w zdaniu złożonym.

Powinam zacząć od wyjaśnienia co to jest rodzina. Nie wiedziałam czy jest jakoś ścisła reguła związana z tym określeniem. Jednym rodzina kojarzy się z bezpiecznym spokojnym domem w którym przy najbliższych zawsze jest dobrze. Dla innych jest to instytucja która jest podstawową "komórką społeczną". Jednakże niezależnie od tego co o niej myślimy powinniśmy cenić rodzinę jako najpiękniejszy dar. Wiem że wielu ludzi młodych nie zdaje sobie z tego sprawy. A mają ogromne szczęście bo posiadają rodzinę.

Wiem że w domu czekają na mnie z radością. Gdy kończę lekcję cieszę się niezmiernie! Przecież wracałem do domu. Mam nadzieję że to uczucie jest znane nie tylko mnie.

b) Jakie miejsce w stosunku do zdania nadrzędnego zajmują zdanie podrzędne?

c) Opowiedz o swojej rodzinie. Użyj jak najwięcej epitetów.

195. Ponumeruj zdania składowe w zdaniach podrzędnie złożonych i sporządź ich wykresy. Podkreśl zdania nadrzędne. Oto przykład wykresu ilustrującego pierwsze zdanie.

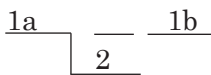
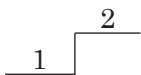

Nie ma racji ten, który uważa się za najmądrzejszego. Najstarsi ludzie nie pamiętali zimy, która byłaby tak ciepła. Śpiący pod domem pies obudził się, gdy słońce zbyt mocno przygrzało. Sportowiec wycofał się z zawodów, ponieważ odnowiła mu się kontuzja kolana. Obiad był taki, że nie warto go jeść.

196. a) Podkreśl spójniki i oddziel przecinkiem zdania nadrzędne od podrzędnych. Pod wykresami wpisz numery odpowiednich zdań.

1. Daj im znać że przyszedłem.
2. Ćwiczę aby być *silną*.
3. Choć było późno nie chciało mi się spać.
4. Zrezygnował z zabawy gdyż miał dużo pracy domowej.
5. Błazej mimo że zbliżał się *termin* egzaminu nie poddawał się panice.

6. Jeżeli mnie zawiedziesz przestanę ci wierzyć.
7. Nie groź mi bo się ciebie nie *boję*.
8. Ponieważ stałeś się sprawcą nieporozumień musisz wszystkich przeprosić.

b) Do wyróżnionych wyrazów dopisz synonimy.

197. Uzupełnij informacje, które już powinieneś znać.

Zdanie, które ma co najmniej ... nazywamy złożonym. Części składowe zdań złożonych są połączone ... albo ... . Zdanie, w którym części składowe łączą się sobą w stosunku nadrzędno-podrzednym, nazywamy zdaniem złożonym ...

§ 13. Rodzaje zdań podrzędnych

198. Porównaj zestawione zdania. Podkreśl zdania podrzędne i odpowiadające im części zdań pojedynczych. Postaw odpowiednie pytania ze stanowiska zdania nadrzędnego.

- Zobaczyli samochód pędzący po autostradzie.
- Zobaczyli samochód, który pędził po autostradzie.
- Zawiadom rodziców o naszym przyjeździe.
- Zawiadom rodziców, że przyjedziemy.
- Marek poszedł do kolegi po zjedzeniu obiadu.
- Marek poszedł do kolegi, kiedy zjadł obiad.
- Cieszy nas śpiew skowronków.
- Cieszy nas, że skowronki śpiewają.
- Mecz odwołano z powodu oberwania chmury.
- Mecz odwołano, ponieważ nastąpiło oberwanie chmury.
- Jestem dla ciebie prawdziwym przyjacielem.
- Jestem dla ciebie tym, kim jest prawdziwy przyjaciel.

Zdanie podrzędne pełni w zdaniu złożonym taką funkcję jak poszczególne części zdania pojedynczego: podmiot, orzecznik, określenie (przydawka, dopełnienie, okolicznik). Zastępuje ono lub uzupełnia tę część zdania nadrzędnego. Inaczej mówiąc: jedno ze zdań składowych określa drugie, jest wobec niego podrzędne.

Wyróżniamy następujące **rodzaje zdań złożonych podrzędnie**:
 – **podmiotowe**, np. *Kto czyta, ten żyje wielokrotnie*;

- **orzecznikowe**, np. *Hałas był taki, że nie słyszałem własnych słów*;
- **dopełnieniowe**, np. *Nie wszyscy wiedzą, (co?) co to jest prawdziwa przyjaźń*;
- **okolicznikowe**, np. *Dostał dobry stopień, (dlaczego?) bo solidnie przygotował się do lekcji*;
- **przydawkowe**, np. *Spotkałem kolegę, (którego?) z którym poznałem się na wakacjach*.

199. Przeczytaj, znajdź zdania nadrzędne. Postaw pytanie do zdania podrzędnego. Jakie to jest zdanie?

Kto pod kim dołki kopie, sam w nie wpada. Tym młodość w życiu, czym jest wiosna w roku. Ucieszyła mnie wiadomość, że zdałeś egzaminy. Kto nie był ni razu człowiekiem, temu człowiek nic nie pomoże. Gdy słońce wyszło zza gór, mgły opadły. Zrobiło się tak widno, jak gdyby był już dzień. Uderzenie tak było potężne, że struny zadzwoniły jak trąby mosiężne. Choć pogoda nie sprzyjała, wybraliśmy się na wycieczkę.

200. W podanych zdaniach podrzędnie złożonych wskaż zdania podrzędne i rozpoznaj wśród nich zdania podmiotowe, orzecznikowe, przydawkowe i dopełnieniowe. Podkreśl spójniki, łączące zdania składowe.

Cześć mężom, których imiona żyją we wdzięcznej pamięci narodu. Nie wszystko złoto, co się świeci. Urodzaj był taki, że miejsca w stodołach zabrakło. Zły to ptak, co własne gniazdo kała. Szewczenko jest tym dla Ukraińców, czym Mickiewicz dla Polaków. Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci. Nieraz zdarza się, że za dobroć niewdzięcznością płacą. Możesz być pewien, że nie opuścimy cię w nieszczęściu.

201. Postaw pytania, na które odpowiadają zdania podrzędne. Powiedz, który wykres odpowiada każdemu z tych zdań złożonych.

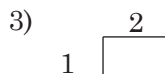
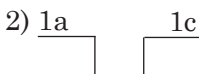
Przyniosłem to nagranie, (które?) o które prosiłeś.

Krowa, (która?) dużo ryczy, mało mleka daje.

Wspominali czasy, (...) kiedy byli młodzi. Jakie ziarno sieją, taki plon będą zbierali (jaki?).

Tacy ludzie, (...) o jakich mówią, stanowią większość.

Ile byli w stanie, tyle kilometrów przeszli. (...)

Kształcenie językowe.

Streszczenie tekstu publicystycznego na temat społeczny

202. a) Przeczytaj.

ŚWIAT Z CEGŁY, BETONU I ASFALTU

We współczesnym świecie rośnie wciąż liczba ludzi żyjących w miastach. W mieście bowiem łatwiej o pracę, pieniądze i rozrywkę. Na niewielkich przestrzeniach gnieźdzą się setki tysięcy albo miliony ludzi. W wielkich metropoliach asfalt i cement pokryły wszystko. Gdziekolwiek można znaleźć co prawda jakiś skwer lub park, ale są to tylko niewielkie oazy na gigantycznej betonowej pustyni. Nawet niebo nad miastem jest inne niż na wsi: zadymione, brudne, nocą rozświetlone sztucznym światłem. Tu nawet gwiazdy są jakby blade i świecą słabiej.

Ludzie od najdawniejszych czasów lubią ogromne budynki. Starożytni Egipcjanie budowali piramidy, z których najwyższa piramida Cheopsa miała 146 i pół metra wysokości. W Biblii opisano budowę gigantycznej wieży Babel, która miała sięgać nieba. Stała się ona symbolem ludzkiej pychy. Bóg ukarał jej budowniczych, mieszając ich języki. Ludzie nie mogli się z sobą porozumieć i dlatego wieża, nigdy nie ukończona, zawaliła się.

Dzisiejsze wieże przerastają wyobraźnię dawnych epok. Obecnie najwyższą budowlą na ziemi jest Petronas Towers w mieście Kuala Lumpur w Malezji. Ma ona 452 metry wysokości. Zaprojektowano już jednak wieżę, która pomieści całe stutysięczne miasto, blok nad bloki, sięgający 1128 metrów! Stanie on w Hongkongu w Chinach.

b) Wybierz dowolny fragment i sprawdź, jakie zdania w nich przeważają? W jakim stylu utrzymany jest powyższy tekst?

c) Streść tekst pisemnie.

203. a) Przeczytaj wiersz Stanisława Barańczaka "Každy z nas ma schronienie".

Každy z nas ma schronienie w betonie,
oprócz tego po jednym balkonie,
na nim skrzynkę, gdzie sadi begonie;

odbywamy śmierci i porody,
oglądamy prognozę pogody,
aby żyć, mamy ważne powody;
jednocześnie nam biją godziny,
jednakowo się klócimy, godzimy,
odpoczynek nasz jest jaki? – godziwy;
w oknach widać w porze szarówki
stuwatowe w innych oknach żarówki,
a pod blokiem kredens z ciężarówką;
właśnie znosi firma transportowa
i ktoś dźwiga – ależ się zmordował –
sofę, która jest jak zawsze, bordowa.

b) Jaki obraz mieszkańców bloku przedstawiony jest w wierszu? Kto jest podmiotem wiersza? Jaką rolę odgrywa fakt, że jest to podmiot zbiorowy?

c) Przedstaw swoją interpretację tytułu pisemnie.

204. Na podstawie prozy i wiersza w tym rozdziale oraz na podstawie własnych doświadczeń napisz rozprawkę na jeden z zaproponowanych tematów:

- 1) Człowiek współczesny jest nieszczęśliwy w mieście.
- 2) Człowiek współczesny jest szczęśliwy w mieście.
- 3) Ja i miasto.

205. a) Przeczytaj.

Przestrzenią najbliższą człowiekowi jest dom. Wszystkie drogi człowieka przez świat mierzą się odległością od domu. Widok z okien domu jest pierwszym widokiem człowieka na świat. Człowiek zapytany skąd przychodzi – wskazuje na dom. Dom jest gniazdem człowieka. Tu przychodzi na świat dziecko, tu dojrzewa poczucie odpowiedzialności za ład pierwszej wspólnoty, tu człowiek rozpoznaje główne tajemnice rzeczy – okna, drzwi, łyżki – cieszy się i cierpi, stąd odchodzi na wieczny spoczynek. Mieć dom znaczy: mieć wokół siebie obszar pierwotnej swojskości. Ściany domu chronią człowieka przed srogością żywotów i nieprzyjaznością ludzi. Umożliwiają życie i dojrzewanie. Mieszkając w domu, człowiek może czuć się u siebie. Być sobą u siebie to doświadczyć sensownej wolności. Dom nie pozwala na swawolę, nie oznacza też niewoli. Domowa przestrzeń to przestrzeń wielorakiego sensu. Budować dom znaczy: zadomowić się.

Człowiek wznosi mury domu. Mury stają się coraz grubsze, coraz potężniejsze, według miary rosnącego w nim lęku. Dom przemienia się w warownię, zamczysko, fortecę. Nie służy już do mieszkania, lecz do

dominowania nad okolicą i zamieszkującymi ją ludźmi. Zadaniem tej budowli jest budzić lęk. To już nie dom, to jest ostrzeżenie i groźba.

We wnętrzu kryjówki przebywa człowiek. Poza kryjówką są wrogowie, w kryjówce – sojusznicy. Granica między wrogiem a sojusznikiem jest płynna. Każdy sojusznik jest potencjalnym zdrajcą. Trzeba śledzić sojuszników, aby móc uprzedzić ich zdradę. Regułą podstawową postępowania ludzi w kryjówce jest podejrzliwość.

Człowiek okazuje się niezdolny do wzajemności.

(J. Tischner, "Filozofia dramatu", fragmenty)

- b) Jaką rolę odgrywa w życiu człowieka dom?
- c) Czym według autora dom różni się od kryjówki?
- d) Jak rozumiesz zwrot "zadomowić się"?
- e) Czy we własnym domu człowiek jest wolny? Czym różni się wolność od swawoli?
- f) Opisz widok ze swego okna.

Sprawdź siebie

1. Jakie zdanie nazywamy zdaniem podrzędnie złożonym? Podaj przykłady.
2. Gdzie w zdaniu złożonym podrzędnie znajduje się zdanie podrzędne?
3. Jak łączy się zdanie nadrzędne z podrzędnym?
4. Jakie znaki przestankowe stawiamy w zdaniu złożonym podrzędnie między zdaniami składowymi?
5. Jakie rodzaje zdań podrzędnych poznałeś?

206. a) Postaw pytania, na które odpowiadają zdania podrzędne. Który wykres odpowiada każdemu z tych zdań złożonych?

Wzór: Myszy tańczą, (*kiedy?*) kiedy kota nie czują.

Gdzie drwa rąbia, tam wióry lecą. Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz. Poszedł na stację, by odprowadzić wujka. Nie przyszedł, bo zachorował. Nie budź licha, kiedy śpi. Gdy szukasz rady, strzeż się zdrady. Każdy niech idzie, dokąd chce. Gdzie chcesz, tam pójdziemy. Krzyczał tak, aż ochrypl. Jak zaplanował, tak zrobił. Poszedł do sklepu, żeby kupić pieczywo. Nic nie widział, dlatego że było ciemno. Ponieważ chciał zdobyć pierwsze miejsce, przygotowywał się do konkursu bardzo starannie.

b) Określ rodzaj każdego zdania podrzędnego.

§ 14. Zdania podmiotowe

207. Przeczytaj zdania. Znajdź zdanie nadrzędne. Postaw pytanie do zdania podrzędnego.

Cieszy, że zaczyna się wiosna. Kto ma czas, wybierze się za miasto. Kto myśli, postępuje rozsądnie. Co się odwlecze, to nie uciecze.

Zdaniami podmiotowymi nazywamy zdania podrzędne, które zastępują podmiot zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania podmiotu: *kto? co?* Np. *Kto bywa na koniu, bywa pod koniem.* Ze zdaniem nadrzędnym zdania podmiotowe łączą się za pomocą zaimków względnych lub spójników podrzędnych: *że, żeby, ażeby, by, jakoby.* Zaimkom względnym zdania podmiotowego odpowiada często w zdaniu nadrzędnym zaimek wskazujący: *ten, ta, to.* Np. *Kto pod kim dołki kopie, ten sam w nie upada.*

208. W zdaniach złożonych wskaż zdania podmiotowe. Jak łączą się one ze zdaniem nadrzędnym?

1. Kto z najpiękniejszym rydzem do stołu przybędzie, ten obok najpiękniejszej paniенki usiadzie. 2. Nie wszystko, co jest piękne, wymalować da się. 3. Tymczasem na folwarku nie uszło baczności, że przed ganek zajechał któryś z nowych gości. 4. Wszystko mi jedno, gdzie i kiedy zginę.

(z utworów A. Mickiewicza)

209. W podanych zdaniach złożonych podkreśl zdania podrzędne i określ jego rodzaj. Czym łączą się zdania składowe?

Kto raz popadł w niewolę, pozostawał w niej aż do śmierci. Okazało się, że był nadzwyczaj uczciwym człowiekiem. Dziwiło go, skąd w tym małym chłopcu jest tyle upor. Zdawało się, że ktoś wszedł.

210. W zdaniach wskaż podmioty, a następnie każde zdanie zamień na zdanie podrzędnie złożone, zastępując podmiot zdaniem podrzędnym podmiotowym.

Wytrwały zawsze osiągnie wyznaczony cel. Kłamca nie zasługuje na szacunek. Pytający o drogę nie błądzi. Głodny powinien być nakarmiony. Kulturalny człowiek potrafi się zachować właściwie w każdej sytuacji. Ucieszyło mnie zaproszenie na imieniny Marianny.

Wzór: *Postępujący niewłaściwie naraża się na przykrości.* (podmiot – *postępujący*)

Kto postępuje niewłaściwie, naraża się na przykrości. (kto się naraża na przykrości? – *kto postępuje niewłaściwie*; zdanie podrzędne podmiotowe).

211. Napisz, w jaki sposób zdania podmiotowe łączą się ze zdaniem nadrzędnym.

Okazało się, że planowana od dawna impreza nie odbędzie się. O twojej odwadze świadczy to, że uratowałeś tego chłopca. Kto robił inaczej, ten naraża się na drwiny. Kto nie miał racji, ten krzyczał najgłośniej. Wiadomo, czym dla kawy jest dobra śmietanka. Jak wiadomo, egzaminy odbędą się w czerwcu.

212. Uzupełnij podane zdania, dodając do nich zdania podrzędne podmiotowe.

Nie wszystko złoto ...
Ten zasługuje na szacunek ...
Wszystkim się zdawało ...
Było do przewidzenia ...
Jest wątpliwe ...

213. Przekształć zdania złożone z podrzędnym podmiotowym na zdania pojedyncze.

Dziwi mnie, że się tak niepoprawnie zachowujesz. Martwi mnie, że jesteś taki niedokładny. Cieszy, że dobrze pracujesz.

214. Dokonaj analizy zdań podrzędnie złożonych, postaw znaki przestankowe. Narysuj wykresy pierwszego i drugiego zdania.

Kto jest młody malowane sny widzi w powietrzu. Ktokolwiek przyjdzie na to spotkanie na pewno się zdziwi. Kto bywa na koniu bywa i pod koniem. Ten kto osiągnął lepszy wynik czekał na pozostałych. Zdaje się że przyjaciel cię zdradzi. Pewne jest że to niedobry przyjaciel. Kto znalazł prawdziwego przyjaciela ten znalazł prawdziwy skarb.

215. a) Podkreśl zdania podmiotowe, wskaż, czym łączą się ze zdaniem nadrzędnym.

Co minęło, nie powróci. Kto się czubi, ten się lubi. Kto ma wiedzę, ma wielki skarb. Kto nie dotknął ziemi ni razu, ten nigdy nie może być w niebie. Niech się stanie, co ma się stać. Wiadomo, że dwa razy dwa jest cztery. Zdaje mi się, że już gdzieś widziałem tego człowieka.

b) Wytłumacz w kilku zdaniach jedno z wybranych przysłów.

216. Przeanalizuj zdania. Określ ich rodzaj. Jakie rodzaje zdań podrzędnych mogą się łączyć z nadrzędnymi spójnikiem że?

a) Skąd wiadomo, że Jurek to Jerzy? Kto powiedział, że kury są głupie?

b) Pająk (...) obwieścił orędzie, że zmienił się i odtąd much zjadać nie będzie.

- c) Śniło mu się, że nad czymś ogromnie się trudził.
Tak zmęczył się tym snem, że się obudził.

(J. Brzechwa)

§ 15. Zdania podrzędne orzecznikowe

217. Przeczytaj zdania. Znajdź zdanie podrzędne. Postaw do niego pytanie.

Zosia jest taka, że wszystkim się podoba. Brat jest taki, że zawsze o wszystkim pamięta. Jest dla dzieci tym, czym najtroskliwszy ojciec.

Zdaniami orzecznikowymi nazywamy zdania podrzędne, które zastępują orzecznik rzeczowny lub przymiotny zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: *kim jest? czym jest? jaki, jaka, jakie jest?* Np. *Tym będzie wiek dojrzały, czym się wyda młody. Nie byłem zawsze taki, jak jestem. Sytuacja była taka, że prawie nie można było mu odmówić.*

Zdanie podrzędne orzecznikowe łączy się ze zdaniem nadrzędnym:

1) za pomocą zaimków względnych *kto, co, jaki*, np. *Był on dla mnie tym, czym starszy brat dla rodzeństwa. Jaka praca, taka płaca.*

2) za pomocą spójników: *że, żeby, iż*, np. *On już jest taki, że o byle co się obraża. Nie jestem taki, żeby mnie można było łatwo oszukać.*

Odpowiednikami zaimków względnych zdania orzecznikowego bywają w zdaniu nadrzędnym zaimki wskazujące: *ten, ta, to, taki.*

218. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne. Na jakie pytanie odpowiadają? Jak je nazywamy? W jaki sposób łączą się ze zdaniem nadrzędnym?

1. Dobry nauczyciel jest tym dla uczniów, czym ojciec dla dzieci.
2. Jakie życie, taka śmierć.
3. Tym młodość w życiu, czym jest wiosna w roku.
4. Wichur był taki, że łamał drzewa.
5. Urodzaj był taki, że miejsca w stodołach zabrakło.
6. Żart taki być powinien, żeby mógł szczyrze rozśmieszyć.

219. Zamień równoważniki zdań na odpowiednie zdania. Wskaż zdania nadrzędne i podrzędne. Określ rodzaje zdań podrzędnych.

Jaka dziura, taka łata. Jaki pan, taki kram. Jakie drzewo, taki owoc. Jaka matka, takie dzieci. Jakie częstowanie, takie dziękowanie.

220. W podanych zdaniach złożonych podkreśl zdania podrzędne i określ ich rodzaj.

Marek był taki, że go wszyscy koledzy lubili. Dzięki wyteżonej pracy ojciec został tym, kim jest. Dąb Bartek był taki, że jego konary podparto osobnymi słupami. Jego żart był taki, że nikogo nie uraził. Kraków dla Polski jest tym, czym Rzym dla Europy.

221. Do podanych zdań dopisz zdania podrzędne orzecznikowe.

Burza była taka, ...
Nie jest taki, ...
Los mój widać jest taki, ...
Sytuacja była taka, ...
Byłem dla ciebie tym, ...

222. Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe. Określ, w jaki sposób zdania orzecznikowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi.

Taki jestem jaki mam być. Jestem tym kim byłem. Olek był taki że wszyscy od niego stronili. Gwar był taki że nic nie można było zrozumieć.

223. Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe. Dokonaj analizy składniowej 1. i 2. zdania złożonego, narysuj ich wykresy.

Deszcz był taki że wkrótce zupełnie przemokliśmy. Adam był tym który pierwszy wyciągnął rękę. Kto ma na niego skargę niech mi ją przedłoży. Sytuacja była taka że musieliśmy mu pomoc. Ten kto dużo czyta ma rozległą wiedzę.

224. Przeanalizuj podane zdania. Postaw odpowiednie pytania. Do wyróżnionych wyrazów dobierz antonimy.

Agnieszka jest taka, że wszyscy możemy brać z niej przykład. Wiadomości były takie, że wszyscy się *zaniepokoiili*. Mikołaj Kopernik był tym, który dokonał przewrotu w astronomii. Jacek jest taki, że na wszystko się zgadza. *Dzisiaj* jest pogoda taka, jaka była wczoraj. Tak książka jest właśnie taka, jak ją sobie wyobrażałem.

Kształcenie językowe.

Przekazanie treści tekstów w stylu artystycznym

225. a) Przeczytaj uważnie tekst.

Nie wszyscy znajdują przyjaciół wśród ludzi. Są osoby samotne lub nieśmiałe, którym łatwiej zaprzyjaźnić się z innymi istotami. Można jak przyjaciela traktować kota lub psa, można ze zwierzęciem rozmawiać (odpowiada ci pomrukami, powarkiwaniem i wiernym spojrzeniem), przytulać się do niego w chwili smutku.

KOT IWAN

Czasem ktoś mnie zapyta o zdrowie kota Iwana albo wręcz, czy kot Iwan jeszcze żyje. Ma to zwierzę trochę oddanych przyjaciół, a także niewielką gromadkę wielbicieli. Nie chwaląc się, mogę wspomnieć półgębkiem, że w czasach kryzysu przychodziły do kota Iwana z różnych stron świata apetyczne paczuszki z nadzwyczajnymi kocimi przysmakami. Trzeba przyznać, że owe prezenty budziły wściekłą zazdrość u pozostałych domowników. Nawet ja nie byłem najweselszy, kiedy przywlokłem z poczty ciężki toboł i rozwiązawszy go, przekonałem się, że jest pełen kocich konserw.

Kot Iwan jest już mocno starszym panem. Na początku lipca tego roku będzie obchodził urodziny, w dwa tygodnie po moich. Bo obaj jesteśmy spod znaku Raka. Więc kot Iwan skończy piętnaście lat, a to w kociej skali wiek już mocno dojrzały.

Jak wygląda mój podstarzały przyjaciel? Otóż trzeba przyznać bezstronnie, że trzyma się krzepko i naprawdę nie wygląda na więcej jak dziesięć lat. Futro ciągle jeszcze gęste, puszyste, na brzuchu jakby prze-sycone cynamonem. Oko żywe, piękne, zmienne w swoich subtelnych kolorach. Wąsy ciągle jeszcze sumiaste, marszałkowskie. Postawa imponująca, ruchy energiczne, choć już nie zeskakuje lekko ze stołu, ale ostrożnie złazi po nodze.

Tak, to prawda. Iwan nie jest już młodzikiem. Przede wszystkim skończyły się polowania. Już nie przynosi triumfalnie z balkonu wróbelka w zębach. Gdzie tam, już nawet lęka się sam wychodzić na balkon. Jeśli zapomni się i wylezie, mrużąc oczy do słońca i wachając końcami wąsów wiosenne powietrze, to zaraz wszędzie, na wszystkich drzewach, na wszystkich słupach podnosi się dziki wrzask ptactwa. Za chwilę już nadlatują eskadry wróbli, które pikują¹ ze strasznym jazgotem w niewinne zwierzę, lżą go, wymyślają mu pewnie od morderców, zbrodniarzy wojennych i biedny Iwan pojękuje cicho sam do siebie, zniszczony, upokorzony, chyłkiem wbiega do pokoju. Żali się, labidzi, wyrzeka na swój upadek, kryjąc się po kątach. A na balkonie triumfują wróble. Siadają na balustradzie i opowiadają sobie krzykliwie, jak to popędziły kota kotu. [...]

¹ pikować – wykonywać lot nurkowy.

W tej chwili zbliża się noc. Swoim zwyczajem leżę na tapczanie, teczuszkę oparłem o kolana podciągniętych nóg i starym piórem sprzed tyłu lat i tyłu książek, tym starym wiecznym piórem wodzę po papierze, opisując mego przyjaciela, który gdzieś przepadł, nie pokazuje się od pewnego czasu. Ale ja wiem, że on drzemie sobie na fotelu, akurat nie na tym, gdzie ma posłane, tylko na zupełnie innym, który jutro będzie wyglądał jak nora łysiejącego lisa. Więc drzemie tam krnąbrnie, a kiedy wyczuje, że jestem senny, wynurza się z mroku przy moim tapczanie, przeciągnie się najpierw na przednie nogi, potem na tylne, jeszcze raz ziewnie z przebiegłym wyrazem starego pyszczka i nieczuły na moje sprzeciwy wskoczy zdradziecko na mój brzuch przykryty koldrą, ułoży się szybko i zacznie mruczeć, że właśnie tak jest dobrze, że powinniśmy sobie poleżeć parę godzin, aż mu się znudzi, że lubi słuchać mego tętna i że jesteśmy przecież prawdziwymi przyjaciółmi [...].

Czasem przeleci po nim jakiś dreszcz albo coś w rodzaju kurczu, raptem zajęczy cichutko, potem strzepnie łapką, jakby chciał strącić coś, co się przykleiło natrętnie do czarnych ciepłych i miękkich paluszków. Kot Iwan śni. Ale co on śni, dokąd wysyła swoje fale i jaką otrzymuje odpowiedź z tego wymiaru albo z tej rzeczywistości, gdzie koty są władcami, tego ja nie wiem. Lecz wiem, że mimo wszystko, mimo napięcia, awantury o użytą czasem przeze mnie zwiniętą gazetę, że mimo wszystko kot Iwan jest nam życzliwy i ta życzliwość okaże się dla nas zbawienna, kiedy pewnej godziny przekroczymy granice naszej rzeczywistości i znajdziemy się tam, w niewiadomym nam innym wszechświecie, gdzie być może koty mają wielkie wpływy i kolosalną pozycję.

(Fragment książki T. Konwickiego "Nowy Świat i okolice")

- b) Jakie są w tej opowieści przejawy przyjaźni ze strony człowieka, a jakie ze strony kota Iwana?
- c) Czy autor "uczłowiecza" myśli i uczucia kota Iwana? Jeśli sądzisz, że tak jest, to znajdź w tekście argumenty popierające twoją opinię. Przekaż je pisemnie.
- d) Streść ustnie tekst. Podziel się swoimi myślami dotyczącymi zwierząt domowych: kota, psa (jeśli takie zwierzęta są w twoim domu).

226. a) Przeczytaj uważnie tekst.

I teraz oto z daleka noc idzie: dalekie jasnyniebieskie lasy szcerniały i rozplywają się w pomroce szarej, na wodach blask przygasa, od stojących pod zorzą świerków padają niezmierne cienie. Na *szczytach* wzgórz po porębach czerwienią się tylko jeszcze gdzieś tam to pniaki, to kamienie. Od tych punktów świecących odbijają się małe

i nikle promyki, wpadając w głębokie pustki, jakie tworzy pośród przedmiotów ciemność niezupełna, wibrują po nich, łamią się, drżą przez mgnienie oka i gasną, gasną po kolei. Drzewa i krzewy tracą wypukłość, bryłowatość, kolor naturalny i tkwią w szarej przestrzeni tylko jako płaskie kształty o dziwacznych zarysach, czarne zupełnie.

W nizinie zasiada już mrok gęsty i pociąga *chłód*, na wskroś przejmujący człowieka. Pomroka idzie niewidzialnymi falami, pełnie po zboczach wzgórz, wciągając w siebie jałowe barwy ściernisk, wykrotów, osypisk, głazów.

Na spotkanie fal mroku wstają z bagien inne, białawe, przejrzyste, ledwo-ledwo widzialne, czołgają się smugami, kłębami okręcając się dokoła zarośli, dygocą i miętoszą ponad wód powierzchnią. Zimny powiew wilgoci mięsi je, tłucze po dnie doliny, rozciąga na płask, jak postaw zgrzebnego płótna.

Mgła idzie. [...]

(S. Żeromski)

b) Do jakiego stylu go odniesiesz? Dlaczego?

c) Streść fragment tekstu, wybierz go sam (pisemnie).

d) Do wyróżnionych wyrazów dobierz synonimy.

227. Przeczytaj wiersz T. Szewczenki "Wiosenny wieczór". Czy nastrój tego wiersza przypomina ci poprzednie ćwiczenie? Uzasadnij swoje zdanie.

WIOSENNY WIECZÓR

Wiśniowy sadek koło chatki,
Chrabąszczów nad wiśniami brzęk
Powracających pługów szczęk.
Z wieczorą już czekają matki,
Dziewczęcych piosnek słychać dźwięk.
Wieczerać siedli koło chatki;
Lśni gwiazdka wśród gałęzi splot.

Wieczerec córka poda w lot,
Matus chce zrzędzić, lecz jej gadki,
Raz wraz przerywa słowik trzpiot.
Do snu matula koło chatki
Pokładła małe dzieci już,
A sama przy nich legła tuż.
I tylko słowik i dzierlatki
Dziewczęta nie śpią aż do zórz.

(przetł. Cz. Jastrzębiec-Kozłowski)

§ 16. Zdania przydawkowe

228. W zdaniach nadrzędnych podkreśl wyrazy określone przez zdanie podrzędne. Wpisz pytania o zdanie podrzędne.

Polityk ogłosił oświadczenie, które zaskoczyło opinię społeczną. Kupiłem tom encyklopedii, którego mi brakowało. Poznawaliśmy florę, jaka występuje w naszych okolicach. Nadszedł dzień, kiedy musieliśmy podjąć ostateczną decyzję. Ojciec, którego wezwał dyrektor, przyszedł do szkoły.

Zdaniami przydawkowymi nazywamy zdania podrzędne, które zastępują przydawki zdania nadrzędnego i, tak jak przydawki, odpowiadają na pytania *jaki? który? czyj? ile?*

Odpowiednikami zdań przydawkowych w zdaniach nadrzędnych bywają wyraźne lub domyślne zaimki wskazujące: *ten, taki, tyle*. Np. *Gdybym kiedy dożył tej pociechy, żeby te księgi zbłądziły pod strzechy. Nie spodziewaj się takiej nagrody, na jaką nie zasługujesz. Zauważyłem cię w tym momencie, kiedy przechodziłeś przez ulice.*

Zdania przydawkowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi najczęściej za pomocą zaimków względnych *który, jaki* lub za pomocą spójnika *że*. Niekiedy jednak zdania przydawkowe rozpoczynają się innymi zaimkami lub spójnikami.

229. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne. Od jakich wyrazów zależą one i na jakie pytania odpowiadają? Jak nazywamy takie zdania?

1. Sługi, które pan Hrabia tym kształtem odzieje, nazywają się w jego pałacu dżokeje. 2. Wszyscy obrócili oczy do kamienia, na którym stał pan Sędzia. 3. Czasem dla przysłowia, które bez ustanku powtarzał, nazywano go także Mopanku. 4. Przyjmę warunki zgody, jakie mi sąd poda. 5. Zrobiła się nazajutrz z tego anegdota, że w sądy o mym piesku Wielki Łowczy wdał się. 6. Znak to był, że szukają na przyszłą wyprawę wodza.

(Z utworów A. Mickiewicza)

230. W nawiasach wpisz pytania o zdania podrzędne, podkreśl wyrazy łączące zdania, narysuj wykres dwóch dowolnych zdań.

Reporter podał wiadomość, (...) która wzburzyła międzynarodową społeczność. Biegł ku łąkom, (...) gdzie stawy błyszcząły w dole. Takiej suszy, (...) jaka doskwierała w ubiegłym roku, dawno nie doświadczyliśmy. Od roziskrzonego słońcem śniegu bił taki blask, (...) że trudno było otworzyć oczy.

231. a) Uzupełnij zdania zdaniami przydawkowymi. Postaw odpowiednie znaki przestankowe.

1. Nauczyłem się wiersza ... 2. Kolega pożyczył mi książkę ...
3. Dostałem na imieniny długopis ... 4. Zwiedzaliśmy wieś ...
5. Chętnie wspominamy czas ... 6. Skończyłem zeszyt... 7. Byliśmy
na czasach nad morzem ... 8. Miasto ... najbardziej mi się podobało.
9. Pies ... jest moim wiernym przyjacielem.

b) Co nazywamy dopowiedzeniem przymiotnym? rzeczownym? W jakich wypadkach wyodrębniamy dopowiedzenia?

c) Zmień trzy dowolne zdania na zdania pojedyncze, zastępując zdania podrzędne dopowiedzeniami przymiotnymi lub rzeczownymi.

232. Przeczytaj zdania. Wskaż w nich dopowiedzenia przymiotne i rzeczowne. Zastąp dopowiedzenia odpowiednimi zdaniami podrzędnymi. Napisz utworzone zdania złożone w zeszytcie.

1. Nieruchomo stał las, przepełniony ciemnością. 2. Boleść malowała się na twarzy matki, czuwającej nad chorym dzieckiem. 3. Dniepr, główna rzeka Ukrainy, z dawnych czasów wykorzystywany jest jako droga wodna. 4. Przed nimi rozciągał się w białym blasku rozległy step, zalany jaskrawym słońcem. 5. Ziemia, skropiona rześnistym deszczem, była spokojna i czysta.

Zapamiętaj! W języku polskim zaimek względny łączący zdanie przydawkowe ze zdaniem nadrzędnym stoi zawsze na pierwszym miejscu. Por.: *На столі стояв букет квітів, аромат яких наповнював кімнату. На stole stał bukiet kwiatów, których woń napelniła pokój.* Przed zaimkiem względnym może stać tylko przyimek lub wyrażenie występujące w roli przyimka. Np. *Już blisko jest miasto, do którego jedziemy. Teleskop jest to przyrząd, za pomocą którego możemy obserwować ciała niebieskie.*

233. Przetłumacz podany tekst i napisz po polsku. Zwróć uwagę na miejsce zaimków względnych łączących zdania podrzędne z nadrzędnymi.

Повертаємось до авто і їдемо оглядати нові місцевості, на дорогах яких часто зустрічаються люди, зрідка вантажне авто. По дорозі заїжджаємо до села Сіар, що знаходиться за великим пальмовим лісом. Вздовж берега скрізь стоять хати, тут вони чепурніші й біліші, ніж в гірських околицях. Біля хат ходять кури, пси, ростуть великі дерева манго, плоди яких досягають в листопаді.

На околиці Мадангу заїхали до друкарні, де виконують великі поліграфічні замовлення. На підприємстві працює з тридцять папуасів, якими керують двоє білих.

Повертаючись до свого готелю, ми бачили, як папуаська молодь на майдані грала в футбол, але не той довгастий, що часто бачимо його в Австралії, а наш, європейський, круглий.

(wg D. Czuba)

234. Przekształć zdania pojedyncze w zdania złożone z podrzędnym przydawkowym. Pamiętaj o przecinkach.

Już z daleka zobaczył kolegów grających w koszykówkę. Małe złe staje się przez lekceważenie wielkim. niesprawiedliwe państwa nigdy nie istnieją trwale.

235. a) Przekształć zdania złożone w zdania pojedyncze.

Spostrzegł swego ojca, który szedł ulicą. Czytam wyłącznie książki, które są wartościowe. Człowiek, który myśli, wciąż się uczy. Umysł, który jest wyćwiczony, świetnie radzi sobie z nauką. Z brzuchem, który jest pełny, brak ochoty do pracy.

b) Do wyrazów wyróżnionych dobierz synonimy.

Przy tworzeniu zdań ze zdaniem podrzędnym przydawkowym trudności może sprawić wybór zaimka względnego. Kiedy użyć *który*, a kiedy *jaki*?

Jeżeli w zdaniu nadrzędnym występuje zaimek wskazujący *taki* lub można go tam wyprowadzić, wtedy powinno się użyć do połączenia zdania podrzędnego zaimka *jaki*. Jeżeli natomiast w zdaniu nadrzędnym zostanie użyty zaimek *ten* lub można go tam użyć, wtedy na początku zdania podrzędnego powinien pojawić się zaimek względny *który*.

236. W podanym fragmencie wyodrębnij zdania przydawkowe, po czym przedstawione w nich cechy poszczególnych przedmiotów określ za pomocą przydawki.

W tym kącie, gdzie był stół, uchowało się jeszcze nieco zabawek, pajac, który już nie skakał, miś, który już nie miał na czym ustać, lokomotywa, którą trzeba było ciągnąć za sznurek. Jeden bąk był w pełni sił.

(J. Parandowski)

kąt ...

miś ...

... pajac

... lokomotywa

237. W poniższych zdaniach użyj zaimków względnych *jaki* albo *który*.

Kupił taki rower, o ... marzył od dawna. Porozmawiamy jeszcze o sprawie, o ... rozmawialiśmy wczoraj. Żołnierze nosili takie mundury, ... widzieliśmy w muzeum. Przedstawienie, ... tak bardzo chciał zobaczyć, rozczarowało go. Oglądam chętnie takie filmy, ... mnie rzeczywiście wzbogacają.

238. Przekształć rozwinięte przydawki na zdania przydawkowe.

Żył nadzieją na ponowne jej ujrzenie. Nie miał kolegi mogącego mu pomoc. Podjęto działania w celu ustalenia przyczyny wypadku. Zakłady, specjalizujące się w tej produkcji, cieszą się światową renomą.

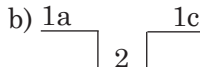
239. Przekształć zdania przydawkowe na przydawki lub rozwinięte przydawki.

Wspominam dni, które minęły. Najwięcej zawdzięczam nauczycielce, która jest naszą wychowawczynią. Zwróćcie uwagę na przykłady, które podałem. Postawa, która służy szlachetnym ideałom humanizmu, jest najbardziej godna uznania.

240. Odszukaj w tekście zdania zbudowane według wykresów.

Powierzę sprawę temu koledzy, do którego mam pełne *zaufanie*. Miał taką minę, że nie śmiałem się odezwać. Ile miał przy sobie pieniędzy, tyle mi pożyczył. Jakie książki zamówiłem, takie mi przynieśli. Zakonnicy gubili się w dociekaniach, co by owe znaki mogły znaczyć. Największym *niebezpieczeństwem*, jakiego się lękał, był brak zajęcia.

a)
zd. przyd.

b)
zd. przyd.

c)
zd. przyd.

b) Dokonaj analizy gramatycznej wyróżnionych wyrazów.

241. a) Wstaw brakujące przecinki. Podkreśl zdania podrzędne, które te przecinki wydzielają.

Utkwiła mi w pamięci owa scena kiedyśmy się poznali. Mam tyle obowiązków że nie mogę im podołać. Tacy pracownicy o jakich mówicie stanowią mniejszość. Ustalenie kto zawinił jest nadzwyczaj trudne. Ptaki *przelotne* które opuszczają swój kraj jesienią wiosną powracają w *ojczyste* strony. Ile pieniędzy potrzebujesz tyle ci pożyczę. Jakie książki *zamówiłem* takie mi przynieśli.

b) Do wyróżnionych wyrazów dopisz wyrazy pokrewne.

242. Uzupełnij wykropkowane miejsca zdaniami przydawkowymi.

Mam nadzieję, ...

Znalazł się w sytuacji, ...

Ma taką minę, ...

To jest ta książka, ...

Pytanie, ..., pozostaje bez odpowiedzi.

Ustalenie, ..., było niezwykle trudne.

243. Postaw pytania, na które odpowiadają zdania podrzędne. Określ ich rodzaj i sposób połączenia z częścią nadrzędną.

Przeszli tyle kilometrów (...?), ile mogli. Jakie ziarno sieją, taki plon będą zbierali. Rodzice wspominają czasy (...?), kiedy byli młodzi. Dostaliśmy wiadomość (...?), że nasza nauczycielka jest chora.

244. Przepisz podane zdania złożone, wstawiając brakujące wyrazy łączące zdania podrzędne z nadrzędnymi.

Piotr i Maria Curie byli całkowicie pochłonięci nową dziedziną, ... się ujawniła dzięki ich niespodziewanemu odkryciu. Prowadzili w laboratorium rozmowy, o ... zachowali najlepsze wspomnienia. Uczeni mieli przecucie, ... badania ich zostaną uwieńczone sukcesem.

245. a) Przepisz. Podkreśl zdania przydawkowe.

WSTĘP DO BAJEK

Był młody, który życie *wstrzemięźliwie* pędził;

Był stary, który nigdy nie *łajał*, nie *zrzedził*;

Był bogacz, który zbiorów potrzebnym udzielał;

Był autor, co się z cudzej sławy rozweselał;

Był celnik, który nie kradł; szewc, który nie pijał;

Żołnierz, co się nie chwalił; łotr, co nie rozbijał;

Był minister rzetelny; o sobie nie myślał;

Był na koniec poeta, co nigdy nie zmyślał;

A cóż to jest za bajka? Wszystko to być może!

Prawda; jednakże ja to między bajki włożę.

(I. Krasicki)

b) Do wyróżnionych wyrazów dobierz synonimy.

246. a) Przepisz tekst. Postaw przecinki. Zrób wykres dwóch ostatnich zdań.

Nie byli przygotowani do tragicznej niespodzianki jaką zgotował im los. Na rozkaz dowódcy gromadzili teraz zapasy mięsa na złe dni polarnej nocy która stała u progu. Trzeba było uciekać przed

nastaniem potwornych ciemności które tyle miesięcy spowijały świat. Nadszedł wreszcie dzień w którym dwie kruche przeciążone ludźmi szalupy stanęły do walki z morskim prądem z wodą ubiealoną płachtami lodowych pól. Chata w zatoce lodowej od której co dnia oddalali się wydawała się im teraz rajem. Willem Barents nie wytrzymał trudów tułaczki która z każdą godziną stawała się uciążliwsza. Syberyjscy łowcy fok zawieźli rozbitków do wybrzeży Półwyspu Kalskiego gdzie stał holenderski statek.

(wg A. i Cz. Centkiewiczów)

b) Streść podany tekst, wzbogać go epitetami, które przekazują trudności czyhające na podróżników na Dalekiej Północy.

§ 17. Zdania dopełnieniowe

247. Przepisz podane zdania złożone, podkreśl zdania podrzędne i napisz, na jakie pytania odpowiada każde z tych zdań.

Wszyscy mówili o tym, co wydarzyło się wczoraj w mieście. Wybiorę tego, kogo lubię. Zrozumieliśmy, że nadeszła chwila decydująca. Powiedz, jak nazywamy takie zdanie podrzędne.

Zdaniami dopełnieniowymi nazywamy zdania, które zastępują dopełnienie zdania nadrzędnego i, tak jak dopełnienie, odpowiadają na pytania przypadków zależnych: *kogo? czego? komu? czemu? kogo? co?* itd.

Np. *Lubię oglądać (co?), jak słońce wchodzi. Dowiedziałem się (o czym?), że byłeś chory. Przypomnij sobie tylko (co?), kto tu u nas bywał. Zgadnijcie (co?), czy zdałem egzamin.*

248. a) W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne. Od jakich wyrazów one zależą i na jakie pytania odpowiadają? Jak nazywamy takie zdania?

1. Mój przyjaciel przekonywał wszystkich, że nikt nie może ani nie powinien poddawać się pod taki zarząd i takiego dowódcę. 2. Nie czynь drugiemu, co tobie nie miło. 3. Po bratersku radził, by przyznał się do winy i tym grzech swój zgładził. 4. Wszyscy zrozumieli, że nadeszła chwila stanowcza. 5. Nikt pewnie nie wie, czy zwierz uszedł. 6. Chłopi i radzi temu, kiedy w ich jarzynę skoczy chart. 7. Zgadnijcie, czyim ja posłem.

b) W jaki sposób w przytoczonych przykładach zdania podrzędne łączą się z nadrzędnymi?

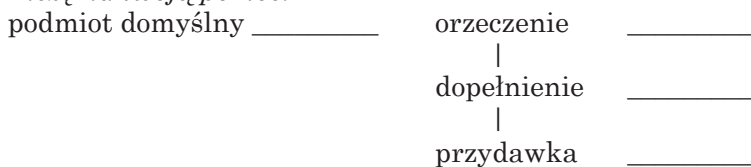
249. a) Podkreśl wyrazy określone przez zdania podrzędne. Jaka to część mowy?
Na jakie pytania odpowiadają te zdania? Jaką część zdania zastępują?

Widać było, że zapasów żywności na długo nie starczy. Tego szanuj, czyj chleb jesz. Czuł całą duszą, ile od niego zależy. Pytał z lękiem w oczach czy ma szansę. *Nie przypuszczam*, żeby to była prawda. *Nie słyszałem*, aby ktoś tego dokonał. Chciałabym, żeby tak się stało. Żałuję tylko, że to jest niemożliwe. Wy tłumaczył mu, dlaczego *nie może* tego zrobić.

- b) Wy tłumacz pisownię partykuły *nie* z wyróżnionymi wyrazami.

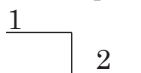
250. a) Wpisz w wykresie zdanie pojedyncze.

Liczę na twoją pomoc.

- b) Zdania złożone podziel na części i ponumeruj je zgodnie z podanym wykresem.

Liczę na to, że mi pomożesz.

zd. dopełnieniowe

251. a) Zrób wykres jednego ze zdań pojedynczych i oznacz w nim części zdania.

1. Jesteś godny zaufania.
2. Powiedz o moich szansach.

- b) Przekształć wymienione zdania pojedyncze na zdania złożone z podrzędnym dopełnieniowym. Sporządź wykres jednego z nich.

252. Przekształć dopełnienia na zdania dopełnieniowe.

Słyszeli wycie wilków. Nie wiedzieli o tych jego dokonaniach. Podejrzewał jego o podstęp. Domyślałam się jego kłamstwa. Opowiedzieli o tym zdarzeniu.

253. Przekształć zdania dopełnieniowe na dopełnienia.

Pamiętam, jak się oświadczył. Czekam, aby nadeszła wiadomość. Poczuł, że zbliża się ktoś obcy. Mało mówił o tym, czym się zajmuje. Słyszałam, jak śpiewają słowiki. Dowiedziała się, że przyjedziesz.

254. Dopisz zdania dopełnieniowe.

Przyglądałam się, (czemu?) ...

Radzę ci, (co?) ...

Zawiadamiam cię, (o czym?) ...
Zazdroszczę tego, (czego?) ...
Uwierzyłem, (w co?) ...
Rozmawiałem z tym, (z kim?) ...

- 255.** Przekształć podane zdania pojedyncze na zdania złożone ze zdaniami dopełnieniowymi według wzoru.

Dziwię się twej lekkomyślności.
Dowiedziałem się o twym zwycięstwie w zawodach.
Prosiłem Janka o zwrot książki.
Liczę na twoją pomoc.
Wzór: Domyślałem się, że jesteś domyślny.

- 256.** Uzupełnij zdaniami dopełnieniowymi następujące zdania.

1. Zawsze marzyłem o tym, aby ... 2. Chcę, żeby ... 3. Mama zatroszczyła się o to, by ... 4. Nauczyciel polecił uczniom, aby ...
5. Waldek pokazał na mapie, gdzie ... 6. Daj słowo, że ... 7. Dyrektor szkoły oznajmił, że .. 8. Wtem doszła go wiadomość o tym, jak ...
9. Znałem jednego człowieka, jaki...

- 257.** Podane zdania złożone uzupełnij zdaniami podrzędnymi dopełnieniowymi.

Nigdy nie wmówisz mi, (czego?) ...
Dowódca przyglądał się, (czemu?) ...
Adam napisał, (co?) ...
Każdy chętnie przebywa, (z kim?) ...
Babcia często opowiadała, (o czym?) ...

- 258.** Ułóż 5 zdań złożonych z podrzędnym dopełnieniowym tak, aby zdania składowe łączyły się za pomocą spójników: *że, iż, żeby*.

- 259. a)** Przepisz podane zdania, wstawiając brakujące wyrazy, łączące zdania dopełnieniowe ze zdaniami nadrzędnymi. Jakie znaki przestankowe stawiamy między zdaniami składowymi w zdaniu podrzędnie dopełnieniowym?

Powiedz mi, ... u ciebie słyhać. Powinieneś zrozumieć, ... musisz zmienić swoje postępowanie. Radzę ci po koleżeńsku, ... wziął się do nauki.

- b) Za pomocą jakich części mowy łączą się ze sobą zdania składowe?

- 260. a)** Przepisz podane zdania, wstawiając brakujące przecinki.

Nie czyni drugiemu co tobie niemiło. Wierzę temu kto nigdy nie kłamie. Nie wiem czy zdążę przyjść do ciebie przed wieczorem. Radzę ci żebyś przyznał się do winy. Tym z czyjej pracy *ojczyzna* się *bogaci* winniśmy wdzięczność i szacunek. Zapomniał wół, jak cielęciem był.

- b) Do wyróżnionych wyrazów dobrać wyrazy pokrewne. Przypomnij sobie, co to jest rodzina wyrazów.
- c) Wytłumacz sens ostatniego zdania.

261. a) Wstaw brakujące przecinki. Podkreśl zdania podrzędne, nazwij ich rodzaj.

Usilnie dążył do tego żeby zwyciężyć. Rodzice *pytali* mnie kiedy wróć. Nie wiem czy ci się to uda. Myślałem że nie zdążę na pociąg. Czuł ile od tego zależy.

b) Dokonaj analizy wyróżnionych czasowników.

262. Przepisz. Podkreśl wyrazy zapowiadające i wprowadzające zdania podrzędne dopełnieniowe. Wskaż: zaimki wskazujące, zaimki względnę, zaimki pytające, spójniki i partykułę.

Ogłosili, że od poniedziałku zmieni się podział godzin. Ubiorę się w to, co miałam na sobie wczoraj. Patrzyliśmy z niepokojem, czy dogoni tramwaj. Nie pytaj o to, kiedy to było. Tego szanuj, czyj chleb jesz. Poproś mamę, aby ci na to pozwoliła. Żałuję, iż ci się nie udało. Co widzisz, to i powiedz. Uczymy się tego, czego musimy.

263. Uzupełnij podane zdania – raz dopełnieniem, drugi raz zdaniem dopełnieniowym.

Rozumiem ...

Lubię ...

Nie wiem ...

Rozumiem ...

Lubię ...

Nie wiem ...

264. Porównaj zdania w zestawionych parach. Powiedz, dlaczego występujące w nich zdania podrzędne należą do różnych rodzajów zdań.

Pamiętam ten dzień, kiedy dostałam dwunastkę z fizyki. Pamiętam to, kiedy dostałam dwunastkę z fizyki.

Jest taki zwyczaj, że w Dzień Dziecka nie ma lekcji. Wiem dobrze o tym, że w Dniu Dziecka nie ma lekcji.

265. a) Scharakteryzuj pod względem składniowym podane przysłowia. Wyodrębnij zdania nadrzędne i podrzędne, stawiając odpowiednie pytania. Wskaż część zdania nadrzędnego określoną przez zdania podrzędne. Wskaż wyrazy łączące zdania składowe. Określ rodzaj zdania podrzędnego.

Czego oczy nie widzą, tego sercu nie żal. Komu słońce świeci, temu gwiazd *nie potrzeba*. *Nie wie* syty, co głodnemu dokuczają. Kto raz skłamię, temu już nigdy *nie wierzą*. Każdy wie najlepiej, gdzie go trzewik ciśnie. Nie pomoże temu kazanie, komu pracować się *nie chce*.

b) Wytłumacz pisownię partykuły *nie*. Wybierz jedno przysłowie i pisemnie przekaż jego sens.

- 266.** Zamień zdania pojedyncze na zdania złożone z podrzędnym dopełnieniowym. Pamiętaj o przecinkach.

Uczniowie rozmyślali nad sposobem uniknięcia klasówki. Przypomnij mu o zbliżaniu się terminu oddania książki.

Dyskutowali nad podziałem ról. Dzieci usiłowały poznać miejsce ukrycia przez mamę słodyczy.

- 267.** Przepisz, wstaw przecinki, następnie zamień zdania złożone na zdania pojedyncze.

Proponują żebyśmy działali wspólnie. Nie pojmuję jak mogłeś tak postąpić. Spozrzegłem że się pomyliłeś. Powiedziałem rodzicom że odniosłeś sukces. Zastanawiam się czy nasz plan się powiedzie.

§ 18. Zdania okolicznikowe. Rodzaje zdań okolicznikowych

- 268.** Przeczytaj zdania. Wskaż w każdym zdanie nadrzędne i podrzędne. Na jakie pytania odpowiadają zdania podrzędne? Jakie człony zdania odpowiadają na te same pytania?

1. Gdy październik ciepło trzyma, zwykle mroźna bywa zima. 2. Gdzie spojrzala, niebo witało ją błękitem. 3. Jak kto może, tak orze. 4. Im człowiek starszy, to bardziej się przygląda każdemu słowu. 5. Chronście wasze oczy, aby służyły wam dobrze do końca życia. 6. Rębałło klucznikiem siebie tytułował, iż ten urząd na zamku przed laty piastował. 7. Rębałło wszędzie tęsknił i czuł się niezdrowym, jeżeli nie oddychał powietrzem zamkowym. 8. Choć tyle ich, porównać się nie dadzą.

Zdania podrzędne zastępujące okoliczniki zdania nadrzędnego nazywamy **zdaniami okolicznikowymi**. Zdania okolicznikowe mogą zastępować wszystkie rodzaje okoliczników, ze względu więc na swe znaczenie dzielą się na zdania: 1) miejsca, 2) czasu, 3) sposobu, 4) stopnia, 5) celu, 6) przyczyny, 7) warunku, 8) przyzwolenia.

- 269.** Podane zdania złożone uzupełnij zdaniem podrzędnym okolicznikowym. Nad każdym zdaniem napisz, jakie to zdanie okolicznikowe.

Ludzie się kryli, (*gdzie?*) ... Odwiedź mnie, (*kiedy?*) ... Zrób to tak, (*jak?*) ... Podobasz mi się, (*dłaczego?*) ... Pojadę do miasta, (*po co?*) ... Przyjdę, (*pod jakim warunkiem?*) ... Zdażył na autobus, (*mimo czego?*) ...

- 270.** a) Podkreśl zdania podrzędne i wpisz pytania o nie.

1. Gdzie się dwóch bije, tam trzeci korzysta (...?). 2. Dobro poznamy często wtedy (...?), gdy je tracimy? 3. Jak nakazuje ci sumienie,

tak postąpił (...?). 4. Wezwałem cię (...?), bo potrzebuję twojej pomocy.
5. Mówił głośno (...?), aby go dobrze słyszano.

b) Jakie miejsce względem zdania nadrzędnego zajmuje zdanie podrzędne.

271. Obok wykresów wpisz odpowiednie numery zdań z poprzedniego ćwiczenia.

§ 19. Zdania okolicznikowe miejsca

272. Przeczytaj, znajdź zdania nadrzędne i podrzędne. Postaw pytanie do zdania podrzędnego.

Szukaj tam, gdzie ci pokazałem. Uciekali, którzy tylko mogli.
Pójdziemy tam, dokąd nas zaprowadzisz.

Zdania podrzędne **okolicznikowe miejsca** zastępują okoliczniki miejsca zdania nadrzędnego i, tak jak okoliczniki miejsca, odpowiadają na pytania *gdzie? skąd? dokąd? jak daleko? którzy?*

Przykłady: *Gdzie były ludne rynki, dziś tam rosną grzyby. Każdy, gdzie chce, wchodzi. Gdzie stąpili, szła za nimi trwoga. Dokąd ty dążysz, i my dążymy.*

Zdania okolicznikowe miejsca ze względu na sposób łączenia ze zdaniami nadrzędnymi są zdaniami względnymi, zaczynają się bowiem od zaimków przysłownych względnych *gdzie, kędy, skąd, dokąd* itp.

273. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne. Co to za zdania? W jaki sposób łączą się ze zdaniami nadrzędnymi?

1. Hrabia wracał tamtędy, kędy przyszedł. 2. Przyjaźń tam się mocna staje, gdzie podobne obyczaje. 3. Gdzie przed rokiem były gruzy, tam dziś wznoszą się wielkie budowle. 4. Dokąd ty pójdziesz, tam i ja pójdę. 5. Przed zimą bociany odlatują tam, skąd do nas przybyły wiosną.

274. Wpisz pytania w nawiasach, podkreśl zaimki łączące zdania nadrzędne z podrzędnymi, postaw przecinki, a pod przykładami wykonaj wykresy trzech kolejnych zdań. Regułą wytłumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

1. *Przybył* tu stamtąd (...?) gdzie żyją kangury. Gdziekolwiek *spojrzeliśmy* z pokładu (...?) widzieliśmy morze. Wymykali się (...?) którzy tylko zdołali. Możesz odejść (...?) dokąd zechcesz.

275. Do każdego zdania wykonaj wykres z pytaniem i określ, jaki to rodzaj zdania podrzędnego.

Tam, gdzie zgoda, jest i zwycięstwo. Znaleźliśmy wreszcie miejsce, gdzie mogliśmy odpocząć. Chciałbym wiedzieć, skąd pochodzisz.

276. Uzupełnij zdania zaimkami względnymi: *gdzie, skąd, dokąd, którędy*.

Każdy niech idzie, ... chce. Wracał tamtędy, ... przyjechał. Pójdę tam, ... mnie oczekują. Połóż książkę tam, ... była.

277. a) Do podanych zdań dopisz zdania podrzędne miejsca.

1. Uczniowie wracali z wycieczki tędy. 2. Jaskółki odleciały tam. 3. Burza nadchodzi zwykle stąd. 4. Okręty popłynęły tamtędy. 5. Jeźdźcy szybko odjechali. 6. Natychmiast udał się.

b) Podaj przykłady trzech zdań złożonych, w których zaimek względny *gdzie* wprowadza trzy różne rodzaje zdań podrzędnych.

278. a) Przepisz. Podkreśl w każdym zdaniu zdanie podrzędne, postaw do niego pytania.

Uciekł, gdzie pieprz rośnie. Żeglarz zorientował się przy pomocy kompasu, gdzie się znajduje. Gdzie była pustynia, dziś są ludne miasta. A gdzie stąpili, szła za nim trwoga. Wiem, dokąd jedziesz. *Północ* jest tam, gdzie błyszczą gwiazda polarna. Wreszcie *podróżny* ujrzał dom, gdzie miał zatrzymać się na nocleg.

b) Wytlumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

279. a) Wstaw w zdaniach brakujące przecinki. Na jakie pytania odpowiadają zdania podrzędne?

Przyjadę tam gdzie będziesz. Przed zimą bociany *odlatują* tam skąd do nas przybyły wiosną. Idź skądś przyszedł. Pójdziemy tędy kędy jest *najbliżej*. Każdy niech idzie dokąd chce. Gdzie ziarno rzucisz tam *wезде*. Gdzie przeszły nogi takiego widziadła cała kraina w mogiłę zapadła. Skąd przyszło do nas chrześcijaństwo stamtąd szła i kultura Zachodu.

b) Do wyróżnionych wyrazów dopisz antonimy.

280. Uzupełnij zdania zaimkami wskazującymi: *tam, tamtędy* i zaimkami względnymi: *gdzie, skąd, odkąd, którędy*.

Każdy niech ... idzie, ... chce. Pójdę ..., ... mnie oczekują. Wracał ..., ... przyjechał. Połóż książkę ..., ... była. ... dwóch bije, ... trzeci korzysta.

281. Dopisz zdania okolicznikowe miejsca. Narysuj trzy wykresy wybranych zdań.

Wrócił stamtąd, ... Przybył tu, ... Wybiera się tam, ... Wej-
dzie tędy, ...

282. a) Przepisz. Podkreśl zdania podrzędne. Postaw przecinki.

Hudson z szaleńczą na pozór odwagą płynął tam skąd cofali się starzy doświadczeni szyprowie¹. Tam gdzie pojawił się Hudson z kamienną twarzą ustawały *nagle* rozmowy i szepty. Musi wprowadzić statek na Pacyfik tędy kędy nie odważył się płynąć nikt do niego. Doktor Nousen marzy dotrzeć tam gdzie leży niedostępny biegun północny. Na początku 1914 r. Siedow dał rozkaz wymarszu stąd gdzie przetrwał skutny wśród lodów dwie *srogie* zimy.

(wg A. i Cz. Centkiewiczów)

b) Dobierz synonimy do wyróżnionych wyrazów.

283. Przeczytaj tekst. Jaki to styl? Jaki jest jego główny temat? Zatytułuj go.

Jeszcze za oknem stała noc ciemna, śnieżna, gdy dzieci już zrywały się ze snu. Otwierały okiennice i noc patrzyła w ciche, nagrzane wnętrze domu, po którym snuły się i pełzały rubinowe blaski od zapalonych w piecu i na kominku ogni. Przez okno z salonu widać było gwiazdę zaranną, jak brylantową liliję, z czarnych niebios kwitnącą [...]. Gdy rozwidniało się zupełnie, a wszystkie lampy pogasły, przyjeżdżały siostry cioteczne ze swym ojcem. Wyciągały z pudełek złociste cacka na choinkę. [...] Choinkę wnoszono do salonu, a jeszcze zanim ją postawiono, trzeba umieścić na szczycie srebrzystszą gwiazdę i anioła, dującego w puzon.

Potem zawieszało się jabłka, pod którymi zwolna i leniwie gięły się gałęzie choinki. A gdy choinka była już ubrana i omotana w złote i srebrne nici, od ciepła w pokoju zaczynały wirować wielobarwne świedla, pachnieć pierniki i figi. Ach, figi! – Czy pamiętacie jeszcze, jak pachną figi i daktyle wespół z igłami choinki? [...] Dzieci nadziewały na siebie pośpiesznie włóczkowe kamasze² i watowane szubki³ i biegły także.

Na stawie ludzie wlekli pod lodem sieć, krzycząc i nurzając ręce w przerębłach. Gdy wszystko nad stawem ucichło, a ryby, klaszczące po wodzie cebra⁴, zaniesiono do kuchni.

¹ szyper – kapitan małego statku.

² kamasze – grube skarpety ocieplające buty.

³ szubka – palto.

⁴ ceber – wiadro lub wanianka z drewnianych klepek.

[...] Zmrok nadchodził tak powoli. Zdawał się już być blisko i cofał się znowu. Dzieciom ćmiło się w oczach wyteżonych. Zamykały je i liczyli do stu, do dwustu i myślały, że gdy je otworzą, będzie ciemno. Było jaśniej [...].

Nareszcie ojciec mówił: Widzę już gwiazdę.

A jeśli było pochmurno, mówił:

– Muszą już być gwiazdy na niebie ... i wstawał.

Wtenczas cicho i niespodziewanie zamykały się drzwi do salonu. Teraz nadchodził święty Józef. Jego dzieci nie mogły widzieć. Siedziały w pokoju, coraz to ciemniejszym, zestrachane i pełne lubych oczekiwań.

Drzwi otwierały się nareszcie. Salon jaśniał, pachniał i krążył przed naszymi oczyma. [...] Dużo chwil cudnych upłynęło, zanim dzieci wreszcie spostrzegły podarunki pod choinką dla wszystkich ułożone.

(wg M. Dąbrowskiej)

b) Wypisz zdania złożone podrzędnie.

§ 20. Zdania okolicznikowe czasu

284. Przeczytaj. W podanych zdaniach złożonych rozpoznaj zdania podrzędne. Postaw do nich pytania, co to są za zdania i w jaki sposób są połączone ze zdaniami nadrzędnymi.

Kiedy piosnkę zanuci dziewczyna, podchwytyują żniwiarze jej pieśń. Nim słońce weszło zza gór, mgły opadły. Póty będą trąbić bez spoczynku, póki się rycerstwo nie obudzi. Trzy razy księżyc obrócił się złoty, jak na tym piasku rozbilem namioty.

Zdania podrzędne **okolicznikowe czasu** zastępują okoliczniki czasu zdania nadrzędnego i, tak jak one, odpowiadają na pytania *kiedy? odkąd? jak dawno? jak długo? dopóki?*

Odpowiednikami zdań okolicznikowych czasu w zdaniach nadrzędnych bywają zaimki przysłówne wskazujące: *wtedy, wtenczas, odtąd, dopóty*. Ze zdaniem nadrzędnym zdania okolicznikowe czasu łączą się za pomocą zaimków przysłownych względnych (*kiedy, póki, dopóki, jak, odkąd*) lub spójników (*gdy, nim*). Np. *Kiedy się za broną kurzy, będzie urodzaj duży. Nim słońce wejdzie, rosa oczy wyje.*

285. Wskaż zdania podrzędne, jak łączą się ze zdaniem nadrzędnym? Wytlumacz znaki przestankowe. Wpisz brakujące litery.

P..ty młyn miele, p..ki wody staje. Nar..d żyje, dop..ki język jego żyje. Niemaló czasu już p..eszło, jak konie wpadły w otchłań lasu. Odkąd znalazłem się we Lwowie, pilnie zwiedzałem jego zabytki.

286. a) Wpisz pytania, podkreśl wyrazy łączące zdanie nadrzędne z podrzędnym i wykonaj wykresy zdań a) i b).

a) Dopóty żyję, dopóki mam nadzieję.

b) Chory nie chciał jeść, gdy podano *posiłek*.

Czuję się lepiej, odkąd przestałem jeść słodycze. Wtedy odpocznemy, kiedy skończymy pracę. *Pomyśl*, zanim zaczniesz działać. Zaledwie wpadliśmy do domu, lunał deszcz.

b) Do wyróżnionych wyrazów dobierz synonimy.

287. W zdaniach pojedynczych zastąp wyróżnione człony zdania podrzędnymi zdaniami okolicznikowymi czasu. Napisz utworzone zdania złożone. Podkreśl spójniki i zaimki, za pomocą których zdania podrzędne łączą się ze zdaniami nadrzędnymi.

1. Rolnicy wyjechali w pole *jeszcze przed wschodem słońca*.

2. *Podczas wakacji zimowych* zorganizujemy wycieczkę do Kijowa.

3. *Po upływie pewnego czasu* on usnął głęboko. 4. *Zbadawszy drogi, którymi wędruje bocian biały*, ornitolodzy dowiedzieli się, że zimuje

on na południu Afryki. 5. *Na wiosnę* przylatuje do nas dużo ptaków.

6. *Podczas burzy* schroniliśmy się w leśniczówce. 7. *Po powrocie z podróży* odwiedzę swoich przyjaciół. 8. *Przed wieczorem* wyjdę na

przechadzkę.

288. Przekształć zdania okolicznikowe czasu na okoliczniki czasu.

1. Kiedy skończyła się wojna, żołnierze wrócili do domów.

2. Skoro minął miesiąc, zacząłem już z niecierpliwością oczekiwać

wiadomości od ciebie. 3. Dziewczyne ogarniał smutek, ilekroć wspomniała o domu. 4. Pogotowie przybyło na miejsce wypadku, zanim

minął kwadrans.

289. a) Do podanych w grupie 1. zdań nadrzędnych dopisz zdania podrzędne podane w grupie 2. Po każdym zdaniu podrzędnym napisz w nawiasie, jakie to jest zdanie.

1. Trzeba się dowiedzieć ... Wszystko mi jedno ... Ptaki odlatują do ciepłych krajów ... Ciekawiło nas wszystkich ... Po długich poszukiwaniach znaleźliśmy miejsce ... Nauczyciel pokazywał na mapie ... Obecnie szyby wiertnicze możemy zobaczyć nawet tam ...

2. ... kiedy należy zaczynać próby. ... gdzie w naszej republice wydobywa się surowce mineralne. ... kiedy odchodzi pociąg do Doniecka. ... gdzie do niedawna nie stąpała noga człowieka. ... kiedy nadchodzą zimne dni. ... gdzie będzie zbudowany nowy basen pływacki. ... gdzie można było rozbić obozowisko.

b) Czy po zaimku lub spójniku możemy poznać, jaki jest rodzaj zdania podrzędnego? Uzasadnij swój sąd.

c) Dokonaj analizy składniowej jednego z utworzonych zdań.

290. a) Wskaż zdania podrzędne. Wy tłumacz znaczenie wybranego przysłowia.

Wtedy się bób sieje, kiedy dudek zapieje. Gdy październik *mroźny*, styczeń jest niegroźny. Kiedy człowiek łąkę kosi, lada baba *deszcz* uprosi. Gdy październik ciepło trzyma, zwykle mroźna bywa zima. Póty dzban wodę nosi, póki się ucho *nie urwie*.

b) Dobierz antonimy do wyróżnionych wyrazów.

291. a) Przebuduj zdania, okolicznik czasu zamień zdaniem podrzędnym okolicznikowym.

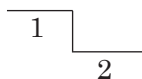
Podczas wakacji wyruszyliśmy w podróż. Wszedłszy na wierzchołek góry, uczniowie zobaczyli piękny krajobraz. Po zbliżeniu się do rzeki kierowca autobusu zahamował i zatrzymał się. Wieczorem, stawiając namioty, braliśmy się do przygotowania *kolacji*. O poranku wszyscy już byli gotowi do odjazdu.

b) Dokonaj analizy fonetycznej wyróżnionego wyrazu.

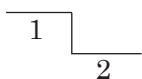
292. Przepisz zdania. W zdaniu pojedynczym podkreśl okolicznik czasu. W zdaniu złożonym – zdania okolicznikowe czasu.

Podróżny postanowił wrócić do domu przed zachodem słońca. Podróżny postanowił wrócić do domu, nim zajdzie słońce. Podczas burzy podróżni przebywali w namiocie. Dopóki trwała burza, podróżni przebywali w namiocie. Po ukończeniu szkoły będę studiowała historię. Gdy ukończę szkołę, będę studiowała historię.

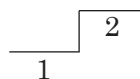
293. Wstaw brakujące przecinki, które wydzielają zdania podrzędne okolicznikowe czasu. Wskaż w tekście zdania zbudowane według wykresów:

zd. ok. czasu

zd. ok. czasu

zd. ok. czasu

Nie czas żałować róż gdy lasy płoną. Nieprzyjaciel uderzył właśnie wówczas gdy wojsko przenosiło się do nowo usypanych wałów. Proces

trwał aż wygrali w szóstym pokoleniu. Człowiek najszczerzej płacze kiedy płacze nad sobą samym. Ogarniał ją smutek ile razy przypomniała sobie dom. Skoro nastał świt wyruszyli w drogę. Zanim minął kwadrans wszystko było gotowe. Kiedy skończę przyjdę do ciebie. Gdy słucham muzyki otwierają się przede mną coraz to nowe piękności.

294. a) Przekształć okolicznik czasu na zdania okolicznikowe czasu.

Na wiosnę przylat..je do nas dużo ptak..w. Podczas bu..y schowaliśmy się w leśnicz..wce. Po powrocie z podr..ży odwiedzę swoich przyjaci..ł.

b) Dopisz brakujące litery, regułą wytłumacz ich pisownię.

295. Przekształć zdania okolicznikowe czasu na okoliczniki czasu.

Kiedy skończyła się wojna, żołnierze *wrócili* do domu. Skoro minął miesiąc, zacząłem z niecierpliwością oczekiwać wiadomości. Pogotowie przybyło na miejsce wypadku, zanim minął kwadrans.

b) Do wyróżnionego wyrazu dobierz jak najwięcej wyrazów pokrewnych.

c) Znajdź w zdaniu 2 rzeczowniki i dokonaj ich analizy morfologicznej.

296. a) Wstaw brakujące przecinki.

Zgadnijcie co mamy wam do powiedzenia. Nie sądziłem że sprawimy mu tym przykrość. Oblicz ile jesteśmy im winni. Co od niego wzięłem to i oddałem. Nie umiał mi wytłumaczyć jak mam to napisać. Zastanów się czy warto się na coś takiego porywać. Kiedy wróci tego nam nie powiedział.

b) Dokonaj analizy syntaktycznej ostatniego zdania, narysuj jego wykres.

297. Dopisz opowiadania (5–6 zdań). Postaraj się użyć zdań z okolicznikiem czasu i zdań podrzędnie złożonych z okolicznikiem czasu.

Po wyjściu taty długo nie mogłam zasnąć. Tysiące myśli wirowało mi w głowie. Nazajutrz rano ...

298. Napisz zdania złożone ze zdaniami podrzędnymi okolicznikowymi czasu zaczynającymi się od wyrazów: *zaledwie, zanim*.

299. a) W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i rozpoznaj wśród nich zdania okolicznikowe czasu i miejsca.

Przyjaźń tam mocna się staje, gdzie podobne obyczaje. *Cwałująca czereda* zleciała na błonie, gdy Hrabia ujrzał zamek i zatrzymał konia. Skoro zamek mych przodków Soplicom zagrabię, ciebie osadzę w murach jak mego burgrabie. Gdziekolwiek się obróciliśmy, wszędzie widzieliśmy góry.

b) Do wyrazów wyróżnionych dobierz synonimy.

§ 21. Zdania okolicznikowe sposobu

300. W podanych zdaniach wskaż zdania podrzędne. Powiedz, na jakie pytania odpowiadają i jak łączą się ze zdaniami nadrzędnymi?

Wykonaj zadanie tak, jak umiesz. Podróżny rozglądał się wokół, jak gdyby kogoś szukał. Pociąg tak pędził, że słupy telegraficzne tylko migwały za oknami. Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz.

Zdania podrzędne, które uzupełniają lub zastępują okoliczniki sposobu zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania *jak? w jaki sposób?* – nazywamy **zdaniami okolicznikowymi sposobu**.

Odpowiednikami zdania okolicznikowego sposobu w zdaniu nadrzędnym bywają zaimki przysłówne wskazujące: *tak, tak samo*. Np. *I rzeczywiście szli tak zgodnie, jakby codziennie długo dzielili się myślami*.

Zdania okolicznikowe sposobu łączą się ze zdaniami nadrzędnymi zarówno za pomocą zaimka przysłównego względnego *jak* i za pomocą spójników: *że, iż, żeby, aby, by, niż, aniżeli, niby*.

301. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i określ ich znaczenie oraz sposób połączenia ze zdaniem nadrzędnym.

1. Jakby lękał się reszty mowy, głowę skłonił. 2. Drzewa i krzewy liśćmi wzięły się za ręce, jak do tańca stojące panny i młodzieńce. 3. Wąsał tak wzbil się w dumę łaskawym przyjęciem, że mu się uroiło zostać pańskim zięciem. 4. Obiadowano ciszej, niż się zwykle zdarza. 5. Każdy dumał i rzucał dokoła wejrzenie, jak gdyby kogoś szukał.

302. Następujące zdania zmień na zdania złożone przez dodanie zdań podrzędnych. Określ te zdania podrzędne.

Postępuj zawsze tak, ...

Słońce przypiekało tak mocno, ...

W całej wsi było tak spokojnie, ...

Książki i zeszyty były ułożone tak, ...

Na ulicach i w parkach było tak czysto, ...

303. a) Przepisz zdania, stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

Skończ to nieco wcześniej tak abyśmy zdążyli do teatru. Wstaliśmy tak cicho żeby nikogo nie obudzić. Szła lekko jakby płynęła w powietrzu. Powiedzcie to tak jakbyście chcieli mnie przekonać. Ojciec wygląda na tym zdjęciu tak jakby był młodszy od matki.

b) Dokończ regułę, przepisz ją do zeszytu. W zdaniu złożonym zawsze między zdaniem nadrzędnym i podrzędnym stawiamy ...

304. Ułóż pytania do zdania podrzędnego, a następnie określ jego rodzaj.

Tak się składało, ... że zawsze byłam zajęta. Chłopcy pili tak łapczywie, ... jakby dawno byli spragnieni. Przestraszyła się tak, ... że jej aż dech zaparło. Statek drgnął, ... jakby nagle ożył.

305. a) Przeczytaj przysłowia. Objasnij treść trzech dowolnych przysłów.

1. Kto wiatr sieje burzę zbiera. 2. Jaka jabłoń takie jabłko. 3. Komu czego brakuje drogo to szacuje. 4. Gdzie drwa rąbią tam wióry lecą. 5. Tak krawiec kraje jak mu sukna staje. 6. Gdzie kosa nie skosi tam nie utnie. 7. Łatwo ten zgadnie kto książki dopadnie. 8. Mądry nie powie czego wprzód nie zważy. 9. Znać dobrze po mowie co się dzieje w głowie. 10. Jak kto dba tak też i ma. 11. Jaki dzwon taki dźwięk. 12. W tym się polu dobrze rodzi po którym gospodarz chodzi. 13. Kto co robi tym się zdobi. 14. Jak kto sieje tak mu wschodzi. 15. Jaki kto jest takiego towarzystwa sobie szuka.

b) Przepisz przytoczone przysłowia, stawiając brakujące przecinki. Przed każdym zdaniem podrzędnym napisz pytanie, na które ono odpowiada, i określ, jakie to jest zdanie. Podkreśl zdanie podrzędne.

Wzór: (*kto?* – *zd. podmiotowe*) *Kto wiatr sieje, burzę zbiera.*

c) Wskaż zaimki względne, które wprowadzają różne zdania podrzędne.

d) Wskaż zdania bezosobowe.

306. a) Przepisz zdania, uzupełniając luki, otwierając nawiasy i wstawiając brakujące przecinki.

1. Tak się barwy zmieszały (na) tym tle zieleni że (z) daleka jak t..cza (stu) barwna się mieni. 2. Pierw..e krople zadźwiękły na szybach jak (by) ktoś gwałtownie uderzył setką palc..w. 3. Błękitna szyba stawu wyglądała jak (by) ją kto przy..ucił płatkami kwiat..w. 4. Chwilami szelest ustawał jak gdy (by) zwie.. zat..ymywał się przy d..ewach. 5. Schowało się gdzieś w sercu licha jak zwie.. w ciemnym gaju. 6. Słońce pra..yło (co) raz silniej jak gdy (by) z ka..dym przebytym kilometrem ..ólnie..e zbli..ali się (ku) niemu.

b) Uzasadnij pisownię uzupełnionych wyrazów.

c) Podkreśl we wszystkich zdaniach podmioty i orzeczenia. Wskaż zdanie z opuszczonym orzeczeniem.

307. Przepisz, wstaw przecinki. Wykonaj wykresy dwóch dowolnych zdań. Postaw pytania do zdań podrzędnych.

Temu kogo darzę przyjaźnią potrafię wiele wybaczyć. Krople ulewy waliły w dach tak jakby grały dziesiątki werbli. Wszędzie

dobrze gdzie nas nie ma. Błąd który wczoraj popełniłeś niech będzie dla ciebie dzisiejszym nauczycielem. Pójdę dokąd mnie oczy poniosą.

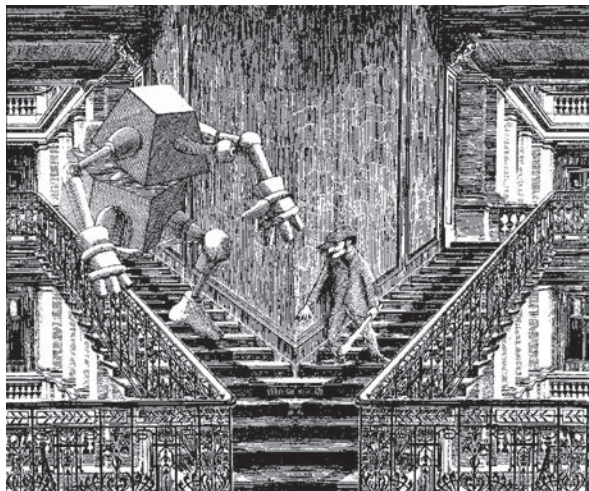
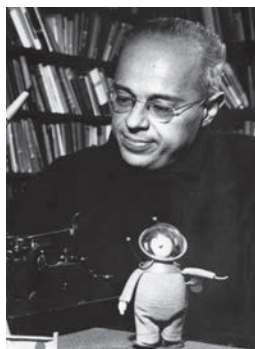
308. Przepisz zdania. W zdaniach pojedynczych podkreśl okolicznik sposobu. W zdaniach złożonych podkreśl zdania okolicznikowe sposobu. Na marginesie napisz pytania.

Chłopcy przy ognisku śpiewali cicho. Chłopcy przy ognisku śpiewali tak, żeby nie mącić ciszy wieczornej. Zmęczył się bardzo. Zmęczył się, że nie czuł nóg. Terenia uczy się pilnie. Terenia uczy się tak, by skończyć szkołę z wynikami celującymi. Wszyscy pracowali starannie. Wszyscy pracowali tak, jak dyktowało im sumienie.

309. Przepisz zdania. Podkreśl wyrazy łączące zdanie nadrzędne z podrzędnym, postaw brakujące przecinki.

Jak struga wody bijąc w płaską powierzchnię rozsiewa promienie bryzgi na wszystkie strony tak strumień rozpalonych gazów położył las na obszarze dziesiątków mil. A czemu statek rozpadł się tak że nie odnaleziono najmniejszych nawet szczątków. Pocisk ów składał się z dwu nagwintowanych części skręconych tak silnie że trzeba było przepiłować ściankę. Na ciemnobłękitnym niebie zapłonęła gwiazda tak czysta i silna że krzyże okienne rzuciły w głąb sali słabe cienie. Teraz profesor przebiegał palcami po klawiszach bardzo szybko jakby obsługiwał niezwykłą maszynę do pisania.

(wg S. Lema)

310. Przepisz, wstaw przecinki. Narysuj wykresy zdań.

Postąpił tak jak mu radzono. Mówił jakby śnił na jawie. Śmiał się tak aż mu łzy pocięły z oczu. Zrób tak ażeby było dobrze. Mówił tak że nie mogli go zrozumieć. Jak postanowił tak zrobił.

311. W podanych przykładach występują zdania podrzędne okolicznikowe sposobu.

Po czym je poznasz? Podkreśl wskaźniki zespolenia, które je wprowadzają.

Dziś jest tak, jak było wczoraj. Posprzątała mieszkanie tak, jak poleciła jej mama. Jak rodzice chcą, tak robią. Postępuje zawsze tak, że później tego żałuje. Jak cię widzą, tak cię piszą.

312. Jakie rodzaje zdań okolicznikowych zastosował A. Mickiewicz w podanym wierszu? Określ styl utworu.

Snuć miłość, jak jedwabnik nić wnętrzem swym snuje,
Łać ją z serca, jak źródło wodę z wnętrza leje,
Rozwijając ją, jak złotą blachę, gdy się kuje
Z ziarna złotego – puszczając ją w głąb jak nurtuje
Źródło pod ziemią. – W górze wiać nią, jak wiatr wieje,
Po ziemi ją rozsypać, jak się zboże sieje,
Ludziom piastować, jako matka swych piastuje.

313. a) Przeczytaj tekst. Jaki to styl? Określ zasadniczą myśl tekstu.

b) Znajdź w tekście zdania podrzędnie złożone okolicznikowe sposobu. Czy w tekście są zdania niepełne?

Miała matka siedem córek. Pewnego razu pojechała na tydzień w odwiedziny do krewnych. Gdy weszła do domu, córki zaczęły mówić, jak za nią tęskniły.

– Ja tęskniłam za tobą, jak makówka za promykiem słońca – mówi pierwsza córka.

– Ja czekałam na ciebie, jak sucha ziemia czeka na kropelkę deszczu – powiada druga.

– Ja płakałam za tobą, jak mały pisklę płacze za mamą – mówi trzecia.

– Ciężko mi żyć bez ciebie, jak pszczoła bez kwiatów – szczebiocze czwarta.

– Śniłaś mi się tak, jak róża śni za kroplą rosy – przemówiła piąta.

– Czekałam na ciebie, jak sad wiśniowy czeka na słowika – powiada szósta.

Siódma córka milczała. Zdjęła z nóg matki obuwie i przyniosła wodę, aby umyć jej strudzone nogi.

(wg Ukraińskiej baśni ludowej)

§ 22. Zdania okolicznikowe stopnia i miary

314. Przeczytaj, znajdź zdanie podrzędne, postaw do niego pytanie.

Chłopiec najadł się tak bardzo, że rozboleł go żołądek. Ania odrobiła lekcje tak starannie, jak tylko potrafiła.

Zdania podrzędne, które uzupełniają lub zastępują okoliczniki stopnia zdania nadrzędnego i, tak jak one, odpowiadają na pytania *jak? jak bardzo? w jakim stopniu? w miarę czego? o ile?* nazywamy **zdaniami okolicznikowymi stopnia**.

Odpowiednikami zdań okolicznikowych stopnia w zdaniu nadrzędnym bywają zaimki przysłówne wskazujące: *tak, tyle, o tyle*. Zdania okolicznikowe stopnia łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: *że, iż, żeby, ażeby, by, jakoby, niż, niżeli, aniżeli* lub zaimków względnych: *jak, ile, o ile, co*. Np. *Wykonałem zadanie tak starannie, jak mnie było stać. Młody tokarz tak opanował nową tokarkę, że wkrótce wyprzedził w pracy swych starszych kolegów.*

315. a) W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i określ ich znaczenie oraz sposób połączenia ze zdaniem nadrzędnym.

1. Jak okiem sięgnąć, leżały pola zielone, szumiące. 2. W miarę jak słońce podnosiło się, odbłask jego na powierzchni tumanów zmniejszał się i ciemniał. 3. Ogień tak mocno przypiekał, że z obawy o ubranie musiałem cofnąć się o kilka kroków. 4. Wieś spała tak głęboko i spokojnie, że przez pootwierane okna słychać było chrapania. 5. Zajmujesz mię dzisiaj więcej, niżem zrazu mógł mniemać. 6. Zrobiło się tak widno, jak gdyby był już dzień.

b) Wskaż zdania bezpodmiotowe.

c) Napisz krótką rozprawkę na temat *Na czym polega różnica między zdaniami okolicznikowymi sposobu i stopnia?*

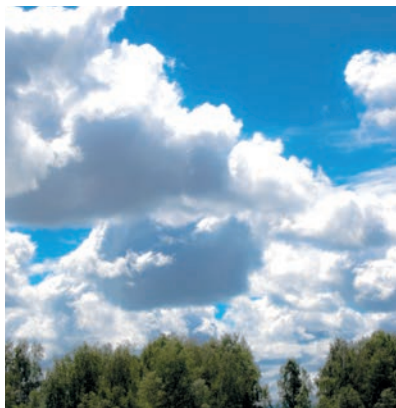
316. Wypisz najpierw zdania z podrzędnymi zdaniami sposobu, a potem – z podrzędnymi stopnia. Wstaw brakujące litery i znaki przestankowe.

1. Wrzask powstaje w strzelc..w i ps..w tł..szczy jak gdyby się ozwały wszystkie d..ewa p..szczy. 2. Wiet..yk wiosenny cich..tko dyszy niby swe dziatki do snu kołysze. 3. A ogień to się wzmagął to zamierał jakby piersi oddychały. 4. Po długiej ciszy zn..w nadlat.. je fala pieśni jak spod popiołu nagle st..elają języki ognia. 5. Anka była tak zmęczona że z..pełnie leciała z n..g. 6. Był na tyle sprytny

i obrotny że potrafił radzić sobie w najtrudniejszych sytuacjach. 7. Bogumił znalazł się o tyle na stłuczeniach i obrzękach że obejmawszy poszwankowaną nogę chorej nie ociągał się tym razem z posłaniem po doktora.

317. Przetłumacz i napisz po polsku najpierw zdania zawierające zdania podrzędne okolicznikowe sposobu, a potem – zawierające zdania okolicznikowe stopnia.

1. Важкі хмари пливли так низько, що, здавалось, зачіпали верхівки тополь. 2. На екзамені він відповідав так, як відповідають люди, впевнені у своїх знаннях. 3. В лісі щось сухо тріснуло, ніби зламалась велика сосна. 4. Морозне повітря так обпалювало, що важко було дихати. 5. Верби дивляться у воду, ніби шукають щось у глибині. 6. Відчував себе на новому місці так впевнено, як риба у воді.

318. a) Podkreśl zdania podrzędne okolicznikowe stopnia i miary. Dlaczego tak nazywa się te zdania?

Zatrzymaj tę książkę tak długo, jak potrzebujesz. Woda w rzece opadła równie szybko, jak wezbrała. Długów mieli więcej, aniżeli się spodziewaliśmy. Odpowiedziałem mu tak, że długo to popamięta. Auto zatrzymało się tak gwałtownie, aż opony zapiszczały. Im więcej piję, tym bardziej jestem spragniony.

b) Dokonaj wykresu dwóch dowolnych zdań podrzędnie złożonych.

319. a) Uzupełnij zdania odpowiednimi wskaźnikami zespolenia – zapowiadającymi i wprowadzającymi zdania podrzędne okolicznikowe stopnia i miary.

Zaspy były ... wielkie, nie mogliśmy przejechać. *Zastuchała* się ... zapomniała o całym świecie. Krzyknął ..., ... odezwało się głośno echo. ... mówił po angielsku, ... był *rodowitym* Anglikiem.

b) Dokonaj analizy słowotwórczej wyróżnionych wyrazów.

320. Dopisz zdania podrzędne okolicznikowe stopnia i miary.

Krzyczał tak, ażeby ... Czuł się tak, że ... Biegł tak, jak by ... Mówił tak, ażeby ...

§ 23. Zdania okolicznikowe celu

321. W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne. Powiedz, co to za zdania i w jaki sposób łączą się ze zdaniami nadrzędnymi.

Usuwno czym prędzej działo, aby je uchronić przed pociskami. By się dobrze rozeznąć w trudnym zagadnieniu, trzeba najpierw zebrać bogaty materiał. Kupiłem mapę województwa lwowskiego, żeby poznać trasę wycieczki.

Zdania okolicznikowe celu zastępują lub uzupełniają okoliczniki celu zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania *po co? w jakim celu?*

Zdania okolicznikowe celu łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: *by, aby, żeby, ażeby*. Np. *Chodzimy do szkoły po to, żeby się uczyć. Pojedziemy do Nowogródka, aby zwiedzić miejsca związane z dzieciństwem A. Mickiewicza.* Orzeczenie w zdaniu okolicznikowym celu ma przeważnie formę bezokolicznika, jeśli podmiot zdania nadrzędnego i podrzędnego jest ten sam. Np. *Wyjeżdżamy nad morze, aby spędzić tam wakacje.* Jeśli w obu zdaniach składowych są różne podmioty, orzeczenie ma formę osobową. Np. *Dyrektor szkoły pozwolił nam trenować wieczorami w sali gimnastycznej, żebyśmy się dobrze przygotowali do olimpiady miejskiej.*

322. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i określ ich znaczenie oraz sposób połączenia ze zdaniem nadrzędnym. Zwróć uwagę na to, czym jest wyrażone orzeczenie.

1. Ręką dał znak, ażeby wstrzymać konie. 2. Reszta spracowana szła spać wcześniej, ażeby przebudzić się z rana. 3. Ogrodnik podlewa kwiaty, aby nie zwiędły podczas suszy. 4. By donośniej mówić, wstał na stos belek. 5. Chłopcy poszli nad morze, żeby się wykapać.

323. a) Przepisz, postaw brakujące przecinki, uzasadnij je.

Weź ciepłą *odzież* żebyś nie zmarzł. Santiago rozłożył worek na słońcu żeby go przesuszyć. Muszę zjeść tuńczyka żeby mi sił (nie) zabrakło. Tylko że (nie) ma światła aby latającą rybę zwać. *Zaczerpnął* wody w prawą dłoń aby zmyć twarz.

b) Wytlumacz regułą pisowni partykuły *nie*.

c) Dobierz synonimy do wyróżnionych wyrazów.

324. Wpisz pytania, podkreśl spójniki i zrób wykresy trzech zdań (1, 2, 3).

Aby od rana pracować, wstawał wcześniej. (...?). Czytał dużo (...?), żeby lepiej rozumieć świat. Jadł niewiele (...?), iżby zachować szczupłą sylwetkę. Należy jeść surówki (...?), ażeby dostarczyć organizmowi witamin.

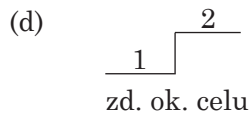
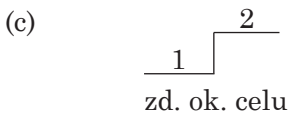
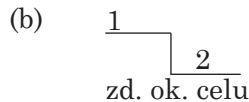
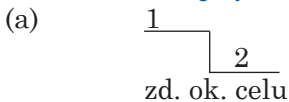
325. Przepisz zdania, wstawiając brakujące przecinki. Podkreśl spójniki łączące zdania okolicznikowe celu ze zdaniami nadrzędnymi. Podkreśl w zdaniach podrzędnych orzeczenia.

1. Objęliśmy patronat nad parkiem aby troszczyć się o jego wygląd estetyczny. 2 Ludzie odpoczywają nad morzem lub w górach by wzmocnić swoje zdrowie. 3. Drzewa bieli się dwa razy w ciągu roku żeby chronić je przed gwałtownymi zmianami temperatury i zniszczyć gąsienice i poczwarki ukryte w szczelinach kory. 4. Aby zapobiec zanieczyszczeniu powietrza na kominach fabrycznych instaluje się specjalne urządzenia oczyszczające. 5. Obecnie ażeby ułatwić i przyspieszyć montaż ciężkich konstrukcji żelbetowych wyzyskuje się potężne śmigłowce.

326. Przekształć wyróżnione okoliczniki celu na zdania okolicznikowe celu.

Wczesnym rankiem wszyscy wybrali się do lasu *na jagody*. Nauczycielka języka polskiego wysłała dyżurnego do biblioteki szkolnej *po słowniki*. Młodzież udała się do starszych *po radę*. Koloniści poszli nad morze *wykąpać się*.

327. Postaw przecinki wydzielające zdania okolicznikowe celu. Wskaż zdanie zbudowane według wykresów.

Zmrużył oczy aby lepiej widzieć. Wszedł do wody ażeby się ochłodzić. Pistolety dobrze osłonił żeby proch nie zwilgotniał. Pomnij zatrzymać swe konie byś się przypatrzył jeziorze. Aby pręty się nie rozpadły są związane. By donośnie mówić wstąpił na szczyt belek.

328. a) Na jakie pytanie odpowiadają występujące tu zdania podrzędne? Podkreśl wskaźniki zespolenia.

Nazajutrz skoro świt sułtan wyprawił janczarów i Tatarów, by przeszli Dniestr. Rycerz znów *musiał* się cofnąć ku placówkom, by nie

przechodzić przez pas światła. Aby cenić litewskie pieśni i potrawy, trzeba mieć zdrowie, na wsi żyć. *Udali* się na szczyt Wezuwiusza, aby mu się przypatrzeć z bliska.

b) Dokonaj analizy morfologicznej podkreślonych wyrazów.

329. Dopisz wypowiedzenia. Określ ich rodzaj.

Pojechał nad morze, by ... Poszedł na stację, żeby ... . Aby ..., posmarował się olejkami. Wszedł do wody, ażeby ... . Żeby ..., trzeba samemu to przeżyć.

330. a) Przekształć zdania okolicznikowe celu na okoliczniki celu.

Wszedł do *księgarni*, żeby obejrzeć nowości wydawnicze. Poszli do lasu, żeby nazbierać chrustu na ognisko. Wyjechali na wieś, żeby odpocząć. Trenują, żeby mieć dobre wyniki sportowe.

b) Dokonaj analizy gramatycznej wyrazu wyróżnionego. Dopisz kilka wyrazów z przyrostkiem *-arnia*.

331. Przeczytaj tekst. Znajdź zdania podrzędnie złożone. Określ ich rodzaje.

ROZMOWA ZE ZBIGNIEWEM HERBERTEM

Urodziłem się we Lwowie. Studiowałem w akademii handlowej, poznawałem filozofię i prawo. Gdy miałem 32 lat, opublikowałem swój pierwszy tomik poezji. W czasie okupacji kontynuowałem naukę na tajnych kompletach, bo oficjalnie nie mogłem studiować. Studiowałem w podziemnym uniwersytecie we Lwowie. Czuję wówczas, że dzieje się wokół mnie coś ważnego. Uważałem, że te chwile wymagają zapisu, refleksji. Lata wojny i okupacji ukształtowały mnie jako człowieka. Zrozumiałem, że kulturę, dzięki której naród istnieje, można zniszczyć. Bronimy ojczystej ziemi i ojczystej kultury, aby zachować narodowe dziedzictwo.

Zbigniew Herbert

332. Przetłumacz na język polski.

Людмила, що вмiє правильно i гарно говорити, легко встановлює стосунки зi своїми близькими, з іншими людьми довкола себе, знаходить справжніх друзів, супутника в житті. Завдяки цьому вона дістає задоволення від життя. Адже самотні люди щасливими не бувають.

Щоб стати гарним співрозмовником, насамперед оволодійте всебічними знаннями, опануйте здобутки людської культури (науки, літератури, мистецтва). Заведіть широке коло знайомих i приятелів, щоб їм розповідати те, про що самі дізнались.

(wg I. Tomana)

§ 24. Zdania okolicznikowe przyczyny

333. W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne. Powiedz, co to za zdania i w jaki sposób łączą się ze zdaniem nadrzędnym.

Pan Czarniecki nie słyszał dalszego ciągu rozmowy, bo się głęboko nad słowami Zagłoby zamyślił. Rębało klucznikiem siebie tytułował, iż ten urząd na zamku przed laty piastował. Ponieważ leśniczy był życzliwy dla ludzi, wszyscy go cenili i lubili. Harcerze jedli z apetytem, gdyż byli wygłodzeni. Rada była pani, że jej dowcip tak bardzo Tadeusza bawi.

Zdania **okolicznikowe przyczyny** zastępują okoliczniki przyczyny zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania *czemu? dlaczego? z jakiego powodu? przez co? za co?* Zdania okolicznikowe przyczyny łączą się ze zdaniem nadrzędnym za pomocą spójników *że, iż, gdyż, ponieważ, bo, bowiem, albowiem*. Np. *Pracy się nie lękam, bom młody i wirowy. (A. Mickiewicz) Szanuj zdrowie, gdyż to jest skarb największy. Okręt kołysał się, morze bowiem było mocno wzburzone.*

334. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i określ ich znaczenie oraz sposób połączenia ze zdaniem nadrzędnym.

1. Ponieważ zerwał się silny wiatr, konary drzew poczęły się uginać. 2. Że go przyjmują grzecznie, chce mię za nos wodzić. 3. Ostep zwie się zamczyskiem, gdyż niegdyś stał tam zamek.

335. Dopisz zdania podrzędne. Określ ich rodzaj.

Cieszę się, ponieważ ... Jem z apetytem, gdyż ... Nie przyjdę, dlatego że ... Zrobię to, bo ... Gwałtownie zahamowałem, zauważyłem bowiem ...

336. a) Wpisz pytania, podkreśl spójniki i wykonaj wykres pierwszego i drugiego wypowiedzenia.

Ponieważ *niedowidział*, włożył okulary (...?). Uspokajaliśmy babcię (...?), bo *niepokoili* się *niepotrzebnie*. Byłem szczęśliwy (...?), bo wygrałem zawody. Zrobiło mi się słabo (...?), gdyż miałem gorączkę. Kierowca uniknął zderzenia dlatego (...?), że jechał ostrożnie.

b) Wyłumacz regułą pisownię wyróżnionych wyrazów.

337. Przekształć okoliczniki przyczyny na zdania okolicznikowe przyczyny.

Przerażone dziecko zbladło *ze strachu*. Droga była ciężka *z powodu zasp śnieżnych*. *Wskutek majowych przymrozków* zmarły kwiaty na drzewach owocowych w wielu sadach.

338. Przekształć zdania złożone współrzędnie na zdania złożone podrzędnie z podrzędnymi przyczyny.

1. W tym roku obficie urodziły drzewa owocowe i uczniowie pomagali w zbiorze owoców. 2. Ludzie byli przy pracy, więc zastałem zaledwie kilka osób. 3. Młody jesteś, przeto nie znasz życia. 4. Stwierdzono w oddziale poważne zaniedbania, zatem od razu poproszono kierownika o wyjaśnienia. 5. Zaczął się sezon turystyczny, dlatego przewodnicy mieli dużo pracy. 6. Pracował dużo, toteż osiągnął poważne wyniki.

339. a) Przepisz, wstawiając brakujące przecinki. Po każdym zdaniu podrzędnym napisz w nawiasie, jakiego jest ono rodzaju.

1. Ty wiesz że nie ma dokąd odejść. 2. Śni się że idę szczęściem otruty. 3. W takiej ciszy – tak ucho natężam ciekawie że słyszałbym głos z Litwy. 4. Brama wciąż otwarta przechodniom ogłasza że gościnna i wszystkich w gościnę zaprasza. 5. Klucznik zły że go Ryków pytaniami dręczył poważnie palec wielki ku ziemi nagiął. 6. Zdaje mi się że powinniście widzieć czyste serce moje. 7. Jakoż i gwar był coraz bliższy i wyraźniejszy że wnet rozległy się pojedyncze okrzyki i głuchy łopot wielu nóg. 8. Krzyk się podniósł straszny i taki zamęt taki wir że już nic nie było widno. 9. Wrzask był ano już taki że swój swojego ledwie rozpoznał. 10. Duch się w każdym poniewiera że czasami dech zapiera. 11. Dla mnie nagana że nie chcę być narzędziem.

b) Na podstawie powyższych przykładów powiedz, jakie zdania może łączyć spójnik że.

c) Jakie jeszcze spójniki mogą łączyć różne zdania podrzędne?

340. a) Przepisz i podkreśl zdania przyczynowe.

PAN I PIES

Pies szczekał na złodzieja, całą noc się *trudził*,
Obili go nazajutrz, że pana obudził.
Spał smaczno drugiej nocy, złodzieja nie *czekał*;
Ten dom skradł; psa ubili za to, że nie szczekał.
(I. Krasicki)

b) Dokonaj analizy gramatycznej wyróżnionych czasowników.

341. Podane zdania uzupełnij zdaniami podrzędnymi okolicznika przyczyny.

Nie pójde na wycieczkę, ... Trzeba tępić muchy, ... Odrób starannie lekcje, ... Książka H. Sienkiewicza "Krzyżacy" jest powieścią historyczną, ... Weź ze sobą parasol, ...

342. a) Postaw przecinki wydzielające zdania okolicznika przyczyny.

Nie może czytać gdyż bołą go oczy. Wpadł w gniew ponieważ był przekonany o swojej *racji*. Interesował się sztuką *współczesną* miał bowiem wielu przyjaciół wśród artystów. Nie skończyli roboty dlatego że zepsuły się maszyny. *Nie pójde* tam bo wy mnie wygnali. Niewiele umiesz bo za mało się uczysz. Ponieważ było *późno* wracaliśmy taksówką. Dlatego że ci ufam chętnie się tego podejmę.

b) Wytlumacz regułami pisowni wyróżnionych wyrazów.

343. Dopisz zdania podrzędne. Określ ich rodzaj.

Cieszę się, ponieważ ...
Jedli z apetytem, gdyż ...
Nie przyjdę, dlatego że ...
Zrobię to, bo ...
Gwałtownie zahamowałem, zauważyłem bowiem.

344. a) Jak możesz przekształcić okoliczniki przyczyny na zdania okolicznikowe przyczyny?

Przerażone dziecko zbladło ze strachu. Droga była ciężka z powodu zasp śnieżnych. Wskutek majowych przymrozków zmarzły kwiaty w ogrodzie.

b) Dokonaj rozbioru na człony zdania powyższych zdań.

345. Jak przekształcić zdanie okolicznikowe przyczyny na okoliczniki przyczyny?

Zakład jest zamknięty, ponieważ pracownicy mają urlop. Nie przyszedł do nas, ponieważ zachorował. Ucieszyła się, bowiem została przyjęta na studia.

- 346.** Ułóż pięć zdań złożonych. Za każdym razem zastosuj inny spójnik wprowadzający zdania podrzędne okolicznikowe przyczynowe: *ponieważ, gdyż, bo, dlatego, że, bowiem* (pamiętaj że spójnika *bowiem* nie umieszczamy zaraz po przecinku).
- 347. a)** Przepisz, podkreśl zdania przyczynowe. Postaw przecinki. Zrób wykres dwóch ostatnich zdań.

Zebranie wiadomości o *meteorycie* od tubylców profesorowi Kulikowi przychodziło niełatwo gdyż Tunguzi ukrywali miejsce upadku jak święte. Idącym wśród martwych odartych z konarów pni groziło przywalenie bo drzewa padały z przeraźliwym łomotem nieraz w pobliżu wędrowców. Trzeba było jednocześnie zwracać pilną uwagę na ziemię bo w tundrze *roilo się*

od żmij. Ani on ani nikt inny nie wiązał tej obserwacji z katastrofą syberyjską ponieważ owo małe ciało musiałoby upaść w zupełnie innej okolicy. Nie można było wyciągnąć wniosku z zawartości pierwiastków radioaktywnych ponieważ znikanie ilości ciał promieniotwórczych znajdują się w zwykłym gruncie.

(wg S. Lema)

b) Wyłumacz ustnie znaczenie wyróżnionych wyrazów.

- 348.** Odpowiedz na pytania, używając zdań przyczynowych. Pamiętaj o przecinku.

Dlaczego wieloryb nie jest rybą? Dlaczego odczuwamy ból? Dlaczego w czasie burzy nie można stać pod drzewem? Dlaczego nie można rozpalać ogniska w lesie? Dlaczego gwiazdy mrugają?

§ 25. Zdania okolicznikowe warunku

- 349. a)** W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i powiedz, na jakie pytania odpowiadają.

Jeżeli Franek zwróci mi tę książkę, to ci ją pożyczę. Jeżeli kochasz ziemię ojczystą, poznaj jej historię. Gdybym tę twierdzę posiadał, w dwa miesiące skończę wojnę. Gdyby kózka nie skakała, to by nóżki nie złamała.

- b) Jak nazwiesz zdania podrzędne? W jaki sposób łączą się one ze zdaniem nadrzędnym?

Zdania podrzędne **okolicznikowe warunku**, czyli warunkowe, określają warunek, od którego zależy wykonanie czynności zdania nadrzędnego.

Zdanie warunkowe odpowiada na pytanie *pod jakim warunkiem?* i łączy się ze zdaniem nadrzędnym za pomocą spójników: *jeśli, jeżeli, gdyby, byle, byleby, gdy, jeśliby, jeżeliby, jakby, żeby, chyba* i zaimków: *jak, kiedy*. Np. *Gdybyż tak wy z nami bliżej się poznali, to byście wiele skorzystali. Jeżeli dotrzymasz przysięgi na wieki, będziesz bratem moim. Jeśli serce w piersi za ciężkie, pierś rozetnij i serce rwij!*

350. W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i określ ich znaczenie oraz sposób połączenia ze zdaniem nadrzędnym.

1. Jeśli nas dzisiaj zawiodły nadzieje, szczęśliwe jutro może wynagrodzi. 2. Jeżeli nocną przybliżysz się dołą i zwrócisz ku wodom lice, gwiazdy nad tobą i gwiazdy pod tobą i dwa obaczysz księżycy. 3. Złamiesz choć jeden warunek, już cała umowa na nic. 4. Nie obmawiaj nikogo, nie będą ciebie obmawiali.

W zdaniach podrzędnych warunkowych i w zdaniach wobec nich nadrzędnych orzeczenie występuje w *trybie orzekającym* lub *przypuszczającym*. Zależy to od tego, czy warunek wyrażony w zdaniu podrzędnym traktujemy jako rzeczywisty, tj. zgodny z rzeczywistością, czy możliwy, czy nierzeczywisty. W pierwszym wypadku używamy w obu zdaniach składowych form trybu orzekającego, w wypadku drugim – formy trybu przypuszczającego w zdaniu podrzędnym (partykuła *by* wyrażająca ten tryb łączy się ze spójnikami: *gdyby, jeżeli, jeszcze*), a w zdaniu nadrzędnym formy trybu przypuszczającego lub orzekającego. Wreszcie w wypadku trzecim posługujemy się zarówno w zdaniu podrzędnym, jak i nadrzędnym formami trybu przypuszczającego.

Np. *Gdybym ci ja miała skrzydełka jak gąska, poleciałabym ja za Jaśkiem do Śląska.*

Byłbym rad, gdybyś przystał na moją propozycję. Jeśli mnie postuchasz, uda ci się w życiu dużo osiągnąć.

351. a) Podkreśl spójniki, wpisz pytania i wykonaj wykresy dwóch dowolnych zdań złożonych.

Nikt nie jest mądry, jeśli nie jest cierpliwy. Jeżeli chcesz pokoju, przygotuj się do wojny. Gdyby się wam nie powiodło, wracajcie do

nas. Koniec z naszą przyjaźnią, jeżeli mnie zdradzisz. *Fruwałbym jak ptak, gdybym miał skrzydła.*

b) Wyłumacz pisownię wyróżnionych wyrazów.

352. a) Przekształć zdania pojedyncze w zdania okolicznikowe warunku. Pamiętaj o przecinkach.

Otrzymasz pozytywną ocenę w wypadku dostarczenia zaległych prac. Nie zostaniesz usunięty pod warunkiem poprawy zachowania. W razie zapowiedzi *klasówki* przygotuj się starannie. Możesz u nas pracować pod warunkiem osiągnięcia pełnoletności.

b) Dokonaj rozbioru słowotwórczego wyróżnionego wyrazu, dobierz do niego wyrazy pokrewne.

353. Przepisz zdania. W zdaniu pojedynczym podkreśl okolicznik warunku. W zdaniu złożonym podkreśl zdanie warunkowe. Na marginesie napisz pytania. Podkreśl wyrazy łączące zdanie podrzędne z nadrzędnym.

Będziesz dobrym robotnikiem po dokładnym przebadaniu specyfiki wybranego zawodu. Jeżeli poznasz dokładnie specyfikę wybranego zawodu, będziesz dobrym robotnikiem. Pożyczę ci tę książkę pod warunkiem szybkiego zwrotu. Pożyczę ci tę książkę pod warunkiem, że szybko mi ją zwrócisz. Tylko wytrwała i systematyczna praca pozwoli ci otrzymać promocję do następnej klasy. Jeżeli będziesz pracować wytrwale i systematycznie, otrzymasz promocję do następnej klasy. W słoneczny dzień postanowiliśmy pójść na dłuższą wycieczkę nad rzekę. Postanowiliśmy pójść na dłuższą wycieczkę nad rzekę, jeżeli będzie słoneczny dzień.

354. Podane zdania pojedyncze zmień na zdania złożone, zastępując wyróżnione okoliczniki warunku zdaniami warunkowymi.

1. *W razie deszczu* zawody kolarskie zostaną przeniesione na inny dzień. 2. *W wypadku uszkodzenia* rowerów zawodnicy mogą korzystać z pomocy drużyny technicznej. 3. *Zasiewając pole najlepszymi nasionami*, zbierzemy obfite plony. 4. *Przy pomocy przyjaciół* możemy osiągnąć swój cel. 5. *Przy niepomyślnych warunkach atmosferycznych* samolot nie odleci. 6. *Dużo i wytrwale pracując*, możemy osiągnąć wielkie sukcesy. 7. *Odrobiwszy wszystkie lekcje*, możesz pójść z kolegami na mecz hokejowy.

355. a) Do podanych zdań dopisz zdania podrzędne, które by odpowiadały na pytania umieszczone w nawiasie. Określ rodzaje dopisanych zdań podrzędnych.

1. Trzeba, żeby (co?) ... 2. Czy doczekam się takiej radości, żeby (jakiej?) ... 3. Nie przypuszczam, żeby (czego?) ... 4. Postępuj zawsze

tak, żeby (*jak?*) ... 5. Musimy pracować tak dobrze, żeby (*w jakim stopniu?*) ... 6. Wstawajcie wcześniej rano, żeby (*w jakim celu?*) ... 7. Żeby (*pod jakim warunkiem?*) ..., to by nóżki nie złamała.

b) Jakie zdania może łączyć spójnik *żeby*?

356. a) W podanych przykładach wstaw przecinki wydzielające zdania okolicznikowe warunku. Na jakie pytania odpowiadają te zdania podrzędne?

Gdyby mógł *uciekłby* stąd co prędzej. Jeżeli będę mógł *pomogę* ci. Nie wszczywał kłótni jeżeli go nie zaczepili. Rębało wszędzie tęsknił i czuł się niezdrowym jeżeli nie oddychał powietrzem zamkowym.

b) Dobierz synonimy-frazeologizmy do wyrazów wyróżnionych.

357. a) Podkreśl wskaźniki zespolenia, które wprowadzają zdania podrzędne okolicznikowe warunku. Według jakiego schematu zbudowane jest każde z tych zdań?

Gdybym miał coś do wyznania, uczyniłbym to na pewno. Pomogę mu, jeżeli mnie o to poprosi. Jeżeli im nie pomożemy, zginą. Jeśli was tam kiedyś zobaczę, to popamiętacie!

b) Dokonaj wykresu pierwszego i drugiego zdania.

358. Odpowiedz na pytania, używając zdań warunkowych.

1) Kiedy po spółgłoskach piszemy *j*?

2) Pod jakim warunkiem partykułę *nie* piszemy rozdzielnie z przymiotnikiem?

3) W jakim wypadku piszemy zawsze *rz*?

359. a) Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe. Określ rodzaje zdań podrzędnych.

Jeżeli trzeba coś zachować w tajemnicy nie mów o tym nikomu. Kiedy twój przyjaciel jest zdenerwowany, staraj się przeczekać milcząc tę sytuację. Jeżeli chcesz kogoś skrytykować, nie obrażając go, to swoje uwagi przekaz mu osobiście.

b) Jakie miejsce zajmuje zdanie podrzędne warunkowe w stosunku do zdania nadrzędnego?

360. Przeczytaj tekst. Nadaj mu tytuł.

Samo *sedno* działalności Sokratesa kryło się w tym, że pozornie nie starał się wcale pouczać ludzi. Sprawiał wrażenie, że to on pragnie się czegoś od nich nauczyć. Nie została sławnym *filozofem*, gdyby tylko przysłuchiwał się, co mówią inni. Sokrates rozpoczął rozmowę od zadawania pytań. W ten sposób udawał, że nic nie wie. W trakcie

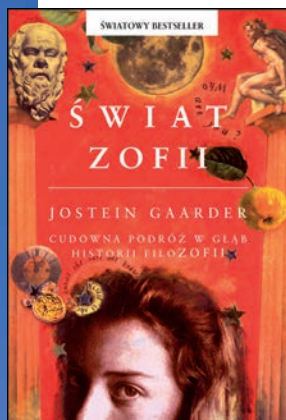
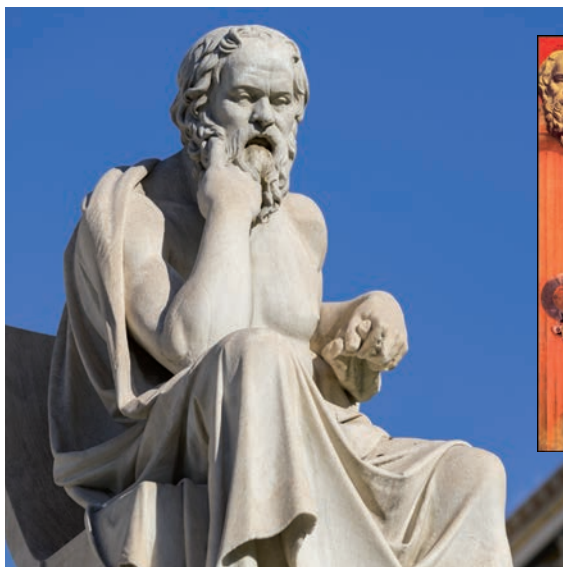
pogawędki zmuszał rozmówcę, by ten dostrzegał słabości w swoim sposobie myślenia. [...]

Sokrates uważał, że jego zadaniem jest pomagać “wydać na świat” właściwą wiedzę. [...] Sokrates potrafił udawać, że wie mniej i jest głupszy niż rozmówca. Nazywamy to “sokratyczną ironią”. [...]

W 399 r. p.n.e. został oskarżony o to, że “wprowadza nowych bogów” i “zwodzi młodzież na manowce”. Został uznany na winnego.

Na pewno mógłby prosić o ulaskawienie, uratowałyby głowę, gdyby zgodził się na opuszczenie Aten. Jeśliby jednak na to przystał, nie byłby Sokratesem. On cenił spokój własnego sumienia wyżej niż życie. Zapewnił, że działał, mając jedynie na uwadze dobro państwa. Skazano go na śmierć. Nieco później, w obecności najbliższych przyjaciół opróżnił kielich z trucizną i zmarł.

(wg J. Gaarder “Świat Zofii”)

- b) Przekaż pisemnie jego treść.
- c) Znajdź zdanie podrzędnie złożone.
- d) Wyłumacz znaczenie wyróżnionych wyrazów.

361. a) Ułóż po jednym zdaniu złożonym ze zdaniem podrzędnym rozpoczynającym się od spójników *jeżeli*, *gdyby*.

b) W jakim trybie może być użyty czasownik w zdaniach złożonych ze zdaniem podrzędnymi warunkowymi? Od czego zależy dobór trybu?

§ 26. Zdania okolicznikowe przyzwolenia

362. W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i powiedz, na jakie odpowiadają pytania.

Choć burza huczy wokół nas, do góry wzniesmy skroń. Hrabia był ostrożny, choć go nikt nie śledził. Chociaż spostrzegł swój błąd, nie przyznał się do niego. Mimo że pogoda była niepewna, nie zrezygnowaliśmy z wycieczki.

Zdania podrzędne okolicznikowe przyzwolenia, czyli przyzwalające, wyrażają okoliczność, która mogłaby przeszkodzić w czynności zdania nadrzędnego, lecz nie przeszkadza, a przyzwala na jej wykonanie. O zdania przyzwalające pytamy: *pomimo co? mimo czego?*

Zdania przyzwalające łączą się ze zdaniem nadrzędnym za pomocą spójników *choć, chociaż, mimo że, jakkolwiek, choćby, aczkolwiek, lubo*. Np. *Choć niejednego zmiażdżył głaz ciężarem swoim, nic nie zdołało wstrzymać już nikogo z nas. Zapadł wieczór i od razu się ochłodziło, mimo że w dzień panował doskwierający upał.*

Niekiedy między zdaniem przyzwalającym a zdaniem nadrzędnym stawia się jeszcze spójnik przeciwstawny. Np. *Aczkolwiek na północy panuje wieczna zmarzlina, jednak powstały tam duże miasta. Choć i będzie deszcz, ale trawa już się nie zazieleni.*

363. a) W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i powiedz, na jakie odpowiadają pytania.

Słońce nadal mocno grzało, choć dawno minęło południe. Chociaż każdy z nas jest młody, lecz go starym wilkiem zwą. Jakkolwiek droga była niebezpieczna, podróżni śmiało wyruszyli. Mimo że mnie zawiodłeś, jeszcze raz ci zaufam. Cokolwiek się zdarzy, pójdziemy za nim.

b) W jaki sposób łączą się zdania podrzędne z nadrzędnymi.

364. Przeczytaj. Wskaż zdania podrzędne przyzwalające i spójniki, za pomocą których łączą się ze zdaniem nadrzędnymi. Przepisz, stawiając przecinki i otwierając nawiasy.

1. (Jak)kolwiek było (do) piero (przed) wiośnie słońce już przypiekało. 2. Stefan aczkolwiek był dość ostry na słowa (tym)razem milczał. 3. Ale (nie)depczcie przeszłości ołtarzy choć macie sami doskonalsze wzniesć. 4. Chociaż dzielą nas słupy graniczne jedna walka wszystkich nas łączy. 5. Furmani zaprzęgli konie mimo że

(nie) było jeszcze rozkazu do wyjazdu z obozu. 6. Złowili chłopcy szczupaka i (nie) boraka do sądu wraz przyprowadzili chociaż się dobrze potrudzili. 7. Młodości ma ty snem się (nie) wydajesz aczkolwiek czoło me już zmarszczki poarały.

365. Zmień podane zdania, zastępując wyróżnione okoliczniki przyzwolenia zdaniami podrzędnymi przyzwalającymi.

1. *Pomimo późnej pory* lekarz pojechał do chorego. 2. *Mimo szalejącej zadymki* wybraliśmy się na przejażdżkę rowerami. 3. *Mimo zakazu pisania i malowania* zesłany Taras Szewczenko kontynuował pracę twórczą. 4. *Mimo braku niektórych części zapasowych* wszystkie traktory były odremontowane do początku robót polnych. 5. *Nie będąc nigdy osobiście w Kijowie*, chłopiec dobrze znał to miasto z książek.

366. Przekształć podane zdania pojedyncze na zdania złożone podrzędnie, zastępując wyróżnione części zdania pojedynczego zdaniami podrzędnymi warunkowymi lub przyzwalającymi.

Mimo ostrego tempa wyścigu zawodnicy jechali przez długi czas zwartą grupą. *W razie niesprawdzenia się naszych przewidywań* będziemy musieli zmienić nasze plany. *W wypadku uszkodzenia rowerów* zawodnicy mogą korzystać z pomocy drużyny technicznej.

367. a) Przepisz, podkreśl spójniki, wpisz pytania, wykonaj wykresy pierwszego i drugiego zdania.

Choć czuł ból, *uśmiechał się*. Szukał wytrwale, chociaż tracił nadzieję na znalezienie. Mimo że świeciło słońce, powietrze było mroźne. Ojciec był surowy dla syna, aczkolwiek go *kochał*. Trwał w uporze, jakkolwiek było to nierozsądne.

b) Dokonaj fonetycznej analizy wyróżnionych wyrazów.

368. Do podanych zdań nadrzędnych dopisz zdania podrzędne okolicznikowe warunku lub przyzwolenia.

Wyszła za naukowca (*mimo czego?*)... . Nie zaczynał kłótni (*pod jakim warunkiem?*)... . Oboje trzęśli się z zimna (*mimo czego?*)... . Nie dosłyszałem danej rozmowy (*mimo czego?*)... . Pojechałbym z tobą (*pod jakim warunkiem?*)... .

369. Połącz dwa zdania pojedyncze w zdanie złożone podrzędnie przyzwalające. Pamiętaj o przecinkach.

1. Wieś Antka była ciemna i zacofana. Jednak niektórzy gospodarze posyłali swe dzieci do szkoły. 2. Rozalka była młodsza od Antka. Rozumu i chęci miała więcej od niego. 3. Antek zawsze mówił

o budowie wiatraków. Nad nim tylko kiwano głowami. 4. Antek prędzietko wykul podkowę. Nigdy w ręku nie trzymał młota. 5. Matka karała Antka. On wciąż strugał wiatraki, płoty, drabiny, a nawet całe chałupy.

(wg B. Prusa)

370. a) Postaw przecinki wydzielające zdania okolicznikowe przyzwolenia. Na jakie pytania odpowiadają te zdania? Dlaczego stawiamy przecinki?

Choć deszczowe chmury mknęły po niebie ani jedna kropla deszczu nie spadła na ziemię. Mimo że na dworze było już ciepło oboje drżeli w izbie z chłodu. Nawet gdybym bardzo chciał nie dosłyszałbym ich rozmowy. Żeby tam nie wiem co idziemy z wami. Wyszła za bogacza choć innego kochała. Słońce nadal paliło choć już był wieczór. Wyszedł z psem na spacer mimo że padało.

b) Narysuj wykresy pierwszego i drugiego zdania złożonego.

371. Ułóż 2 zdania złożone podrzędnie przyzwalające zgodnie z podanymi wykresami.

a) 1 2

zd. okol. przyzwolenia

b) 1 2

zd. okol. przyzwolenia

372. a) Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe.

W miejscu gdzie niebo łączyło się z powierzchnią morza pojawiła się czarna chmura. Powiększała się szybko i *sunęła* rosnąc i szumiąc. Morze drgnęło jakby ktoś go dotknął. Ciemna chmura szybko sunęła do brzegu tak szybko że trudno było śledzić ją wzrokiem. Morze zrobiło się czarne mimo że było południe. Chmura połknęła wszystkie żaglowce jakby jak jakiś żarłoczny zwierz. Czólno zadygotało, zatrząsło się gdy horyzont przecięła złocista strzała. Uderzył grzmot w ciszę na morzu. Nim umilkł posypały gęste krople *ulewy*.

b) Do wyróżnionych wyrazów dobrać synonimy.

c) Opisz burzę, kierując się własnymi doznaniemiami.

Sprawdź siebie

1. Jakie rodzaje zdań podrzędnie złożonych znasz? Podaj przykłady.
2. Co nazywamy zdaniem podmiotowym? Podaj przykłady.
3. Co wiesz o zdaniu orzecznikowym? Podaj przykłady.
4. Czym się różnią zdania podrzędnie złożone dopełnieniowe od zdań podrzędnie złożonych przydawkowych?
5. Jakie znasz rodzaje zdań podrzędnie złożonych okolicznikowych?
6. Czym łączy się zdanie nadrzędne ze zdaniem podrzędnym?
7. Jakie znaki przestankowe stawiamy między zdaniami składniowymi w zdaniu podrzędnie złożonym?

373. Przekształć zdania pojedyncze w zdania złożone podrzędnie. Rozpoznaj rodzaje zdań podrzędnych. Pamiętaj o przecinkach.

Z powodu nawalu pracy zrezygnował dziś z gry w piłkę. Marzył o odbyciu podróży dookoła świata. Odwiedzę cię po powrocie z kolonii. Poszedł do laboratorium w celu zbadania krwi. Nadrabiał miną mimo doznanego rozczarowania. Żołnierze bronili pozycji znajdujący się pod lasem.

374. Wstaw przecinki, a następnie przekształć zdania złożone podrzędnie w zdaniu pojedynczym.

Gdybym musiał wyjechać nie przyjdę na spotkanie. Mimo że panna susza w stawie było dużo wody. Uderzył się w nogę gdy schodził z drzewa. Pielęgnował drzewa które rosły wokół domu. Dowiedziałem się jaka była przyczyna twojego wyjazdu. Poszedłem do biblioteki aby przeczytać artykuł.

375. Przepisz. Wpisz pytania, wstaw przecinki.

Uzyskasz prawo jazdy (...?) jeśli zdasz egzamin. Głośmy nadzieję tam (...?) gdzie panuje rozpacz. Zawodnik (...?) który pragnie sukcesów dużo trenuje. Nie mógł pisać dlatego (...?) że stłukł rękę. Temu (...?) kto potrzebował rady nigdy nie odmawiał. Choć ostrzegano go drwił z niebezpieczeństwa (...?). Aby odpocząć pojechali do Worochty (...?). Zrób tak (...?) jak tego od ciebie żądają. Gdy jestem zmęczony nauką biegam po parku (...?).

376. Okoliczniki warunku i przyzwolenia przekształć na zdania podrzędne okolicznikowe warunku i przyzwolenia.

Mimo telefonicznego alarmowania strażaków nikt do pożaru nie przyjechał. Mimo szalejącej zamieci ratownicy wyruszyli na ratunek zaginionej turystki. Nie pójda do koleżanki bez twego pozwolenia. Przy

dobrej pogodzie wyjedziemy w góry. Na wypadek choroby poprosimy o pomoc lekarza.

377. *Dokonaj analizy zdań podrzędnie złożonych. Postaw przecinki.*

Kto jest młody ten malowane sny widzi w powietrzu. Ktokolwiek przyjdzie na to spotkanie na pewno się zdziwi. Kto bywa na koniu bywa i pod koniem. Ten kto osiągnął lepszy czas czeka na pozostałych. Zdaje mi się że tak długo już żyłem. Nieraz się zdarzy że przyjaciel cię zdradzi.

378. *Jakie okoliczności mogłyby towarzyszyć wymienionej czynności? Dopisz zdania podrzędne określające:*

czas Jurek poszedłby (...?) *przyczynę* Jurek poszedłby (...?)
miejsce Jurek poszedłby (...?) *warunek* Jurek poszedłby (...?)
sposób Jurek poszedłby (...?) *przyzwolenie* Jurek poszedłby (...?)
cel Jurek poszedłby (...?)

Analiza składniowa zdania podrzędnie złożonego

1. Z jakich zdań składowych składa się zdanie podrzędnie złożone?
2. Znajdź zdanie nadrzędne i podrzędne.
3. Określ rodzaj zdania podrzędnego.
4. Jak łączy się zdanie podrzędne ze zdaniem nadrzędnym?
5. Jakie znaki przestankowe stawiamy między zdaniem podrzędnym i nadrzędnym?

379. *Postaw brakujące przecinki. Dokonaj analizy składniowej trzech wybranych zdań.*

Odwiedzę cię wtedy kiedy będziesz sama. Gdy słucham uważnie wiele rozumiem. Każdy niech idzie dokąd chce. Gdzie chcesz tam pójdziemy. Jak planował tak zrobił. Zrób tak żeby było dobrze. Tak krzyczał aż ochrypl. Poszedł na stację żeby odprowadzić kolegę. Nie widział nic ponieważ oczy jego zalewały słone fale. Wyjdziemy z domu mimo że pada. Nie wszczynaj kłótni jeśli go nie zaczepili. Jeżeli im nie pomożemy nie dadzą sobie rady.

§ 27. Imiesłowy równoważnik zdania

380. *Porównaj podane zdania i powiedz, jaką funkcję pełni w zdaniu drugim zwrot złożony z imiesłowu przysłówkowego i zależnych od niego wyrazów.*

Gdy zbliżaliśmy się do wioski, usłyszeliśmy szczekanie psów. *Zbliżywszy się do wioski*, usłyszeliśmy szczekanie psów. Gdy wracałem do domu, wstąpiłem do księgarni. *Wracając do domu*, wstąpiłem do księgarni.

Jako równoważnik zdań podrzędnych często występują w zdaniach imiesłowy przysłówkowe, zazwyczaj z wyrazami zależnymi od nich pod względem składniowym, np.

Ujrawszy ciemne chmury, wróciliśmy do domu. Andrzej zaczął się uczyć po nocach, chcąc jak najszybciej odrobić zaległości.

Zdanie złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania jest poprawne, jeśli spełnia dwa warunki:

1. Zarówno orzeczenie wyrażone imiesłowem przysłówkowym, jak i orzeczenie osobowe w zdaniu nadrzędnym odnoszą się do tego samego podmiotu (wykonawcy czynności). Jest to tzw. **zasada tożsamości podmiotu** w obu zdaniach składowych.

Czytając wiersz, Ania myślała o poecie.

podm. *Ania*

podm. *Ania*

Niepoprawne natomiast będzie zdanie nie spełniające tego warunku, np.

Lecząc na plaży, prażyło go słońce.

podm. *on*

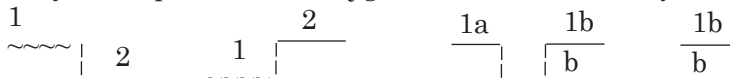
podm. *słońce*

Dopuszczalne są jedynie zdania złożone z formą nieosobową czasownika w części nadrzędnej, np. *Przyjmując nowego pracownika, analizuje się jego umiejętności.*

Czynność wyrażona imiesłowem przysłówkowym współczesnym (na -ąc) musi być równoczesna z czynnością wyrażoną przez orzeczenie w zdaniu nadrzędnym, a czynność wyrażona imiesłowem przysłówkowym uprzednim (na -szy; -wszy) musi być wcześniejsza od tej drugiej czynności.

Jest to zasada **uwzględniania stosunków czasowych** w obu zdaniach składowych, np. *Mył się, parszkając głośno. Przyszedszy do szkoły, rozebrał się w szatni.*

W zdaniu złożonym, składającym się z dwóch części składowych imiesłowy równoważnik zdania zajmuje pierwsze lub drugie miejsce. Może być wpleciony w środek części nadrzędnej. Na wykresie przedstawia się go w formie linii falistej.

Zawsze oddziela się go przecinkami od części nadrzędnej, niezależnie od jego pozycji.

381. a) Przepisz, podkreśl imiesłowowe równoważniki zdania.

Okręt *sunął* wolno po głównej wodzie, od czasu do czasu postępując. Pod wyciem wiatru, nurzając się w czeluściach fal i wyskakując na ich pienne grzbiety, wielokrotnie pochylał się, *przywierał* do morza. Korzeniowski, przysiadłszy pod zwojem lin, patrzył Drogę Mleczną.

(wg J. Parandowskiego)

b) Dobierz synonimy do wyróżnionych wyrazów.

382. Przekształć podane zdania, zastępując zdania podrzędne ich imiesłowowymi równoważnikami.

Kiedy jedliśmy kolację, omawialiśmy przygotowanie do jutrzejszej wycieczki.

Wybraliśmy się na przechadzkę, ponieważ chcieliśmy wykorzystać piękną pogodę.

383. a) Jakie błędy występują w zdaniach? Zapisz te zdania w poprawnej formie.

Mając siedem lat, rodzice posłali mnie do szkoły. Przebywając na wczasach, spotkała mnie dziwna przygoda. Wróciwszy do domu, było już bardzo późno.

b) Kiedy użycie imiesłowowego równoważnika zdania jest poprawne, a kiedy nie?

384. Napisz zdania w poprawnej formie. Jakie błędy w użyciu imiesłowu przysłówkowego występują w podanych zdaniach?

Przychodząc do muzeum, zostawiłem palto w szatni. Kończąc czytać książkę, zwróciłem ją do biblioteki.

385. Jakie zdania podrzędne zastępują ich równoważniki w podanych przykładach?

Spostrzegłszy kolegę, podbiegłem do niego. Zwiedzając Muzeum Narodowe, podziwiałem obrazy Jana Matejki. Pracując nad sobą, uzupełniłbyś swoje wiadomości. Wierząc w jego odwagę i spryt, bałem się jednak powierzyć mu wykonanie tego niezmiernie trudnego zadania.

386. Przepisz tekst i wstaw brakujące przecinki.

Pewnego dnia Archimedes kąpiąc się w wannie spostrzegł że ciężar jego ciała zmniejsza się w miarę pogrążenia w wodzie i uświadomił sobie podstawowe prawo hydrostatyki. Był tym wstrząśnięty. Zapominając o wszystkim wyskoczył z wanny i z okrzykiem "eureka"

(odkryłem) wybiegł na ulicę. Rzeczywiście po zważeniu ciała w powietrzu a następnie w wodzie możemy odjąwszy te ciężary znaleźć ciężar wody której objętość równa się objętości ciała. Podzieliwszy zaś ciężar ciała przez ciężar wody o takiej samej objętości znajdziemy tzw. ciężar właściwy.

(wg K. Zarankiewicza)

387. a) Powiedz, co łączy, a co różni zdania zestawione w dwóch grupach. Które z nich i dlaczego nazwiesz imiesłowowymi równoważnikami zdań?

Skończył pracę i poszedł do kina. Oglądał film i znalazłby się jakby w innym świecie. Gdy śledził losy głównego bohatera, wczuł się w jego przeżycia. Ponieważ go podziwiał, chciał być do niego podobny. Gdyby znalazł się na jego miejscu, postąpiłby tak samo.

Skończywszy pracę, poszedł do kina. Oglądając film, znalazł się jakby w innym świecie. Śledząc losy głównego bohatera, wczuł się w jego przeżycia. Podziwiając go, chciałby być do niego podobny. *Znalazłszy* się na jego miejscu, postąpiłby tak samo.

b) Wytlumacz pisownię zakończeń w wyróżnionych wyrazach.

388. Przekształć zdania zgodnie z podanymi wykresami.

Kiedy się denerwował, podnosił głos na dzieci.
Śpiąc we własnym łóżku, odpoczywał najlepiej.

$\frac{1}{\quad} \quad \frac{2}{\quad}$

zd. ok. czasu

$\frac{1}{\quad} \quad \frac{2}{\quad}$

im. równoważnik zdania ok. czasu

389. Podkreśl imiesłowe równoważniki zdań podrzędnych. Powiedz, dlaczego w jednych równoważnikach użyto imiesłówów przysłówkowych współczesnych, a w drugich uprzednich.

Siedział przy stole, czytając gazetę. Przeczytawszy gazetę, wyszedł z domu. Jedząc rybę, używał dwóch widelców. Zjadłszy obiad, podziękował i wstał od stołu. Idąc ulicą, oglądał wystawy sklepowe. Wszedłszy do autobusu, skasował bilet.

390. Zdania okolicznikowe: czasu, sposobu, przyczyny, warunku przekształć w imiesłowe równoważniki tych zdań.

Kiedy przeczytała list od przyjaciela, pograżyła się we wspomnieniach. Porządkowała listy tak, iż segregowała je według nadawców. Wieczorem, ponieważ skorzystała z zaproszenia, poszła z wizytą. Jeżeli wyjdzie zbyt późno, wróci taksówką.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy imiesłowowym równoważnikiem zdania podrzędnego?
2. Kiedy możemy zamienić zdanie podrzędne na imiesłowowy równoważnik zdania, a kiedy nie?
3. Jakie znaki przestankowe stawiamy przy imiesłowowym równoważniku zdania?

391. Podkreśl zdania składowe, które możesz przekształcić na imiesłowowy równoważnik zdania.

Jechali na obóz harcerski i rozmawiali o dalszych planach wakacyjnych. Gdy przybyli na miejsce, rozbili namioty. Odetchnęli z ulgą, kiedy znaleźli się pod namiotami. Ponieważ poczuli głód, zaczęli przygotowywać posiłek. Jedli kolację i omawiali przygotowanie do jutrzejszej wycieczki.

392. Przekształć tam, gdzie jest to możliwe, zdania podrzędne na imiesłowowy równoważnik tych zdań. Podkreśl zdanie, którego przekształcić nie można.

Dostał się na studia, ponieważ bardzo dobrze zdał egzaminy. Gdy zjechał na miejsce, napisał list do rodziców. Kiedy pociąg dojeżdżał do stacji, znużeni pasażerowie szybko wysiedli. Kiedy Antek przeczytał "Ogniem i mieczem", chętnie sięgnął po "Potop" i "Pana Wołodyjowskiego".

393. Uzupełnij zdania imiesłowowymi równoważnikami zdania.

- ..., stanęła zdumiona.
- ..., odetchnęła z ulgą.
- ..., wysiadła z pociągu.
- ..., poszła spać.
- Wracała do domu, ...
- Zwróciła się do niego, ...

394. a) Wydziel przecinkami imiesłowowe równoważniki zdań podrzędnych.

Budziła się ziemia. Las drgnął i zaszumiał pochylając korony ku słońcu. Strumienie zabulgotały płynąc szybciej, radośniej. Nad mokradłami czajki zachybotawszy białymi podbrzuszkami kołowały i kwiliły. Bocian zaklekotawszy głośno nad stodołą jakimś dziw-

nie ciężkim lotem płynął na żer. Słońce szło w górę, dzień zrobił się zupełny. Skowronek zerwawszy się ku niebu wznosił swój hymn porankowy. Zaszumiały grusze na rozłogach syjąc deszcz kwitnących listków na trawy. A słońce podniósłszy się wysoko rozświetliło, rozzłoćciło świat cały.

b) Napisz streszczenie tekstu, nadaj mu tytuł.

395. Zbadaj, czy w poniższych zdaniach zachowano zasadę tożsamości podmiotu zdania nadrzędnego i zespolonego z nim imiesłowowego równoważnika zdania. Jeżeli znajdziesz błędne zdanie złożone, popraw je.

Napisawszy opowiadanie, dokładnie je sprawdził.

Czytając książkę, wydawało mi się, że już ją znam.

Siedząc na balkonie, rozlegał się śpiew ptaków.

Jadąc na rowerze, ćwiczył mięśnie nóg.

Poznawszy własny kraj, zaczęli wyjeżdżać za granicę.

Kształcenie językowe. Teksty w stylu naukowym

396. a) Przeczytaj tekst. Jak sądzisz, do jakiego stylu on należy? Sporządź plan tekstu. Wypisz terminy.

KIEDY MÓWIMY TEATR

W zależności od rodzaju widowiska wyróżniamy teatr dramatyczny, teatr muzyczny, pantomimę i balet. Przyjmując jako kryterium fizyczną obecność aktora na scenie, wyróżniamy teatr “żywego planu” i teatr lalek. Odrębnym zjawiskiem jest teatr telewizji i radia.

Każdy spektakl przygotowuje się z myślą o odbiorcach. Można także powiedzieć, że bez widzów nie ma teatru. W czasie przedstawienia aktorzy i publiczność oddziałują na siebie wzajemnie. Ciekawe widowisko elektryzuje, a świadomość tej reakcji – uskrzydla aktorów.

W teatrze dramatycznym najważniejszą rolę odgrywa aktor i wypowiedane przezeń słowo. Ze sceny mówią do nas żywi ludzie; przekazują wiedzę o życiu, skłaniają do refleksji, wzruszenia i do dobrej zabawy. Ten rodzaj teatru opiera się na literaturze. Są to zarówno utwory pisane z myślą o realizacji scenicznej, jak i inne formy literackie: powieści, pamiętniki, listy itp., które przystosowuje się do potrzeb teatru. W widowiskach opartych na improwizacji aktorskiej reżyserowi wystarcza scenariusz z zarysowaną akcją.

Kiedy mówimy o teatrze muzycznym, myślimy o operze, operetce lub jej współczesnej odmianie – musicalu. Tu na pierwszy plan

wysuwa się muzyka i śpiew. Śpiewacy muszą się również wykazać umiejętnościami aktorskimi, do czego przywiązuje się obecnie coraz większą wagę.

W operze i operetce muzyka współgra z akcją sceniczną zarysowaną w librecie. Zdarza się, że libretto jest tekstem o walorach artystycznych. Widzowi trudno się o tym przekonać, gdyż w programach teatralnych zamieszcza się tylko streszczenie.

Teatr pantomimy opiera się na ruchu i mimice. Dodatkowym środkiem wyrazowym może być muzyka. Chociaż pantomima odbywa się bez słów, zawsze jest o czymś. Mim “opowiada”, wyraża myśli i uczucia ruchem ciała, uniesieniem brwi, smutnym lub pogodnym uśmiechem.

Balet, nazywany też teatrem choreograficznym, jest widowiskiem, w którym głównym środkiem wyrazu jest taniec wykonywany do muzyki specjalnie w tym celu skomponowanej. Muzykę baletową wspiera libretto. Jest ono pomocne choreografowi przy opracowywaniu układów tanecznych. Tancerz daje nie tylko popis techniki wykonawczej, tak podziwianej przez miłośników baletu, ale również wyraża treści zasygnalizowane w muzyce. Mówi się, że partia solowa jest odpowiednikiem monologu, a duet – dialogu.

Niektóre opery, np. *Halka* Moniuszki, są wzbogacone wstawkami baletowymi; ich obecność jest uzasadniona librettem operowym, nie stanowią zatem samodzielnej “wypowiedzi”.

Na istotę teatru lalek wskazuje sama nazwa. Żywego aktora zastępuje na scenie lalka teatralna wyobrażająca postać ludzką lub zwierzęcą. Jest jednak przez niego kierowana z ukrycia lub na oczach widzów. On też używa jej własnego głosu. W niektórych przedstawieniach obok lalek role postaci grają także aktorzy, najczęściej w maskach. Repertuar teatru lalek może być adresowany do dzieci lub do osób dorosłych.

Jak już wspomnieliśmy, odrębnym zjawiskiem jest teatr telewizji i teatr radia. Decyduje o tym pośrednictwo techniki.

Teatr był obecny w programie telewizji od początku jej istnienia. Warto jednak wiedzieć, że w większości zagranicznych stacji został wyparty przez filmy telewizyjne, głównie seriale. W Telewizji Polskiej zachował się dotąd jako odrębny gatunek. Podobnie jak w teatrze dramatycznym najważniejszą rolę odgrywa w nim słowo i aktor.

Charakterystyczną cechą teatru telewizji są zbliżenia twarzy aktora mówiącego bezpośrednio w kierunku widzów siedzących przed odbiornikami. Jeśli aktor jest bardzo znany, widz dostrzega przede wszystkim jego, a nie graną przez niego postać. Niezależnie od tego teatr telewizji korzysta ze środków filmowych (np. zdjęcia w plenerze), co różni go zasadniczo od przedstawień na deskach scenicznych.

Teatr radiowy, zwany teatrem wyobraźni, ma postać słuchowiska radiowego. Jego główną właściwością jest awizualność (niewidzialność). Wyobrażenia o postaciach i zdarzeniach powstają u odbiorcy wyłącznie na podstawie tego, co słyszy (mówione dialogi, monologi, dźwięki naturalne, muzyka). Niewidzialność pociąga za sobą dominację słowa. W słuchowisku niezwykle ważne jest brzmienie, barwa głosu aktora oraz intonacja, gdyż tylko po tym słuchacz rozpoznaje postaci.

§ 28. Zdania podrzędne rozwijające

397. a) Przeczytaj zdania. Wskaż zdania nadrzędne i podrzędne.

1. Nasza klasa zajęta pierwsze miejsce w zawodach narciarskich, z czego jesteśmy wszyscy dumni. 2. Cały tydzień padały ulewne deszcze, wskutek czego rzeki wyszły z brzegów. 3. Adam Mickiewicz był nie tylko genialnym poetą, lecz również płomiennym patriotą, co zapewniło mu szacunek i miłość całego narodu polskiego.

b) Czy zdania podrzędne zastępują lub uzupełniają jakieś człony zdań nadrzędnych?

c) Czy możemy jakoś zapytać o zdania podrzędne?

d) Za pomocą czego łączą się zdania podrzędne ze zdaniami nadrzędnymi?

Zdania podrzędne, które nie zastępują i nie uzupełniają żadnego człona zdania nadrzędnego i nie odpowiadają na pytania, nazywamy **zdaniami podrzędnymi rozwijającymi**. Zdania te rozwijają myśl zawartą w zdaniu nadrzędnym. Zdania rozwijające łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków względnych. Np. *Było bardzo ciężko, czemu się nie dziwili. Miałem ostatnio dużo pracy, wskutek czego czuję się zmęczony. Dobrze napisałem wypracowanie, za co mię pochwalił nauczyciel.*

398. a) W zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i określ ich znaczenie oraz sposób połączenia ze zdaniem nadrzędnym.

1. Mój kolega otrzymał tytuł mistrza sportu, co mnie bardzo cieszy. 2. Rano wszystkie góry i lasy były pokryte gęstą mgłą, wskutek czego turystom trudno było orientować się w terenie. 3. Młoda gimnastka wyróżniała się znakomitą techniką i pięknym stylem wykonania ćwiczeń, dzięki czemu zdobyła sympatie wszystkich widzów zebranych na sali. 4. Popełniłeś parę błędów mimo czego twój występ był bardzo udany.

b) Przekształć przytoczone zdania na zdania podrzędnie złożone innego rodzaju.

Wzór: Drużyna piłkarska naszej klasy zdobyła tytuł mistrza rejonu, z czego jesteśmy wszyscy dumni. – Wszyscy jesteśmy dumni z tego, że drużyna piłkarska naszej klasy zdobyła tytuł mistrza rejonu.

c) Określ rodzaje zdań podrzędnych w utworzonych zdaniach.

d) Jak się zmieniła struktura zdań złożonych po ich przekształceniu?

399. Podane zdania przekształć tak, aby stały się zdaniami złożonymi z podrzędnymi rozwijającymi.

Wzór: Gdy słońce wyszło zza gór, mgły opadły. – Słońce wyszło zza gór, wskutek czego mgły opadły.

1. Choć pogoda nie sprzyjała, wyruszyliśmy na wycieczkę. 2. Możesz być pewien, że nie opuścimy cię w nieszczęściu. 3. To, że zastałem cię w domu, bardzo mnie ucieszyło. 4. Zachwygam się tym, jak dobrze teraz się uczysz. 5. Ponieważ rezultaty badań były udane, uczeni mieli odczucie sukcesu ich pracy.

400. Każdą parę podanych zdań pojedynczych połącz w dwa różne zdania podrzędnie złożone: a) ze zdaniem podrzędnym rozwijającym; b) ze zdaniem podrzędnym innego rodzaju.

1. Zbierało się na burzę. Musieliśmy wracać z lasu. 2. Chłopiec był bardzo zdolny i pracowity. Przepowiadano mu wielką przyszłość.

3. Dwie koleżanki spotkały się na ulicy. Były bardzo zadowolone.
4. Na wycieczce zmarzłem. Rozchorowałem się. 5. Młody poeta wydał zbiór bardzo pięknych wierszy. Otrzymał za to nagrodę literacką.

401. a) W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i wyjaśnij ich stosunek do zdań nadrzędnych.

Uczysz się dobrze, co mnie bardzo cieszy. Miałem ostatnio dużo pracy, wskutek czego czuje się zmęczony. Jacek opuścił się w nauce, czym bardzo zmartwił rodziców.

b) Czy zdania podrzędne w tych zdaniach złożonych zastępują jeden z członów zdania nadrzędnego?

402. W podanym tekście wskaż zdania podrzędne i określ ich stosunek do zdań nadrzędnych. Które spośród tych zdań podrzędnych są zdaniami rozwijającymi?

Przyszła na świat jeszcze w tej epoce, kiedy mama bawiła się. Oddano ją więc pod dozór nianiek, piastunek, z których każda nie służyła we dworze dłużej roku. [...] Zaś że bony, a później guwernantki miały zajmować się edukacją Anielki, dziecko samo się wychowywało. Anielka biegła po wielkim ogrodzie, wchodziła na drzewa, bawiła się z psami, na co jej jednak nie pozwalano. Czasami wpadała do stajni i jeździła konno jak chłopczyk, co bardzo martwiło jej przewodniczkę. [...] Wiek zrobił ją żywą jak iskra, swoboda zbliżyła do natury, którą Anielka kochała i pojmowała.

(wg B. Prusa)

403. Ułóż trzy zdania podrzędnie złożone ze zdaniami podrzędnymi rozwijającymi.

§ 29. Szyk części składowych w zdaniu złożonym podrzędnie

404. W podanych zdaniach złożonych wskaż zdania podrzędne i powiedz, jaką zajmują one pozycję w stosunku do części nadrzędnej. Przedstaw budowę tych zdań za pomocą wykresów.

Spotkałem wczoraj koleżankę której nie widziałam rok.

Patrzcie, jak pięknie śpiewa.

Jeśli czegoś nie wiesz, zapytaj.

Zapytaj, jeśli czegoś nie wiesz.

Statek, który płynie do portu, zabierze na pokład turystów.

405. Uzupełnij informację:

W zdaniu złożonym podrzędnie, składającym się z dwóch części składowych, zdanie podrzędne zajmuje miejsce ... lub ..., a niekiedy jest wplecione ... części zdania nadrzędnego.

Zapamiętaj:

zdania przydawkowe wprowadzone przez zaimkę względny zajmują pozycję drugą lub środkową. Przy tym powinny występować bezpośrednio po określonym rzeczowniku albo po zaimku, np. Janek dostał komputer, *który sobie sam wybrał*.

Komputer, *który Janek wybrał*, okazał się świetny.

Zaimki względne mogą być poprzedzone wyrazami typu: *na podstawie, za pomocą, na mocy, w braku, w razie*.

Zdania okolicznikowe przyczyny ze spójnikami: *bo, gdyż, bowiem, albowiem* zajmują zawsze drugą pozycję, przy czym spójniki *bowiem, albowiem* rozpoczynają zdanie bądź (częściej) występują na drugim lub dalszym miejscu, np. *Idziemy wcześniej spać, gdyż chcemy rano być wypoczęci. Na dworze zrobiło się ciemniej, chmury bowiem przykryły niebo*.

Zdania podrzędne wprowadzone przez spójniki: *że, iż, żeby* zajmują z reguły drugą pozycję. Szyk przestawny jest możliwy, ale bardzo rzadko, np. *Że miał dużo czasu, poszedł do kina. Żeby nie przypadek, sprawy potoczyłyby się inaczej*.

W zdaniach porównawczych części składowe zaczynające się od *niż, niżby, jak, jakby* występują na ogół na drugim miejscu, np. *Ona jest sprytniejsza, niż nam się wydaje. Zrobimy tak, jak powinniśmy. Raczej wyjdziemy wcześniej, niż byśmy się mieli spóźnić*.

- 406.** Zaznacz zdania, w których można zmienić szyk części składowych. Od czego to zależy? Podkreśl wskaźniki zespolenia.

Został wybrany na dyrektora szkoły, w której uczył już 20 lat.

Kiedy zaświeci słońce, pójdziemy się wykąpać.

Rolnicy, zanim słońce zejdzie, muszą skończyć koszenie.

Przestrzegam przepisów drogowych, bo chcę uniknąć wypadku.

Mimo że przestrzegał przepisów drogowych, zdarzył mu się wypadek.

Wiem, że nic nie wiem.

Nigdy nie chorowała, gdyż prowadziła bardzo zdrowy tryb życia.

Łódki kołysały się na falach, jakby chciały tańczyć.

- 407.** W podanym wierszu określ rodzaje zdań złożonych podrzędnie. Czy można przestawić ich części składowe?

Są prawdy, które mędrzec wszystkim ludziom mówi,

Są takie, które szepce swemu narodowi;

Są takie, które zwierza przyjaciałom domu;
Są takie, których odkryć nie może nikomu.

(A. Mickiewicz "Stopnie prawd")

§ 30. Zdania złożone bezspójnikowe

Zdania podrzędne mogą się łączyć ze zdaniem nadrzędnymi bezpośrednio, tzn. bez pomocy zaimków względnych lub spójników podrzędnych. Takie zdania nazywamy **bezpójnikowymi** albo **zdaniami łączności bezpośredniej**. Zdania podrzędne połączone ze zdaniem nadrzędnymi bezpośrednio mogą oznaczać:

1) wyjaśnienie lub uzupełnienie treści zdania nadrzędnego; np. *Przypomnisz, sobie: właśnie o tej porze śpiewałam jemu tę samą piosenkę.*

2) przyczynę tego, o czym mówi się w zdaniu nadrzędnym; np. *O festiwalu twórczości ludowej może najlepiej opowiedzieć moja starsza siostra: sama brała w nim udział.*

3) warunek; np. *Mroźny grudzień i wiele śniegu – żyzny roczek będzie w biegu.*

4) związek czasowy z czynnością wyrażoną w zdaniu nadrzędnym; np. *Zejdzie słońce – dzień jasny nastanie.*

5) porównanie z myślą wyrażoną w zdaniu nadrzędnym; np. *Rosa lśni na słońcu – perły ktoś rozsytał.*

Zdania składowe wchodzące w skład zdania złożonego bezspójnikowego oddzielamy od siebie przecinkiem, myślnikiem lub dwukropkiem.

Dwukropek stawiamy przed zdaniem zawierającym wynik, przyczynę, wyjaśnienie lub uzupełnienie treści zawartej w zdaniu poprzedzającym, np. *Do wszystkich wrócił dobry nastrój: nareszcie ustaliła się dobra pogoda.*

Myślnik możemy postawić między zdaniem, z którego jedno oznacza warunek, porównanie lub czas, np. *Będziesz książki czytał – będziesz dużo wiedział.*

408. a) Przeczytaj zdania złożone, zawierające zdania podrzędne łączności bezpośredniej. Wskaż zdania podrzędne i wyjaśnij, co one wyrażają.

1. Złamiesz choć jeden warunek już cała ugoda na nic. 2. Nie obmawiaj nikogo nie będą ciebie obmawiali. 3. I dzisiaj śni się w wierzbach cieniu pod górą wielką przy strumieniu chatynka biała stoi. 4. Mykoła poznawał dziewczynę i nie poznawał nie była z Werbiwki.

5. Wyrosły ci skrzydła musisz latać! 6. Będziesz dobrze się uczył będziesz dobrym fachowcem. 7. Nie siał chwastu sam się rodzi.

b) Przepisz zdania stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

c) Podkreśl zdania podrzędne.

d) Uzasadnij użycie znaków przestankowych.

409. a) Jakimi spójnikami należy uzupełniać zdania współzależnie złożone?

Szkapka należała do nas, ... my do niej. Ani my od niej, ... ona od nas nie mogła się odłączyć. Szkapę czyściliśmy co dzień, ... nigdy nie obeszło się przy tym bez bijatyki o szczotkę i zgrzebło. Stała jednak cierpliwie ... tylko od czasu do czasu machała wypelzłym ogonem. Po Wielkiej Nocy szliśmy nad rzekę ... zaczynało się pławienie szkapy. Jeszcze woda była zimna jak lód, ... my już zawijamy porcieta i dalej do rzeki. Chłopaki z całej ulicy chcieli za nami lecieć, ... odpędzaliśmy ich biczem.

(wg M. Konopnickiej)

b) Przepisz, przekształcając zdania złożone współzależnie ze spójnikami na zdania bezspójnikowe.

c) Wyjaśnij znaki przestankowe.

410. a) Przeczytaj tekst. Określ styl i typ wypowiedzi. Nazwij funkcje, jakie on pełni.

MIEJSCE, GDZIE CZAS SIĘ ZATRZYMAŁ

Na południe od Kijowa wśród wzgórz gdzie Las Hołosiwski przylega do wsi Pryhory przed oczami przybyłego wyrastają nagle malowniczo rozsiane dawne zabudowania wiejskie. Tu i ówdzie przycupnęły

wśród malw i słoneczników drewniane chaty powoli obracają się skrzydła wiatraków skrzypi stary żuraw gdzieś z oddali dobiega dźwięk młota kowalskiego. Można by powiedzieć że toczy się tu spokojnie sielskie życie. Brak tylko dymu z kominów w tych chatach nikt nie mieszka. To skansen, Muzeum Ludowej Architektury i Przedmiotów Użytku Codziennego. Z całego państwa zwozi się tu ciekawe architektonicznie stare budowle i ustawia na wytyczonym stuhektarowym terenie. Zadbano także o należyte wyposażenie budynków które musi być zgodne z prawdą historyczną. Wszędzie w izbach spiżarniach pomieszczeniach dla zwierząt znajdują się autentyczne odrestaurowane sprzęty narzędzia codziennego użytku. W izbach wszystko wygląda tak jakby gospodarze wyszli tylko na chwilę.

b) Wskaż w tekście zdania złożone i określ ich rodzaje.

c) Przepisz tekst, stawiając odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.

d) Dokonaj analizy składniowej zdań bezspójnikowych.

Sprawdź siebie

1. Co nazywamy zdaniem podrzędnym rozwijającym? Podaj przykład.
2. Co wiesz o szyku zdań składowych w zdaniu podrzędnie złożonym?
3. Co to jest zdania złożone bezspójnikowe? Jakie między nimi zachodzą związki?

411. Wpisz do zeszytu zdania podrzędne rozwijające.

To, że dostałem dobry stopień, bardzo mnie ucieszyło. Żyli bardzo szczęśliwi, czemu się nie dziwię. Na pięć minut przed odjazdem pociągu wpadłem na dworzec, gdzie z niecierpliwością oczekiwali na mnie koledzy. Wziąłem z biblioteki "Potop" H. Sienkiewicza, który mamy wkrótce omawiać w klasie.

412. W podanych przykładach popraw błędy w szyku wyrazów i zdań. Zapisz zdania poprawione. Uwaga, jedno ze zdań jest poprawne.

W sobotę odbędą się zawody sportowe, zwycięzcy których otrzymają nagrody.

Sąsiadkę w szpitalu odwiedziła Klara, która nie mogła opuścić łóżka.

Zbieramy wycinki prasowe, na podstawie których napiszemy referat.

Spotkałem wujka, nie widziałem którego bardzo dawno.

Tam musi być, gdzie jest wina, też kara.

Bo jest ciemno, to przestałem czytać.

Piosenkarka wychowała się na wsi, która przyjechała do naszej szkoły.

413. a) Przetłumacz tekst na język polski. Znajdź zdania złożone bezspójnikowe.

Луки були пишні, ниви багаті, сади густі. Сова ніяк заснути не може: цикада співами тривожить. Гляне – холодною водою зілле. Рада б зірка зігріти – чорна хмара заступає. Буде вода – буде все. Прийде осінь – у засіках буде хліб золотий. Єсть карії очі – як зіроньки сяють.

b) Porównaj znaki przestankowe w języku polskim i ukraińskim.

Kształcenie językowe. Referat. Przemówienie

414. Przeczytaj tekst. Jaka jest jego zasadnicza treść?

W szkole na lekcjach i zebraniach niejednokrotnie zabierałeś głos w klasie, mówiąc o różnych wydarzeniach, występując przy odpowiedzi. Czy twoje wystąpienia były zawsze udane? Czy słuchacze dowiedzieli się o tym, co chciałeś im powiedzieć?

Ukończysz szkołę i zapewne niejeden raz wystąpisz z jakimś zawiadomieniem czy referatem. Sztuka publicznego występowania jest trudna, ale należy ją opanować.

W szkole twoje wystąpienia były powiązane tematycznie z przedmiotami, których się uczyłeś. U podstaw wystąpieniem było przekazanie treści książki, artykułu, przemyślenie na temat jakiegoś problemu. Referat opiera się na opracowaniu kilku źródeł zawierających wiadomości z danego tematu.

W szkole, na studiach przygotowanie referatu powiązane jest z samodzielną pracą oraz z analizą dodatkowych materiałów.

W zasadzie jest to rozprawka-rozmyślanie składające się z kilku części, dotyczących jednego tematu – tematu referatu. Do pracy może być włączony opis, narracje, które ilustrują dodatkowo zasadnicze tezy referatu.

Odpowiedz:

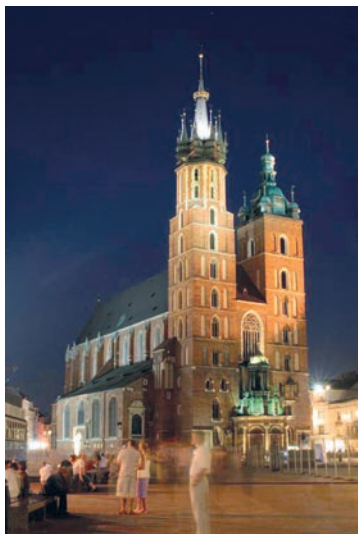
a) Czy często występowałeś z różnymi zawiadomieniami?

b) Czy napotykałeś na trudności w związku z publicznym wystąpieniem?

c) Co to jest referat?

415. Przeczytaj tekst. Czy podoba się tobie?

DOSKONAŁOŚĆ BUDOWNICZYCH

Świątynie – miejsca kultu, religijnej obrzędowości, zawsze pełniły funkcję domu bożego. Często umieszczano w nich posągi bóstwa, składano ofiary, przynoszono wota – przedmioty darowane bogom (Bogu) w podziękę za wysłuchane modlitwy. Budowle te powstawały przede wszystkim z pobudek religijnych. Bez wierzeń starożytnych Egipcjan nie zbudowano by monumentalnych świątyń i piramid; bez religii Greków nie byłoby zapewne ateńskiego Partenonu czy ołtarza Zeusa w Pergamonie; bez rozwoju chrześcijaństwa nie oglądalibyśmy dziś wspaniałych romańskich kościołów czy gotyckich katedr.

Świątynie, obok funkcji religijnej, odgrywały też często rolę polityczną. W Egipcie kult bogów łączył się z kultem faraona – Syna Słońca, w Jerozolimie pierwsza świątynia, zbudowana przez Salomona, jednoczyła Żydów wokół idei państwa i władzy królewskiej.

Na świecie istnieje wiele wyznań, każde z nich ma własną historię, odrębny obrządek, inny rodzaj świątyń.

Każda gmina żydowska skupia się wokół synagogi, która może być tak okazałą budowlą ozdobioną kolorowymi witrażami, jak i zwykłym domem przeznaczonym do modlitw, nauki, nawet spotkań towarzyskich. Świętym miejscem w synagodze jest pomieszczenie, zwane arką, gdzie przechowuje się zwoje Tory – biblijnego Pięcioksięgu stanowiącego Prawo.

Muzułmańską świątynią, meczet, jest domem modlitwy wyznawców islamu. Muzułmanie zwróceni w kierunku Mekki, miejsca narodzin proroka Mahometa, oddają cześć Bogu w określonych godzinach dnia, czytają świętą księgę – Koran.

W religii chrześcijańskiej miejscem modlitw są także świątynie: katolickie, protestanckie, prawosławne. W architekturze tych budowli, będących często największymi zabytkami kultury, można dostrzec sporo odmiennych cech, np. cerkiew, należąca do Kościoła wschodniego, zachowuje wiele elementów bogatej ornamentyki bizantyjskiej,

kościół protestanckie cechuje pewna surowość, unikanie elementów dekoracyjnych. Kościoły rzymskokatolickie także są zróżnicowane: budowane w stylu romańskim, pozostają masywne, słabo oświetlone, gotyk wprowadza strzelistość i światło, XVII-wieczny barok akcentuje ogrom przestrzeni, bogactwo złożonych dekoracji.

416. Przejdź się ulicami swego rodzinnego miasta, spróbuj napisać referat na temat "Świątynie mego miasta".

- 1) Poszukaj dodatkowych materiałów w bibliotece, w internecie.
- 2) Ułóż plan przyszłego referatu, akcentując najciekawsze fakty.
- 3) Opracuj materiał tak, aby zainteresować słuchaczy.
- 4) Zapisz częściowo lub w całości tekst referatu.
- 5) Występując, zwracaj się do słuchaczy. Używaj takich wyrażeń: *proszę zwrócić uwagę, jak już wiemy, otóż, więc, w ten sposób, mówiąc innymi słowy* itp.
- 6) Wygłaszając referat, mów powoli, rób pauzy, pamiętaj o odpowiedniej intonacji.
- 7) W domu wygłoś tekst referatu ustnie. Pamiętaj, że przygotowując się do wygłoszenia referatu, należy go kilka razy w domu przeczytać, aby wygłosić go przed słuchaczami płynnie. Postaraj się nie czytać wszystkiego, a większość mówić z pamięci, częściowo posługując się notatkami.

ZANIM WYGŁOSISZ PRZEMÓWIENIE

Jak przygotować przemówienie?

- Weź pod uwagę, do kogo, w jakich okolicznościach i w jakim celu będziesz przemawiał.
- Zastanów się, jak przekonać i zainteresować słuchaczy.
- Przemyśl kompozycję poszczególnych części przemówienia.
- Opracuj tekst: dobierz słownictwo odpowiednie do okoliczności, podkreślające nastrój i podtrzymujące kontakt z odbiorcą; możesz wykorzystać jako motto lub motyw przewodni cytaty z tekstu literackiego.

• Opanuj tekst pamięciowo.

Jak wygłaszać?

- Dostosuj siłę głosu i modulację do charakteru przemówienia, np.
  - podniosłego (przemówienie jubileuszowe, inauguracyjne);
  - radosnego (uroczystości imieninowe, urodzinowe);
  - smutnego (mowa pogrzebowa);
  - melancholijnego (pożegnanie szkoły).

- Staraj się mówić interesująco, sugestywnie, zrozumiale i poprawnie; podtrzymuj wzrokowy kontakt z odbiorcą.
- Nie przesadzaj z gestykulacją.
- Uważaj na tempo mówienia: zbyt wolne znuży słuchaczy, zbyt szybkie – zakłóci odbiór.

- Opanuj treść.

Wyobraź sobie, że reprezentujesz swoją szkołę na uroczystości otwarcia:

a) Muzeum Chleba, w którym zgromadzono m.in. stare maszyny i urządzenia piekarnicze, dokumenty sztuki piekarniczej;

b) izby regionalnej, w której zgromadzono eksponaty dotyczące przeszłości i kultury twojego regionu;

c) wystawy pt. “Moja miejscowość na starej fotografii”.

PRZYGOTUJ PRZEMÓWIENIE

Przemyśl sposób nawiązania do okoliczności przemówienia, refleksje, którymi chciałbyś się podzielić ze słuchaczami. Pamiętaj, że twoje przemówienie ma uświetnić uroczystość, dobrać właściwe słownictwo – oddziałujące emocjonalnie na słuchaczy. Swoje refleksje możesz skoncentrować wokół motta – cytatu zaczerpniętego z utworu literackiego lub innego tekstu

Przygotuj tekst przemówienia z okazji zakończenia roku szkolnego. Postaraj się wywołać serdeczny nastrój, a wyrażając uczucia (np. szacunku, wdzięczności, uznania), unikaj stereotypowych, sloganowych sformułowań. Zadbaj o to, aby twoje przemówienie było szczere i autentyczne.

Szanowny Panie Dyrektorze, Drodzy Wychowawcy i Nauczyciele!

Mam zaszczyt w imieniu absolwentów gimnazjum serdecznie podziękować...

§ 31. Zdanie wielokrotnie złożone (wieloczłonowe)

417. Przeczytaj zdania. Ile zdań składowych wchodzi w skład każdego zdania złożonego?

Zawodnicy tymczasem rozebrali się, natarli ciało oliwą i oczekiwali swojej kolei. W drugiej czwórce każdy zachowywał się inaczej: ten nie odrywał oczu od swej pochodni, tak że potykał się i wpadał na swych towarzyszy, ów zwalniał kroku za najmniejszym przymieraniem promienia. Zdarto żagle, ster prysnął, ryk wód, szum zawiei.

Cierpliwie czekali na nich Spartiaci, rozmawiając półgłosem, czyszcząc pogieęte pancerze i hełmy, starannie opatrując zbroję.

Zdanie złożone składa się nieraz z trzech, czterech a nawet większej liczby zdań pojedynczych. Takie zdania nazywamy **wielokrotnie złożonymi** (wieloczłonowymi).

Zdania wielokrotnie złożone, tak jak zdania dwukrotnie złożone, mogą być złożone współrzędnie lub podrzędnie. W skład zdań wieloczłonowych mogą wchodzić równoważniki zdań.

- 418.** Przepisz podane zdania. Podkreśl osobowe formy czasowników. Wskaż zdania pojedyncze i złożone. Ile jest zdań składowych w poszczególnych zdaniach złożonych?

Nie było nikogo, kto by mu pomógł, więc wepchnął łódź na brzeg najdalej, jak zdołał. Potem wysiadł i przymocował ją do skały.

Wyjął maszt, zwinał żagiel i obwiązał go. Następnie zarzucił maszt na ramię i zaczął wspinać się na brzeg. Wtedy to uświadomił sobie całą głębię swego zmęczenia.

- 419.** Do podanych zdań nadrzędnych dopisz odpowiednie zdania podrzędne (okolicznikowe sposobu, celu lub przyczyny).

Policja skierowała ruch w inną stronę, ...

Pilot musiał wylądować, ...

Żółw poruszał się tak wolno, ...

Musielśmy wracać do domu, ...

Musimy mieć dużo siły, ...

Zaśmiał się tak ...

§ 32. Zdania wielokrotnie złożone współrzędnie i podrzędnie

- 420. a)** Przeczytaj podane zdania. Ile zdań składowych wchodzi w skład każdego zdania złożonego?

1. Rzeźwią się wiatry, dzienna wonieje posucha,
na barki Czatyrdahu spada lampa światów,
rozwija się, rozlewa strumienie szkarłatów
i gaśnie... (*A. Mickiewicz*)

2. Oracze na żyznej roli,
gdy dobrze zapuszczą pług,
twórcami lepszej są doli,
której nie zmoże wróg. (*M. Konopnicka*)

- b) Z ilu zdań pojedynczych składa się pierwsze zdanie? Jak są zdania te połączone?
 c) Wskaż w drugim zdaniu zdanie nadrzędne i zdania podrzędne.

Stosunek między zdaniami wchodzącymi w skład zdania wielokrotnie złożonego może być **współrzędny i podrzędny**.

Rozpatrzmy zdanie:

1. W polach i na drogach zaczęły się wyłaniać z mroków kontury drzew (1), potem zamajaczyły sznury zagonów (2), a potem droga coraz wyraźniej pokazywała swój obraz (3).

2. Chciałem iść na spacer (1), ale zaczął padać deszcz (2), więc zostałem w domu (3).

3. Wieczorem czytałem książki (1) albo słuchałem radia (2), albo też wychodziłem na przechadzkę (3).

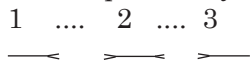
W pierwszym zdaniu stosunek między wszystkimi zdaniami współrzędnymi jest łączny. Wykres wygląda tak:

W następnym zdaniu pierwsze zdanie składowe pozostaje wobec drugiego w stosunku przeciwstawnym, trzecie zaś w stosunku do drugiego w stosunku wynikowym. Tak oto wygląda jego wykres:

W przykładzie trzecim stosunek między zdaniami współrzędnymi jest rozłączny, co oznaczymy na wykresie za pomocą strzałek o kierunku przeciwnym:

421. Przeczytaj podane zdania. Przedstaw je za pomocą wykresów.

1. Nasze łąki porosły kwieciami, takie same na całym świecie, kula ziemską kwitnie nam wiosną, my ją kochamy mocno. 2. Wieczorami odrabiam lekcje albo słucham radia, albo też pomagam rodzicom w pracy domowej. 3. Dzień był słoneczny, ale dał silny wiatr, więc zawody zostały odwołane. 4. Przyszłość nie wraca jak żywe zjawisko,

w dawnej postaci, jednak nie umiera; odmienia tylko miejsce, czas, nazwisko i świeże kształty dla siebie przybiera.

Zdanie wieloczłonowe złożone współrzędnie składa się z trzech lub więcej zdań składowych występujących ze sobą w związku współrzędności i połączonych bezpośrednio lub za pomocą spójników współrzędności. Np.: *Noc zapadła, góry ledwo mająceją swą ciemną ścianą, pędzą w ciemnościach niestrudzone, niewstrzymane potoki i ksykają gdzieś w mroku nietoperze.*

Jest to zdanie wieloczłonowe złożone współrzędnie, składające się z czterech niezależnych zdań pojedynczych. Trzy zdania połączone są ze sobą bezpośrednio, czwarte łączy się z trzecim za pomocą spójnika *i*. Wykres tego zdania jest następujący:

1.... 2.... 3.... 4.... 5....

Zdania współrzędne wchodzące w skład zdania wielokrotnie złożonego mogą pozostawać ze sobą w stosunku: 1) łącznym. Np.: *W polach i nad drogą zaczynały się wylaniać z mroków kontury drzew, potem zamajaczyły sznury zagonów, a potem droga coraz wyraźniej pokazywała swój obraz.* 2) przeciwstawnym. Np.: *Nie zmogły lasu wichry, nie zmogły burze; przyszła siekiera i las padł trupem.* 3) rozłącznym. Np.: *Wieczorami czytałem książki albo słuchałem radia, albo też wychodziłem na przechadzkę.* 4) wynikowym. Np.: *Człek się nie ruszył, koń żaden nie zachrapał, pies żaden nie zaszczekał i pan Longinus przeszedł.*

422. Ustal, w jakich stosunkach pozostają względem siebie zdania składowe poniższych zdań wielokrotnie złożonych, zrób ich wykresy.

Agnieszka chodzi do starszej klasy, ma cudowną figurę, tryska zawsze humorem. Kasia została w domu, musiała się uczyć fizyki, więc poszliśmy tylko we dwójkę. Moja siostra dobrze się uczy, ale nie pływa najlepiej, więc w tym roku w każdy piątek chodzi na pływalinię. Stałam boso, miałam podrapane nogi, więc wyrównałam te braki królewską miną, ale Marcin nie zwrócił na to uwagi. W sierpniu mój brat wyprowadzi się, a ja będę miała swój pokój, więc urządzę go po swojemu i zaproszę koleżanki i kolegów.

423. Podane zdania pojedyncze połącz w zdania wielokrotnie złożone różnych typów. Zrób ich wykresy.

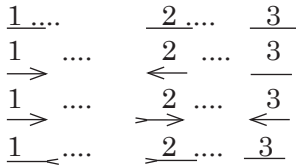
1) Od strony kopalni dudniła monotennie sortownia węgla. Senie obracało się wielkie koło szybów wyciągowych. Brunatne dymy zasłaniały niebo.

2) Teraz i ojciec uśmiechnął się lekko. Nic nie powiedział. Wyszedł z pokoju.

3) Chyba Ola wzięła ze sobą rower. Potem ja skoczę po swój. Pojedziemy razem do parku.

4) Z drugiej strony stołu siedział Piotruś. Przepisywał coś z książki. Szło mu to z trudem. Pomagał sobie językiem.

424. Zbuduj zdania do podanych schematów:

Zdanie wielokrotnie złożone podrzędnie składa się z trzech lub więcej zdań pozostających ze sobą w związkach zależności. Między zdaniami składowymi zachodzą stosunki podrzędne lub zarówno podrzędne, jak i współrzędne. Np.: *Kolega prosił mnie (1), żebym go odwiedził (2), gdy przyjadę do Lwowa (3).*

Zdanie pierwsze jest zdaniem nadrzędnym, głównym. Stawiając odpowiednie pytania, dotyczące zdań podrzędnych zorientujemy się, z jakimi rodzajami zdań podrzędnych mamy do czynienia.

1. *Kolega prosił mnie,*

o co?

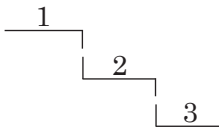
żebym go odwiedził, (zd. dopełnieniowe)

kiedy?

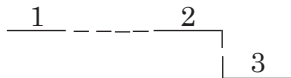

gdy przyjadę do Lwowa. (zd. okolicznikowe czasu)

Oto wykres:

2. *Następca zawrócił konia (1) i pojechał do dolnej części parku (2), gdzie znajdował się jego pałacyk (3).* (B. Prus)

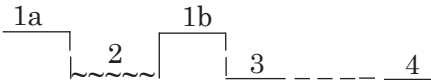
Zdanie pierwsze i drugie są współrzędne wobec siebie, trzecie – podrzędne wobec drugiego, jest zdaniem rozwijającym.

3. *Za lasem ukazały się Wołmontowicze (1), ku którym kawalerowie ruszyli rysią (2), bo mróz był tęgi (3) i zmarzli bardzo (4), a do Upity było jeszcze daleko (5).* (H. Sienkiewicz)

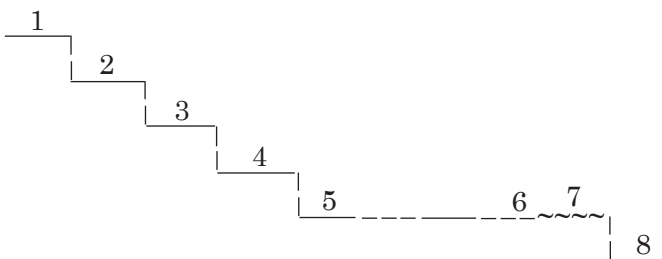

- (1) zdanie główne;
  - (2) zdanie podrzędne wobec głównego, rozwijające względne;
  - (3) zdanie podrzędne wobec drugiego, okolicznikowe przyczyny, spójnikowe;
  - (4) zdanie współrzędne wobec trzeciego, łączne, spójnikowe;
  - (5) zdanie współrzędne wobec czwartego, łączne, spójnikowe.
4. *Tymczasem następcą tronu (1a), dowiedziawszy się w drodze o sprawach swego sztabu (2), przysłał rozkaz (1b), aby jak najprędzej zawrócono kobiety do miasta (3) i przyśpieszono pochód (4).* (B. Prus)

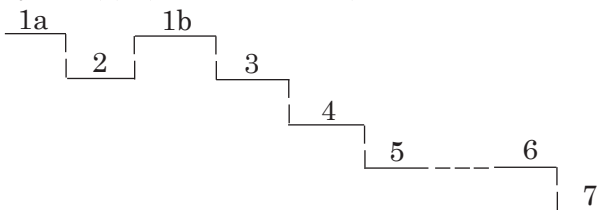
Zdanie główne: *Tymczasem następcą tronu ... przysłał rozkaz* w dwu niepowiązanych bezpośrednio częściach, rozdzielonych imiesłowowym równoważnikiem zdania. Oto wykres, imiesłowowy równoważnik zdania zaznaczony jest linią falistą.

- (1a–b) zdanie główne;
  - (2) imiesłowowy równoważnik zdania okolicznikowego czasu, podrzędny wobec zdania głównego;
  - (3) zdanie podrzędne wobec głównego, przydawkowe, spójnikowe;
  - (4) zdanie współrzędne wobec trzeciego spójnikowe.
5. *Tego samego dnia wieczorem przyjechał pan Kmicic do Wodoktów na czele stu kilkunastu ludzi (1), których ze sobą z Upity przyprowadził (2), żeby ich do Kiejdan hetmanowi wielkiemu odesłać (3), sam uznał bowiem (4), że w tak małym miasteczku nie masz dla większej liczby ludzi pomieszczenie (5) i że po ogłodzeniu mieszczan żołnierz musi uciekać się do gwałtów (6), zwłaszcza taki żołnierz (7), który tylko strachem przed dowódcę w karności może być utrzymany (8).* (H. Sienkiewicz)

- (1) zdanie główne;
 (2) zdanie podrzędne do głównego, rozwijające, względne;
 (3) zdanie podrzędne w stosunku do drugiego, okolicznikowe celu, spójnikowe;
 (4) zdanie podrzędne do trzeciego, okolicznikowe przyczyny, spójnikowe;
 (5) zdanie podrzędne w stosunku do czwartego, dopełnieniowe, spójnikowe;
 (6) zdanie współrzędne do piątego, łączne, spójnikowe (wraz ze zdaniem piątym podrzędne dopełnieniowe wobec zdania czwartego);
 (7) równoważnik zdania połączony współrzędnie ze zdaniem szóstym;
 (8) zdanie podrzędne wobec siódmego, przydawkowe, względne.
6. *Najbardziej elementarny sposób rozumienia tezy (1a), że słownik powinien być normatywny (2), polega na tym (1b), że się wymaga od słownika (3), aby zawierał tylko takie formy, wyrazy i wyrażenia (4), które są zgodne z wymaganiami poprawnego stylu (5) i nie nasuwają żadnych wątpliwości co do tego (6), czy można ich używać (7).* (W. Doroszewski)

- (1a–6) zdanie główne,
 (2) zdanie podrzędne w stosunku do głównego, przydawkowe, spójnikowe;
 (3) zdanie podrzędne w stosunku do głównego, dopełnieniowe, spójnikowe;

(4) zdanie podrzędne wobec trzeciego, dopełnieniowe, spójnikowe;

(5) zdanie podrzędne wobec czwartego, przydawkowe, względne;

(6) zdanie współrzędne do piątego, łączne spójnikowe;

(7) zdanie podrzędne do szóstego, dopełnieniowe, łączności bezpośredniej.

Jak możemy stwierdzić, zdania wielokrotnie złożone mają często dość skomplikowaną strukturę. Poprawna analiza takich zdań jest niezbędnym warunkiem zrozumienia sensu całości. Jest to ważne przy lekturze trudniejszych tekstów, np. literatury naukowej.

425. Ustal, w jakich stosunkach pozostają względem siebie zdania składowe poniższych zdań wielokrotnie złożonych i zrób ich wykresy.

1. Przyglądał się jabłkom na wozie, wziął jedno do ręki i ugryzł. Chwilę smakował je w ustach, palcem oddzielił skórkę od mięszu, wreszcie wyrzucił. Zaraz wziął drugie, wyszukał tym razem już bardziej dojrzałe, ugryzł je dwa razy i znowu wyrzucił. (*R. Samseł*)

2. Chmury trzeci dzień płyną z zachodu na wschód, deszcz kropi bez przerwy, lecz nadal jest ciepło. Z górskich rozpadlin dźwigają się opary i pełzną po zboczach, las dyszy opity wodą.

3. Nie lubię wczesnie wstawać, ale koguty piały coraz głośniej, więc wstałem. Od rana straszło niepogodą, ale w południe chmury poszły wyżej, ruszył się energiczny wiatr i wypogodziło się, więc wyruszyliśmy na wycieczkę.

4. Przed śniadaniem zazwyczaj trochę pracuję albo odpowiadam na listy i załatwiam inne sprawy. Dziś muszę skończyć referat, ale nie potrwa to długo, więc możesz na mnie poczekać.

426. Podane grupy zdań pojedynczych połącz w zdania wielokrotnie złożone współrzędnie różnych typów (łączne, przeciwstawne, rozłączne, wynikowe) i zrób ich wykresy.

1. Wybiegłem na podwórko. Rozglądałem się za Reksem. Nigdzie nie mogłem go znaleźć.

2. Pobiegłem jeszcze do ogrodu. Tam również go nie było. Wróciłem do domu.

3. Pies zapewne wybiegł na ulicę. Może przelazł przez dziurę w płocie do sąsiada. Może zaszył się gdzieś w sadzie.

W zdaniach wieloczłonowych złożonych współrzędnie stawiamy takie same znaki przestankowe, jak w zdaniach dwukrotnie złożonych.

1. Rozdziela się przecinkami zdania nie połączone spójnikami. Np.: *Rudziały szybko liście na drzewach, żywym złotem płonęły brzozy, kipiał, mienił się kolorami świat od czerwonych liści w przydrożnym rowie aż po czerwień prostych, wysokich buków.*

2. Zawsze umieszcza się przecinek przed spójnikami: *a, ale, lecz, czyli, więc*. Np.: *Było już późno, lecz przyspieszyli kroku i zdążyli na czas.*

3. Nie rozdziela się przecinkami zdań połączonych spójnikami *i, oraz, tudzież, albo, lub*, jeżeli te spójniki nie powtarzają się w zdaniu. Przed powtarzającymi się spójnikami umieszcza się przecinki. Np.: *Poryte pola zorał pług, wyrosły nowe miasta i węgiel znów, górnika trud, ku morzu mknie po szynach, i dudni tysiąc nowych dróg.*

4. Po zdaniu pierwszym, umieszcza się dwukropek, jeżeli następujące po nim zdania pojedyncze uzupełniają, wyjaśniają jego treść. Np.: *Spotkali go uroczyście: matka przygotowała świąteczny obiad, ojciec podarował nowy tornister, siostra kupiła ciekawą książkę.*

5. Między dłuższymi zdaniem zawierającymi wewnątrz swoje przecinki można postawić średnik. Np.: *Zbierały się po rozlewiskach gromady kaczek, zapadały wielkimi stadami na jeziora między trzcinami i żerowały przez cały dzień w sytnej, ogrzanej słońcem wodzie; jeszcze nie snuły się nitki babiego lata po ścierniskach, ale już wyraźnie pachniało jesienią.*

6. Jeżeli ostatnie zdanie wyraża wynik, podsumowanie tego, o czym mówi się w zdaniach poprzedzających, przed nim stawia się myślnik. Np.: *Nadleciały stadkiem cyranki, krążyły kilkakrotnie z wyciągniętymi szypkami, przerywając ciszę melodyjnym, dzwoniącym świstem skrzydeł, zataczały w powietrzu elipsy coraz mniejsze – wreszcie zapadały w trzciny.*

427. Każdą z podanych grup zdań pojedynczych przekształć w zdania wielokrotnie złożone współrzędnie: 1) bezspójnikowe, 2) spójnikowe połączone za pomocą różnych spójników, 3) połączone równocześnie bezspójnikowo i spójnikowo.

1. Zabrział dzwonek. Wszyscy wejdziemy do klasy. Zaraz rozpocznie się lekcja.

2. Padł wystrzał. Zawodnicy wystartowali. Pomknęli szybko do mety.

3. Wkrótce nastąpi zima. Spadnie śnieg. Wody pokryje lód.

428. a) Przeczytaj podany tekst. Określ styl i typ wypowiedzi.

Już pierwsze dni września ale ciepło jest jak nigdy i ani znać żółtego liścia... Może tu i ówdzie znalazłby się jasny listek ale trzeba szukać nie rzuca się w oczy. Niebo szafirowe dęby wyprężają się muskularnie i bardzo wesoło jest na wsi. Żniwa skończone pomyślnie skończone kopanie kartofli pogoda prześliczna różowe grudki wydobyte z ziemi wyglądają jak grono ciemnych pereł czy jagód jakichś. Nieoczekiwanie w lesie na polanie znajdują spóźnioną poziomkę biorę ją do ust jest słodka a zapach jej napełnia mi podniebienie i przywodzi na myśl czerwiec.

(wg J. Iwaszkiewicza)

- b) Wskaż w tekście zdania wielokrotnie złożone i określ sposoby połączenia w nich zdań składowych.
- c) Przepisz tekst, stawiając odpowiednie znaki przestankowe. Uzasadnij ich użycie.
- d) Napisz krótki opis wczesnej jesieni.

429. a) Przeprowadź analizę podanych zdań wielokrotnie złożonych i wykonaj wykresy.

1. Radek poprzysiągł sobie, że będzie się uczył na przekór wszystkiemu, skoro pan tak kazał. (*S. Żeromski*) 2. Chociaż następca tronu ze swymi urzędnikami znajdował się na czele sztabowej kolumny i nie mieszał się do jej ruchów, nie można jednak twierdzić, ażeby nie wiedział, co się dzieje poza nim. (*B. Prus*) 3. Król, który z wyniosłego miejsca zawiadywał całą bitwą, rozsylał pacholków i aż ochrypl od

dawania rozkazów, gdy ujrzał wreszcie, że już wszystkie wojska pracują, począł i sam rwać się do boju. (*H. Sienkiewicz*)

b) W którym zdaniu wieloczłonowym zdanie główne jest przeplecione ze zdaniami pobocznymi?

430. a) Przeczytaj. Wyodrębnij w każdym wypowiedzeniu zdanie główne i zdania poboczne.

1. Kiedy czas przyzwoity do dojrzania nastał pytała dynia dębu jak też długo wzrastał. 2. Mysz dlatego że kiedyś całą książkę zjadła rozumiała iż wszystkie rozумы posiadała. 3. Lew ażeby dał dowód jak wielce łaskawy przypuszczał konfidentów do swojej zabawy. 4. Strzygąc pasterz owieczkę nad tym się rozwodził jak wiele prac ponosi żeby jej dogodził. 5. Póki gonił zające póki kaczki znosił kasztan co chciał u pana swojego wyprosił.

b) Przepisz przytoczone zdania, stawiając przecinki.

c) Wykonaj wykresy przepisanych zdań.

d) Wskaż związki zależności między zdaniami składowymi w przytoczonych zdaniach wieloczłonowych złożonych podrzędnie.

Kształcenie językowe.

Przygotowanie konspektu, notatki

Konspekt, notatka – szkic utworu, wykładu, przemówienia, zarys czegoś, skrót, streszczenie.

Notatka to krótki tekst zapisany w celu zapamiętania lub podania czegoś do wiadomości. Krótkie notatki możemy sporządzać w czasie uczenia się z podręcznika, czytania lektury, z przeprowadzonych rozmów, dyskusji, z obejrzanych filmów, programów telewizyjnych, przedstawień teatralnych, z audycji radiowych, wycieczek. W zależności od tego, z czego i w jakim celu sporządzamy notatkę, zapiski mogą przybierać różne formy, np. planu, tabeli, skrótowego zapisu, zapisu cytatów.

Notatką w formie planu odtwórczego posługujemy się zwykle przy streszczaniu lub opowiadaniu. Wydzielamy wtedy w tekście mniejsze całości treściowe, nadajemy im tytuły i powstaje plan ramowy. Jeśli pod punktami wydzielimy jeszcze mniejsze elementy w formie podpunktów, powstanie plan szczegółowy. Na przykład:

Plan ramowy

1. ....

2. ....

Plan szczegółowy

I. ....

1. ....

3.	2. ....
4.	II. ....
5.	1. ....

- a) .....
b) .....

Notatkę w formie planu twórczego ramowego lub szczegółowego przygotowujemy przed przystąpieniem do samodzielnej wypowiedzi ustnej bądź pisemnej, np. do głosu w dyskusji czy do rozprawki.

A oto przykład notatki w formie planu do tematu: "Mój szkolny kolega".

1. Przedstawienie postaci (Jacek Sliwiński, "Mocny", uczeń klasy 9. szkoły nr 10 we Lwowie, syn lekarza i pielęgniarki, brat Krzysia, mój przyjaciel).

2. Wygląd postaci (wysoki, dobrze zbudowany, duże, czarne, bystre oczy, twarz owalna, cera śniada, ciemne, lekko kręcone włosy, wysportowany, często chodzi w granatowych dżinsach i grubym wełnianym swetrze).

3. Usposobienie (energiczny, ruchliwy, szybko wykonuje powierzone mu prace, opanowany).

4. Cechy umysłu (z natury zdolny, inteligentny, mądry, bystry, interesuje się historią).

5. Cechy uczuciowości (wierny w przyjaźni, kocha ludzi, ojczyznę, naturę, zwierzęta, wzrusza się losem innych).

6. Cechy woli (umie przezwyciężać pokusę, ma silną wolę, nie ulega złym wpływom, jest bardzo samodzielny).

7. Inne cechy charakteru (bezpośredni, szczery, bezstronny, skromny, chętnie pomaga innym, pracowity).

8. Moja opinia o charakteryzowanym koledze (bardzo dodatnia, to wspaniały chłopiec, lubię go bardziej niż innych). Notatką w formie tabeli można posłużyć się w różnych sytuacjach, np. na lekcji języka polskiego przy zbieraniu słownictwa do określonej formy wypowiedzi. Wpisuje się we właściwych rubrykach np. rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki. Notatka wygląda wtedy w ten sposób:

Rzeczowniki	Czasowniki	Przymiotniki	Inne części mowy
słońce	zachodzi	ogromne	chwilowo
horyzont	stacza się	blade	potem
blask	niknie	matowe	w końcu
	czerwienieje		mimo to
	złoci się		

Notatką w formie skrótowego zapisu informacji można się posłużyć przy różnych okazjach, np. w celu zapamiętania treści książki można zanotować w skrócie treść całego tekstu, fragmentów albo wybranych wątków. Należy wtedy własnymi słowami krótko przedstawić najważniejsze informacje, zagadnienia i ich powiązania.

Skrótowy zapis informacji można sporządzać również w czasie słuchania czyjejś wypowiedzi, która z jakiegoś względu jest ważna. Niekiedy zapisuje się tylko niektóre informacje, głównie trudne do zapamiętania, np. dane dotyczące obejrzanego filmu (imię, nazwisko reżysera, autora scenariusza, wykonawców ról itp.), spektaklu teatralnego, informacje uzyskane od przewodników w czasie wycieczki.

A oto przykład notatki biograficznej o charakterze informacyjnym napisanej przez ucznia klasy 9.:

Mikołaj Rej (1505–1569) ur. w Żórawnie koło Halicza. Podpisywał się “M.R. z Nagłowic” (wieś, z której pochodził ojciec). Braki w wykształceniu, samouk. Kraków – nie kończy AK. Dwory możnych – Tęczyński. Poseł na sejmy. Gospodaruje w swoich majątkach.

Pierwszy utwór “Krótka rozprawa między trzema osobami: Panem, Wójtem a Plebanem” w jęz. pol., Kraków 1543 (rym. dialog – wytyka wady stanów).

Do ważn. należy “Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego” 1558 (wzór szlach. gosp. wiejskiego).

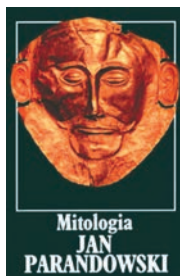
1562 – “Zwierzyniec” (satyra na sejm, urzędy, sądy itp.), 1567/68 – “Zwierciadło” – część I “Żywot człowieka poczciwego” (obraz życia szlachty) najb. znane.

Zwany ojcem lit. pol. – pierwszy pisze po polsku.

“Niechaj to narodowie wždy postronni znają,

Iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają”.

431. Przepisz zamieszczoną niżej notatkę biograficzną. Zwróć uwagę na jej formę i znaki przestankowe. Napisz w podobny sposób notatkę biograficzną o innym polskim pisarzu.

“Jan Parandowski (1895–1978) – powieściopisarz, eseista (*esej* z ang. *essay* – dosł. “próba” – oznacza rodzaj rozprawki, szkicu, np. historycznego), tłumacz literatury antycznej. Wybitny znawca i miłośnik kultury antycznej. Opracował “Mitologię” (greckie i rzymskie wierzenia i podania), “Wojnę trojańską” i streszczenie prozą “Iliady” i “Odyssei” Homera pt. “Przygody Odyszeusza”. Powieści: “Niebo w płomieniu”.

niach”, “Dysk olimpijski” (o starogreckich olimpiadach), “Alchemia słowa” – studium o tajnikach warsztatów pisarzy od lat najdawniejszych do czasów najnowszych”.

- 432.** Na podstawie podręczników i innych dostępnych ci źródeł napisz notatkę biograficzną o życiu i twórczości Adama Mickiewicza. W notatce uwzględnij następujące sprawy: kiedy i gdzie urodził się poeta, gdzie pobierał nauki, co go głównie interesowało, kiedy ukończył studia uniwersyteckie, kiedy i dlaczego wyjechał z kraju, gdzie przebywał za granicą, jakie utwory napisał, kiedy i gdzie zmarł. Zanotuj najważniejsze treści, stosując formy gramatyczne, dzięki którym osiągniesz jak największą skrótowość: zdania pojedyncze nierozwinięte, równoważniki zdania.

Wskazówki dla notujących

Notuj zawsze tylko to, co jest ważne i potrzebne, trudne do zapamiętania.

Dostosuj formę notatek do celu, jakiemu one służą.

Zastosuj taki sposób notowania, jaki tobie najbardziej odpowiada do danego rodzaju notatek.

Używaj raczej skrótów ogólnie przyjętych albo takich, które na pewno odczytasz.

Przygotowane notatki wykorzystuj do osiągnięcia założonego celu.

- 433.** Przepisz notatkę i w podobny sposób sporządź notatkę dotyczącą okresu historycznego, który aktualnie omawiacie.

Historia Polski w zestawieniu chronologicznym.

Powstanie i umocnienie państwa

VII–IX w.	Pierwsze organizacje państwowe na ziemiach polskich
962–92	Mieszko I
966	Przyjęcie chrześcijaństwa
992–1025	Bolesław Chrobry
1000	Zjazd gnieźnieński
1002–18	Wojny z cesarstwem
1018	Wyprawa na Kijów
1025	Koronacja Bolesława Chrobrego
1025–34	Mieszko II
1034–58	Kazimierz Odnowiciel
1037–38	Powstanie ludowe
1058–79	Koronacja Bolesława
1079–1102	Władysław Herman
1102–28	Bolesław II Krzywousty
1109	Najazd cesarza Henryka V na Śląsk
1118–22	Przyłączenie Pomorza
1138	Testament Krzywoustego

(Źródło: “Encyklopedia popularna A-Z”. Warszawa 1965, PWN.)

434. Przeczytaj uważnie podany niżej tekst. Przedstaw jego treść w kilku różnie sformułowanych tytułach. Podkreśl ten tytuł, który ci najbardziej odpowiada.

“Za każdym ciosem Zbyszka Rotgier podstawił tarczę i w chwili uderzenia cofał ją nieco, przez co rozmach, choćby największy, tracił na sile i nie mógł przeciąć ani też pokruszyć gładkiej powierzchni. Chwilami cofał się, chwilami nacierał, czyniąc to spokojnie, lubo tak szybko, że ledwie można było pochwycić oczyma jego ruchy. Zląkł się ksiązę o Zbyszka, a twarze mężów zasępiły się, wydało im się bowiem, że Niemiec igra jakby umyślnie z przeciwnikiem. Nieraz nie podstawił nawet tarczy, ale w chwili gdy Zbyszko uderzał, czynił pół obrotu w bok w ten sposób, że ostrze topora przecinało puste powietrze. Było to najstraszniejsze, gdyż Zbyszko mógł przy tym stracić równowagę i upaść, a wówczas zguba jego stałaby się nieuchronna”.

(H. Sienkiewicz “Krzyżacy”)

435. Wybierz ciekawy fragment “Krzyżaków” Henryka Sienkiewicza, a następnie podziel go na mniejsze całości treściowe i nadaj im tytuły. Tytuły zapisz w punktach w formie planu ramowego.

§ 33. Znaki przestankowe w zdaniach wielokrotnie złożonych

436. a) Przeczytaj podane zdania wieloczłonowe. Wskaż typy związków między zdaniami składowymi.

1. Fale szmerzą mi u stóp tak cicho, takimi seledynowymi kolistkami się rozlewają, tak te bzy szeroko wydychają wonią, a i ten lekki szum, jakim szmerzą wody i lasy, ma taki dziwny czar, że siedzę nad brzegiem długo i usypiam kołysany ciszą, i płynę gdzieś z tymi wodami w ciepłe słońca i spokoju.

(W.S. Reymont)

2. Pobiegł do biblioteki, zapukał do zamkniętych drzwi, chyba w umówiony sposób, bo ktoś mu zaraz otworzył i profesor znikł na pół godziny.

(J. Parandowski)

3. Ze światem, który w ciemność już zachodzi,
Wraz z całą tęczą idealnych snów,

Prawdziwa mądrość niechaj was pogodzi –
I wasze gwiazdy, o zdobywcy młodzi,
W ciemnościach nie pogasną znów!
(A. Asnyk)

b) Wykonaj wykresy przytoczonych zdań.

1. W zdaniu wieloczłonowym zdania składowe rozdziela się przecinkami. Np.: *Gdy patrzymy na ten świat bogaty, wiemy o tym, że cały wyrasta z twardej pracy rąk naszego taty.*

2. Jeżeli zdanie jest wplecione w środek innego zdania, oddziela się go z obu stron przecinkami. Np.: *Uczniowie naszej klasy, którzy dobrze się uczą, pojedą na wycieczkę do Kijowa, gdzie zwiedzą muzea, wystawy, parki.*

3. Jeżeli spójniki *że, aby, gdy, jak* występują w połączeniu z wyrazami *zwłaszcza, podczas, chyba, mimo, tylko, właśnie*, to przecinek umieszcza się przed całym zwrotem. Np.: *Wyruszyliśmy w drogę, mimo że padał deszcz i było bardzo zimno.*

4. Nie rozdziela się przecinkiem dwu spójników (lub spójnika i zaimka), których zbieg powstaje wskutek wplecenia jednego zdania w drugie (*że gdy, że jeżeli, że kiedy, ale że, lecz kiedy, lecz że* itd.) Np.: *Wiedział, że jeżeli teraz nie wykona zadania, jutro na pewno nie zdąży.*

5. Nie umieszcza się przecinka przed spójnikami *i, lub, albo* połączonymi ze spójnikami podrzędności (*i że, albo że, i który, i jakie* itd.). Np.: *Powiedział, że zostanie w domu i że będzie pracował.*

437. a) Przeczytaj zdania wielokrotnie złożone. Wskaż związki między zdaniami składowymi.

1. Ty jesteś, Ojczyzno, jak płomień wysoki,
jak dzień, co ludowi zabłysnął,
to morze szumiące, te górskie potoki,
to niebo – to tyś jest, Ojczyzno.

(K.I. Gałczyński)

2. Jestem z tego pokolenia,
które spod ziemi i z kamienia
wykrzesze prostą ludzką miłość,
aby radośniej serce biło.
Sławię mój wielki dom ojczysty,
gdzie dosyć chleba jest dla wszystkich,

gdzie twarz człowieka jest pogodna,
a przyszłość dziś zależy od nas.

(J. Laskowski)

b) Uzasadnij użycie znaków przestankowych w przytoczonych zdaniach.

c) Wykonaj wykresy przytoczonych zdań.

438. Zanalizuj podane niżej zdania złożone. Wyszukaj zdania główne, określ rodzaje zdań podrzędnych i zrób wykresy tych zdań.

W lesie, przez który przechodziliśmy po wyjściu z ciężarówek, było zupełnie ciemno. Potykaliśmy się o wystające z piasku korzenie, ktoś, kogo nie mogli uspokoić podczas jazdy, wpadał teraz na drzewa, kłął głośno, podnosili go ci idący w tyle... Było zimno. Wiatr, który wciskał się pod plandekę, strącał resztki ciepła, siedzieliśmy skurczeni ciasno na podstawionych ławkach, które przed wyjazdem ściągnięto z parku. Ci, którzy jechali pierwszą ciężarówką, są już na dole, ich sylwetki odcinają się wyraźnie na piasku.

(W.I. Terlecki)

439. Przeprowadź rozbiór podanych zdań wieloczłonowych i wykonaj wykresy.

1. Wrony rumak chrapał i parskał, bryzgał dokoła pianą, wspinał się i wierzgał.

2. Może to był i jaki ptasi przesąd, a może też chodziło o usunięcie z rodziny jakiego niedołęgi potomka, który by w późniejszym życiu nie zdołał przenieść trudów ciężkiego bocianiego życia i obronić bocianiego gniazda.

3. Gniazdo było niekształtne i wewnątrz bardzo nierówne, więc wstał w nie samczyk, stanął na podstawie i począł się wkoło obracać.

4. Już się zdawało, że wszystko przycicha, tymczasem po chwili grad znowu z podwójną obfitością bił, szumiał i chrzęścił.

5. Księżyc, który niedawno oświecał pałac w Kamionce, wznosił się był teraz w górę i łagodne swe światło rzucał na niwy, nad którymi pary mgliste lekko się unosiły.

6. Gdy przeminęły czasy wychowania polegającego wyłącznie na odżywianiu, kiedy młode bociany podrosły i okryły się dobrym pierzem, rodzice zaczęli je nauczać; polecono malcom stanąć na gnieździe, zabraniając garbienia się i niedołęznego zginania nóg.

7. Nikt nie objaśni, jakie są losy westchnienia, które ci tęsknota wydarła z piersi, a wiatr je porwał i uniósł w przestwory, aby cię połączyć z całą przyrodą, aby to westchnienie wrzucić w jej łono i zapłodnić ją także i przez tę zmianę.

440. a) Przeczytaj tekst. Określ typ wypowiedzi. Scharakteryzuj osobliwości stylistyczne.

W tydzień później przedostał się pan Kmicic w granice Prus elektorskich pod Rajgrodem. Przyszło mu to dość łatwo gdyż przed samym odejściem pana hetmana polnego zapadł w lasy tak skrycie iż Douglas był pewien, że i jego wataha pociągnęła razem z całą dywizją tatarsko-litewską pod Warszawę i małe tylko załogi po zameczkach dla obrony tych stron zostawił... Kmicic dowiedział się o tym jeszcze przed przejściem granicy i zgryzł się srodze że nie będzie się mógł oko w oko ze swym śmiertelnym wrogiem spotkać i że kara może dojść Bogusława z innych rąk mianowicie z rąk pana Wołodyjowskiego który także przeciw niemu ślubował... Tej samej nocy w której Tatarzy minęli słupek graniczny niebo zaczerwieniło się lunami rozległy się wrzaski i płacz ludzi deptanych stopą wojny.

(H. Sienkiewicz)

b) Zanalizuj zdania wielokrotnie złożone.

c) Przepisz tekst, wstawiając brakujące przecinki. Uzasadnij ich użycie.

441. Przeprowadź analizę podanych wypowiedzi wielokrotnie złożonych i wykonaj wykresy.

Roztarasowali się we dworze, wygnali służbę z czworaków, wyprowadzili resztę bydła z obór i zapełnili wszystkie budynki.

Gospodarz ziewał, gospodyni była gniewna, chłopcy senni i nawet Magda ruszała się leniwiej niż zwykle.

Niekiedy chłop odpoczywał albo na rozgrzewkę uderzał się po bokach skostniałymi rękami, albo okrywał płachtą sierotę.

O kilka kroków stał lokaj z pochodnią, więc chłopak widział doskonale każdą parę przeciągającego orszaku i cichym głosem szeptał objaśnienie sierocie.

(wg B. Prusa)

442. Napisz trzy przykłady zdań wielokrotnie złożonych składających się ze zdań współrzędnych.

443. Przeprowadź analizę podanych zdań wielokrotnie złożonych i wykonaj wykresy.

Radek poprzysięgał sobie, że będzie się uczył na przekór wszystkiemu, skoro pan tak kazał.

(S. Żeromski)

Strzygąc pasterz owieczkę nad tym się rozwodził, jak wiele prac ponosi, aby jej dogodził.

Mysz, dlatego że kiedyś całą książkę zjadła, rozumiała, że wszystkie rozумы posiadała.

(I. Krasicki)

Czuli się (Niechcicowie) organiczną częścią potężnego jakby plemienia które wystarczało samo sobie, miało własną rodzinno-przyjacielską gwara, zastanawiało się, w jaki sposób wychować dzieci, aby je raz na zawsze uchronić przed wpływami z zewnątrz, załatwiała wszystkie sprawy życiowe, prawie że nie wychodząc poza granice środowiska, a nawet zgolała poza granice narastającego ciągle od wszystkich stron rodu.

(M. Dąbrowska)

444. Przepisz podane fragmenty, wstawiając brakujące przecinki.

Zagadnienie pochodzenia polskiego języka literackiego ma pierwszorzędne znaczenie nie tylko dla historii języka ale w ogóle dla dziejów kultury naszego narodu. Wszędzie bowiem na świecie język wyrasta na podłożu tej prowincji która najwcześniej potrafiła wznieść się na wyższy poziom kulturalny dając narodowi pierwsze zastępy ludzi wykształconych i organizatorów życia państwowego i kulturalnego. Narzecze rodzime takiej prowincji staje się wtedy z natury rzeczą tzw. narzeczem kulturalnym i w miarę jak organizacja państwowa i życie kulturalne zaczynają obejmować coraz szersze terytoria nabiera ono coraz większej siły atrakcyjnej dla ludzi pochodzących z innych prowincji którzy stopniowo zasilają szeregi formującej się i szybko rosnącej liczebnie warstwy wyższej zgrupowanej normalnie około dworu panującego i kościoła.

(T. Lehr-Spławiński)

445. a) Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe. Dokonaj analizy składniowej dwóch dowolnych zdań.

Okazało się że Duduś który dopiero co się obudził padł ofiarą swojej dociekliwości naukowej bo *zainteresowała* go dziwna bania wisząca nad jego głową. *Myślał*, że to jest jakiś grzyb pasożytujący na belce krokwi dlatego oderwał gniazdo od belki by zbadać jego właściwość. Gdy dalszy ciąg tej tragicznej pomyłki rozegrał się na poddaszu leśniczówki doszedłem do wniosku że nawet osy wiedzą kogo mają pokuć.

(wg A. Bahdaja)

b) Do wyróżnionych wyrazów dopisz synonimy.

446. Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe.

Zamglony księżyc lał po niebie gdy wpatrzona w ognisko Tereska mówiła tajemniczym głosem o tym co wydarzyło się w ubiegłym roku.

Zaniechałaby zapewne opowiadania z samego miłosierdzia gdyby wiedziała jakie uczucia budzi w siedzącym naprzeciwko młodemu człowiekowi. Wszelkimi siłami Robin starał się nie zmienić wyrazu twarzy chociaż wyraźnie czuł jak w miarę słuchania zaczyna mu się robić na zmianę zimno i gorąco.

447. Przepisz tekst, stawiając znaki przestankowe, wyjaśnij ich użycie na podstawie reguły. Zwróć uwagę na intonację przy czytaniu tekstu.

Nadeszła jesień. Żółte liście spadają z drzew i zaścielają brzegi zieleń poblakła rzeka nabrała ołowianych kolorów niebo stale jest szare wieje chłodny wiatr któremu towarzyszy drobny deszczyk. Brzegi i rzeki opustoszały zamilkły wesołe pieśni śmiech nie słychać dźwięcznych głosów na brzegu łódki przestały się poruszać po rzeczках. Żadny owad nie zabrzączy w trawie żaden ptaszek nie zaszczebioce na drzewie tylko kawki i wrony swoim krzykiem napełniają duszę smutkiem.

(wg O. Honczara)

Sprawdź siebie

1. Co wiesz o zdaniu wielokrotnie złożonym? Podaj przykład takiego zdania.
2. Jakie rodzaje zdań wielokrotnie złożonych znasz? Podaj przykłady.
3. Jakie znaki przestankowe stawiamy w tych zdaniach?
4. Gdzie najczęściej spotykamy zdania wielokrotnie złożone?

448. Podane zdania, połącz w zdania wielokrotnie złożone podrzędnie. Wskaż zdania główne. Zrób wykresy tych zdań.

a) Burza nagle umilkła. Otoczyli nieprzyjaciół wąskim pierścieniem.

b) Wszedł nowy pasażer. Do przedziału wtargnął pęd powietrza. Spowodował przeciąg.

c) Zbliżaliśmy się do stadionu. Zobaczyliśmy już z daleka ludzi. Tłoczyli się oni przy wejściu.

d) Wrócił do domu. Był taki szczęśliwy. Całował wszystkich po kolei.

449. Ile zdań składowych jest w każdym z poniższych zdań złożonych?

Czarniecki istotnie nie śmiał nawet myśleć o tym, by pan marszałek koronny poddał się pod jego komendę. Chciał tylko, by działali razem, a obawiał się, że i to z powodu wielkiej ambicji marszałka nie przyjdzie

do skutku, dumny pan bowiem odzywał się już nieraz poprzednio do swoich oficerów, że woli na własną rękę Szwedów podchodzić, bo i tak coś wskórać może, a gdyby razem z Czarnieckim odnieśli zwycięstwo, tedyby cała sława spłynęła na Czarnieckiego.

Czarniecki rozumiał marszałkowe powody i martwił się. (...)

I żałował niektórych wyrażań, wreszcie poczał w ogóle żałować, że list wysłał. Siedział zatem posepny w swej kwaterze, a coraz to do okna podchodził i spoglądał na drogę, czy posłowie nie wracają. Widzieli go przez okna oficerowie i odgadywali, co się z nim dzieje, bo troska widoczna była na jego czole.

(H. Sienkiewicz)

450. Przepisz podane zdania wielokrotnie złożone. Podziel je pionowymi kreskami na zdania składowe i ponumeruj. Z ilu zdań składowych składa się każde z nich? Czy są wśród nich same zdania, czy także równoważniki zdań?

Stasiowi kręciło się w głowie, tchu brakło w piersiach i oślepił go piasek. Ale zdawało mu się chwilami, że słyszy płacz i wołanie Nel, więc myślał tylko o niej. Korzystając z tego, że wielbłądy stały w zbitej kupie i że Idrys nie może na niego uważać, postanowił przeleźć po cichu na wielbłąda dziewczynki, już nie dlatego, by uciekać, ale by jej dać pomoc i dodać odwagi.

(H. Sienkiewicz)

451. Wskaż zdania wielokrotnie złożone i ustal na podstawie orzeczeń, z ilu zdań pojedynczych każde z nich się składa i jak są ze sobą połączone.

JESIEŃ

Szumiał las, śpiewał las,
gubił złote liście,
świeciło się jasne słońko
chłodno a złociście...

Rano mgła w pole szła,
wiatr ją rwał i ziębił;
opadały ciężkie grona
kalin i jarzębin...

Każdy zmierzch moczył deszcz,
płakał, drżał na szybkach...
I tak ładnie mówił tatuś:
jesień gra na skrzypkach...

(J. Czechowicz)

452. Podane grupy zdań pojedynczych połącz w wypowiedzenia wielokrotnie złożone z różnymi typami związku i zrób ich wykresy.

a) Chcesz się dobrze uczyć. Musisz dużo pracować. Sama chęć pracy nie pomoże.

b) Czytasz książkę. Nie śpiesz się. Należy dobrze zamyślić się nad przeczytanym.

c) Uczniowie naszej klasy nie boją się klasówki. Są do niej dobrze przygotowani. Uczyli się systematycznie.

453. Zanalizuj podane zdania. Ustal, z ilu zdań składa się każde z nich. Wskaż zdania główne i określ rodzaje zdań pobocznych. Zrób wykresy tych zdań.

a) Pewnego razu zdarzyło się, że spotkałem przyjaciela, którego nie widziałem od kilku miesięcy.

Dobre przybory do pisania są dla ucznia tym, czym dla rzemieślnika są narzędzia, którymi posługuje się w codziennej pracy.

“Encyklopedia” zdobyła nowy rozgłos, gdy rząd królewski spostrzegł, że jest książką niebezpieczną. (*J. Parandowski*)

Pobiegnął do biblioteki, zapukał do zamkniętych drzwi, chyba w umówiony sposób, bo ktoś mu zaraz otworzył i profesor znikł na pół godziny. (*J. Parandowski*)

b) Piotr zamierzał stwierdzić, że jest to jeden z języków obcych, którego chce się nauczyć. Zdumiałem się tak, że nie wiedziałem, co mam począć. Szczypałem się, aby się przekonać, czy nie śpię. Siedzimy sobie w pokoju i słuchamy koncertu pianisty, który gra w tej chwili w filharmonii.

c) Spór ich potem w dozgonną przyjaźń się przemienił
I Doweyko się z siostrą Domeyki ożenił,
Domeyko pojął siostrę szwagra Doweykową,
Podzielili majątek na dwie części równe.

(*A. Mickiewicz*)

d) Nie pamiętał, kiedy podnosił blaszaną klapę, aby wsunąć w jej otwór list. (*J. Parandowski*)

Był to Tutmosis, pierwszy elegant w Memfis, który nawet podczas marszu stroił się i oblewał perfumami. (*B. Prus*)

Wydawało mi się, że to człowiek odważny, który rzeczywiście wiele przeżył i upolował. (*J. Szaniawski*)

454. Narysuj wykresy zdań wielokrotnie złożonych.

a) Nie było siły zdolnej przykuć mnie do gramatyki języka ojczystego (1), której zielone płótno spelzło (2) i wypaczyło się na oknie (3).

Popierała mnie babka (1), która stwierdziła (2), że, jak świat światem, nikt nie słyszał (3), żeby dziecko miało sobie psuć oczy nad nauką języka (4), który zna od urodzenia (5).

(J. Parandowski)

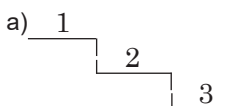
b) Siedziałem w malinach (1), a tu już gromadzili się chłopcy (2), którzy widzieli (3), jak biegłem do ogrodu (4) i teraz nie mogli zgadnąć (5), gdzie im nagle umknąłem (6). Siedziałem cicho w największym gąszczu aż do chwili (1), kiedy się zląkłem (2), że zniecierpliwieni rozejdą się (3) i zostawią mnie w mojej uprzykrzonej samotności (4).

(J. Parandowski)

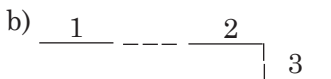
455. Zanalizuj podane zdania i zrób ich wykresy. Zwróć uwagę na zdania składowe wstawione w środek innych zdań.

Autobus, którym codziennie jeździmy do szkoły, dzisiaj się spóźnił, bo droga była oblodzona. Mogliśmy pójść pieszo albo pojechać tramwajem, ale na szczęście pan Nowiński, który jest naszym sąsiadem, podrzucił nas swoim samochodem. Przez dziedziniec biegła ścieżka, którą każdy, kto chciał, mógł sobie przejść. Dopiero nazajutrz, gdy już było po wszystkim, zrozumiałem, w jakim znajdowaliśmy się niebezpieczeństwie.

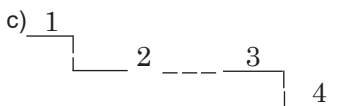
456. Ułóż zdania wielokrotnie złożone odpowiadające podanym wykresom.

- 1. = zdanie główne
- 2. = zdanie podrzędne dopełnieniowe
- 3. = zdanie podrzędne przydawkowe

- 1. = zdanie główne
- 2. = zdanie współrzędne do 1. łączne
- 3. = zdanie podrzędne przydawkowe

- 1. = zdanie główne
- 2. = zdanie podrzędne przydawkowe
- 3. = zdanie współrzędne do 2.
- 4. = zdanie podrzędne okolicznikowe przyczyny

Kształcenie językowe.

Wypracowanie na temat moralno-etyczny

457. a) Przeczytaj tematy rozprawek czy powiązane są one z moralno-etycznymi problemami.

- I. Praca przynosi radość.
- II. Człowiek, którzy jest moim ideałem.

- III. Powiedz mi, kto jest twoim przyjacielem.
- IV. Muzyka w moim życiu.
- V. Nie rozumieją mnie...
- VI. Telewizja w naszym życiu.
- VII. Wakacje, ale czy dla wszystkich.
- VIII. Jak dobrze mieć sąsiada.

b) Wybierz dowolny temat i przedstaw swoje rozważania z nim związane.

Pisząc rozprawkę, pamiętaj o trójczłonowej budowie tekstu.

Wstęp – zagadnienie, mobilizuje czytelnika, musi być związany z tematem całości. Składa się z kilku zdań.

Rozwinięcie – najobszerniejsza część wypracowania, zapoznaje z tym, co dotyczy tematu. Mieszczą się tu kolejne wydarzenia, opisy wybranych postaci, argumenty, komentarze, oceny.

Zakończenie – sygnalizuje wyczerpanie tematu. Może zawierać wniosek, sformułowanie opinii.

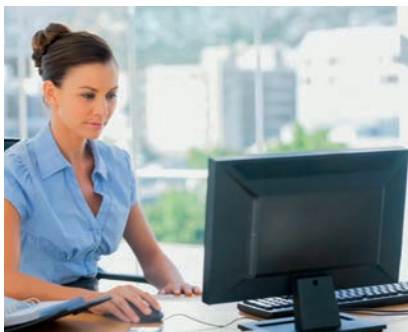
458. a) Przeczytaj tekst rozprawek. Który z nich podoba ci się najbardziej i dlaczego?

KOMPUTER NA ŁAWIE OSKARŻONYCH – BRONIĘ...

Wysoki Sądzie, panowie przysięgli!

Czas porzucić wreszcie mit o komputerze – pożeraczu czasu, który uzależnia nas od siebie! Ludzie, którzy myślą w ten sposób, są w wielkim błędzie. Przecież to my, kierując się własnym rozumem, sterujemy swoim czasem. To my siadamy do komputera i korzystamy z niego w zależności od własnych potrzeb. Nie zrzucamy na przedmioty martwe odpowiedzialności za naszą bezmyślność. Czas przyznać się do błędów. Już dawno ostrzegano nas, że rozwój cywilizacji niesie ze sobą zagrożenia. Są to jednak zagrożenia wynikające z naszej bezmyślności i nieodpowiedzialności! To my musimy dorosnąć do cudów techniki, a wtedy będziemy mogli o sobie mówić: człowiek XXI wieku.

Pamiętajmy, że komputer to nie tylko gry, internet, to także ste-

rowanie wieloma pożytecznymi urządzeniami, na przykład w szpitalach, zakładach pracy, to usprawnienie pracy milionów ludzi, źródło pożytecznych informacji. Komputer to nie zabawka, to nasz partner w rzeczywistości XXI wieku. Dopóki będziemy się wobec niego zachowywać jak dzieci, będziemy za to płacić stratą czasu, umysłowym zastojem. Jeśli jednak właściwie ocenimy jego wartość i nie zagubimy świadomości, że oprócz rzeczywistości komputerowej istnieje jeszcze ta prawdziwa, nasza, najważniejsza, będziemy szczęśliwymi użytkownikami jednego z najważniejszych wynalazków.

KOMPUTER NA ŁAWIE OSKARŻONYCH – OSKARŻAM...

Wysoki Sądzie, panowie przysięgli!

Oto spełnia się najgorsza wizja przyszłości prezentowana przez twórców filmu, literatury itp.! Wkrótce wszyscy będziemy uwięzieni w swoich domach, wpatrzni w szklane ekrany, zatopieni w komputerowej rzeczywistości. Podobno komputer to źródło informacji. Tak?! Cóż z tego, że będziemy znali prognozę pogody w Nowym Jorku, jeśli nie będziemy wiedzieli, co się dzieje za naszym oknem?!

Z badań wynika, że młodzież całkowicie przestała czytać książki, bo jest pogrążona w świecie komputerowych gier, gdzie dominuje przemoc, strach. Jaka będzie ta młodzież za kilka lat. Czy potraktuje starsze pokolenie jak przeciwnika z gry komputerowej? Jaka będzie nasza kultura, sztuka, co się z nimi stanie, jeśli swoje oczy skierujemy wyłącznie na kolorowy ekran komputera?

Bardzo niepokojące jest to, że rzeczywistość prawdziwa jest wypierana przez nieprawdziwą. Młodzi ludzie uciekają w inny świat, a przecież tu muszą żyć, tu muszą znaleźć coś, co ich zainteresuje, bo nie ma innego świata! Mało tego, już i starsi coraz więcej czasu spędzają przed komputerem. Podobno on usprawnia pracę. Czy rzeczywiście, jeśli coraz mniej czasu mamy na wypoczynek, spacer, rozmowę z bliskimi, bo internet, bo gra, bo trzeba się nauczyć nowego programu...

Dlaczego największe emocje przeżywamy przed komputerem, co się z nami dzieje?! Radzę: zrezygnujmy z tego upiornego wynalazku póki czas. Ludzkość radziła sobie bez komputera przez dwadzieścia wieków, teraz też sobie poradzi. W imię dobra nas wszystkich proszę o ograniczenia w dostępie do komputerów. Myślę, że wyjdzie nam to na dobre.

“NIE CZYŃ DRUGIEMU, CO TOBIE NIEMIŁE” – W FORMIE ROZPRAWKI ROZWAŻ SŁUSZNOŚĆ TEGO STWIERDZENIA

Mimo że sens przysłowia: “Nie czyń drugiemu, co tobie niemiłe” wydaje się taki oczywisty i dla wszystkich zrozumiały, jednak każdemu z nas zdarza się zrobić przykrość innej osobie, nie udzielić jej pomocy, czy nawet oszukać. Dlatego w tej rozprawce chcę spróbować jeszcze raz zastanowić się nad powyższym przysłowiem i znaleźć stosowne argumenty potwierdzające jego niezaprzeczalną, według mnie, słuszość.

Podstawową racją, przemawiającą za trafnością tego twierdzenia, jest jego logiczne rozwinięcie, jeśli np. sam nie chciałbym być pobity, dlaczego mam zbić kogoś drugiego? Innymi słowy, zanim komuś wyrządzimy jakieś zło, powinniśmy postawić się na jego miejscu. Spis rzeczy “niemiłych nam” jest bardzo obszerny i zawiera wszystko, co krzywdzące i bolesne. Dla każdego kłamstwo jest tak samo przykre, a uderzenie u wszystkich wywołuje taki sam ból. Głupotą jest więc sądzić, że akurat tego, którego ja oszukam, przykre odczucie nie osiągnie. Tym bardziej jeśli samemu nie lubi się być oszukiwanym. Innym argumentem przekonującym do sensowności stosowania powyższego przysłowia w codziennym postępowaniu, jest jego bliski związek z porzekadłem: “Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie”. Postępując wbrew zasadzie: “Nie czyń drugiemu, co tobie niemiłe”, ryzykujemy, iż skrzywdzona osoba odpłaci nam tym samym. Na przykład, jeśli przybyłej do nas z daleka cici nie zrobimy nawet herbaty (bo: “taka jestem zmęczona”), jest bardzo możliwe, że i nas spotka podobna gościnność, gdy zawitamy do krewnej. A jeśli ciocia zmusi się nawet i poczęstuje nas herbatą, na pewno nie będzie już dla nas tak miła, jak kiedyś. Trzeba też pamiętać, że zalecenie: “Nie czyń drugiemu, co tobie niemiłe” znaczy również: “czynienie drugiemu” tego, “co tobie miłe”. Jeśli np. lubimy, gdy podczas choroby ktoś nas odwiedzi (jest nam wówczas bardzo przyjemnie; czujemy, że ktoś się o nas troszczy), powinniśmy się zastanowić, czy nie uczynić podobnie, gdy zachoruje któraś z koleżanek. Z pewnością taka wizyta jej również będzie miła. Nie ustąpienie miejsca starszej osobie w autobusie, mimo że na razie stanie nie jest dla nas jeszcze tak bardzo uciążliwe, jest wyraźnym odstępianiem od zasady czyń drugiemu to, co tobie też sprawiłoby przyjemność. Jeśli nie teraz, to na pewno w przyszłości będziemy przecież oczekiwać pomocy ze strony młodszych i sprawniejszych.

Mam nadzieję, że poprzez przedstawienie różnych argumentów i przykładów, zdołałam przekonać wszystkich do realizacji w życiu przysłowia:

“Nie czyn drugiemu, co tobie niemiłe”. Dzięki temu możemy okazać sobie wzajemnie odrobinę ciepła i serdeczności, która tak niewiele kosztuje, a sprawia tyle przyjemności.

459. Napisz rozprawkę na temat przysłowia “Bez pracy nie ma kołaczy”.

Kształcenie językowe.

Praca nad poprawą pomyłek w wypracowaniu albo w streszczeniu

460. Przeczytaj jedno z twoich wypracowań lub streszczeń. Zwróć uwagę na pomyłki, które zrobiłeś. Popraw je. Postaraj się poprawić pomyłki związane z tematem swojej pracy. Zwróć uwagę na spis pomyłek, które mogą być w twojej pracy.

1. Temat nie jest dostatecznie rozwinięty (w wypracowaniu) albo niedokładnie podana jest treść (w streszczeniu).

1. Treść wyszła poza ramy tematu.
2. Opuszczony jest ważny materiał.
3. Brak kolejności w wyłożeniu materiału.
4. Brak spójności między częściami tekstu.
5. Nieudany początek lub zakończenie.
6. Brak rozważań, nieudowodnione twierdzenie.

461. Przeczytaj pracę kolegi, zastanów się, czy temat został rozwinięty, oceń ją ze względu na treść i formę językową, popraw zauważone błędy. Pamiętaj o kulturze prowadzenia rozmowy.

POWTÓRZENIE

§ 34. Powtórzenie i systematyzacja materiału opracowanego

462. Przypomnij sobie, jak powstają dźwięki naszej mowy. Wymień narządy mowy ludzkiej. Jak nazywa się rozdział gramatyki zajmujący się badaniem dźwięków mowy.

463. a) Co nazywamy ortografią? Przeczytaj tekst.

Kiedy dzisiaj podróżujemy po świecie, napotykamy wiele rzeczy przypominających nam nasze ojczyste strony – samochody czy samoloty używane w Chinach nie różnią się zbyt wiele od tych, którymi poruszamy się po Europie. Mieszkańcy miast afrykańskich noszą podobne ubrania jak detroitczycy czy nowojorczyki (choć za sprawą klimatu ubierają się lżej). Telewizory lub telefony w Japonii i, powiedzmy, w Brazylii wyglądają tak samo.

Oblicze świata bardzo się dziś ujedynoliciło. Lecz zanim do tego doszło, przez tysiąc lat ludzie w różnych miejscach Ziemi nie tylko posługiwali się odmiennymi językami, ale i żyli rozmaicie. Chińskie taczki lub statki różniły się kształtem od swoich europejskich odpowiedników. Zbroje rycerskie w Europie i Japonii miały odmienną postać. Nawet w obrębie jednego kraju ludzie zamieszkujący poszczególne dzielnice używali często do tych samych prac różnie skonstruowanych narzędzi i wnosili domostwa o swoistej, typowej dla danego regionu architekturze.

Patrząc jednak z dzisiejszej perspektywy na dzieje ludzkości, dostrzec można, iż kraje położone w różnych częściach świata tworzyły swego rodzaju geograficzne grupy, w ramach których podobieństwa przeważały nad wewnętrznymi podziałami. Najważniejsze z tych grup stawały się kolebkami cywilizacji. Podróżnik, który przemierzyłby około roku tysięcznego szlak pomiędzy Rzymem i Chinami, napotkałby na swej drodze trzy lub cztery takie strefy o silnie zarysowanych cechach indywidualnych.

Mówiliśmy o narodzinach i rozwoju poszczególnych cywilizacji. Każda z nich miała swoje właściwości, pewien “styl” ujawniający się w egzystencji “ludów, które pozostawały w kręgu jej oddziaływania (niezależnie od wszelkich różnic, jakie mogły pomiędzy nimi zachodzić)”. Czasami takim zespalającym czynnikiem była religia – np. hinduizm lub chrześcijaństwo. Kiedy indziej poczucie wspólnoty wiązało się z używaniem jednego języka (np. greki na wybrzeżach

śródziemnomorskich i na Bliskim Wschodzie albo chińskiego na większości obszaru dzisiejszej ChRL).

(*J.M. Roberts "Ilustrowana historia świata. Od wieków średnich po wiek oświecenia"*)

b) W podanym tekście wskaż wyrazy, których pisownia może sprawić ci trudności ortograficzne. Pogrupuj je według problemów ortograficznych. Przypomnij sobie zasady pisowni.

Wzór:

Problem ortograficzny	Przykład z tekstu	Uzasadnienie pisowni
l) Pisownia wielkich i małych liter ...	<i>W Brazylii nowojorczycy</i> ...	Nazwy państw piszemy wielką literą. Nazwy mieszkańców miast piszemy małą literą. ...

464. Przepisz i dodaj przymiotniki pochodne od podanych rzeczowników.

handel – przedsiębiorstwo....

heroizm – ....czyn

mahoń – meble....

hetman – buława....

hydraulik – prasa....

herb – pieczęć ....

465. Odgadnij wyrazy z *h o* podanych znaczeniach.

“pasja, zainteresowanie, ulubione zajęcie” – ....

“wynagrodzenie za pracę” – ....

“miejsce, tor wyścigów konnych” – ....

“stan podobny do snu, wywołany sztucznie; usypiany nieświadomie

poddaje się woli osoby, która go usypia” – ....

“pomieszczenie pod dachem, przystosowane do przechowywania samolotów, jachtów” – ....

“ciepły, suchy wiatr wiejący w Tatrach z ogromną siłą ku dolinom” –

466. Do podanych wyrazów dodaj wyrazy pochodne, w których *ch* wymienia się na *sz*.

brzuch – ...

blacha –....

suchy –....

mech – ...

467. Do podanych wyrazów dodaj wyrazy podstawowe z sz lub s.

... – starucha	... – kicha
... – grucha	... – kielbacha
... – decha	... – mięcho

468. Odgadnij wyrazy z *ch* o podanych znaczeniach.

“następstwo, kolejność wydarzeń w czasie” – ....
“przewlekły, zastarzały, stale trwający” – ....
“sztuka taneczna; układ tańców i baletu” – ....
“dział medycyny zajmujący się operacyjnym leczeniem chorób” – ...

469. Przepisz wyrazy, dodając zakończenie:

a) *-arz* lub *-aź*
aptek..   sprzed..
piosenk..   mont..
mur..   dren..

b) *-erz* lub *-eż*
kancl..   łupi..
harc..   grabi..
Kazimi..   przeci..
Sandomi..   równi..

470. Przepisz tekst i wstaw w odpowiednie miejsca *ó* lub *u*.

J..rek jest zapalonym t..rystą. L..bi podr..żować, poznawać nowe miejsca i nowych l..dzi, zwiedzać zabytki polskiej k..lt..ry. Gdy tylko zaczynają się wakacje, pak..je sw.. j plecak i wyr..sza na kolejną wędr..wkę. W tym roku postanowił j..ż po raz ..smy odwiedzić Krak..w. Ten prastary gr..d darzy szczególnym sentymentem. Ma tu wielu przyjac..ł, wśr..d kt..rych zawsze cz..je się wspaniale. L..bi też atmosferę, jaka pan.. je w mieście. Zapewne kształt..je ją między innymi znajdujący się w Krakowie najcenniejszy zesp..ł zabytkowy w Polsce. J..rek z radością zn..w pospacer..je wzdł..ż gotyckich m..r..w miasta, odwiedzi Wawel. Jak zwykle zachwyci się pięknem przedromańskiej rot..ndy Najświętszej Marii Panny, gotycko-renesansowym zamkiem kr..lewskim, gotycką katedrą z renesansową kaplicą Zyg..ntowską. W kryptach tej kaplicy znajd..ją się groby kr..l..w i zasł..żonych Polaków. Na Rynku Gł..wnym J..rek odwiedzi Sukiennice i przede wszystkim ..syt..owany w jego wschodnim narożniku gotyki kości..ł Mariacki. Kości..ł ten odgrywa gł..wną rolę w zab..dowie śródmieścia, jego wysm..kle wieże g..r..ją

nad miastem. Wnętrze budowli zdobi największy w środkowej Europie późnogotycki rzeźbiony ołtarz. Autorem tego arcydzieła jest Wit Stwosz.

471. Uzupełnij wyrażenia z nazwami kwiatów odpowiednimi literami.

kolorowe dal..e – bukiet (czego?) ...

piękne nasturc..e – pęk ...

pachnące lil..e – zapach ...

różowe azal..e – krzewy ...

białe lewkon..e – klomby ...

472. Uzupełnij zdania nazwami państw podanymi w ramce.

Chętnie bym pojechał do....

Mój kolega mieszka w....

Reporterzy właśnie wrócili z....

Podróżnik przebył daleką drogę z .... do....

Czy byłeś już w....?

Te wyspy leżą w pobliżu....

*Anglia, Hiszpania, Grecja, Austria,
Norwegia, Holandia, Japonia*

473. Uzasadnij pisownię *j* lub *i* w podanych wyrazach.

Azja Mniejsza

jasna okleina

pani Maria

trzecia wersja

silny wiatr

biedny pies

474. Uzupełnij wyrażenia brakującymi literami *i* lub *j*.

Z..emia Ognista

spotkan..a z historią

ożywiona dyskus..a

wspaniała kolac..a

rok wielkiej nadzie..

hig..ena osobista

stac..a kolejowa

tort z bakal..ami

smaczny ob..ad

poez..a współczesna

475. Przepisz zdania i uzupełnij je przysłówkami z ramki.

... wiem, jak bym się zachował w trudnej sytuacji.

... bywam w dyskotecze z kolegami z klasy.

Pojechałem ....., gdzie planowałem.

Do jutra pewnie.... wyzdrowieję.

nieraz, nie tam, nie całkiem, nie bardzo, nie zawsze

476. Uzupełnij wyrazami z ramki:

- a) podane przymiotniki
.. zamożni (gospodarze)
... dystansowa (biegaczka)
... zbrojni (rycerze)
... zielona (tapeta)
... fioletowy (sweter)

średnio, długo, ciemno, ciężko, jasno

- b) podane imiesłowy przymiotnikowe
.... spotykane (zjawisko)
.... brzmiący (wyraz)
.... przyjęty (pracownik)
.... malowana (ławka)
.... rosnący (krzew)

nowo, świeżo, obco, dziko, rzadko

477. Do podanych wyrazów dopisz ich zdrobnienia. Podkreśl oboczności.

mucha – ....
ucho – ....
blacha – ....
puch – ....

gwóźdź – ....
pokój – ....
mróz – ...
róg – ...

478. Do podanych wyrazów dopisz ich synonimy rozpoczynające się literą *ch* lub *h*.

usposobienie – ....
śmigłowiec – ....
widnokrag – ....
moment – ....
nastrój – ....

ludzki – ....
może – ....
łapać – ....
przeszłość – ....
przebiegły – ....

479. Ułóż prognozę pogody. Wykorzystaj podane wyrazy.

chmura, pochmurno, wichura, wschód,
północ, podmuchy, plucha, chłodno

480. Uzupełnij zdania. Zwróć uwagę na rozdzielną pisownię cząstki *nie*. Wpisz regułę, która wyjaśnia ten zapis.

Nie można....
Nie wolno....
Nie należy ...

Nie warto ...

Reguła: ...

481. Ułóż po jednym zdaniu z podanymi wyrazami.

masz, marz, maż; smok, smog; pułki, półki; stuk, stóg
---

482. Do podanych wyrazów dopisz ich antonimy. Pamiętaj, że zaczynają się one od *rz* lub *ż* w kolumnie A, od *ch* lub *h* w kolumnie B.

A	B
gęsty – ...	gruby – ...
martwy – ...	cisza – ...
niejadek – ...	detaliczny – ...
radośnie – ...	ciepło – ...
niemrawo – ...	szczodry – ...
urojony – ...	potulny – ...

483. Podaj po dwa przykłady wyrazów pokrewnych, w których zachodzą oboczności rdzenia: *ó* : *o*, *rz* : *r*, *ch* : *sz*, *h* : *ż*.

ó : *o* – ...

rz : *r* – ...

ch : *sz* – ...

h : *ż* – ...

484. Utwórz D. lp następujących rzeczowników:

kolej – ...	poezja – ...
linia – ...	filozofia – ...
epopeja – ...	hierarchia – ...
edukacja – ...	dynia – ...
komedia – ...	ironia – ...

485. W podanych wyrazach uzasadnij pisownię litery *ż*.

drużyna – ...	chorąży – ...
pieniązek – ...	uważny – ...
chodźże – ...	mężczyzna – ...
zamrażać – ...	bliżej – ...

486. Wyjaśnij znaczenie podanych wyrazów. Ułóż z nimi zdania.

Kozak	kozak
Ziemiańin	ziemiańin
Łódź	łódź
Polka	polka
Bermudy	bermudy

487. Przeczytaj uważnie poniższe zdania. Podkreśl wyrazy, które brzmią tak samo, ale mają inną pisownię. Wyjaśnij ich znaczenie.

Zdolny mag wyczarował piękny mak.

Przestań żuć i rzuć gumę do kosza.

Wśród nawałnic i burz busz wydaje się jeszcze groźniejszy.

Wiele bym dał, żeby mieć miedź.

488. Do podanych wyrazów dopisz przedrostki z-, s-, ś-.

..ciąć

..szarzyć

..próchnieć

..szyć

..sumować

..heblować

..twardnieć

..ciągnąć

..komponować

..chudnąć

..cichnąć

..zielenieć

489. Uzasadnij pisownię ó.

rolników, zamków – ...

popiół, przyjaciółka – ...

Piotrków, Kraków – ...

wąwóz, naród – ...

pozwól, wrócisz – ...

490. Podane wyrazy uzupełnij częstką -by (pisownia łączna i rozdzielna).

trzeba.

liczył..

czytała..

zaproszono..

wiedzieć..

byle..

można..

choć..

któż..

którędy..

491. Do podanych wyrazów dopisz przeczenie *nie* (pisownia łączna lub rozdzielna). Określ, do jakich części mowy należą te wyrazy. Przy czasownikach zaznacz, czy jest to bezokolicznik, czy też forma osobowa.

..robienie –

..dać –

..twoje –

..gorszy –

..zawsze –

..palący –

..najwyższy –

..precyzyjnie –

..czytał –

..miły –

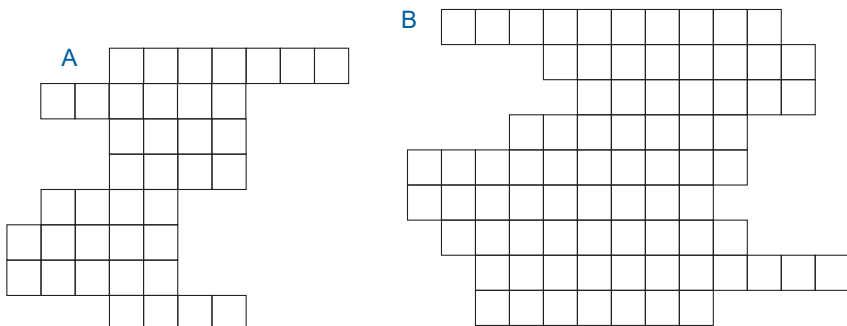
..czułość –

..przeciżył –

492. a) Wpisz *i* lub *ii*.

jaskin..., ewangel..., Rumun..., teor..., epope..., Hag..., anem..., Normand..., ale..., dyn..., Kolumb..., epidem..., Gdyn..., kole..., hierarch..., Belg... .

b) Do diagramu A wpisz kolejno wyrazy z *i*, a do diagramu B – wyrazy z *ii*. Rozwiązaniem jest imię i nazwisko wynalazcy druku.

493. Zapisz liczebniki cyframi.

Jean-Louis Schlesser wygrał (siedemnasty) ..... etap rajdu Paryż-Dakar. Liderem klasyfikacji generalnej nadal pozostaje Japończyk Hiroshi Masuoka. Wczoraj wyruszył na trasę jako (dwudziesty dziewiąty) i wyprzedzając kolejnych rywali, zajął (drugie) ..... miejsce. Dojechał do celu ze stratą zaledwie (trzydziestu siedmiu) sekund do zwycięzcy etapu.

494. Określ styl tekstu. Znajdź charakterystyczne dla tego stylu środki językowe. Nazwij je.

1. Światem zaczęła rządzić jesień,
topi go w żółci i czerwieni,
a ja tak pragnę, czemu nie wiem,
uciec pociągiem od jesieni.
Uciec pociągiem od przyjaciół,
wrogów, rachunków, telefonów,
nie trzeba długo się namyślać,
wystarczy tylko wybiec z domu i:
Wsiąść do pociągu byle jakiego,
nie dbać o bagaż, nie dbać o bilet,
ściskając w rękę kamyk zielony,
patrzeć jak wszystko zostaje w tyle.
2. W taką podróż chcę wyruszyć,
gdy podły nastrój i pogoda,
zostawić łóżko, siebie, szafę,
niczego mi nie będzie szkoda.
Zegary staną niepotrzebne,

pogubię wszystkie kalendarze,
w taką podróż chcę wyruszyć,
nie wiem czy kiedyś się odważę.
Wsiąść do pociągu byle jakiego...
(M. Czapińska)

495. Przeczytaj tekst. Do jakiego stylu go odniesiesz. Dlaczego?

TRĄBA POWIETRZNA

Silny wiatr powietrzny o niewielkiej średnicy (od kilka do kilkuset m); powstaje w chmurach burzowych i sięga od podstawy chmury do powierzchni gruntu lub wody; forma leja, kolumny, liny; wiatr, skierowany ku górze, wieje po torach spiralnych wzdłuż osi wiru, z prędkością 50–100 m/s (niekiedy z większą); ciśnienie wewnątrz t. jest znacznie niższe od otaczającego (o kilkadziesiąt i więcej hPa); przesuając się nad ziemią lub zbiornikiem wodnym gwałtownie zasysa wodę (t. wodna) lub piasek, pył, kamienie, przedmioty (t. pyłowa, powietrzna); często towarzyszy jej gwałtowna burza i intensywne opady (na ogół gradu); jedno z najbardziej pustoszących zjawisk przyrody, częste w niskich szer. geogr. (środk. stany USA); w Europie rzadkie (w Polsce największe t. pojawiły się 1959 w okolicach Łodzi, 1987 nad Białymstokiem i okolicami).

496. a) Przeczytaj wiersz. Jaki to styl, dlaczego.

LATO

Jeśli ci trzeba srebra – idź nad Ikwę – rzekę,
Tam srebrem lśnią krzewiny naikwiańskich wierzb
I srebrne groty słońca nurt ikwiany sieką
I wśród srebrzystej fali słyhać srebrny śmiech.
Jeśli ci trzeba słońca – idź nad Ikwę – rzekę,
Tam stoi wielkie niebo zatopione w blask
I blask ten rozpościera nad ziemią daleko,
Aż po sine gór szczyty i rozległy las.
Jeśli ci trzeba ciszy – idź nad Ikwę – rzekę,
Rzadko tam dojdzie ludzki czy ptaszęcy zew.
I tylko pies wioskowy gdzieś w dali zaszczeka,
Zaszumi wiatr i dźwięczy cichy świerszcza śpiew.
Jeśli pragniesz przyjaźni – idź nad Ikwę – rzekę
I nie omieszkaj zabrać szczęśliwego psa,
Długa droga nadbrzeżna zda się niedaleka

Kiedy kształt doskonały poprzez łąki gna.
 Słońce, woda, głos świerszcza zda się z tobą jedno
 W tym powietrzu przezczystym, które wokół drga.
 I myślisz, że tu właśnie utrafiłeś w sedno,
 Przyjmując dar ikwiany, który wróci w snach.

(I. Sandecka)

b) Przypomnij sobie, co nazywamy metaforą.

497. Podaj, jaką częścią mowy jest każdy z poniższych wyrazów.

dobrze –	najlepszy –
zrób –	rów –
Anna –	równo –
Ziemia –	wiem –
czyści –	biec –
czerwony –	będzie paliła –

498. Utwórz po trzy wyrazy pokrewne do podanych wyrazów.

zły –   leczyć –   budynek –

499. Dobierz z ramki po jednym wyrazie bliskoznacznym.

fantastyczny –
 odważny –
 strach –

interesujący, nieprawdopodobny, panika, mężny, brawurowy, lęk
---

500. Dopisz wyrazy o znaczeniu przeciwstawnym według wzoru. Nie zmieniaj części mowy.

porządek – <i>bałagan</i>	mądry –
szczęście –	cierpliwość –
precyzyjnie –	prosto –

501. Poniższe zdania przekształć tak, aby powstały zdania nierozwinięte.

1) Śliczny mały kucyk smacznie pije wodę z niewielkiego koryta.

.....

2) Daleko za lasem stała tajemnicza chatka.

.....

502. Przekształć podane zdanie tak, aby powstało: zdanie rozkazujące i pytające.

Janek myje samochód.

Zdanie pytające: .....

Zdanie rozkazujące: .....

Karolina sprząta swój pokój.

Zdanie pytające: .....

Zdanie rozkazujące: .....

503. a) Przeczytaj tekst. Określ styl wypowiedzi. Jaka jest myśl przewodnia utworu?

Cesarz francuski Napoleon wymagał żeby przy każdej okazji oddawano cześć jego monarszej osobie. Gdy przyjeżdżał do jakiegoś miasta miasto musiało witać go honorowymi salwami armatnimi. Napoleon lubił huk dział ponieważ w młodości był oficerem artylerii.

Kiedyś przybył do małego miasteczka, które wtulone było w kotłinę u podnóża Alp. Na powitanie wybiegli wszyscy mieszkańcy i z całych sił krzyczeli na cześć cesarza. Burmistrz długą mową wielbił potęgę Napoleona wręczał chleb i sól małe dziewczynki podawały kwiaty grała jakaś orkiestra.

Powitanie było wspaniałe tylko nie wystrzeliła ani jedna armata.

Kiedy skończyły się powitalne ceremonie Napoleon wezwał do siebie burmistrza. Chociaż burmistrz kłaniał się do samej ziemi cesarz był ponury.

– Chcę wiedzieć dlaczego nie przyjęliście osobę monarchy należnymi salwami honorowymi.

– Jeżeli najjaśniejszy pan pozwoli odpowiem. Bardzo wiele przyczyn złożyło się na to że nie mogliśmy godnie powitać waszej cesarskiej mości. Pierwszą przyczyną było to iż nie mamy w mieście ani jednej armaty...

Na te słowa cesarz-artelerzysta uśmiechnął się i przerwał burmistrzowi.

– Wystarczy to co usłyszałem. Nie jestem ciekaw jakie były inne przyczyny.

b) Wskaż w tekście zdania pojedyncze i złożone. Określ rodzaje zdań złożonych.

c) Przepisz tekst, stawiając opuszczone znaki przestankowe.

Napoleon przekraczający
Przełęcz Świętego Bernarda
Jacques-Louis David, 1800–1801

504. Przeczytaj niżej zamieszczone teksty, następnie przeredaguj je, zastępując frazeologizmy omówieniami.

a) Kiedy spojrzałem na naszą polonistkę, poczułem pismo nosem. Siedziałem jak na szpilkach. Wiadomość o sprawdzianie spadła na wszystkich jak grom z jasnego nieba. Gdy polonistka podyktowała pytania, spadł mi kamień z serca. To była dla mnie kaszka z mlekiem. Mogłem zapisywać odpowiedzi z zawiązanymi oczyma. Cieszyłem się, że w ciągu ostatnich miesięcy nie leżałem do góry brzuchem, nie siedziałem za piecem i nie myślałem o niebieskich migdałach, lecz uczyłem się systematycznie.

b) Włączyłem radio. Wszystkie programy na jedno kopyto. Postanowiłem przekonać się, jaki jest program telewizyjny. Niestety, efekt taki sam. No cóż – pomyślałem – każdy kij ma dwa końce. Spojrzałem na półkę, na której leżała czterolistna koniczyna. Uwierzyłem, że coś wymyślę i nie będę się nudził. Rozejrzałem się po swoich czterech kątach i przypomniałem sobie, że w plecaku leży książka wypożyczona z biblioteki. Sięgnąłem po nią bez przekonania i zacząłem czytać. Już po przeczytaniu kilku stron wiedziałem, że przy tej lekturze będzie można zrywać boki ze śmiechu.

505. Złośliwy chochlik pomieszał różne części frazeologizmów. Uporządkuj je, zapisz poprawne związki w ułożonych przez siebie zdaniach.

dumny jak mysz pod miotłą
stajnia Tantała
praca Augiasza
pięta z nieba
manna Pandory
szyfowa encyklopedia
wdowi wzrok
głupi jak paw
bazyliškowy grosz
puszka Achillesa
siedzieć jak osioł
chodząca manna

506. Ułóż i zapisz dialog. Skorzystaj z frazeologizmów:

kość niezgody, maczać w czymś palce, zażyć kogoś z mańki, poruszyć niebo i ziemię, zagrać komuś na nosie, patrzeć przez palce, mieć nosa, siedzieć na dwóch stołkach, zachodzić w głowę, twardy orzech do zgryzienia.

507. W podanych niżej związkach frazeologicznych znajdują się nieprawidłowe składniki. Przekreśl je. Odczytaj, jak brzmią poprawnie zbudowane frazeologizmy.

zjeść z kimś beczkę mąki
mieć z kimś na podstawku
dodać oliwy do ognia
zanurzyć w łyżce wody
wpaść jak śliwka w dżem
woda sodowa uderzyła komuś do głowy
włosy stanęły komuś prosto
wpaść z deszczu pod beczkę

508. Jakie cechy sprawiają, że inni chętnie z nami przebywają, rozmawiają, zwracają się do nas z różnymi sprawami?

– Czy łatwo wykształcić w sobie takie cechy?

509. Jak rozumiesz sens podanych słów? Jeżeli masz trudności z objaśnieniem ich znaczenia, sięgnij do słownika wyrazów obcych.

aprobata – .....

antagonizm – .....

510. Co to znaczy:

stanąć przed alternatywą, mieć przed sobą alternatywę?

511. Jakie szczególne cechy mają ludzie, o których się mówi w ten sposób?

a) rogata dusza – .....

b) człowiek gruboskórny – .....

c) człowiek o kamiennym sercu – .....

d) człowiek-dusza, człowiek-anioł, człowiek wielkiego serca – .....

512. O jakich ludziach mówimy: *silna, niezwykła indywidualność*? Kogo z ludzi, których znasz, mógłbyś tak określić? Dlaczego?

Silna, niezwykła indywidualność – to .....

513. Popatrz, z jakimi wyrazami może się łączyć rzeczownik *przyjaźń*. Z dwoma wybranymi związkami wyrazowymi ułóż zdania.

przyjaźń – (*jaka?*) wierna, stała, nierozzerwalna, dozogonna, niezachwiana, bezinteresowna, dawna, odwieczna;

zawrzeć z kimś przyjaźń;   szczyć się czyjaś przyjaźnią;

darzyć kogoś przyjaźnią;   żyć z kimś w przyjaźni

- 514.** Przeczytaj frazeologizmy i ich znaczenia. Porównaj je. Co o nich powiesz? Ułóż z nimi dwa krótkie opowiadania.

<i>frazeologizm</i>	<i>znaczenie</i>
drzeć z kimś koty	kłócić się, nienawidzić się wzajemnie
kopać pod kimś dołki	działać podstępnie na czyjąś szkodę
mieć z kimś krzyż pański	mieć z czyjegóż powodu zmartwienia
nudny jak flaki z olejem	bardzo nudny
głupi jak but	bardzo głupi
kamień węgielny	podstawa, początek czegoś
pyrrusowe zwycięstwo	zwycięstwo pozorne
przeciąć węzeł gordyjski	rozstrzygnąć zawiłą sprawę

- 515.** W podanym zestawieniu pomieszano znaczenia. Połącz frazeologizm z odpowiednim znaczeniem.

tajemnica poliszynela	bardzo dużo pieniędzy
znać się jak łyse konie	próżnować, leniuchować
bajońskie sumy	znać się bardzo dobrze
klamka zapadła	rzekoma tajemnica, znana wszystkim od dawna
zbijać bąki	stało się coś, czego nie da się odwołać

- 516.** Odczytaj niżej zamieszczony tekst. Frazeologizmy zastąp omówieniami. Ponownie odczytaj tekst. Jakie wysnuwasz wnioski? O czym decydują frazeologizmy?

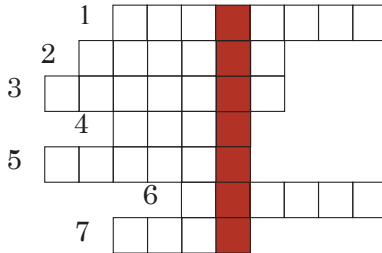
Jarek i Marek są braćmi. Podobni są do siebie jak . Mają włosy czarne jak i buzie . Rosną jak na mają apetyt. Choć patrzą przez , mówią o nich, że mają . Śmiało możesz im powierzyć tajemnice, bo nigdy nie puszcza .

- 517.** Wskaż wśród podanych synonimów jeden o najbardziej ogólnym znaczeniu, który może zastąpić pozostałe. W razie trudności skorzystaj ze "Słownika wyrazów bliskoznacznych".

– zmagania, wojna, pożoga wojenna, bój, bitwa, batalia, bójka;
 – błoto, bagnisko, trzęsawisko, grzęzawisko, mokradło, moczary;
 – antagonist, oponent, opozycjonista, wróg, przeciwnik, nieprzyjaciel.

518. Rozwiąż krzyżówkę i odczytaj pionowo hasło, które jest inną nazwą wyrazu bliskoznacznego.

1. Stolica Polski; 2. stolica Hiszpanii; 3. stolica Portugalii; 4. stolica Norwegii; 5. stolica Wielkiej Brytanii; 6. stolica Austrii; 7. stolica Włoch.

519. Uporządkuj synonimy według rosnącej intensywności cechy:

ciepły, skwarny, upalny, gorący;
zawrotny, szybki, pośpieszny;
wyrzeczenie, ofiara, poświęcenie;
obmowa, potwarz, plotko;
pomiatać, gardzić, lekceważyć;
zglębiać, dociekać, badać, wnikać.

520. Pogrupuj podane wyrazy bliskoznaczne według kolorów, których odcienie oznaczają: a) czerwony, b) brązowy, c) niebieski.

chabrowy, orzechowy, koralowy, karminowy, kasztanowy, błękitny, tabaczkowy, modry, bordowy, lazurowy, czekoladowy, paśowy, kakaowy, szkarłatny, piwny, purpurowy, buraczkowy, szafirowy, rubinowy, brunatny, kawowy, amarantowy, krwisty, karmazynowy, malinowy, wiśniowy.

521. a) Podaj związki frazeologiczne, w których występują nazwy:

- a) owoców i jarzyn – jabłko, gruszka, orzech, mak, bób, groch;
- b) zwierząt – koń, mysz, gęś, wąż, pies, kura;
- c) części ciała – noga, nos, głowa, zęby, oko, uszy.

b) W razie trudności posłuż się słownikiem frazeologicznym.

522. Przeczytaj podane zdania, a następnie popraw je, przedstawiając pomieszane związki frazeologiczne.

Pierwszy raz leciał samolotem i z niejednego pieca chleb jadł.
Długo myślał, więc miał duszę na ramieniu.

Od lat podróżował po świecie, więc coś mu zaczęło świtać w głowie.

523. Uzupełnij frazeologizmy odpowiednimi przyimkami.

... żołądek ... serca mężczyzny..

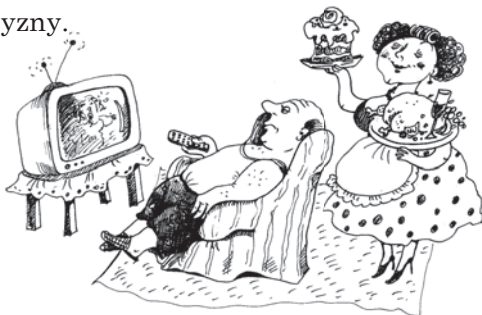
Mieć kielbkie ... łbie.

Patrzeć ... łba.

Nudy ... pudy.

Postawić oczy ... słupek.

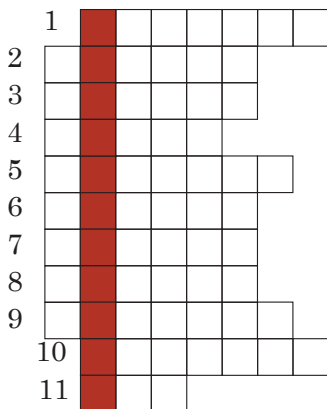
Jeść ... dwóch.

524. Wpisz przyimki *w, na, po, poza, na*.

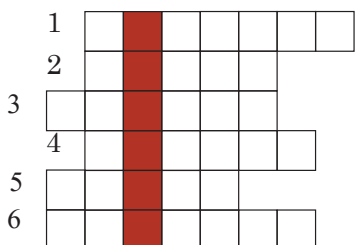
... ogóle   ... pewno   ... prostu   ... tym   ... prawdę

525. Wpisz do krzyżówki wyrazy według podanych znaczeń. Objasnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. mały strumień
2. jest dobrze, ale zawsze może być ...
3. niewiele czegoś
4. zaczerpnięcie powietrza
5. inaczej **zasady** (np. gry, ortograficzne)
6. wyraz bliskoznacznym do wyrazu **radość**
7. jeśli szaleje na morzu, statki pozostają w porcie
8. satelitarna na dachu
9. z fantami
10. zwierzę pod ochroną, żyje w górach
11. lecą do światła

526. a) Wpisz do krzyżówki wyrazy według podanych znaczeń. Objasnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. ktoś wybitnie zdolny
2. mówimy, że ktoś różni się od kogoś innego jak woda i ...
3. draży skałę
4. nasza planeta
5. idziemy po niego do głowy
6. rozpromienia każdą twarz

b) Przypomnij sobie, jakie znasz słowniki.

527. a) Przeczytaj tekst.

Chaty buduje się tutaj z drzewa, kryje się nie słomą, a gontem. Żurawie, złożone z poprzecznej żerdzi, opartej o rozwidlony słup i obciążone na jednym końcu, służą do wyciągania wiadra ze studni. Ambicją gospodyń jest mały ogródek przy wejściu. Hodują w nim georginie i malwy: coś, co buje wysoko pod ścianę, a nie ozdabia tylko ziemi i czego przez płot nie widać.

[...] Issa jest czarna, głęboka, o leniwym prądzie, szczelnie obrosła łożyną; jej powierzchnia miejscami jest ledwie widoczna pod liśćmi lilii wodnych, wije się po łąkach, a pola, rozłożone na łagodnych zboczach po obu jej stronach, mają glebę urodzajną. Dolina jest błogosławiona przez rzadki u nas czarnoziem, bujność swych sadów i może odcięcie od świata, które ludziom tutejszym nigdy nie przedstawiało się jako dokuczliwe. Wioski są tu bogatsze niż gdzie indziej, siedzące albo przy jednej dużej drodze wzdłuż rzeki, albo wyżej nad nią, na tarasach i przyglądające się sobie wieczorem światłami okien poprzez obszar, który powtarza jak pudło rezonansowe stuk młotka, szczerkanie psów i głosy ludzi – może dlatego tak znana jest ze swoich starych pieśni, które śpiewa się tutaj, rozkładając je na głosy, nigdy unisono, starając się zawsze zwyciężyć rywali w wiosce naprzeciwko, przez ładniejsze, powolne dogasanie frazy.

(Cz. Miłosz)

b) Zatytułuj go, ułóż plan, napisz krótkie streszczenie.

c) Wytłumacz użycie znaków przestankowych.

528. Do podanych czasowników dopisz okoliczniki sposobu, które w mowie potocznej są utartymi porównaniami, np. *leje jak z cebra*.

- a) pasuje jak .....
- b) haruje jak .....
- c) cieszy się jak .....
- d) wygląda jak .....
- e) wyje jak .....

529. Do podanych czasowników dopisz odpowiednie rzeczowniki, tak aby powstały zwroty często używane w języku potocznym (np. *plonąć miłością*):

- a) tryskać .....
- b) pałać .....
- c) wyciąć .....
- d) gruchnąć .....
- e) uszyć .....

530. Ułóż krótkie opowiadanie, w którym użyjesz przynajmniej trzech spośród wymienionych niżej związków frazeologicznych:

- a) owczy pęd,
- b) słomiany zapał,
- c) napytać sobie biedy,
- d) szastać pieniędzmi,
- e) iść z torbami,
- f) postawić wszystko na jedną kartę.

531. Przeczytaj tekst. Znajdź zdania pojedyncze i złożone. Na czym polega różnica między nimi.

a) **TYPY WULKANÓW**

Wulkany najczęściej występują w postaci stożków zakończonych lejkowatym otworem – kraterem. Przez krater na powierzchnię wypływa lava. W zależności od właściwości chemicznych lawy stożki wulkaniczne mogą mieć różny kształt. Lava kwaśna jest gęsta, ma dużą lepkość i płynie zazwyczaj powoli. Nie odpływa więc daleko od krateru, lecz zastyga w jego pobliżu, powodując narastanie stożka. Powstają w ten sposób wulkany kopułowe, charakteryzujące się znaczną wysokością i dużą stromizną stoków. Przykładem jest Kili-mandżaro w Afryce.

b) **WIOSNA TUŻ, TUŻ**

Przyszedł marzec. Słońce ogrzewa ziemię. Na rzekach i stawach pęka lód. Topnieje śnieg. Czasem na dworze bywa plucha. Nieśmiało kwitną pierwsze wiosenne kwiaty. Łagodny wietrzyk osusza kałuże. Widać, że zbliża się wiosna.

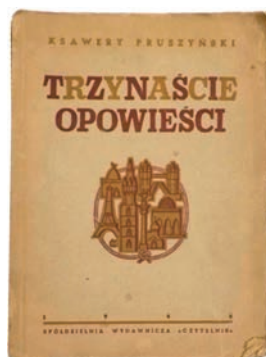
W parku wiosna już w pełni. Trawniki pokryły się świeżą zielenią. Gałązki drzew i krzewów wypuściły nowe listki. Płacząca wierzba kołysze swoje zielone warkocze. Zieleni króluje wszędzie, mieni się różnymi odcieniami. Krzewy forsycji pokryły się żółtym kwieciem. Ptaki śpiewają radośnie.

532. a) Przeczytaj sprawozdanie z lektury, napisane przez ucznia klasy IX.

W roku 1947 ukazała się wydana w Warszawie przez Państwowy Instytut Wydawniczy książka Ksawerego Pruszyńskiego pod tytułem *Trzyście opowieści*. Jest to bardzo dobra proza narracyjna, opowiadająca o przygodach i ciekawych przeżyciach prostych żołnierzy żyjących Polską i polskością na odległych ziemiach, w dalekich krajach, w okresie drugiej wojny światowej. Umieszczone w tym zbiorze

znakomite opowiadanie *Różaniec z granatów* to jeszcze jeden obraz polskiego żołnierza walczącego z Niemcami na różnych frontach świata, to jeszcze jedno smutne, gorzkie doświadczenie z lat wojny. Ksawery Pruszyński bardzo interesująco przedstawia wydarzenia. Ich miejscem jest szpital w Anglii, w którym znalazł się polski korespondent pełniący w utworze funkcję narratora opowiadającego o zdarzeniach współczesnych oraz ciężko ranny, umierający prosty polski żołnierz, dąbrowszczak, członek Brygad Międzynarodowych, bohater opowiadania, który wspomina wydarzenia dawne. Bohater z rozczuleniem opowiada o Polsce, rodzinie, o swym udziale w bitwach na różnych frontach w Hiszpanii, o stosunkach międzyludzkich w brygadach. Opowiada zdaniami krótkimi, urywanymi, nie kończy myśli: “Zdarza się... tak, to ja... dobrze... ale... niech pan major... już mnie i teraz zostawi mnie... już niedługo...”.

Stwarza to wrażenie autentyczności wypowiedzi człowieka umierającego i gorzko doświadczonego, ale do końca myślącego o Polsce “Opowieść była tak samo w strzępach jak on sam” – mówi narrator.

Oryginalne powiązanie wydarzeń współczesnych ze wspomnieniami wydarzeń dawnych nadaje opowiadaniu głębołą, nasyconą liryzmem wymowę patriotyczną.

Świat przedstawiony w opowiadaniu Ksawerego Pruszyńskiego *Różaniec z granatów* na długo pozostanie mi w pamięci.

b) Wskaż w tekście jednorodny człony zdania i uzasadnij użycie lub brak między nimi przecinków.

c) Napisz podobne sprawozdanie z ostatnio przeczytanej książki.

533. W podanym tekście wskaż zdania pojedyncze, zdania złożone współrzędnie i zdania podrzędnie złożone. Jakie związki znaczeniowe zachodzą między zdaniami składowymi w zdaniu współrzędnie złożonym?

Z mego okna widoczny jest targ. Odbywa się na sąsiedniej ulicy dwa razy w tygodniu. [...] W przeddzień robotnicy miejscy przywożą i ustawiają stragany. Kładą nad nimi brezentowe dachy i nazajutrz cała ulica zmienia się nie do poznania. Sto kilkadziesiąt stoisk wzniesionych naprzeciw siebie w dwóch długich rzędach napęlnia się towarem. Sprzedawcy podnoszą głośny gwar, słowa, okrzyki,

zdania dają się słyszeć ze wszystkich stron. Usta kobiet wyrzucają setki słów na minutę, jakby strzelały błyszczącym śrutem. Tylko w Japonii słyszałem rozmowy kobiet podobnie do ptasiego ćwierkania, ale tu nie ma rozmów. Tu chodzi o sprzedaż, tu robi się interesy. Gdy pierwszy raz usłyszałem te chóry, stanąłem oszołomiony. Pomyślałem, że to wielka opera. Od tego czasu często chodzę na targ i bywam na tym jedynym w swoim rodzaju przedstawieniu.

(wg K. Wierzyńskiego)

534. Określ stosunki znaczeniowe zachodzące między zdaniemi składowymi w poniższych zdaniach współrzędnie złożonych. Tam, gdzie to jest konieczne, postaw przecinki.

Siadłem w głębokim fotelu i pograżyłem się w rozmyślaniach.
Nie lubię kawy więc zamówiłem herbatę.
Zadzwoń do niego lub wyślij telegram.
Świeciło ostre słońce, ale dzień był pogodny.
Albo natychmiast się uspokoisz albo wrócę do domu.
Przyleciały już przelotne ptaki czyli nadeszła wiosna.
Ani Kasia nie przyjechała ani nie odpisała na mój list.
Deszcz już przeszedł zaświeciło słońce.
Albo ja po ciebie wstąpię albo ty spotkasz się ze mną.
Czekałem na coś niezwykłego spodziewałem się niespodzianki.
Poczytaj albo pobaw się na komputerze ale mnie zostaw w spokoju.

535. Wstaw brakujące przecinki i uzasadnij konieczność ich użycia.

Czytając tę książkę marzyliśmy o niezwykłych przygodach.
Dziecko stało w kącie popłakując z cicha.
Zamknąwszy oczy zaczęła myśleć o swoich koleżankach.
Wyszedł nie domknąwszy drzwi.
Nauczyciele prowadząc lekcję zwykle stoją.
Uczniowie zdawszy maturę przygotowywali się
do egzaminów wstępnych.

Mówiła coś do mnie łykając łzy.

Chrząknąwszy rozśmieszył wszystkich zebranych.

536. Porównaj następujące pary zdań i zastanów się, dlaczego przecinek w nich stoi w różnych miejscach.

Czytając, pilnie śledził tok myśli autora.

Czytając pilnie, śledził tok myśli autora.

Uśmiechnąwszy się, przyjaźnie poklepał mnie po ramieniu.

Uśmiechnąwszy się przyjaźnie, poklepał mnie po ramieniu.

537. Wskaż zdania złożone, wytłumacz użycie przecinków.

Daremne żale, próżny trud,
Bezsilne zlorzeczenia!
Przeżytych kształtów żaden cud
Nie wróci do istnienia.

Świat wam nie odda, idąc wstecz,
Zniknionych mar szeregu;
Nie zdoła ogień ani miecz
Powstrzymać myśli w biegu.

Trzeba z żywymi naprzód iść,
Po życie sięgać nowe,
A nie w uwiedłych laurów liść
Z uporem stroić głowę.

Wy nie cofniecie życia fal,
Nic skargi nie pomogą!
Bezsilne gniewy, próżny żali
Świat pójdzie swoją drogą.
(A. Asnyk)

538. Które wskaźniki zespolenia zapowiadają i wprowadzają zdania przydawkowe? Rozpoznaj wśród nich zaimki wskazujące, zaimki względne, spójniki.

To jest ten człowiek, którego szukałem. Ma tyle lat, że nie chce już się przyznawać do swego wieku. Nie przyszedł z tej przyczyny, że chorował. Ile potrafisz, tyle zadań rozwiąż. Takie programy, o jakich mówisz, najbardziej mi się podobają.

539. a) Umieszczone w nawiasach zdania podrzędne połącz za pomocą spójników lub zaimków z podanymi zdaniami nadrzędnymi tak, aby określały one wyróżnione wyrazy. Przepisz zdania, stawiając przecinki i uzupełniając luki odpowiednimi literami.

1. Poszli więc w stronę Ogrodu Botanicznego **z nadzieją** (*uj..ą tam najpiękniej..e okazy kwiat..w*). 2. Staliśmy nad b..egiem mo..a i z niepokojem pat..yliśmy **na fale** (*wznosiły się coraz wy..ej*). 3. **Niebezpieczeństwo** dost..e..ono w porcie (*zagra..ało ..egla..om*). 4. Wkr..tce ukazała się **motor..wka** (*pośpieszyła na pomoc*). 5. Dob..e pamiętam **dzień** (*po raz pierw..y zobaczyłem mo..e*). 6. Był to **znak** (*wyprawa się udała*). 7. Nigdy nie zapomnę **wioski** (*spędziłem swoje lata dziecięce*). 8. **Książka** bardzo mnie zainteresowała (*podarował mi kolega*).

- b) Podkreśl zaimki i spójniki, za pomocą których zdania przydawkowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi.
- c) Objaśnij pisownię wyrazów, które uzupełniłeś brakującymi literami.

540. a) Przepisz. Podkreśl zdania przydawkowe. Postaw brakujące przecinki.

Szkoda kwiatów *które* więdną w ustroni i nikt nie zna ich barw *świeżych* i woni. Szkoda pereł *które* leżą w *mórz* toni; szkoda uczuć *które* młodość roztrwoni. Szkoda marzeń co się w ciemność rozproszą, szkoda ofiar *które* nie są rozkoszą. Szkoda pragnień co nie mogą wybuchnąć, szkoda piosnek *których* nie ma kto słuchać, szkoda męstwa, gdy nie *przyjdzie* do starcia, i serc szkoda, co nie mają oparcia.

b) Wytlumacz regułą pisownię wyróżnionych wyrazów.

541. Przeczytaj zdania złożone. Określ rodzaje zdań podrzędnych. Wypisz kolejno zdania z podrzędnymi podmiotowymi, orzecznikowymi, przydawkowymi i dopełnieniowymi. Postaw przecinki. Przed każdym zdaniem podrzędnym napisz w nawiasie pytanie, na które ono odpowiada.

1. Twoje serce poczciwe nie umie czuć ile jest piekła w obrażonej dumie. 2. Po drodze Woźny ciągle Sędziemu tłumaczył dlaczego urządzenie pańskie przeinaczył. 3. Przytrafia się to często że dobry człek jaki niewdzięcznika przygarnie. 4. Mnie się zdawało że tam nad głową morze wiszące szalało. 5. We dworze gdzie przed chwilą było tyle wrzasku teraz pusto i głucho. 6. Nadeszła chwila że tłumione łkanie wstrząsnęło te rycerskie piersi. 7. Rymwid mądry odgadywał gdzie mu jedyne pozostało wsparcie. (z utworów A. Mickiewicza) 8. Deszcz był taki że wkrótce przemokliśmy zupełnie. 9. Sztuka jest ciepłym wiatrem od którego śniegi topnieją.

542. Postaw znaki przestankowe. Zaznacz zdania złożone.

Staję na najwyższym szczycie tej góry na szczycie NANGA PARBAT (8126 m). Nigdzie nie można wyjść wyżej. Znajduję się w miejscu które było moim marzeniem. Nie czuję jednak oszałamiającego szczęścia ogromnej radości wzniesłego uczucia zwycięstwa. W najmniejszym stopniu nie uświadamiam sobie znaczenia tej chwili. Jestem zupełnie wykończony

śmiertelnie zmęczony upadam na śnieg. Wkuwam automatycznie oskard jakbym przećwiczył to już wielokrotnie w silnie złodzony

śnieg. Od 17 godzin byłem w drodze każdy krok był walką nieopisanym wysiłkiem woli. Jestem teraz zadowolony że nie muszę wchodzić wyżej.

(H. Buhl, samotny zdobywca NANGA PARBAT w 1953 r.)

543. Które zdania podrzędne w podanych zdaniach są zdaniami przydawkowymi, a które dopełnieniowe? To trudniejsze zadanie, ci, którzy sobie z nim poradzą, zasługują na uznanie.

Andrzej spytał, kto może mu pożyczyć pieniądze.

Pytanie Andrzeja, kto może mu pożyczyć pieniądze, trafiło w próżnię.

Ania troszczy się o to, żeby wszystkim było przyjemnie.

Wzruszająca jest troska Ani, żeby wszystkim graczom było przyjemnie.

Wiara, że wygra, pobudza graczy.

Gracze wierzą w to, że wygrają.

544. a) Przeczytaj. Wskaż wszystkie zdania dopełnieniowe.

Tym razem Bolek z Jankiem utopili mnie w stawie, ale to się odkryło dopiero w godzinę później. Na razie mama, widząc Bolka czytającego, zaczęła śledztwo od zwykłych słów:

– Bolek, powiedz od razu, co się stało?

Bolek naturalnie odpowiedział, że nie wie o niczym, i dodał, że ani Janka, ani mnie od obiadu nie widział. Wobec tego mama była już zupełnie pewna, że coś się stało. I rzeczywiście w tej chwili weszła do pokoju żona ogrodnika, mówiąc, że najmłodszy panicz się utopił. (Najmłodszy to byłem właśnie ja). I kapelusz pływa po stawie.

A stało to się tak: mieszkaliśmy wtedy w nowym mieszkaniu. Na przedmieściu, daleko. Ale to nie był wcale pałac. Babcia mówiła, że to rudera. A przeprowadzaliśmy się bardzo często. Mama zawsze narzekała, że każda przeprowadzka to zmiana. A myśmy okropnie lubiliśmy, jak się pakowało rozmaite rzeczy, zdejmowała obrazy ze ścian, a potem rano przychodzili jacyś ludzie aby zabrać to wszystko. I kolację jedliśmy już gdzie indziej. Janek mówił, że on mógłby przeprowadzać się codziennie. Właściwie ja także.

b) Streść tekst. Jaki to styl?

545. a) Wstaw brakujące przecinki, wskaż zdania nadrzędne i podrzędne, określ typ zdań podrzędnych. Narysuj wykresy tych zdań.

Świat *byłby* lepszy *gdyby* ludzie byli sobie życzliwi.

Jeśli chcesz mieć przyjaciela oswój mnie.

Spuchnę jeśli nie zażyję tego lekarstwa.
Gdybyś mnie szanował inaczej *zachowałbyś* się.

b) W wyróżnionych wyrazach wytłumacz pisownię partykuły *by*.

546. Wskaż zdania podrzędne okolicznikowe, określ ich typ, a następnie zamień je na okoliczniki w zdaniach pojedynczych.

Dziecko rozplakało się, ponieważ zatęskniło za domem.

Proszę zgłosić się na badanie kiedy zażyjesz wszystkie tabletki.
Trzęsę się, bo jest mi zimno. Spotkamy się, zanim minie rok. Co będziesz robił, kiedy skończysz szkołę?

Odkąd go poznałem, zmienił się bardzo na korzyść.

547. a) Przepisz, zaznacz zdania złożone podrzędnie.

Pewien Anglik ciągle przegrywał na wyścigach konnych. Kiedyś postanowił, że w końcu musi wygrać. Nie grał długo, aż uzbierał sześć tysięcy funtów. Po sześciu latach, sześciu miesiącach i sześciu dniach, w dzień Wielkiej Gonitwy w Londynie wstał o szóstej rano i zjadł sześć grzanek. Później zamówił taksówkę, która miała numer 6666. Gdy przyjechał na hipodrom, dał taksówkarzowi sześć szylingów napiwku. Poszedł do szóstej kasy i postawił sześć tysięcy funtów na szóstego konia w szóstym biegu. Koń ten przybiegł oczywiście szósty.

b) Sporządź wykresy zaznaczonych zdań.

548. a) Wskaż zdania złożone współrzędnie i podrzędnie złożone, nazwij ich rodzaje.

HUCZY WODA PO KAMIENIACH

Huczy woda po kamieniach,	Kto prawdziwie czuć niezdolny,
A na głębi cicho płynie:	Ten się szumem słowa pieści.
Nie sądz ludzi po zachceniach,	Potok głośny a swawolny
Ale prawdy szukaj w czynie.	Mało wody w sobie mieści.

Lecz spokojnej cisza toni
Zwykle wielką głąb zwiastuje.
Na wiatr uczuć swych nie trwoni,
Kto głęboko w duszy czuje.

(A. Asnyk)

b) Dopisz zdania składowe, tworząc sensowne zdania złożone. Podkreśl spójniki.

... i zrobiło się zimno.
... ale dobry humor nas nie opuszczał.
... więc mam wolne popołudnie.
... albo spóźnimy się na pociąg.

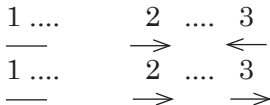
549. Ułóż trzy zdania złożone współrzędnie ze spójnikami

zaś, jednak, natomiast.

550. Uzupełnij przecinki w podanym tekście. Uzasadnij ich użycie.

Włożył płaszcz potem zamknął drzwi. Schodził po schodach powoli zatem bardzo się nie zmęczył. Zaczęło trochę padać lecz nie miał parasola. Podniósł kołnierz i przyśpieszył. Zastanawiał się czy złapać taksówkę ale żadnej w pobliżu nie było. Musiał albo zmoknąć albo zrezygnować z pracy.

551. Ułóż dwa zdania złożone współrzędnie odpowiadające podanym wykresom.

552. a) Przepisz. Podkreśl imiesłowowe równoważniki zdań. Postaw przecinki.

POLOWANIE

Myśliwi wyteżyli oczy na białą, pustą przestrzeń, na której wiatr poruszał oszronionym sitowiem i bezlistnymi krzakami wikliny; każdy czekał z niecierpliwością, jaki to zwierz pojawi się na śniegu. Jakoż po upływie kilku pacierzy na skraju pojawiły się wilki. Ale wypadłszy na polanę i zwietrzywszy wokół ludzi dały znów nurka w bór szukając widocznie innego wyjścia. Potem dziki wynurzywszy się z kniei poczęły biec długim, czarnym łańcuchem przez zaśnieżoną przestrzeń podobne z dala do swojskiej trzody chlewnej, która na wołanie gospodarnej niewiasty zdąża trzęsąc uszyna ku chacie. Ale łańcuch ów zatrzymał się i słuchał się i słuchał wietrząc uważnie. Potem wytoczył ku sieciom i poczuwszy nawrotników znów puścił się ku myśliwym chrapiąc i zbliżając się coraz ostrożniej.

(wg H. Sienkiewicza)

b) Znajdź w tekście wyrazy przestarzałe.

c) Napisz krótki opis obrazu.

Opisz swoje refleksje na temat dzieła (czy ci się podoba, co wg Ciebie jest w nim wartościowe).

Polowanie na dzika
Fransa Snyders, 1893

553. Ustal, na czym polegają błędy w poniższych zdaniach złożonych z imiesłowowym równoważnikiem zdania. Zapisz te zdania w poprawnej formie. Pamiętaj o właściwej interpunkcji.

Przychodząc do szkoły, zostawiłem kurtkę w szatni.

Idąc przez most, spadła mi czapka.

Oglądając film, telewizor ciągle śnieżył.

Kończąc pracę domową, poszedłem do kolegi.

Wszedłszy na wieżę, ukazał się nam piękny widok.

Wkładając książki i zeszyty, rozerwał mi się plecak.

554. Każdą z podanych par zdań współrzędnie złożonych i pojedynczych połącz w zdania wielokrotnie złożone podrzędnie. Zrób wykresy tych zdań.

1) Przestraszyłem się na dobre, ale bardziej ode mnie przeraziły się moje sąsiadki. Mąż pani Kowalskiej przypominał ducha.

2) Ulokowaliśmy się w wąskich przesmykach między surowymi deskami i wcale nie było tak źle. Pachniało nam świeżą sośnina i jeszcze czymś nieokreślonym.

3) Ocknąłem się. Poczułem się mumią faraona Totenchamona na dnie egipskiego grobowca i bolały mnie wszystkie kości.

555. a) Przepisz, podane zdania wielokrotnie złożone, stawiając przecinki.

Stasiowi kręciło się w głowie tchu brakło w piersiach i oślepiął go piasek. Ale zdawało mu się chwilami że słyszy płacz i wołanie Nel, więc myślał tylko o niej. Korzystając z tego że wielbłądy stały w zbitej kupie i że Idrys nie może na niego uważać postanowił przeleźć po cichu na wielbłąda dziewczynki już nie dlatego by uciekać ale by jej dać pomoc i dodać odwagi.

(H. Sienkiewicz)

b) Podziel przytoczone zdania pionowymi kreskami na zdania składowe i ponumeruj je.

c) Z ilu zdań składowych składa się każde z przytoczonych zdań? Jak są połączone zdania składowe?

556. Przepisz. Wyłutnierz użycie znaków przestankowych. Określ rodzaje zdań.

Są prawdy, które mędrzec wszystkim ludziom mówi,

Są takie, które szepce swemu narodowi;

Są takie, które zwierza przyjacielom domu;

Są takie, których odkryć nie może nikomu.

(A. Mickiewicz "Stopnie prawd")

557. Przepisz. Postaw brakujące znaki przestankowe.

Ludzie kiedy zjedli śniadanie i uwiązali do sanek skromny *ekwipunek* obozowy odwrócili się od gasnącego ogniska i ciężkie kroki skierowali w ciemność. Zewsząd wstawać zaczęły pokrzyki zuchwałe a ponure przedzierające się przez chłód i mrok. Szli w milczeniu. Około godziny dziewiątej poczęło świtać o dwunastej niebo *splonęło* ciepłym różem w tym miejscu gdzie wzniesienie globu odgrodziło wysokie słońce południa od świata północy lecz szybko rozplynęła się różana barwa. Pozostała szarość dnia zwlekała jeszcze do godziny trzeciej po czym uszła również a chusta nieprzenikniona nocy arktycznej rozeszła się po cichym i pustym kraju.

Z nadejściem ciemności pokrzyki głodu zbliżyły się śmieiej z prawej lewej i z tyłu. Tak śmiało że dreszcze trwogi biegly po grzbietach spracowanych psów. Rzucały się wtedy w uprzęży jak nieprzytomne.

(wg J. Londona "Biały kiel")

b) Do wyrazów wyróżnionych dobrać synonimy.

558. Znajdź zdania wieloczłonowe. Postaw brakujące znaki przestankowe.

Wczesny październikowy ranek pustą o tej porze ulicą Poznańską idzie Klemens Tohojski wysoki szczupły człowiek lat około sześćdziesięciu. Odziany jest w bure znoszone palto na głowie ma równie znoszoną i wytartą skórzaną czapkę z nausznikami. Chuda twarz o niebieskich zamyślonych oczach i z dwiema fałdami ciągnącymi się od prostego nosa do kącików ust ma rdzawy kolor palonej glinki jakiego nabierają z wiekiem oblicza ludzi jasnowłosych jest źle ogolona okryta szpakowatą szczecina. Idąc tak, Łochojski zauważył w pewny od siebie odległości kogoś leżącego na ziemi. Zanim zbliżył się do tej leżącej postaci ujrzał jeszcze jak mijali ją nieliczni przechodnie mężczyźni i kobiety. Mijając spoglądali przelotnie i śpieszyli dalej do swoich pilnych zapewne spraw.

(wg M. Dąbrowskiej)

559. Wstaw do fragmentu "Legend rycerskich" brakujące przecinki. Znajdź zdania wieloczłonowe, określ stosunki zachodzące w nich (zdanie współrzędnie i podrzędnie złożone).

Od XI wieku obowiązywał kodeks rycerski zakładający braterstwo wszystkich noszących poświęcone miecze. Z braterstwem bywało różnie ale rzeczywiście rycerze starali się nie łamać przejętych przez

siebie praw mieli obowiązek bronięcia słabszych nie wolno im było krzywoprzysięgać ani kłamać przestrzegali rozejmów dotrzymywali wierności swemu panu mężnie stanowili na polu bitwy nie znali lęku przed śmiercią. W nieco późniejszym okresie rycerze często ofiarowali swoje służby pięknym damom [...] stacjali turniejowe pojedynki nagrodą był wieniec z rąk wybranki.

Rycerz mógł stale przebywać na dworze jako członek przybocznej drużyny władcy mógł posławać wypełniać misje dyplomatyczne jawne i tajne mógł pełnić urzędy państwowe dowodzić oddziałami wojskowymi albo jeśli tego chciał mógł rozpocząć wędrówkę od kraju do kraju. Granic jeszcze nie znano nikt nie potrzebował paszportów ani wiz wszędzie można było się dogadać w lingua franca zepsutej łacinie.

(wg Ewy Nowackiej)

560. Przepisz, postaw brakujące znaki przestankowe. Nazwij problemy zawarte w tym liście otwartym.

Drodzy Ludzie!

Każde żywe stworzenie lubi zielen dla wielu to źródło życia.

Zwierzęta biegają i skaczą po łące wśród zielonych traw i kwiatów w lasach budują swoje norki dziuple i kryjówki. Przyroda sprzyja zwierzętom pomaga im dając schronienie i pożywienie.

Jako król zwierząt, ich przedstawiciel, zwracam się do Was, Ludzie, z wielką prośbą. Nie niszczyć naszego środowiska naturalnego zaprzestańcie wycinania drzew i budowania różnych obiektów w miejscach gdzie są "zielone tereny". Te obszary to nasz dom. Gdy człowiek zostaje pozbawiony dachu nad głową staje się smutny i nieszczęśliwy w naszym świecie jest podobnie.

Drodzy Ludzie rozumiem doskonale że potrzebne są wam bogactwa ziemi jednak nie mogę zaakceptować zniszczeń jakie czynicie. Nie możemy pogodzić się z faktem że usuwacie nas z miejsc które dotąd zamieszkiwałyśmy nie dając nam żadnych szans na przeżycie. Zwierzęta buntują się przeciwko zatrutowaniu środowiska. Coraz bardziej brakuje nam czystej wody z rozrzewaniem wspominamy czasy w których lasy były pełne pożywienia a powietrze czyste.

W imieniu wszystkich zwierząt apeluję o rozsądek w gospodarowaniu zasobami naturalnymi naszej planety proszę nie niszczyć naszego i waszego domu chrońcie środowisko od zagłady!

Z poważaniem Lew

b) Zredaguj list otwarty, w którym zaproponujesz rówieśnikom podjęcie działań mających na celu ochronę środowiska naturalnego.

Kształcenie językowe.

Papiery użytkowe

Językiem urzędowym posługujemy się w działalności administracyjno-prawnej. Najczęściej wszelkie pisma urzędowe przyjmujemy z obawą. Typowe wypowiedzi urzędowe to najczęściej nakazy, zarządzenia, obwieszczenia, podania, pozwolenia. Cechą pism urzędowych jest powaga, konwencjonalność, szablonowość. Mają one charakter powinnościowy i dyrektywny, czyli nakazujący. Teksty urzędowe muszą być precyzyjne i obowiązuje w nich określony schemat.

Niewiele jest przesady w stwierdzeniu, że podania i życiorysy własne pisze się przez całe dorosłe życie. Będą więc one i tobie potrzebne, gdy będziesz się ubiegał o przyjęcie na studia, o przyznanie stypendium, starał się o otrzymanie pracy itd.

Podanie – tak jak życiorys – jest pismem urzędowym, ma jednoznacznie określoną formę językową i kompozycyjną.

Główne elementy składowe podania:

- miejscowość, data;
- informacja o nadawcy;

- nazwa instytucji (odbiorcy), adres;
- treść podania;
- podpis;
- załączniki.

Nazwę miejscowości i datę umieszcza się najczęściej w prawym górnym rogu kartki. Na ogół podaje się datę dzienną, czyli dzień, miesiąc, rok.

Datę można zapisać następująco:

14.12.2009,

14 XII 2009-10-07 albo 14 grudnia 2009 r.

w zapisie komputerowym 2009. 12.14

Uwaga!

Nie stawiamy kropek między składnikami daty, jeśli miesiąc napisany jest cyfrą rzymską.

Informacja o nadawcy umieszcza się w lewym górnym rogu kartki.

Informacja zawiera:

- imię (imiona) oraz nazwisko poprzedzone ewentualnie stopniami naukowymi;
- adres domowy (czasem adres do korespondencji);
- można podać numer telefonu (prywatny lub służbowy).

Adres odbiorcy:

- jeśli podanie wysyłamy pocztą, adres potoczny piszemy na kopercie;
- na podaniu piszemy nazwę instytucji i jej siedziby.

Do Dyrekcji Średniej Ogólnokształcącej Szkoły Nr 10

w ...

lub Szanowny Pan

mgr Stanisław Kowal

Dyrektor szkoły średniej Nr ...

w ...

Adres powinien się znaleźć po prawej stronie kartki, dość wyraźnie poniżej daty, z wycięciem.

Treść podania umieszczamy poniżej adresu, rozpoczynając pierwszy wiersz od akapitu.

Podanie można rozpocząć zwrotem:

Proszę (Pana Dyrektora) o ...

Uprzejmie proszę (...) o ...

Zwracam się do (...) z uprzejmą prośbą o ...

Następnie przedstawiamy prośbę, a po niej ewentualne uzasadnienie:

Prośbę uzasadniam tym, że ...

Prośbę swoją motywuję tym, że ...

W uzasadnieniu mojej prośby chciałbym nadmienić (dodać, wyjaśnić), że ...

Uzasadniając moją prośbę, przedstawiam następujące okoliczności (fakty) ...

Podanie możemy zakończyć odpowiednim zwrotem z ponowieniem prośby i apelem o życzliwość, przychyłność.

Możemy też użyć zwrotów:

Łączę wyrazy szacunku

Z poważaniem

Z wyrazami szacunku

Podpis (a także ewentualne sformułowanie wyrazów szacunku i poważania) powinny być odrębne.

Jeśli dołączamy dokumenty, to informacje o nich umieszcza się pod podpisami, stosując formułę:

Do podania dołączam:

lub

Załączniki:

1. ...

2. ...

3. ...

561. Wyobraź sobie, że znalazłeś się w następujących sytuacjach:

- starasz się o przyjęcie do szkoły zawodowej;
- zgubiłeś świadectwo szkolne i zwracasz się do dyrekcji o wydanie duplikatu;
- starasz się o stypendium.

562. Napisz podanie w związku z wybraną jedną sytuacją. Wykorzystaj podanie wcześniej wskazówki.

Wzór:

Jan Kowal
ul. Krótka, 3
79-012 Lwów

Lwów, 14 marca 2009

Dyrekcja Szkoły
Zawodowej Nr 5
we Lwowie

Zwracam się z uprzejmą prośbą o przyjęcie mnie do klasy 1 o profilu matematycznym.

Prośbę swą motywuję zainteresowaniem przedmiotami ścisłymi.

Od klasy 6 uczestniczę w zajęciach Koła Młodych Programistów. Dwukrotnie brałem udział w olimpiadzie matematycznej i zakwalifikowałem się do eliminacji wojewódzkich.

Proszę o pozytywne rozpatrzenie mojej prośby.

Jan Kowal

Załączniki:

1. ...
2. ...
3. ...

563. Wskaż usterki w podanych przykładach podań. Dokonaj korekty i zapisz je w poprawny sposób.

Proszę o przyjęcie mnie do Technikum Browarniczego. Mam zainteresowanie chemią i biologią, więc w technikum dałbym sobie radę.

Na nauce w tej szkole bardzo mi zależy, bo już chodził do niej mój dziadek i ojciec, który obecnie pracuje w laboratorium Zakładów Browarniczych. (...)

Zwracam się z prośbą o wydanie mi duplikatu karty rowerowej. Chodzi o to, że mi ją gdzieś skradziono albo ją zgubiłem dwa tygodnie temu, a bez niej nie mogę się poruszać na rowerze. Zaznaczam, że rower jest moim niezbędnym środkiem lokomocji, którym mogę się dostać do szkoły, która jest oddalona o ponad 3 km od mego miejsca zamieszkania.

564. Napisz żartobliwe podanie np. do nauczyciela z prośbą o zmianę terminu sprawdzianu, do dobrej wróżki lub innej baśniowej postaci.

JAK PISAĆ ŻYCIORYS?

Życiorys jest rodzajem pisma urzędowego, które będzie ci potrzebne głównie w dorosłym życiu. Jednakże wkrótce będziesz musiał go napisać, starając się o przyjęcie do szkoły średniej. Później zaś życiorysu będą wymagać od ciebie instytucje i urzędy, np. gdy będziesz się starał o pracę.

Są dwa schematy pisania życiorysu:

- pierwszy ma formę tradycyjną, pisze się go w l. os. lp, podając informację o przebiegu swojego życia i pracy zawodowej,
- drugi ma formę ankiety-kwestionariusza i jest pisany w formie bezosobowej (w rubrykach ankiety wpisuje się odpowiednie informacje).

Bez względu na to, którą formę życiorysu wybierzemy, musimy podpisać go własnoręcznie.

Stałymi elementami życiorysu są:

- imiona rodziców (jeśli nazwisko ojca jest inne niż nazwisko piszącego, trzeba je również podać); po imieniu matki dodajemy sformułowanie z *domu* i jej nazwisko rodowe;
- zawód rodziców;
- informacje o rodzeństwie;
- przebieg nauki (rok rozpoczęcia i ukończenia nauki w szkole podstawowej, w gimnazjum i szkole średniej, lata studiów i ich kierunek);
- przebieg pracy zawodowej;
- okres służby wojskowej (mężczyźni);
- informacje o stanie rodzinnym;
- informacje o pełnionych funkcjach zawodowych, ewentualnych wyróżnieniach w pracy i odznaczeniach;
- informacje o przynależności do organizacji społecznych i politycznych oraz sprawowanych tam funkcjach.

Twój życiorys nie będzie oczywiście zawierał wielu danych. Masz przecież dopiero 15 lat. Możesz przedstawić swój życiorys w takiej oto formie jak twój kolega.

Urodziłem się 15 sierpnia 1986 roku we Lwowie w rodzinie Jana i Beaty z domu Soból. Ojciec mój jest elektronikiem i pracuje w

Zakładach Aparatury Pomiarowej we Lwowie, matka – pielęgniarka, nie pracuje zawodowo. Mam dwoje rodzeństwa.

Pierwsze lata życia spędziłem z rodzicami we Lwowie, następnie przenieśliśmy się do Kijowa. Tu w 1993 roku rozpocząłem naukę w Szkole Podstawowej nr 1. Obecnie jestem uczniem II klasy gimnazjum i zamierzam starać się o przyjęcie do II Liceum Ogólnokształcącego w Kijowie.

Mateusz Nowak

Kijów, 15 marca 2009

Życiorys osoby dorosłej będzie już bogatszy w informacje. Oto przykład:

Urodziłem się 10 maja 1949 roku w Płocku. Moimi rodzicami są Józef i Marta z domu Kowalska. Ojciec mój, obecnie emeryt, był ślusarzem i pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego, a matka nie pracowała zawodowo.

W roku 1956 rozpocząłem naukę w Szkole Podstawowej im. Mikołaja Kopernika w Płocku, a po jej ukończeniu wstąpiłem do Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Jagiełły, gdzie w roku 1967 uzyskałem świadectwo dojrzałości. Po maturze studiowałem w Politechnice Warszawskiej na wydziale Budownictwa i w 1972 roku uzyskałem dyplom magistra inżyniera. W tymże roku podjąłem pracę zawodową w Miejskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Mieszkanio-owego w Warszawie. W roku 1975 powołano mnie do rocznej służby wojskowej, którą odbyłem w Rawie Mazowieckiej.

W rok później zawarłem związek małżeński z Iwoną Piotrowską. Mam dwoje dzieci: syna Piotra – studenta medycyny i córkę Annę – uczennicę szkoły średniej.

Od roku 1978 mieszkam z rodziną w Białymstoku i pracuję w tamtejszym Urzędzie Wojewódzkim. Obecnie jestem kierownikiem Wydziału Architektury. Dwukrotnie: w roku 1989 i 1994 otrzymałem wyróżnienie za wzorową pracę zawodową.

Stefan Lipowski

Białystok, 12 lipca 2000

Taki schemat pisania życiorysu jest coraz rzadziej stosowany. Dzisiaj spotykamy się z ankietową postacią życiorysu, która – jak już wspomniano – wymaga formy bezosobowej.

DANE IDENTYFIKACYJNE

Data .....

Imię i nazwisko .....

Adres .....

Telefon.....

WYKSZTAŁCENIE Rok

Nazwa szkoły, kursów
ukończenia

Informacje precyzyjne, uporządkowane chronologicznie. Powinny przedstawiać rozwój osoby starającej się o pracę w zakresie, który do jej wykonywania jest potrzebny.

Równoważniki zdań.

DOŚWIADCZENIE ..... Sposób podawania informacji

ZAWODOWE ..... taki, jak określono wyżej.

(DOTYCHCZASOWA

KARIERA

ZAWODOWA)

SZCZEGÓLNE Języki .....

ATUTY

DODATKOWE Wiek

INFORMACJE Stan cywilny

Dokonania świadczące o dynamizmie .....

Podpis .....

565. Napisz swój życiorys, który dołączysz do podania o przyjęcie do szkoły średniej.

566. Dopisz dalszą część własnego życiorysu, zgodnie z tym, jak sobie wyobrażasz swoje przyszłe życie (pracę zawodową, stanowisko, sytuację rodzinną itd.). Wybierz jedną z dwu wersji życiorysu: wypowiedzi w 1. os. lub kwestionariusza – ankiety.

567. Oto tekst życiorysu Janka C. Które informacje są w tym życiorysie zbędne, a jakimi informacjami należałoby go uzupełnić? Jakie błędy językowe zauważasz w tym tekście? Po usunięciu niepotrzebnych informacji i poprawie błędów zapisz zmienioną wersję życiorysu.

Urodziłem się w Radomiu 16 III 1986. Ojciec mój Karol jest z zawodu ekonomistą, a matka, Anna z domu Kowalska, nauczycielem. W dzieciństwie poważnie chorowałem, a mając pięć lat rodzice posłali mnie do przedszkola. Naukę w szkole podstawowej rozpocząłem w 1993 roku.

Byłem uczniem przeciętnym, ale miałem dobre wyniki z przedmiotów praktycznych (plastyki, pracy i techniki). Mam młodszego rodzeństwo. Siostra Zofia chodzi do klasy IV, a brat Michał uczęszcza do przedszkola. Przez ostatni miesiąc przebywałem w szpitalu, lecz teraz już nadrobiłem zaległości. Obecnie kończę klasę II gimnazjum i w przyszłości chcę uczyć się za mechanika samochodowego. Dlatego staram się o przyjęcie na Technikum Samochodowe w Radomiu.

TAJEMNICZE CV

W wielu ogłoszeniach o pracę pojawia się skrót CV. Jest to curriculum vitae (wym. *kurikulum wite*); z łac. “przebieg życia” – życiorys. Możemy je podać w wersji uproszczonej lub rozwiniętej. Oto przykłady.

Curriculum vitae (wersja uproszczona)

CURRICULUM VITAE

Dane osobiste:

Barbara Nowacka

urodzona: 7 03.1980 w Przemyślu

adres: ul. 3 Maja 12, 37-702 Przemyśl, tel. (017) 831-22-38

ojciec: Jan Nowacki – listonosz, od 1996 na emeryturze

matka: Elżbieta Nowacka z d. Wójcik, gospodyni domowa, zm. 1994
obywatelstwo polskie

dwoje rodzeństwa (14-letni brat i 12-letnia siostra)

Wykształcenie:

Szkoła Podstawowa nr 2 w Przemyślu 1987–1994

Liceum Ogólnokształcące nr 1 w Lubartowie 1994–1998
matura 1998

Szczególne zainteresowania:

współczesna literatura bułgarska

Barbara Nowacka

Przemyśl, 01.02.2000

568. Napisz podanie w jednej z poniższych spraw:

- o wydanie duplikatu świadectwa szkolnego;
- o przyznanie stypendium;
- o dopuszczenie do egzaminów wstępnych;
- o przyjęciu do klubu sportowego.

569. Napisz żartobliwe podanie do jednego z wymienionych adresatów:

- do św. Mikołaja;
- do pani uczącej przedmiotu, który lubisz albo którego nie lubisz;
- do słońca;
- do samego siebie.

570. Napisz życiorys własny.

571. Napisz fikcyjny życiorys własny, na podstawie tego, jak wyobrażasz sobie siebie za kilkanaście lat.

Warto wiedzieć!

PRZEPIS NA CAŁY ROK

Wziąć dwanaście miesięcy
obmyć je dobrze do czysta
z goryczy, chciwości, pedanterii i lęku
i podzielić każdy miesiąc na 30 albo 31 części,
tak żeby zapasu starczyło akuratnie na rok.
Każdy dzionek przyrządza się oddzielnie,
biorąc po jednej części pracy
i dwie części wesołości i humoru.
Dodać do tego trzy kopiaste łyżki optymizmu,
łyżeczkę tolerancji,
ziarnko ironii
i szczyptę faktu.
Następnie masę tę polewa się obficie miłością.
Gotowe danie ozdobić bukiecikiem małych uprzejmości
i podawać je codziennie z pogodą ducha
i porządną filiżanką ożywczej herbaty.
(C.E. Goethe)

KOMPENDIUM WIEDZY O JEZYKU POLSKIM W TABELACH (gramatyka, ortografia)

1. CZĘŚCI MOWY

1.1. Odmienne części mowy

Nazwa	Odpowiada na pytanie:	Odmienia się:	Oznacza:	Przykłady:
Rzeczownik	– kto? co?	przez: – przypadki, liczby, (ponadto posiada rodzaje)	nazwy: – istot żywych – rzeczy, zjawisk – czynności – cech, pojęć – geograficzne	uczeń, kot wóz, wiatr spanie dobroć, miłość Tatry
Czasownik	– co robi? – co się z nim dzieje? – w jakim jest stanie?	przez: – osoby, liczby, czasy, rodzaje, strony, tryby	czynność lub stan	śpiewa, pisze dojrzewa, spada wypoczywa, śpi
Przymiotnik	– jaki? – jaka? – jakie?	przez: – przypadki, liczby, rodzaje	cechy: – istot – przedmiotów – pojęć	żywy, brzydki drewniana, zła łatwe, trudne
Liczebnik	– ile? – który z kolei?	przez: – przypadki, liczby, rodzaje	– ilość – kolejność	pięć, siedem piąty, siódmy
Zaimek: – rzeczowny – liczebný – przymiotny – przysłówny	– poszczególnych części mowy, które zastępuje	jak części mowy, które zastępuje	nie posiada własnego stałego znaczenia, występuje w funkcji: – rzeczownika – liczebnika – przymiotnika – przysłówka	ja, ty, kto, co kilka, tyle taki, tamten tak, tam, jak, tu

1.2. Nieodmienne części mowy

<p>Przysłówek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odprzymiotnikowy - odrzeczownikowy - odliczebnikowy 	<ul style="list-style-type: none"> - oznacza cechy czynności, stanów - odpowiada na pytania: jak? gdzie? kiedy? smutno, dużo, ładnie, źle, drogo - podówczas, wręcz, ukradkiem - dwojako, stokrotnie, dwa razy 	<p>Ładnie się spisał. Spotkał się z nią ukradkiem. Dziękuję stokrotnie.</p>
<p>Przyimek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prosty - złożony 	<ul style="list-style-type: none"> - oznacza związki między rzeczownikami a inną częścią mowy lub innym rzeczownikiem - z, w, do, przy, za, bez, pod, na - obok, spoza, wbrew, ponad, wskutek 	<p>Dom przy domu. Położ na ławce. Słońce wygląda spoza chmur.</p>
<p>Partykuła</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wyraża lub uwydatnia rozkaz, pytanie, przypuszczenie, zaprzeczenie, życzenie - wzmacnia lub zmienia znaczenie wyrazów, zdań -li, -czy, -by, -no, -że, -niech, -nie 	<p>Dajże mi spokoju! On by się do tego nadawał. Znasz li ten kraj? Czy Jan śpi?</p>
<p>Wykrzyknik</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uwydatnia uczucie, naśladuje dźwięki 	<p>ach! och! halo! bacn! bęc!</p>
<p>Spójnik:</p> <ul style="list-style-type: none"> - łączny - rozłączny - wyłączający - przeciwstawny - wynikowy - synonimiczny - współrzędny - podrzędny 	<ul style="list-style-type: none"> - łączy wyrazy lub zdania - i, oraz, tudzież - lub, albo, bądź, czy - ani, ni - a, ale, lecz, jednak, zaś, natomiast - więc, zatem, to, toteż, dlatego - czyli - wskazuje na stosunki współrzędne między częściami zdania pojedynczego lub złożonego - wskazuje na stosunki nadrzędno-podrzędne między częściami zdania złożonego 	<p>Bolek i Lolek przyjdą tutaj. Bolek lub Lolek przyjdzie. Ni pies, ni wydra. Zrób to dzisiaj, a nie jutro. Nie kupięm, więc nie mam. Straciłeś wiarę, czyli klęska. Słońce świeci, ale jest zimno. Myślę, że sobie poradzisz.</p>

2. RZECZOWNIK

2.1. Kategorie rzeczowników

– żywotne	<i>lis, żołnierz, kobieta</i>
– nieżywotne	<i>stół, ławka, pióro</i>
– osobowe	<i>matka, pan, dziecko</i>
– nieosobowe	<i>pióro, śnieg, ławka</i>
– pospolite	<i>rzeka, miasto, uczeń</i>
– własne	<i>Wisła, Łódź, Tomek</i>
– zbiorowe	<i>wojsko, rodzina</i>

2.3. Rodzaje rzeczownika:

męski – ten	<i>utwór</i>
żeński – ta	<i>kobieta</i>
nijaki – to	<i>dziecko</i>

2.5. Funkcja rzeczownika w zdaniu

– podmiot	<i>pies szczeka</i>
– dopełnienie	<i>umyj naczynia</i>
– okolicznik	<i>śpię w namiocie</i>
– przydawka	<i>dach ze słomy</i>
– orzecznik	<i>brat jest studentem</i>

2.2. Odmiana rzeczownika przez przypadki (deklinacja)

Mianownik	<i>kobieta</i>	<i>kobiety</i>
Dopełniacz	<i>kobiety</i>	<i>kobietom</i>
Celownik	<i>kobiecie</i>	<i>kobietom</i>
Biernik	<i>kobietę</i>	<i>kobiety</i>
Narzędnik	<i>(z) kobietą</i>	<i>(z) kobietami</i>
Miejscownik	<i>(o) kobiecie</i>	<i>(o) kobietach</i>
Wołacz	<i>kobieto!</i>	<i>kobieto!</i>
– kto? co?		
– kogo? czego?		
– komu? czemu?		
– kogo? co?		
– (z) kim? (z) czym?		
– (o) kim? (o) czym?		
– o!		

2.4. Budowa fleksyjna

M.	<i>wóz</i>	∅	<i>dom</i>
D.	<i>woź</i>	<i>-u</i>	<i>dom</i>
C.	<i>woź</i>	<i>-owi</i>	<i>dom</i>
B.	<i>wóz</i>	∅	<i>dom</i>
N.	<i>(z) woz</i>	<i>-em</i>	<i>dom</i>
Msc.	<i>(o) wozi</i>	<i>-e</i>	<i>dom</i>
W.	<i>wozi</i>	<i>-e!</i>	<i>dom</i>
	↑	↑	
	temat	końcówka	

Uwagi: • Rodzaje tematów: – właściwy

– oboczny (ó : o)

• Końcówki określają funkcję składniową wyrazu, zależą od przypadku, rodzaju, liczby rzeczowników, przymiotników i liczebników

2.6. Osobliwości w odmianie rzeczownika

Rzeczowniki:

- występujące tylko w l. mnogiej *bliźnięta, cepy, dzieje, drzwi, koszy, lejece, łowy, obcegi, rajstopy, sanie, schody, stanokosy, skrzypce, spodnie, urodziny, wakacje, wczasy, zaloty, Alpy, Ateny, Bałkany, Chiny, Czechy, Indie, Niemcy, Węgry*
- nieodmienne, obcego pochodzenia, rodz. nijakiego, w l. pojedynczej zakończone na -um *akwarium, gimnazjum, liceum, muzeum, plenum, technikum*
- nieodmienne, obcego pochodzenia, nazwy własne i nazwy zwierząt *Peru, Kilimandżaro, Missisipi, Ontario, Delos, Palermo, boa, emu, kakadu, kudu*
- odmieniające się nieregularnie (inny temat w l. poj. i l. mn.) *l. poj. rok* *l. mn. lata*
człowiek *ludzie*
- posiadające odmianę przymiotnikową *budowniczy, krawcowa, narzeczona, myśliwy, poborowy*
- posiadające w mianowniku l. mnogiej dwie formy (druga w znaczeniu przenośnym) *l. poj. oko* *l. mn. oczy* lub *oka* (*oka na rosale*)
ucho *uszy* lub *ucha* (*ucha dzbana*)

3. CZASOWNIK

3.1. Podział czasowników

Dokonane	informują o czynności zakończonej w przeszłości	<i>Ala nauczyła się fizyki.</i>
Niedokonane	informują o czynności nie ukończonej	<i>Ala uczy się fizyki.</i>
Przechodnie	- występują z dopełnieniem bliższym	<i>Ala uszyła bluzkę.</i>
	- występują w stronie czynnej i biernej	<i>Bluzka jest uszyta.</i>
Nieprzechodnie	- nie występują bezpośrednio z dopełnieniem bliższym	<i>Spać (na, pod, w, itp.)</i>
	- występują tylko w stronie czynnej	<i>Śpię w łóżku.</i>

3.2. Formy osobowe czasownika określają:

- osobę   ja, ty, on, ona, ono
- liczbę   pojedynczą i mnogą
- czas   teraźniejszy, przeszły, przeszły
- rodzaj   męski, żeński, nijaki
- stronę   czynną, bierną, zwrotną
- tryb   orzekający, przypuszczający, rozkazujący

3.3. Nieosobowe formy czasownika

Bezokolicznik

Formy zakończone na: **-no, -to**

Imiesłowy

}	przymiotnikowy	{	czynny	-ący, -ąca, -ące
	przysłówkowy	{	bierny	-ny, -ty, -ony, -ąc
			współczesny	-wszy, -wszy
			uprzedni	

krzyżać, spać, piec, wieść (wiozę), wieść (wiodę),
napisano, zabito, tępiono, wykorzystano
panujący, myjąca, śpiewające
opanowany, myty, podzielony
panując, myjąc
opanowawszy, upadłszy, wysunąwszy

3.4. Odmiana czasownika według koniugacji

Koniugacje	Końcówki 1 i 2 osoby I. pojedynczej	Przykłady
I	-ę	piszę / pisz- esz , myję- ę / myj- esz , bior- ę / bierz- esz
II	-ę	pal- ę / pal- isz , słysz- ę / słysz- ysz
III	-am	kocham / kocha- sz , gram / gra- sz
IV	-em	śmie- m / śmie- sz , umie- m / umie- sz

Uwaga: • Unikaj błędów w odmianie następujących czasowników:

(umieć, umiać) (rozumieć, rozumiać) (zniknąć) (pojsść) (wziąć)	Tylko tak! umieć rozumieć zniknąć pójść wziąć
--	--

Nigdy nie !

- ja umiem
- ja rozumiem
- oni zniknęli
- ja poszedłem
- ja wziąłem
- oni umieją
- oni rozumieją

3.5. Nieregularna odmiana czasowników:

- być** – różne tematy w poszczególnych czasach, niezłożona forma czasu przyszłego
– formy trybu rozkazującego i imiesłowów współczesnych opierają się na temacie czasu przyszłego
- jeść** – odmienia się w czasie teraźniejszym (oprócz 3 osoby l. mnogiej jak czasowniki III grupy koniugacyjnej
– w 3 osobie l. mnogiej ma temat – *jedz*, który jest podstawą trybu rozkazującego, imiesłowów przymiotnikowych czynnych i biernych oraz współczesnych
- iść** – inny temat w formach czasu teraźniejszego, imiesłowów współczesnych, trybu rozkazującego i bezokolicznika – inny w czasie przeszłym i formach pochodnych

3.6. Strony czasownika

- Czynna**
- wskazuje, kto jest wykonawcą czynności
  - podmiot określa wykonawcę, dopełnienie – przedmiot
  - orzeczenie wyrażone jest osobową formą czasownika
- Jan myje samochód.
Jan umyje samochód.
Jan prowadzi samochód.*

Bierna – wskazuje, kto (co) ulega czynności

- orzeczenie składa się z:
  - form osobowych czasowników: *być, zostać, stać się*
  - imiesłowu biernego czasownika wskazującego czynność

Zwrotna – wskazuje, że ktoś jest podmiotem i przedmiotem czynności

- znaczenie zwrotne czasownika zawarte jest w zaimku *się*

*Samochód został umyty.
Jan myje się.*

Uwaga: • Niektóre czasowniki posiadają formę strony zwrotnej, ale znaczenie strony czynnej (np.: *śmieję się, modłę się*) lub biernej (np.: *Ta książka czyta się dobrze.*).

3.7. Funkcja czasownika w zdaniu

- Orzeczenie** – formy osobowe
- Podmiot** – formy nieosobowe zakończone na: -no, -to
- Dopełnienie** – bezokolicznik
- Przydawka** – bezokolicznik
- Orzecznik** – imiesłów przymiotnikowy (czynny i bierny)
- Łącznik** – imiesłów przymiotnikowy bierny
- słowo posłitkowe: *być, stać się, zostać*
- jestem, byłem, będę
będę, bądź, będący,
będąc*
- jem, jesz, je,
jemy, jecie
jedz, jedźcie, jedzący,
zjedzony, jedząc*
- idę, idąc, idź, iść
szedłem, szli, szły,
szedłbym*
- Jan myje samochód.
Jan umyje samochód.
Jan prowadzi samochód.
Samochód jest umyty.*
- Czytam książkę.
Zadano pracę domową.
Czytać jest przyjemnie.
Lubię czytać.
Książka została przeczytana.
Czytający cicho piec. Przeczytana książka.
Jestem uczniem. Został lekarzem. Stał się sławny.*

4. PRZYMIOTNIK

4.1. Stopniowanie przymiotnika

Stopień równy
Regularne

stary

Stopień wyższy tworzy się przez dodanie przyrostka *-szy*

starszy

Stopień najwyższy tworzy się przez dodanie przedrostka *naj-*

najstarszy
zmianę rdzenia

zły

Opisowe

gorszy

dodanie przyrostków
bardziej lub *mniej*
bardziej rudy, *mniej rudy*

najgorszy
dodanie przyrostków
najbardziej lub *najmniej*
najbardziej rudy, *najmniej rudy*

rudy

4.2. Funkcja przymiotnika w zdaniu

Podmiot

Przydawka

Orzecznik

• **Niektóre przymiotniki utworzone od rzeczowników nie stopniują się**
np.: *gazowy*, *żelazny*, *sąsiedni*, *górski*.

Zapamiętaj:

- rzeczownik liczebnik przymiotnik zaimek
- czasownik

{ – deklinuje się, czyli odmienia się przez przypadki i liczby

{ – występuje w rodzajach

{ koniuguje się, czyli odmienia się przez: osoby, czasy, tryby, strony,

{ liczby a także przez rodzaje w czasie przeszłym i przyszłym

Mądry powiedział. Chory wyzdrowiał.
Zielone dziewo posypał pierwszy śnieg.
Nauczyciel jest sprawiedliwy.

5. SKŁADNIA

5.1. Części zdania

• Główne części zdania

Podmiot:

- gramatyczny
  - logiczny
  - domyślny
- Orzeczenie:
- czasownikowe
  - imienne

– określa wykonawcę czynności lub stan

– może być wyrażony każdą częścią mowy w znaczeniu rzeczownika

– odpowiada na pytanie: **kto? co? (M.)**

– domyślny na pytanie: **kogo? czego? (D.)**

– wyraża czynność, stan lub właściwość podmiotu

– (proste) **wyrażone jest osobową formą czasownika**

– (złożone) składa się z:

– **łącznika**: *być*, *stać się*, *zostać*

– **orzecznika** wyrażonego: **rzeczownikiem**, **zaimkiem rzeczownym** i **przymiotnym**, **przymiotnikiem**, **imiesłowem**, **liczebnikiem**

Las szumi.

Basi nie ma.

Myłem się. (Ja)

Basia **pisze.**

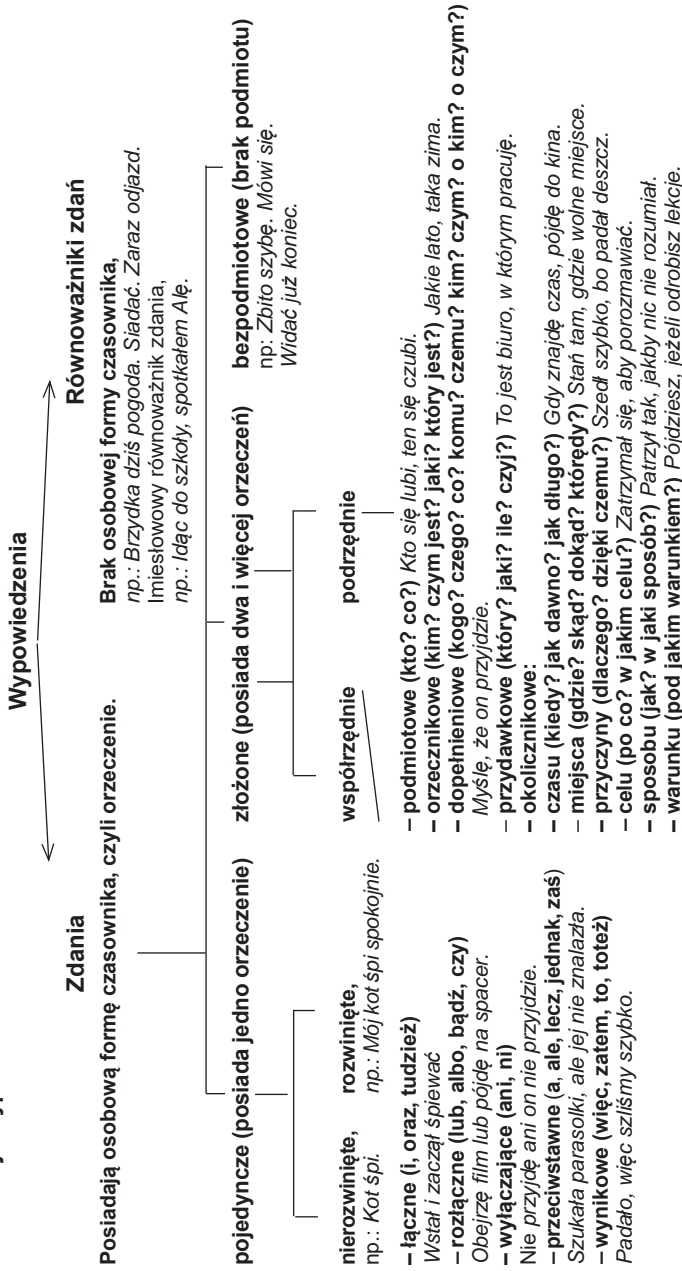
Będę pisarzem.

łącznik orzecznik

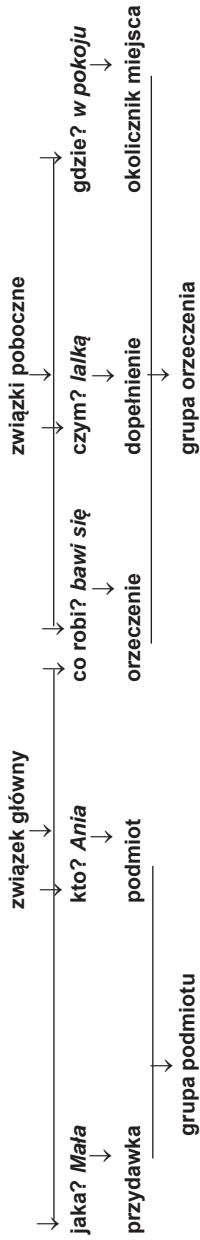
łącznik orzecznik

• Określenia	– wyrażona jest przymiotnikiem lub inną częścią mowy w funkcji przymiotnika	ciekawa książka jakas książka
Przydawka	– odpowiada na pytanie: jaki, -a, -e? czyj, -a, -e? który, -a, -e? ile? ilu? czego? z czego?	ten dom moja książka, sukienka z kretonu
Dopełnienie:	– wyrażone jest rzeczownikiem, zaimkiem rzeczownym lub inną częścią mowy w funkcji rzeczownika	Przyglądam się Basi Przyglądam się jej
– bliższe	– odpowiada na wszystkie pytania przypadków oprócz mianownika	Jola pisze list (co?) do Eli (do kogo?).
– dalsze	– jest określeniem czasownika przechodniego	Piszę list
	– przy zamianie zdania na stronę bierną jest podmiotem	List jest pisany.
	– jest określeniem czasownika nieprzechodniego	On dal mi piłkę
	– przy zamianie na stronę bierną nie jest podmiotem	
Okoliczniki:	– wyrażone są przysłówkiem, rzeczownikiem, imiesłowem przysłówkowym, wyrażeniem przymikowym, zaimkiem przysłównym lub bezokolicznikiem	Mieszkam daleko Wieczorem wypogodziło się Szedł kulejąc
– czasu	– odpowiadają najczęściej na pytania przysłówka:	Spotkamy się jutro. Idę do szkoły.
– miejsca	kiedy? jak długo? odkąd? dopóki?	Miło spędzili czas.
– sposobu	gdzie? skąd? dokąd? którędy?	Plakał z radości.
– przyczyny	jak? w jaki sposób?	Idź na zakupy.
– celu	dłaczego? z jakiej przyczyny?	Pracowałem miesiąc.
– stopnia i miary	po co? na co? w jakim celu?	Na twój rozkaz to uczynię.
– warunku	jak bardzo? w jakim stopniu? jak długo? jak daleko?	Spacerowali mimo deszczu.
– przywzwoleń	pod jakim warunkiem?	Wyróżnia się pod względem nauki.
– względu	mimo co? mimo czego?	Zmarł w siłę wieku.
– akcesoryjny	pod jakim względem?	
	jak? w jakich okolicznościach?	

5.2. Rodzaje wypowiedzeń

 Zdania wtrącone,np.: *Dzieci, które bawiły się, były obserwowane.* **Zdania wielokrotnie złożone,**np.: (1) *Mama powiedziała, (2) że pójdziemy do cyrku, (3) gdy odrobimy lekcje (4) i odpoczniemy.* **Wyrazy poza zdaniem,**np.: *oczywiście, pewnie, naturalnie itp.* Ach, zostaw mnie. Nie należy, proszę oglądać się.

5.3. Przykładowy rozbiór logiczny zdania pojedynczego

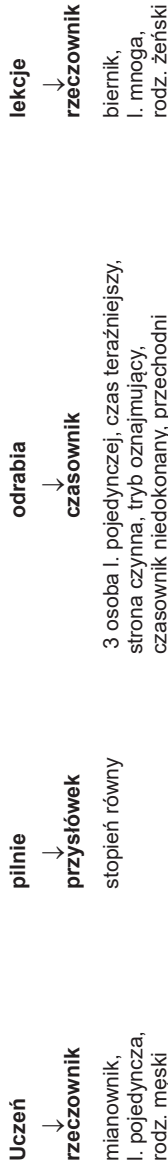
Uwagi: • Grupę podmiotu tworzy podmiot i jego określenia.

• Grupę orzeczenia tworzy orzeczenie i jego określenia.

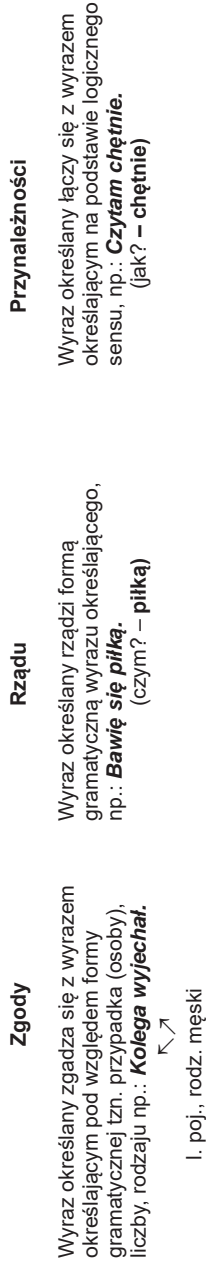
• Związek główny zachodzi między podmiotem a orzeczeniem.

• Związki poboczne zachodzą między: – podmiotem i jego określeniami
– orzeczeniem i jego określeniami.

5.4. Przykładowy gramatyczny rozbiór zdania pojedynczego

5.5. Związki wyrazów w zdaniu

5.6. Kryteria podziału zdań

Cel wypowiedzi	{ – oznajmujące – pytające – rozkazujące – wykrzyknikowe	Pociąg jedzie szybko. Czy pociąg jedzie szybko? Jedź tym pociągami! Uważaj, jedzie pociąg!
Sposób ich połączenia	{ – spójnikowe – bezspójnikowe	Pogoda jest ładna i świeci słońce. Pogoda jest ładna, świeci słońce.
Budowa	{ – pojedyncze – złożone	Kot śpi. Wiem, że przyjdiesz.

6. SŁOWOTWÓRSTWO

6.1. Części składowe wyrazów

Budowa słowotwórcza przedrostek rdzeń przyrostek

Uwagi:

- Wyrazy podstawowe, to te wyrazy, od których tworzymy inne.
- Wyrazy pochodne, to wyrazy utworzone od innych wyrazów.
- Wyrazy dzielą się na:

prze	wóz	proste	złożone
prze	wóz	nierozwinięte	złożenia
do	- wóz	(rdzenne)	liśtopad, czworobok
	woż	dom, wóz, ząb	zrosty
	- woź	rozwinięte	Wielkanoc, Białystok
	wóz	domeczek, wózek, ząbek	zestawienia
	- wóz		czarna jagoda

części słowotwórcze:

- rdzeń – podstawa słowotwórcza
- przedrostek } formanty
- przyrostek }

6.2. Rodzina wyrazów

- * Rodzine wyrazów tworzą wszystkie wyrazy pokrewne, posiadające ten sam rdzeń.
- * Rdzeń jest to najmniejsza, niepodzielna częśćka znaczeniowa wyrazu.

- Przykładowa rodzina wyrazów

Wyraz podstawowy	Wyrazy pokrewne	Wyrazy pochodne
suchy	suchutki, przysuchy, sucho	suchsz, suszarka, dosuszyć

7. ORTOGRAFIA

7.1 Pisownia ó, u

- ó piszemy:
- jeżeli wymienia się na: o, e, a,
np.: *popiół – popioły, szóstka – sześć, skrót – skracam*
- na początku następujących wyrazów:
ósemka, ósmy, ów, ówczesny, ówdzie
- w zakończeniach: *-ów, -ówka, -ówna*,
np.: *Kraków, kotów, pleców*
borówka, dachówka, klasówka
Niewiarówna, Nowakówna, Pierzchałówna

Wyjątki: • *odkuwka, okuwka, skuwka, zasuwka*

- w wielu wyrazach zgodnie z tradycją:

Barbórka który przepiórka włócznia
chór mózg równy włókno
córka ogórek różga wójt
czółno oprócz róża wróbel
dopóki płótno różny wróżba
góra półka skóra wyściółka
Jaskółka półki stróż źródło
Józef póły szerególnie zółć
klótnia późno tchórz żółtko
król próba wiewiórka żółty
królik próchno wiór żółw
krótki włóczęga włóczka

- u piszemy:
- w rzeczownikach zakończonych na:
-un opiekun, zwiastun
-unek ładunek, rachunek, stosunek
-unka opiekunka, piastunka
-ulec buclulec, hamulec
- w czasownikach zakończonych na:
-uje maluje, pracuje, żartuje
-ujesz kierujesz, rysujesz, spróbujesz
-uj pakuj, próbuj, żartuj
- w zakończeniach bezokolicznika -uć:
knuć, kuć, pruć, psuć, snuć
- w zakończeniach zdrobniających:
-uchny (a) miluchny -uszek staruszek
-uni tyćuni -uszka starszka
-ulo dziadulo -uszko serduszko
-ulek ojczulek Anusia
-ula maitula -uch leniuch
-ulka babulka -ucha kostucha
-unio (a) dziadunio -us dzikus
-utki malutki -uś Jacuś
- w większości polskich wyrazów,
np.: *bruzda, chrust, duch, głupi, Jakub, kurtyna,*
plukać, pusty, tłumacz, turan, żuraw

Uwaga: • Na końcu wyrazu zawsze piszemy -u.

7.2. Pisownia h, ch

• h piszemy:

- jeżeli wymienia się na: g, ż, z, dz
np.: *wahać* – waga – ważyć
druh – drużyna; *drużna* – drożka
biały – białen; *wataha* – watadze

• w rozpoczynających wyrazy częstkach:

*hiper*bola, *hipo*teka, *hydro*budowa

• na początku wyrazu, jeżeli h może być opuszczone,

np.: *Hanna* – Anna; *harfa* – arfa

• po z, np.: *zharmonizować*, *zhańbiony*, *zheblować*

• w innych wyrazach, których pisowni nie można wyjaśnić, np.:

<i>aha</i>	<i>hangar</i>	<i>hetman</i>	<i>humor</i>
<i>bohater</i>	<i>hańba</i>	<i>hienna</i>	<i>huragan</i>
<i>czyhać</i>	<i>harcerz</i>	<i>higiena</i>	<i>hurtownia</i>
<i>haczyk</i>	<i>hartować</i>	<i>historia</i>	<i>huśtawka</i>
<i>haftować</i>	<i>hasło</i>	<i>holować</i>	<i>huta</i>
<i>hak</i>	<i>heblować</i>	<i>honor</i>	<i>huzar</i>
<i>hasas</i>	<i>heca</i>	<i>hotel</i>	<i>hyc</i>
<i>hamak</i>	<i>helm</i>	<i>huczeć</i>	<i>hycel</i>
<i>hamulec</i>	<i>herb</i>	<i>hufiec</i>	<i>hymin</i>
<i>handel</i>	<i>herbata</i>	<i>huk</i>	<i>wahadło</i>

ZAPAMIĘTAJ!

- *hart*, *hartować*, *zahartowany*
- *helm* (np.: strażacki)

• ch piszemy:

- jeżeli wymienia się na sz,
np.: *kruchy* – kruszyć; *ucho* – uszko
mucha – muszka; *ruch* – ruszać

• na końcu wyrazów,

np.: *butach*, *dach*, *duch*, *oddech*, *zuch*
Wyjątek: • *druh*

• po s, np.: *scharakteryzować*, *schemat*, *schody*, *schylić się*

• w pozostałych wyrazach rodzimego pochodzenia, np.:

<i>chaber</i>	<i>chorągiew</i>	<i>chorąży</i>	<i>puchacz</i>
<i>chluba</i>	<i>choroba</i>	<i>chować</i>	<i>puchar</i>
<i>chlodnica</i>	<i>chować</i>	<i>chód</i>	<i>puchnąć</i>
<i>chłosta</i>	<i>chód</i>	<i>chór</i>	<i>rozchód</i>
<i>chmura</i>	<i>chór</i>	<i>chrapka</i>	<i>rozchwiać</i>
<i>chochla</i>	<i>chrapy</i>	<i>chrypa</i>	<i>ruchomy</i>
<i>chochlik</i>	<i>chryps</i>	<i>chryps</i>	<i>sacharyna</i>
<i>chochoł</i>	<i>chryps</i>	<i>chuchanie</i>	<i>schiebiać</i>
<i>chociaż</i>	<i>chuligan</i>	<i>chwata</i>	<i>schludnie</i>
<i>chodzik</i>	<i>chwała</i>	<i>ochota</i>	<i>uchybić</i>
<i>choinka</i>	<i>ochota</i>	<i>pecherz</i>	<i>uchylić</i>
<i>cholewka</i>			
<i>chornik</i>			

- *chart*, *charcica* (rasa psa)
- *Chelm* (miasto), *chelmskie* (województwo)

7.3. Pisownia ż, rz

• ż piszemy:

- jeżeli wymienia się na: g, h, s, z, ż, dz,
np.: *drożka – droga*   *drużyna – druhi*
bliżej – blisko   *wożę – wozic*
każę – kazać   *mosiężny – mosiądz*

• w zakończeniach rzeczowników rodz. żeńskiego,

np.: -eż, -aż

ta młodzież, ta odzież, ta straż

• w innych wyrazach, których pisowni nie można wyjaśnić, np.:

bagaż   pasażer   żal   żubr
bandaż   pożywić   żar   żurnal
ciężar   pożyteczny   żart   żwir
drapieżnik   róża   żądać   życie
drożdże   ryż   żądło   życiorys
garaż   rzeżucha   żegnać   żyć
jeż   smażyć   żelazo   żyła
każdy   stróż   żłobek   żywiec
koźuch   szarża   żmija   żywienie
łyżka   świeży   żmudny   żywica
łyżwa   użycie   żniwa   żywioł
masaż   używka   żołądź   żywność
mąż   wąż   żołnierz   żywo
mężczyzna   wieża   żona   żywopłot
nożyczki   wrożba   żółtko   żywoł
noż   żagiel   żółw

ZAPAMIĘTAJ!

- Jeżyny rosną w lesie.
każę – kazać – rozkazywać
mażę – mazać – zmazany
on może – ja mogę
wieżę kościelne
- Jażyny rosną w ogrodzie.
karżę – karać – ukarany
marżę – marzyć – marzenia
możę – morski – nadmorski
wierżę – wiara – wierzyć w coś

• rz piszemy:

- jeżeli wymienia się na r,
np.: *morze-morski*   *orzel – orła*
piierzyna – pioro   *stolarz – stolarski*

• w zakończeniach typu:

-arz   bramkarz, murarz
-erz   koflerz, talerz
-mierz   Kazimierz, Sandomierz
-mistrz   ogniomistrz, zegarmistrz

• po spółgłoskach: b – p, d – t, g – k, j, w,

np.: *brzeg, przód, drzewo, trzymać*
grzech, krzak, chrzan, ujrzec, wrzawa
Wyjątki: • *bukszan, ksztat, kszyk (ptak), pszenica*
pszczoła, Pszczyzna, wszystko, wszędzie
• w przymiotnikach w stopniu wyższym,
np.: *krótszy, lepszy*

• po przedrostkach, np.: obżarstwo, odżalać

• w wyrazach: *gżegzotka, gżenie się*
• w trybie rozkazującym z partykułą *że*,
np.: *zróbże, idźże*

• w innych wyrazach bez wyjaśnienia, np.:

burza   narzekać   rzecz   *tarzać się*
jarzębina   orzech   rzeka   *tolhoż*
Katarzyna   perz   rzemień   *twarz*
korzeń   porządek   rzemiosło   *uderzyć*
korzyć   porzeczka   rżesa   *wierzba*
kurz   rządku   rzodkiew   *wierzchołek*
Murzyn   rząd   rzuć   *zwierzę*

7.4. Pisownia i, ii, ji w zakończeniach rzeczowników

Rzeczowniki zakończone na:

w dopełniaczu, celowniku, bierniku i. poj. mają końcówkę:

-ja po spółgłosce: **s, c, z**
 -ja po samogłosce
 -ia w wyrazach zapożyczonych
 -ia w wyrazach rodzimych
 -ea w innych formach

-ji   *dykusja*   – *diskusji*
 -i   *aleja*   – *alei*
 -ii   *armia*   – *armii*
 -i   *ziemia*   – *ziemi*
 -i   *idea*   – *idei*

7.5. Pisownia przedrostka z-

Przedrostek z- piszemy jako:	ś-	przed ci	<i>ściana ścieg, ścisk, ściółka, ściśle</i>
	s-	przed spółgłoskami bezdźwięcznymi (z wyjątkiem: s, si, sz)	<i>scalić, schron, skąd, spuścić, stopić, srunąć</i>
	z-	przed spółgłoskami dźwięcznymi (także przed: s, si, sz)	<i>zbić, zdrapać, zgadnąć, znaleźć, zrobić, zsadzić, zszyć, zsiadac, zszarzać</i>

ZAPAMIĘTAJ!

- Przed **ch** piszemy **s-**, np.: *schudnąć, scharakteryzować*.
- Przed **h** piszemy **z-**, np.: *zhańbić, zharmonizować*.

7.6. Zasady pisowni: -ą, -ę, -om, -em, -on, -en

-ą, -ę	piszemy przed -i, -ł , w zakończeniach form czasu przeszłego czasowników, np.: <i>wziął – wzięli</i> <i>stanął – stanęli</i>
-ą, -ę	<i>mignął – mignęła</i>
-om, -em, -on, -en	piszemy mimo wymowy om, on, em, en w wyrazach typu <i>ząb, wąs, postęp, obcęgi</i> piszemy niezgodnie z wymową w wyrazach typu: <i>kłomb, komfort, romb, umiem, rozumiem, konstrukcja, konserwa, pensja, sens</i>

8. PISOWNIA WIELKA I MAŁA LITERA

- **Wielką literą piszemy:**
    - imiona własne ludzi, zwierząt, bogów itp.
np.: *Julian Tuwim, Azor, Apollo, Saturn*
    - przydomki, pseudonimy, nazwiska. np.: *Rudy, Bolesław Prus, Ręczy Jeleń*
    - nazwy dynastyczne, np.: *Jagiellonowie*
    - nazwy części świata, krajów, miast, prowincji itp.,
np.: *Europa, Polska, Warszawa, Śląsk*
    - nazwy mieszkanców, części świata, krajów, prowincji, planet, ras, szczepów itp., np.: *Azjata, Polak, Ślązak, Marsjanin, Murzyn*
    - nazwy świąt. np.: *Nowy Rok, Dzień Dziecka*
    - tytuły czasopism podlegające odmianie gramatycznej (wszystkie wyrazy poza wewnętrznymi spójnikami i zaimkami). np.: *„Sztandar Młodych”, „Kobieta i Życie”*
    - tytuły czasopism nie podlegających odmianie gramatycznej (tylko pierwszy wyraz). np.: *„Dookoła świata”, „Poznaj swój świat”*
    - tytuły książek, artykułów, utworów literackich itp., (tylko pierwszy wyraz). np.: *„Ogniem i mieczem”, „Śladami Stasia i Nel”*
    - nazwy astronomiczne – planet, gwiazd itp., np.: *Ziemia, Słońce*
  - **Uwaga** • Wyrazy typu *ziemia, księżyc, słońce*, nie użyte w znaczeniu astronomicznym piszemy małą literą, np.: *Zaszło już słońce. Zabrakło ziemi w donicze.*
  - **nazwy geograficzne**, np.: *Barania Góra, Morze Czarne* (ale – jezioro *Sniardwy, góra Giewont*)
  - **nazwy urzędów, władz, zakładów, organizacji itp.**, np.: *Ministerstwo Zdrowia, Technikum Gastronomiczne, Związek Harcerstwa Polskiego, Liga Morska*
Te same wyrazy, występujące w znaczeniu pospolitym, piszemy małą literą, np.: *Każde ministerstwo dzieli się na departamenty. On jest uczniem technikum.*
  - **nazwy orderów i odznaczeń**, np.: *Virtuti Militari*
  - **nazwy dzielnic, ulic, placów, budowli itp.**, np.: *Solec, ul. Szkolna, plac Wolności, Wawel*
  - **niektóre wyrazy ze względu na uczuciowych**, np.: *Kochana Mamo, czekam na Twój list.*
  - **wielką literą rozpoczynamy każde nowe zdanie**
- Małą literą piszemy:
    - **nazwy mieszkanców miast**,
np.: *warszawianin, łodzianin*
    - **nazwy wydarzeń historycznych**,
np.: *powstanie styczniowe*
    - **nazwy obrzędów, tańców, nabożeństw itp.**,
np.: *dożynki, polonez, nieszpory*
    - **nazwy napojów, marki samochodów itp.**,
np.: *koniak, carmery, fiat*
    - **nazwy stron świata, okręgów administracyjnych**,
np.: *północ, województwo góralskie*
    - **nazwy godności, tytułów naukowych, stopni wojskowych, grup wyznaniowych itp.**,
np.: *prezydent, docent, kapitan, demokrata, chrześcijanin*
    - **przymiotniki pochodzące od nazw geograficznych**,
np.: *niemiecki, katowicki, łódzki*
    - **nazwy okresów, epok i prądów kulturalnych**,
np.: *odrodzenie, oświecenie, humanizm, naturalizm*
  - **Uwaga** • Jeżeli nazwa oznacza nie tylko prąd kulturalny czy kierunek literacki, ale też zespół osób z nim związanych, nazwę tę pisze się wielką literą, np.: *Młoda Polska*
  - **nazwy dni, miesięcy, okresów kalendarzowych**,
np.: *środa, luty, kwartał*
  - **nazwy modlitw i nabożeństw**,
np.: *litania, msza, toraty, nieszpory*
  - **nazwy członków bractw**,
np.: *dominikanin, kawaler maltański*
  - **nazwy rodzajów wojska**,
np.: *artyleria – artylerzysta*
piechota – piechur
lotnictwo – lotnik
  - **nazwy członków stronnictw politycznych i stowarzyszeń**,
np.: *filomata, liberał, oświęcimiak*
  - **rzeczowniki utworzone od imion własnych używane jako pospolite**,
np.: *bonapartysta, dąbrowszczak, kościuszkowiec*

9. PISOWNIA ŁĄCZNA I ROZDZIELNA

• Razem piszemy:

- **nie-**
  - z rzeczownikami, np.: *niepełnienie, niesportowiec, niewola, nieużytki, niewierność, niezyczliwość, niezgoda*
  - z przymiotnikami, np.: *niedobry, niemila, niespokojnie, niezdrawy*
  - z przysłówkami pochodzącymi od przymiotników, np.: *niedobrze, niemilo, niespokojnie, niezdrawo*
  - z bezokolicznikami typu: *niepokoić, niewolić, niedomagać, niedowidzieć, nienawidzić*
  - z imiesłowami przymiotnikowymi użytymi w funkcji przymiotnika, np.: *niedokonany, niedoceniony, niepalący, niepojęty, nieumiejący, niewinny*

- **wyraz "pół" jako składnik wyrazu złożonego**
  - rzeczowniki, np.: *półbuty, półcień, półkula, północ*
  - czasowniki, np.: *połkłęcząc*
  - przysłówki, np.: *poidarwo, półgłosem*
  - liczebniki zaimkowe, np.: *połczwarta*
  - przymiotniki i imiesłowy przymiotnikowe, np.: *połtusty, półnagi, półschrzące*

- **partykuły**, np.: *dajże, tenże*
- **niektóre wyrażenia przymikowe**, np.: *dopóki, naprawdę, niespełna, pośród, wokół, wskutek, zanadto, zanim, zewsząd*

• Oddzielnie piszemy:

- **nie**
  - z czasownikami, bezokolicznikami, imiesłowami przysłówkowymi nieodmiennymi, imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi i biernymi – jeżeli imiesłów taki użyty jest wyraznie w znaczeniu czasownikowym (na oznaczenie jakiejś zaprzeczonej czynności lub stanu), np.: *nie dał, nie wiedział, nie spadłbym, nie śpij, nie chcieć, nie czekając, nie zrobiwszy, nie ma, nie pijący, nie najfepszy, nie najweselej*
  - z liczebnikami i zaimkami, np.: *nie dwa, nie sto, nie ja, nie mój, nie twoja*

Wyjątki • *niejeden, nieco, niejaki, niektóry, nieraz, nieswój, niezbyt*

- z przysłówkami, które nie pochodzą od przymiotników, np.: *nie bardzo, nie całkiem, nie dziś, nie tylko*

Wyjątki • *niezbyt, nieraz, niebawem*

- z przymikami i partykułami, np.: *nie do nas, nie lada okazja*
- z wyrazami o znaczeniu czasownikowym lub użytymi w funkcji orzeczenia, np.: *nie można, nie wolno, nie brak*
- wyrażenia zaimkowe, np.: *co dzień, co najmniej, co noc, tym bardziej*
- wyrażenia przymikowe, np.: *za mąż, na przemian, beze mnie, przede wszystkim, raz w raz*
- przeciwstawienia, np.: *nie szczęście, ale ciężki los; nie dobre, ale wprost idealne*

- **cząstki:** *-bym, -by, byś, -byście, -byśmy*
- z osobowymi formami czasownika,**
np.: *chciałbym, nosiłby, pisałabyś, zrobiłbyście poszlibyśmy, abyście*
- ze spójnikami i partykulami,**
np.: *aby, ażeby, czyżby, gdyby, jeśliby, oby, niby, niżby, przecieżby, toteżby*
- **wyrazy z przedrostkami**
- rodzimiymi,**
np.: *bezosobowy, dosłowny, nasenny, okołoziemski, zaskórny*
- obcymi,**
np.: *amoralny, arcydzielo, wicedyrektor, superwizja*
- *bym, by, byś, byście, byśmy*
- po nieosobowych formach czasownika,**
np.: *chcieć by, nosić by, pisać by, iść by*
- po zaimkach,** np.: *jak byś, skąd by*
- po innych częściach mowy,** np.: *może byś, daleko byście*
- **wyrażenia przyimkowe typu:**
bez mała, do dziś, do siego roku, do widzenia, na co dzień, na pewno, po drugie, spode tba, w koło, za granicą

ZAPAMIĘTAJ!

- **wkoło-wokół** (czegoś), np.: *Biegał wkoło stołu*
- niepalący** – nie mający zwyczaju palenia
- nieustający** – np.: *Rada Nieustająca*
- **w koło** – *w kółko*, np.: *w koło Macieju*
- nie palący** – *nie pali teraz*
- nie ustający** – *deszcz nie ustający*

ZAPAMIĘTAJ PISOWNIĘ RZECZOWNIKÓW!

• -dztwo	po: d, dz, dż	<i>sąsiedztwo bo sąsiad, dowództwo bo dowodzić</i>
-ctwo	zgodnie z wymową	<i>bogactwo, dziedzictwo (wyjątki uchodźstwo, wychodźstwo)</i>
-wstwo	po w	<i>rybołówstwo bo łowić, szewstwo bo szewc</i>
-źca	w rzeczownikach	<i>domokrążca, drapieźca, grabieżca, łupieżca</i>
-zka	po z	<i>fezka bo iza, wiązka bo wiązać, kózka bo koza</i>
-ska	w pozostałych rzeczownikach	<i>miska, klęska, opaska</i>

10. ZNAKI PRZESTANKOWE

- kropka**
- zamykamy nią zdania oznajmujące pojedyncze i złożone oraz równoważniki zdań
  - używamy jej na oznaczenie skrótów typu *prof. inż.* (jeżeli ostatnia litera skrótu stanowi ostatnią literę skracanego wyrazu, **kropki nie stawiamy**, np.: **doktor – dr, magister – mgr**)
  - stawiamy ją po liczebniku porządkowym, np.: **5. (piąty)**
- średnik**
- dzielimy nim dłuższe wypowiedzi między którymi nie ma związku wzajemnego określenia się, np.: **Zabłyły latarnie, ludzie spacerowali, samochoody jechały; wszystko było w ruchu.**
- dwukropek**
- stosuje się przed:
    - przytoczeniem cudzych słów, np.: **Piotr powiedział: "Przyjdę tam."**
    - wyliczaniem typu: **Rosły tam następujące kwiaty: róże, bratki i bzy.**
- przecinek**
- w zdaniu pojedynczym oddziela przedmioty, jednorodne określenia i wtrącenia, np.: **Rzeki, jeziora, stawy dostarczają ryb. Szedłem, zdaje się, dość wolno.**
  - dzieli zdania w zdaniu złożonym współrzędnie (jeżeli w zdaniu nie występują spójniki współrzędne lub jeżeli powtarzają się one w jednym zdaniu), np.: **Ania spaceruje, Ala bawi się. Ani Jacek, ani Zbyszek nie przyszli.**
  - oddziela zdania złożone podrzędnie, np.: **Podziwiam wyniki, jakie osiągnęli.**
  - zawsze występuje przed: że, który, rozpoczynającymi zdanie podrzędne, np.: **Wiedział, że kłamie. Pies, który...**
  - oddziela zwrot z imiesłowem, np.: **Krokodyl odpoczywa, wylegując się na piasku.**
  - oddziela wykrzykniki i wołacze, np.: **Halo, zgłoś się! Tato, czy to daleko?**
- pauza**
- (myślnik) używana jest do zaznaczenia przerwy przed wyrazem, na który chcemy zwrócić szczególną uwagę, np.: **Piotr poprosił do tańca Anię; Leszek – Basię**
- wielokroppek**
- oznacza dużą przerwę, oznaczać może opuszczenie wyrazu lub części zdania, np.: **"Litwo! Ojczyzno moja..."** (najczęściej występuje w tekstach literackich)
- ...**
- pytajnik ?**
- stawiamy po zdaniach pytających, np.: **Czy masz jutro czas?**
- wykrzyknik !**
- stawiamy po zdaniach rozkazujących, wykrzyknikowych i części mowy zwanej wykrzyknikiem, np.: **Nie rób tego! Idź już! Ach! Ty łobuziel!**
- nawias ( )**
- obejmują uboczne, dodatkowe uzupełnienie wypowiedzi, np.: **Możejechać (oczywiście na swój koszt. Partykuła (wyrazek) to część mowy.**
- cudzysłów " "**
- stawiany jest przy tytułach książek, czasopiśmie, cytatych, np.: **"Antek", "Świerszczyk";** Kochanowski w swej frazce pisal: **"Szlachetne zdrowie..."**

11. RODZAJE STYLÓW

Indywidualne

– właściwe jednemu autorowi albo nawet jednemu utworowi

Typowe

– właściwe określonej grupie ludzi lub używane przez różne osoby w określonych okolicznościach (styl epoki, prądu czy gatunku literackiego)

Funkcjonalne:

– odmiany stylistyczne współczesnego języka polskiego

– potoczny

– **wyrażenia i zwroty spotykane w języku mówionym**, słownictwo o silnym zabarwieniu uczuciowym i zasięgu środowiskowym

– **składnia nierregularna, uproszczenia w budowie zdań**, przewaga zdań pojedynczych, częste równoważniki zdań

– naukowy

– **występowanie terminów naukowych**, brak językowych środków obrazowych i figur stylistycznych, przewaga zdań złożonych, często o skomplikowanej budowie

– urzędowy

– pewne konwencjonalnie ustalone formuły ściśle związane z rodzajem wypowiedzi,

brak elementów obrazowych, bezosobowość i kategoriowość sformułowań, częste stosowanie strony biernej, zdań bezpodmiotowych, podział tekstu na wyodrębnione jednostki (punkty, paragrafy itp.), występuje w aktach prawnych i państwowych, korespondencji urzędowej, podaniach, protokołach, sprawozdaniach, ogłoszeniach itp.

– publicystyczny

– **komunikatywność, sugestywność, elementy obrazowe, zwięźle sformułowania**, występuje w prasie, pracach popularnonaukowych, zależnie od adresata i od tematu wypowiedzi zbliża się do stylu artystycznego (felieton, reportaż) lub naukowego (prace popularnonaukowe)

– artystyczny

– **przewaga środków obrazowych, bogactwo słownictwa**, obecność elementów innych stylów; występuje w utworach literackich

SPIS TREŚCI

§ 1. Systematyzacja i uogólnienie wiadomości z zakresu pisowni i składni	8
LEKSYKOLOGIA I FRAZEOLOGIA.....	17
§ 2. Treść i zakres wyrazów	17
§ 3. Barwa uczuciowa wyrazów. Synonimy	19
§ 4. Leksykalno-frazeologiczne środki stylistyczne.....	20
§ 5. Związki frazeologiczne	25
<i>Kształcenie językowe. Komunikacja językowa.</i> <i>Główne funkcje komunikacji językowej.....</i>	31
SKŁADNIA I PUNKTUACJA	40
§ 6. Zdanie złożone	40
§ 7. Podział zdań ze względu na ich budowę	42
<i>Kształcenie językowe.</i> <i>Dokładne przekazanie treści tekstu w stylu publicystycznym .....</i>	47
§ 8. Zdanie współrzędnie złożone	50
§ 9. Znaki przestankowe w zdaniu współrzędnie złożonym spójnikowym i bezspójnikowym.....	55
§ 10. Porządek analizy syntaktycznej zdania współrzędnie złożonego.....	59
<i>Kształcenie językowe.</i> <i>Rozmyślanie na moralno-etyczne tematy .....</i>	61
§ 11. Zdania podrzędnie złożone.....	64
§ 12. Wskaźniki zespolenia zdań składowych w zdaniu złożonym podrzędnie. Znaki przestankowe w zdaniu złożonym podrzędnie.....	68
§ 13. Rodzaje zdań podrzędnych.....	71
<i>Kształcenie językowe.</i> <i>Streszczenie tekstu publicystycznego na temat społeczny.....</i>	73
§ 14. Zdania podmiotowe	76
§ 15. Zdania podrzędne orzecznikowe.....	78
<i>Kształcenie językowe.</i> <i>Przekazanie treści tekstów w stylu artystycznym .....</i>	79
§ 16. Zdania przydawkowe	83
§ 17. Zdania dopełnieniowe	88
§ 18. Zdania okolicznikowe. Rodzaje zdań okolicznikowych.....	92

§ 19. Zdania okolicznikowe miejsca	93
§ 20. Zdania okolicznikowe czasu	96
§ 21. Zdania okolicznikowe sposobu	100
§ 22. Zdania okolicznikowe stopnia i miary	104
§ 23. Zdania okolicznikowe celu	106
§ 24. Zdania okolicznikowe przyczyny	109
§ 25. Zdania okolicznikowe warunku	112
§ 26. Zdania okolicznikowe przyzwolenia	117
§ 27. Imiesłowny równoważnik zdania	121
<i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Teksty w stylu naukowym</i>	126
§ 28. Zdania podrzędne rozwijające	128
§ 29. Szyk części składowych w zdaniu złożonym podrzędnie	130
§ 30. Zdania złożone bezspójnikowe	132
<i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Referat. Przemówienie</i>	135
§ 31. Zdanie wielokrotnie złożone (wieloczłonowe)	138
§ 32. Zdania wielokrotnie złożone współrzędnie i podrzędnie	139
<i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Przygotowanie konspektu, notatki</i>	148
§ 33. Znaki przestankowe w zdaniach wielokrotnie złożonych	152
<i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Wypracowanie na temat moralno-etyczny</i>	160
<i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Praca nad poprawą pomyłek w wypracowaniu</i> <i>albo w streszczeniu</i>	164
POWTÓRZENIE	165
§ 34. Powtórzenie i systematyzacja materiału opracowanego	165
<i>Kształcenie językowe.</i>	
<i>Papiery użytkowe</i>	193
Kompendium wiedzy o języku polskim w tabelach (gramatyka, ortografia)	202

Навчальне видання

Марія ІВАНОВА
Тереса ІВАНОВА-ХМЕЛЬ

ПОЛЬСЬКА МОВА

**Підручник для 9 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням польською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Польською мовою

Редактор *О.М. Бойцун*
Художній редактор *І.Б. Штурма*

В оформленні підручника на сторінках 3, 4, 5, 13, 14, 17, 18, 19, 23, 26, 31, 34, 45, 49, 61, 66, 69, 73, 80, 82, 94, 96, 102, 105, 108, 112, 116, 119, 123, 125, 127, 133, 136, 140, 147, 150, 152, 158, 161, 175, 183, 186, 189, 192 використано фотографії з колекцій вільних зображень електронних ресурсів

Формат 60×84¹/₁₆. Ум. друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 10,32.
Тираж 158 пр. Зам. № 30П

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua, svit_vydav@ukr.net

Друк ТДВ «Патент»
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4078 від 31.05.2011